

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ (LATİN DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

KLASİK DÖNEM YAZARLARINDA ROMA KADINININ TASVİRİ
Krallık'ın Kuruluşundan Cumhuriyet'in Yıkılışına Giden Süreçte Roma'da Kadın

Doktora Tezi

Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI

Ankara-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ (LATİN DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

KLASİK DÖNEM YAZARLARINDA ROMA KADINININ TASVİRİ
Krallık'ın Kuruluşundan Cumhuriyet'in Yıkılışına Giden Süreçte Roma'da Kadın

Doktora Tezi

Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ (LATİN DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

KLASİK DÖNEM YAZARLARINDA ROMA KADINININ TASVİRİ

Krallık'ın Kuruluşundan Cumhuriyet'in Yıkılışına Giden Süreçte Roma'da Kadın

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Yrd. Doç. Dr. Hürriyet Kızı
Prof. Dr. F. Gül Özalp
Prof. Dr. Levent Akın
Doç. Dr. Ayhan Kızı
Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR

İmzası

Tez Sınavı Tarihi ...01.06.2016...

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (15/04/2016)

Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında lisans eğitimimi gördüğüm sırada, Hocam Prof. Dr. Filiz Öktem'in, derslerinde Romalı kadınlar üzerine verdiği bilgilerden etkilenererek bu konu üzerinde daha derin bilgi edinme isteğı duymaya başladım. Yüksek lisans eğitimim sırasında, Prof. Dr. Filiz Öktem'in danışmanlığında, Romalı Ozan Ovidius'un Roma ve Yunan mitolojisinin kahramanlarının mektuplarından oluşan ve kadın kalbinin derinliklerine inen *Heroides* adlı yapıtı üzerine çalıştım ve yine hocamın yönlendirmesi ile doktora, Klasik Dönem yazarlarının yapıtlarında adları geçen Romalı kadınların yaşamları üzerine araştırma yapmaya karar verdim. Ancak ne yazık ki hocamın sağık sorunları ve erken vefatı nedeni ile bu çalışmayı birlikte sürdürmemiz mümkün olmadı. Diğer yandan öğütleriyle, tavsiyeleriyle bana her zaman yol gösteren ve üzerimde büyük emeğı olan danışmanım Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar, tezimin her aşamasında bana bilimsel anlamda destek oldu.

Latinceyi bana öğreten, Klasik Dönem Edebiyatına duyduğu aşkı biz öğrencilerine aşıl原因 ve beni bu alanda çalışmaya teşvik eden Hocam Prof. Dr. Filiz Öktem'i saygıyla, özlemle ve şükranla anarken hem bu tez çalışmasında hem de diğer bilimsel çalışmalarımda bana daima en büyük desteğı veren Hocam Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar'a yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Nisan 2016

Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. KRALLIK DÖNEMİ'NDE KADINLAR	1
I.1. Roma'nın Kuruluş Sürecinde Kadın: Sabin Kızları	3
I.2. Roma'nın Alba Longa'ya Karşı Savaşında Horatia	22
I.3. Roma'da Etruria Kökenli Kralların Hâkimiyeti ve Kraliçe Tanaquil	31
I.4. Taht Kavgaları: Zalim Kral Tarquinius Superbus'un Eşi Zalim Tullia	44
I.5. Roma Krallığı'nın Sonu: İffetli ve Soylu Lucretia	55
II. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADINLAR	71
II.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Sınıf Mücadeleleri Sürecinde Kadınlar	71
II.1.1. Etrüsklere Karşı Verilen Mücadelede Cloelia	72
II.1.2. Volsklara Karşı Verilen Mücadelede Veturia	82
II.1.3. Sınıf Mücadelesi: Halkın <i>Decemvir</i> 'lere Karşı Zaferinde Verginia	97
II.1.4. Roma Tarihinde İlk Kadın Sanıklar	115
II.1.5. Sınıflar Arası Eşitlik Arayan Verginia	118
II.2. Kartaca Savaşları'nın Yaşandığı Süreçte Kadınlar	120
II.2.1. Claudia	121
II.2.2. Savaşlar Sürerken Kentteki Kadınlar	123
II.2.3. Vesta Rahibeleri Opimia ve Floronia	126

II.2.4. Claudia Quinta	127
II.3. Roma'nın Akdeniz'de Genişlemesi Sürecinde Kadınlar	133
II.3.1. Oppius Yasası'na (<i>lex Oppia</i>) Karşı Mücadele Eden Kadınlar	137
II.3.2. Cumhuriyetin Yeni Kadın İmgesi: Aemilia Tertia Paulla	150
II.3.3. Bacchanalia Skandalı	154
II.3.4. Consul Kocalarını Zehirlemekle Suçlanan Publilia ve Licinia	166
II.4. Roma'da İç (Sosyal) Karışıklıkların Yaşandığı Süreçte Kadınlar	167
II.4.1. Gracchus'ların Annesi Cornelia Scipionis Africana	169
II.4.2. Ahlaksızlıkla Suçlanan Vesta Rahibeleri: Aemilia, Licinia, Marcia	180
II.4.3. Lucius Cornelius Sulla'nın Hayatında: Ilia, Aelia, Cloelia, Caecilia Metella, Valeria	183
II.4.4. "Dönemin İlk Kadın Politikacısı": Praecia	190
II.4.5. Magnus Gnaeus Pompeius'un Hayatında: Antistia, Aemilia, Mucia, Iulia, Cornelia	192
II.4.6. Gaius Iulius Caesar'ın Hayatında: Cossutia, Cornelia Cinna, Pompeia, Calpurnia	205
II.4.7. Caesar'ın Karısı Pompeia ve Bona Dea Skandalı	211
II.4.8. Catilina Tertibi: Sempronia, Fulvia, Terentia	214
II.4.9. Cicero'nun Mektuplarında: Terentia	222
II.4.10. Cicero'nun Mektuplarında: Caecilia Pomponia Attica	246

II.4.11. Cicero'nun Davalarında: Sassia	248
II.4.12. Cicero'nun Davalarında: Clodia/Claudia (Clodia Metelli)	258
II.4.13. Davalı Kadınlar: Otacilia ve Fannia	263
II.5. Cumhuriyet'in Son Bulması Sürecinde Kadınlar	265
II.5.1. Caesar Katili Brutus'un Annesi Servilia Caepionis	266
II.5.2. Cumhuriyet'in Son Savunucusu Cato'nun Kızı, Brutus'un Eşi Porcia	275
II.5.3. <i>Triumvir</i> Antonius'un Annesi Iulia Antonia	281
II.5.4. İÖ 43 Yılında <i>Proscriptio</i> 'ya Alınan Erkeklerin Eşleri	286
II.5.5. <i>Triumvir</i> 'lere Karşı Kadın Haklarını Savunan Hatip Hortensia	290
II.5.6. Perugia Savaşı'nın Baş Kahramanı Fulvia	294
II.5.7. Antonius ile Octavianus Arasında: Octavia	312
SONUÇ	320
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	329
ÖZET	343
ABSTRACT	345

GİRİŞ

Dünyada bilinen ilk kadın temsilleri, Üst Paleolitik Dönem'e ait, en az 23.000-25.000 yıl öncesine tarihlenen ve "Venus Heykelcikleri" olarak adlandırılan, kireçtaşı, fildişi, kemik gibi çeşitli maddelerden yapılmış küçük yontulardır. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde bulunan bu heykelciklerin ortak özellikleri, yüz ifadelerinin belirsiz, göğüslerinin, kalçalarının ve göbeklerinin abartılı biçimde betimlenmiş olmasıdır. Bu betimlemeden yola çıkan araştırmacıların bir kısmı, heykelciklerin kadının cinsel kimliğini ve çekiciliğini vurguladığını ileri sürerken çoğunluk, bunların, kadının doğurganlığını ve bereketi simgelediğini düşünmüştür. Bu da, Toprak Ana/Ana Tanrıça kültürünün *homo sapiens*'in varlığı ile aynı anda oluşmaya başladığı fikrini doğurmuştur. Nitekim canlıların soylarını sürdürebilmesini sağlayan temel öğelerden biri olan Toprak'a dişilik, analık özelliği yükleyen, onu her şeyin temelindeki canlı bir varlık olarak düşünen ilk insanlar, kadın ve Toprak'ı birbiriyle özdeşleştirmişler ve kadından beklentilerini bu özdeşlik üzerine şekillendirmişlerdir. Toprak gibi kadın da doğurur, yaşam verir, besler, iyileştirir; bolluk ve bereket ondan kaynaklanır. Kadına doğurganlık özelliğinden ötürü yüklenen beklentiler, kadının çoğunlukla toplumsal yaşamdan uzak kalmasına ve bazen de bilinçli bir şekilde uzak tutulmaya çalışılmasına neden olmuştur. Erkek avcılık yaparken, erkek savaşırken, erkek yönetirken, erkek haklarını ararken kadın "anne" olmuştur, çocuk yetiştirmiştir. İlk çağlarda, fiziki koşullarından dolayı erkeğe özgü olduğu düşünülen (askeri, hukuki ve politik) alanlardan doğası gereği uzak kalan kadın, zamanla dinin ve yasaların etkisi ile, biraz daha içine, evine kapanmak durumunda kalmıştır. Çağlar boyu kadına yüklenen her iş, her sorumluluk ve her yeni gelenek kadını toplumsal yaşamdan biraz daha uzaklaştırmıştır. Doğurganlığıyla

övülen kadın, sonraları iffeti, alçak gönüllülüğü, evdeki çalışkanlığı ve tutumluluğu ile övülmeye başlamıştır ve tüm bunlar kadın üzerinde baskı yaratmıştır. İlk çağlarda doğal görülen, zamanla tabu haline gelen cinsellik, çıplaklık da kadının şehvet ve arzu uyandıran tarafını ortaya çıkarırken bunların bastırılması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Evinde oturan, kocasına sadık olan, yabancı erkeklerin arasına karışmayan, gösteriş yapmayan kadın övülürken duygularını, arzularını dışa vuran, toplumun kendisine dayattığı görevleri reddeden kadın tehlikeli görülmüştür. Zaten doğası gereği çocuk doğurmak ve bakmak zorunda olduğundan hareketleri uzun süre kısıtlanan kadın, erkekler aracılığıyla da tüm yaşamını bu tür önyargılarla ve yasaklarla boğuşarak geçirmiştir.

Eski Roma’da yaşadığı anlatılan kadınlara baktığımızda da, kendilerinden önceki toplumlara göre (örneğin Etrüsklere ve Hellenlere göre), genel anlamda daha özgür olduklarını söyleyebilirsek de, benzer bir görüntüyle karşılaşmaktayız. Romalı kadınların kamu hukuku alanında hiçbir hakları yoktu; oy kullanamazlar, herhangi bir kamu görevinde bulunamazlardı. Kanunen mahkemelerde konuşma hakları da yoktu. Resmi işlerde kendilerini temsil edecek bir vasiye ihtiyaçları olurdu: Eski Romalılar, kadının yeteneklerini, erkek üzerindeki etkisini ve gücünü fark etmiş olsalar da, kadının doğasında, onun erkekten daha güçsüz olduğunu gösteren, onu doğduğu andan itibaren bir erkeğin vesayeti (*tutela*) altına girmeye zorlayan birtakım zayıflıklar görmüşlerdir. Onlara göre, kadın yaradılışı gereği ürkek ve değişken, tek başına karar alamayacak kadar güçsüz, zayıf ve yetersiz idi (*levitas animi, infirmitas consilii, imbecillitas mentis, impotentia muliebris*)¹ ve bu özellikleri onu erkeğin yardımına bağımlı kılmaktaydı. Bu düşünceden yola çıkan ilk yasa koyucular, yaşları

¹ Cic. *Lael.* 46; *Mur.* 27; Sen. *contr.* 1. 6. 5; Sen. *dial.* VI. 1. 1; Liv. XXXIV. 2. 1-2; Val. Max. IX. 1. 3; Tac. *ann.* III. 33-34; App. *civ.* IV. 123; Gai. *inst.* I. 144.

kaç olursa olsun, kadınlara, bazı hukuki işlemleri yapabilmeleri için vasi (*tutor*) atanması gerektiğine karar vererek kadınların erkeklere muhtaç olduğu düşüncesini kabul etmişlerdir.

Romalı bir kız çocuğu dünyaya gelir gelmez aile babasının (*pater familias*) egemenliği altına girerdi. *Patria potestas*, *pater familias*'ın aile üyeleri üzerindeki, hayat memet hakkı (*ius vitae ac necis*) dâhil, Hellas'ta ya da Etruria'da örneği olmayan sınırsız yetkisine işaret ediyordu. Romalı bir kız (*filia familias*) ancak Vesta Rahibesi olduğu takdirde *pater familias*'a bağımlılığından kurtulabiliyordu. Evlenen kadın ise kocasının, ya da kocası egemenlik altında ise kocasının *pater familias*'ının *manus*'u altına giriyordu. Eğer evlenmeden önce babasını kaybederse babasının daha önce belirlediği bir erkeğin vesayeti altına giriyordu, ancak eğer babası vasiyetinde bir vasi (*tutor*) belirlememişse bu kez baba tarafından en yakın erkek akrabasının vesayeti altına giriyordu. Romalı bir kadın, bazı hukuki işlemleri yapabilmek için, *ius civile* gereğince vasisine danışmak ve onun onayını almak zorundaydı. Bu bağımlılık yaklaşık olarak İS III. yüzyıla kadar devam etse de, Cumhuriyet'in ortalarından itibaren, kadınların hak ve özgürlük arayışı içerisine girmeleriyle birlikte giderek zayıflamıştı. Nitekim özellikle Kartaca Savaşlarının yaşandığı dönemden itibaren, Romalı kadınların yaşantısında, hem savaş sürecindeki hem de savaş sonrasındaki gelişmelerden kaynaklanan birtakım değişiklikler meydana gelmişti. Kadın üzerindeki baskı ve bağımlılıklardan artık kurtulma, daha rahat ve daha özgür bir yaşam sürme mücadelesine girmişti. Çoğu zaman bu mücadele, Eski Romalılar tarafından toplumdaki ahlaki çöküşün bir uzantısı, hatta belki de başlangıcı olarak görülmüştü. Bunun da etkisiyle, Roma'nın kuruluş yıllarından bahseden Eskiçağ yazarları, o ilk dönemlerdeki kadınların ahlaki özelliklerini vurgulayarak geleneksel

Roma kadınının nasıl olması gerektiğini örneklemişlerdi. Romalı bir kadının gerçekte nasıl bir yaşam sürdüğüne dair ipuçları ise, Cumhuriyet Dönemi ve sonrasına ait anlatılarda yer alıyordu.

Roma Krallık Dönemi'nde (İÖ 753-509) yaşadığı anlatılan kadınlar hakkında bildiklerimiz, Quintus Ennius (İÖ 239-169) ve Gellius'tan (İÖ II. yüzyıl) kalan bazı kırıntılar dışında, İÖ I. yüzyıl ve sonrasında yaşayan Eskiçağ yazarlarının yapıtlarına dayanmaktadır. Bu nedenle söz konusu kadınların gerçekte yaşayıp yaşamadıkları hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, onlar üzerine yapılan betimlemeler, Romalıların kadınlara bakış açısını yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle tarih yazarları Titus Livius (İÖ 59-İS 17) ile Dionysios Halicarnasseus (yak. İÖ 60-İÖ 7 sonrası), yapıtlarında Roma kentinin kuruluş evresinde kadının rolü ile ilgili ayrıntıları ön plana çıkarmışlardır. Livius ve Dionysios'un dışında, Marcus Tullius Cicero (İÖ 106-43), ozan Publius Vergilius Maro (İÖ 70-19), *elegeia* ozanları Sextus Propertius ile Publius Ovidius Naso, hatip Lucius Annaeus Seneca (Maior) (İÖ 55-İS 37?), epik yazar Silius Italicus (İS 25-101), epigram yazarı Marcus Valerius Martialis (İS 40-104), *satura* yazarı Decimus Iunius Iuvenalis, hatip Marcus Fabius Quintilianus (yak. İS 35-yak. 95), Hadrianus'un imparatorluğu döneminde yazan hatip Calpurnius Flaccus ve Livius'un tarihini özetleyen Lucius Annaeus Florus (İS 74-130), Hellen tarihçi ve biyografi yazarı Mestrius Plutarkhos (İS 46-120), tarihçi Cassius Dio (İS 155?-235?), tarihçi Diodorus Sicilus (İÖ 90?-İÖ 27?) yapıtlarında Krallık Dönemi'nde yaşayan kadınlar hakkında bilgiler vermişlerdir. Özellikle Silius Italicus'un, *Punica* adlı yapıtının sekizinci kitabında yer alan, Ölüler Ülkesi Hades'de, ünlü kadınların ruhlarıyla

karşılaştan Scipio ile kâhin Sibyl arasındaki diyalog, Krallık Dönemi için çizilen kadın imgesini, iyi ve kötünün yan yana betimlenmesi ile adeta özetlemektedir.

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde (İÖ 509-27) yaşadığı anlatılan kadınları ise, kendilerine yakın geçmişini anlatan ya da bizzat o dönemin şahidi olan yazarlardan okuyabildiğimiz için edindiğimiz bilgilerin daha güvenilir olduğunu söyleyebiliriz. Marcus Tullius Cicero (İÖ 106-43), savunmaları, söylevleri, felsefî eserleri, özellikle de mektupları ile, yaşadığı devrin siyasal, toplumsal, ekonomik ortamına ışık tutarken toplumdaki kadın algısı ve kadınların yaşayışı üzerine önemli bilgiler sunmuştur. Gaius Sallustius Crispus (İÖ 86-35), Catilina Tertibi'ni anlattığı yapıtında, döneminin ahlaki yapısına değinmiş, tertipte rolü olan kadınların tutumlarına örnekler vermiştir. Titus Livius, yapıtının, yakın geçmişini ve kendi dönemini kapsayan bölümlerinde, kadınların adlarının karıştığı davalardan, skandallardan bahsetmiş, dönemin koşullarına göre değişen toplumsal hayatı aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Hellen tarihçi Polybios (İÖ 203-120), Cumhuriyet'in yeni kadın imgesini yansıtan ve bizzat aile dostları arasında bulunan Aemilia hakkında yazmıştır. Latin ozan Gaius Valerius Catullus'un (İÖ 87/84-54), döneminin ünlü kadınlarından Clodia'ya Lesbia takma adıyla seslendiği şiirleri günümüze ulaşmıştır. Epigram yazarı Martialis (İS 40-104), Cumhuriyet'in son yıllarında aktif olarak politikanın ve askeri işlerin içerisinde yer alan Fulvia'nın Perusia Savaşı'nın başlamasındaki rolünden bahsetmiştir. Gaius Suetonius Tranquillus (yak. İS 70-yak. 160), ünlü komutanların yaşamlarını anlattığı yapıtında, Cumhuriyet'in son yıllarında yaşayan soylu kadınların, eşleri, sevgilileri, oğulları üzerindeki etkisine dair önemli bilgiler vermiştir. Doğrudan tanık oldukları olaylardan bahseden yazarlar dışında, Gaius Iulius Caesar (İÖ 100-44), Latin biyografi yazarı Cornelius Nepos (yak. İÖ

110-24), ozan Quintus Horatius Flaccus (İÖ 65-8), ozan Publius Ovidius Naso, tarihçi Diodorus Siculus, tarih yazarları Marcus Velleius Paterculus (yak. İÖ 19-yak. İS 31), Lucius Annaeus Seneca (Minor) (İÖ 4-İS 65), hatip Marcus Fabius Quntilianus, Publius Cornelius Tacitus (İS 55?-117?), doğa tarihi yazarı Gaius Plinius Caecilius Secundus (İS 61/62-113), Hellen tarihçi (yak İS 95-yak. 165) Appianus, Tiberius'un imparatorluğu döneminde yazan Valerius Maximus, İS II. yüzyılda yaşayan Cassius Dio ve Aulus Gellius da yapıtlarında Cumhuriyet Dönemi'nde yaşayan kadınların yaşamlarını aydınlatıcı bilgiler vermişlerdir. Bu bilgiler çoğunlukla soylu sınıfa mensup Romalı kadının konumunu ve özelliklerini yansıtır nitelikte olsa da bunlara dayanarak birtakım genellemelere ulaşmak mümkün olmaktadır. Ancak bunların erkekler tarafından, onların bakış açısı ile ve kendi amaçları doğrultusunda yazıldığını unutmamak gerekir. Nitekim Eskiçağdan günümüze kalan yapıtlar arasında, üzerinde çalıştığımız döneme ait, Latin biyografi yazarlarından Cornelius Nepos aracılığıyla günümüze ulaşan, Cornelia'nın oğluna yazmış olduğu bir mektup ve Sulpicia'nın *elegeia*'ları dışında, bizzat kadınlar tarafından yazılmış olan herhangi bir belge bulunmamaktadır; dolayısıyla Romalı kadınlar hakkında bilgiye, ancak erkeklerle olan ilişkileri doğrultusunda ulaşabilmekteyiz.

Modern kaynaklar arasında, Eskiçağda yaşayan Romalı kadınlar üzerine yapılan ilk kapsamlı araştırma 1962 yılında J. P. D. V. Balsdon tarafından yazılan *Roman Women: Their History and Habits* adlı çalışmadır. Bu yıldan itibaren Eskiçağda kadın üzerine yapılan araştırmalar hızla çoğalmıştır. Sarah B. Pomeroy tarafından, Hellen ve Roma kadınları üzerine sistematik bir biçimde hazırlanan ilk modern bibliyografya sayılan “*Selected Bibliography on Women in Antiquity*

(*Arethusa* 6, 1973)” konuya ilişkin kaynakların belirlenmesinde yön gösterici olmaktadır. Pomeroy’un 1975 yılında basılan *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity* adlı çalışması ise, Klasik Eskiçağda kadın üzerine yapılan ilk bilimsel çalışma olarak kabul edilmektedir. Bronz Çağ’dan başlayarak Roma Dönemi’ni de içine alan bu çalışmasında Pomeroy, kadınların toplumdaki rollerini, yasal, hukuki ve dini konumlarını araştırmıştır. Suzanne Dixon’ın, Romalı bir annenin, doğumdan başlayarak çocuklarının küçüklük, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde, onlarla olan ilişkilerini, onlar üzerindeki etkisini ve sorumluluklarını, görsel sanatlar, yazıtlar ve edebi bulgular doğrultusunda, günümüz ile bağlantı kurarak ve kıyaslayarak incelediği doktora tezi, *The Roman Mother* (1988) adı ile kitap haline getirilerek yayımlanmıştır. Richard A. Bauman’ın *Women and Politics in Ancient Rome* (1992) adlı yapıtı, İÖ 350’den İS 68 yılına kadar olan dönem içerisinde, Romalı kadınların, yönetim, hukuk ve kamusal işler üzerindeki etkinliklerini ve kadın hareketlerini genel hatlarıyla incelemektedir. Norma Olin Ireland tarafından hazırlanan *Index to Women of the World from Ancient to Modern Times; Biographies and Portraits* (1970); Marjorie Lightman ve Benjamin Lightman tarafından hazırlanan *Biographical Dictionary of Ancient Greek & Roman Women: Notable Women from Sappho to Helena* (2000) ve Mary Gardner, Judith Hallett, Ross. S. Kramer, Mary Lefkowitz, Joyce Tyldesley editörlüğünde hazırlanan *Encyclopedia of Women in the Ancient World* (2001) ise, Eskiçağda yaşamış ünlü kadınların kısa biyografilerini içeren birer başvuru kitabı niteliğindedir. *Cornelia: Mother of the Gracchi* (Dixon, 2007); *Terentia, Tullia, and Publilia: The Women of Cicero’s Family* (Treggiari, 2007) gibi biyografik tarzda hazırlanmış çalışmalar da, Romalı kadınlar üzerine Eskiçağdan günümüze kalan belgeleri sistemli bir biçimde

bir araya getirerek incelemektedir. Biz çalışmamızda, temel yapıtların yanı sıra bu tür biyografik tarzda yazılmış yapıtlardan da yararlandık.

Ülkemizde, Klasik Eskiçağda Romalı kadınlar üzerine bilgi içeren çalışmalar genellikle Roma Özel Hukuku kapsamında ele alınan çalışmalardır. Türkan Rado-Basman, “Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri (1942)” adlı yazısında, Principatus Dönemi’ne kadar olan evlenme şekillerini incelemiş, özellikle de, kadının mal varlığı bakımından, kocasının ailesine girmesini ifade eden *manus* ile yapılan evlilik (*cum in manum conventione*) ile kadının eski ailesine bağlı kalmak suretiyle kurduğu, Cumhuriyet’in ortalarından itibaren -sosyal ve kültürel anlamda değişen yapıya uygun olarak- yaygınlaşan *manus*’suz evlilik (*sine in manum conventione*) üzerine bilgi vermiştir. Kudret Ayiter, *Klasik Roma Hukukunda Dos’un Tesisi* adlı çalışmasında (1958), kadının ya da onun yerine bir başkasının, evlenirken ev masraflarına katılmak için kocasına getirdiği malların tümünü ifade eden “*dos*” tesisinin umumi hükümlerini ve *dos* tesisinin şekillerini irdlemiştir. Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku* (1960) adlı üç bölüme ayırdığı çalışmasında da, Roma Hukukunda “Evlilik Münasebeti”ni, “Roma Ailesinde Hakimiyet Münasebeti”ni ve “Vesayet ve Kayyımlık”ı incelemiştir. Haluk Emiroğlu, *Roma Hukukunda Kadın* (2003) adlı çalışmasında, Roma Aile Hukuku’nda kadının hukuki durumunu araştırmıştır. Yazar, iki ana bölümden oluşan çalışmasında, ilk bölümde, kadının hak ve hukuki işlem ehliyetlerini, ikinci bölümde ise Roma Evlilik Hukuku’nda kadının hukuki durumunu incelemiştir. Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın* (2010) adlı çalışmasında toplumsal cinsiyet kavramlarını ve Romalı kadının hukuki durumunu genel hatlarıyla ele almıştır. Eski Roma’da kadının aile içindeki hukuki durumunu kavramakta yararlandığımız bu bilimsel çalışmalar ve diğer bazı, Latince

hukuk kavramlarını açıklamak için tezin içerisinde dipnotlarda yer verdiğimiz bilimsel çalışmalar, Klasik Dönem Eskiçağ yazarlarına atıflar içermekle birlikte genel olarak Roma Hukukunun yaratıcı ve yürürlük kaynaklarına başvurularak yapılan çalışmalardır. Bu kaynakların başında da Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un büyük kanunlaştırma hareketi sonucu altı yılda hazırlanan (İS 528-534) ve *Corpus Iuris Civilis* adıyla anılan büyük Yurttaşlar Hukuku Külliyyatı gelmektedir. Diğer önemli bir kaynak ise, Iustinianus'tan dört yüz yıl önce yaşadığı bilinen Gaius'un, 1817 yılında rastlantı sonucu bulunan ve Iustinianus öncesi dönemin hukuk edebiyatını temsil eden *Institutiones* adlı eseridir.

Bu tez çalışmasındaki amaç ise, Roma'nın geleneksel olarak kabul edilen kuruluş tarihi İÖ 753 yılından başlayarak Cumhuriyet'in son yıllarına kadar geçen süreç içerisinde Roma'da yaşadığı anlatılan kadınlar üzerine yazılan Eskiçağa ait Hellence ve Latince metinleri sistematik biçimde bir araya getirerek incelemek ve bu incelemeden ulaşılan genellemeler doğrultusunda Roma toplumunun kadın doğası (*ingenium mulierum*) ve kadın ahlakı (*virtus mulierum*) üzerine algısını, bu algının tarihsel koşullara göre geçerliliğini ya da başkalaşımını, kronolojik bir yapı içerisinde izlemektir.

Çalışma bu amaç doğrultusunda iki bölüme ayrılmıştır: Krallık Dönemi'nde Kadınlar, Cumhuriyet Dönemi'nde Kadınlar. İlk bölümde Roma'nın toplumsal ve politik düzeninin kurulduğu, Roma'nın etrafındaki halklara karşı savunma savaşları yaptığı yıllarda yaşadığı anlatılan kadınların hangi nitelikleri ve davranışları ile Roma yazınında yer aldıkları incelenmiştir. Daha uzun bir süreci kapsayan ve daha fazla tarihsel veriye dayanan ikinci bölümde ise, zamansal bir bölümlenme içerisinde, Cumhuriyet'in kuruluşu ve sınıf mücadeleleri sürecinde, Kartaca Savaşları'nın

yaşandığı süreçte, Roma'nın Akdeniz'de genişleme sürecinde, Roma'da iç (sosyal) karışıklıkların yaşandığı süreçte ve son olarak Cumhuriyet'in son bulması sürecinde yaşayan soylu kadınların kimlikleri ve karşılaştıkları olaylar, durumlar karşısındaki tutumları, dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulları temel alınarak incelenmiştir.

Çalışmada yararlanılan Hellenic ve Latince metinler için kaynakçada aksi belirtilmedikçe Loeb Classical Library (LOEB) basımları temel alınmıştır; bu metinlerden verilen çeviriler -aksi belirtilmedikçe- tarafıma ait olup Yunanca metinlerin çevirilerinde, metinlerin LOEB basımlarında yer alan İngilizce çevirilerinden de faydalanılmıştır. Yer adlarının yazımında, dönemin sınırları göz önünde bulundurularak, özgün biçimleri dikkate alınmıştır.

I. KRALLIK DÖNEMİ'NDE KADINLAR

Roma tarihi hakkında bilgi veren Klasik Dönem yazarları, kentin kuruluş yıllarından bahsederken çoğu zaman gerçekte hayali birbirine katarak anlatmışlardır. Bu nedenle bu anlatılar çoğunlukla söylence olarak kabul edilmekle birlikte, kısmen arkeolojik bulgularla örtüşmekte¹ ve Roma'nın kökleri üzerine olduğu kadar Romalıların inanışları, düşünce yapısı, birey ve toplum algısı üzerine de fikir verebilmektedirler.

Geleneksel olarak İÖ 753² yılında Romulus tarafından kurulduğu kabul edilen Roma,³ İÖ 510 yılına kadar krallar tarafından yönetilmiş ve bu sürenin son yüz altı yılı soyu Etruria'dan gelen kralların hakimiyetinde geçmiştir. Roma tarihindeki bu ilk toplumsal ve politik düzeninin kurulmasında ve sürdürülmesinde kadınların da pay sahibi oldukları anlatılmıştır. Öyle ki, Roma soyunun oluşması, Roma'nın çevre halklara karşı yaptığı mücadeleleri başarı ile sonlandırması ve uyguladığı dış politika

¹ Efsanelerin tarihi özü üzerine bk. Atlan, 1970: 12-15.

² İÖ 753 yılı, Varro'nun yıllık seçilen *consul* listelerini temel alarak Roma'nın kuruluşu için önerdiği tarihtir (Tekin, 2010: 188).

³ Efsaneye göre Troia'dan kaçıp kurtulan Aeneas Latium'a yerleşir, oğlu Asconius ise Alba Longa kentini kurarak orada yaşar. Yıllar sonra, Asconius soyundan gelen Amulius, Alba Longa Krallığı'nı kardeşi Numitor'un hakkı olduğu halde, babasını öldürüp zorla ele geçirir ve kardeşinin kızı Rhea Silvia'yı (İlia'yı), krallığını tehdit edebilecek bir evlat doğurmasın diye, onu onurlandırmak bahanesiyle (*per speciem honoris*) Vesta Rahibesi yapar; ancak Savaş Tanrısı Mars'ın, Rhea Silvia'nın ırzına geçmesiyle Rhea Silvia, iki erkek çocuk dünyaya getirir. Çocukların babasının bir tanrı olması Vesta Rahibesinin günahını affettirir, ancak kral, yeğeninin zindana atılmasını, çocuklarının ise nehre bırakılmalarını emreder. Kralın emri yerine getirilir, fakat çocukların içinde bulunduğu sepet, nehrin sularının daha sonra alçalıp çekilmesiyle birlikte kıyıya vurur ve çocukların ağladığını duyan bir dişi kurt onları bulup emzirir. Daha sonra kralın sürülerinin bakıcısı çoban Faustulus çocukları görüp yanına alır ve büyütmesi için karısı Larentia'ya verir. Babalarının bir tanrı olmasından dolayı kendileri de yarı tanrı sayılabilecek bu çocuklar büyüyüp güçlendiklerinde ve gerçeği öğrendiklerinde, Palatinus Tepesi'nde yapılan Lupercalia Festivali'ne katılırlar. Burada çıkan kargaşada Kral Amulius'u öldürerek dedeleri Numitor'un kral olmasını sağlarlar. Daha sonra Remus ve Romulus doğdukları ve büyüdükleri bölgede (Palatinus Tepesi) yeni bir kent kurmaya karar verirler, ancak hangisinin kral olacağı konusunda aralarında bir tartışma çıkar ve bu tartışma ancak yeni kurulan surların tepesine çıkıp kardeşiyle dalga geçen Remus'un Romulus tarafından öldürülmesi ile son bulur (Liv. I. 3-7). Ennius'tan günümüze kalan parçalarda da efsanenin ana hatları bulunmaktadır: *ann. fr. I. 32-103*.

sayesinde büyüyüp genişlemesi, kadınların, sahip oldukları ahlaki nitelikler doğrultusunda sergiledikleri tutum ve davranışlara bağlanmıştır.

I.1. Roma'nın Kuruluş Sürecinde Kadın: Sabin Kızları

Soylarını mitolojik bir başlangıca dayandıran Romalılar, bu başlangıcın ana unsuru olarak Sabin kızlarının kaçırılış hikâyesini göstermişlerdir. Kral Romulus'un Romalı erkeklerin çocuklarını doğurmaları için kaçırdığı, Roma'ya barışı ve huzuru getiren, kocalarına ve ailelerine bağlı (*piae*), cesur (*audaces*) Sabin kadınları Romalıların ilk gelinleri ve anneleridirler. Eskiçağ yazarları yapıtlarında, örnek Sabin kadınlarını Roma'nın kurtarıcıları olarak sunmuşlar ve Roma soyunun onlar sayesinde sürdüğünü anlatmışlardır.⁴ Dolayısıyla Sabin kadınlarının öyküsü, Roma'nın kuruluşunu ele alan kaynaklarda önemli yer tutmaktadır.⁵

Roma yazınında Sabin kadınlarının bahsine ilk olarak, Roma şiirinin kurucusu olarak tanınan Quintus Ennius'un (İÖ 239-169) *Annales* adlı yapıtından günümüze ulaşan parçalarda rastlamaktayız (fr. I. 106-107-109-111-112-113-116).⁶ Ennius'tan günümüze ayrıca, *Sabinae* adlı bir tragedyadan, Sabin kadınlarının, babaları ve kocaları arasında çıkan savaştaki arabulucu rolünü vurgulayan bir parça kalmıştır.⁷ İÖ II. yüzyılda yaşayan Roma tarihçisi Gnaeus Gellius da yapıtının ikinci kitabını Sabin kızlarının kaçırılış öyküsüne ayırmıştır, bu bölümden günümüze,

⁴ Sabin kadınları, yazılı kaynakların yanı sıra Roma Cumhuriyet Dönemi'nde basılan sikkeler üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu döneme ait bir sikkenin ön yüzünde Sabin Kralı Tatius'un kafası, arka yüzünde Sabin kızlarının kaçırılışı tasvir edilmiştir. İÖ 89 yılında Roma'da L. Titurius Sabinus tarafından basılmış olan bu sikke, günümüzde, Roma Ulusal Müzesinde (Palazzo Massimo alle Terme) sergilenmektedir.

⁵ Vergilius, *Aeneas*'ta, Venus'ün armağanı bir kalkan üzerinde Roma tarihini resmederken Circus Oyunları sırasında töreye aykırı bir şekilde kaçırılan Sabin kızlarını (... *raptas sine more Sabinas*, VIII. 635) tasvir etmiştir. Dionysios (*ant.* II. 45. 30-47), Roma tarihi anlatımında Romulus'un başarılarına yer verilmesi gerektiğini belirtir ve Romulus'un, yakınındaki savaşçı kabilelerle birleşmek için Sabin kızlarını nasıl kaçırdığını ve Roma'nın bu sayede nasıl büyüyüp geliştiğini detaylı bir biçimde anlatır.

⁶ Bu parçalardan, Sabinler ile ilgili birçok detayın Ennius'un yaşadığı dönemde bilindiği anlaşılmaktadır. Ennius'tan günümüze kalan parçalardan yapılan alıntılarda Warmington'un (1988) Loeb baskısında parçalara getirdiği yorumlardan yararlanılmıştır.

⁷ “*Cum spolia generis detraxeritis, quam inscriptionem dabit?*” (Enn. *Sabinae* 379-80)

kaçırılan Sabin kızlarından (*raptae Sabinae*) biri olan Hersilia'nın,⁸ Tanrı Mars'a yaptığı barış duasını aktaran bir parça ulaşmıştır.⁹ Ennius ve Gellius'tan sonra Sabin kadınlarının öyküsüne İÖ I. yüzyılda ve sonrasında yaşamış olan yazarların yapıtlarında rastlamaktayız.¹⁰

Ovidius, Propertius ve Iuvenalis dışında Eskiçağ yazarları bu öyküyü genel olarak politik açıdan ele almışlar, Roma soyunun devam etmesi, büyümesi ve ilerlemesi ile ilişkilendirmişlerdir. Örneğin Cicero, Romulus'un başarılarını anlatırken Sabin kızlarının kaçırılmalarının, Roma'nın çıkarları doğrultusunda gerçekleştiğini ve Roma'nın bu sayede büyüüp geliştiğini belirtmiş ve Sabin kızlarını barışın ve uzlaşmanın simgesi (*oratrices pacis et foederis*) olarak nitelemiştir (*rep.* II. 12-14). Sabin kızlarının öyküsü en kapsamlı şekliyle Livius'un yapıtında karşımıza çıkmaktadır. Sabin kızlarının kaçırılmalarını Roma'nın geleceği açısından zorunlu bir hareket olarak anlatan Livius, Roma'nın ayakta kalmasını ve ilerlemesini Sabin kızlarıyla yapılan evliliklere ve Roma halkının Sabin halkıyla birleşmesine bağlamıştır (I. 9-13):¹¹

⁸ Ennius, Hersilia'nın, Tanrı Romulus ile tanrısallaştırıldığını aktarır (*ann.* fr. I. 116). Livius, Hersilia'dan Romulus'un eşi (*Hersilia coniunx*) olarak bahseder (I. 11. 2). Ovidius da, Hersilia'yı, Mars'ın torunu, Romulus'un karısı olarak tanıtır (*fast.* III. 206, *met.* XIV. 829-830). Plutarkhos, kimilerine göre, Hersilia'nın soylu bir adam olan Hostilius'la evlendiğini, kimilerine göre ise Romulus'un eşi olduğunu ve biri kız biri erkek iki çocuk dünyaya getirdiğini aktarır (*Rom.* 14. 7). Dionysios da, Hersilia hakkında iki ayrı söylentiden bahseder (*ant.* II. 45. 2), ilkinde göre kaçırılan Sabin kadınları arasında Hersilia evli olan tek kadındır ve Romalılar onu yanlışlıkla kaçırmışlardır. Yazara daha olası gelen ikinci söylentiye göre ise Hersilia, kaçırılan kızını yalnız bırakmamak için kendi arzusuyla Roma'da kalmıştır.

⁹ Peter, *HRR* fr. 15. Burada Hersilia, savaşmakta olan Sabin ve Roma halkları için dua ederek tanrıdan barış getirmesini dilemektedir.

¹⁰ Liv. I. 9-13; Ov. *met.* XIV. 772-804, *ars* I. 102-134, *fast.* III. 213-228; Plut. *Rom.* 9, 14-19; Dion. Hal. *ant.* II. 45; Cic. *rep.* II. 12; Prop. II. 6, IV. 4; Flor. *epit.* I. 1. 1. 10-15; Verg. *Aen.* VIII. 635-638; Iuv. VI. 164-165.

¹¹ Brown, Livius'un, Sabin kadınlarının kaçırılmalarıyla ilgili olarak tutarlı bir biçimde kadınların önemini vurgulayan detayları kullanmakta ya da kurgulamakta olduğunu ileri sürmüştür (1995: 311).

Efsaneye göre, İÖ 753 yılında Roma, Romulus tarafından her tür suçlunun kabul edildiği bir sığınak kenti olarak kurulur (Liv. I. 4-8; Plut. *Rom.* 9). Romulus kentin kapılarını kaçaklara açarak etraftaki güçlü kabilelerle savaşabilecek sayıda güçlü erkeğin bir araya gelmesini sağlar; ancak kadın sayısının yetersiz olması (*penuria mulierum*) nedeniyle yeni kurulan Roma kenti kısa sürede yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu durumda Romulus, *senatus*'a danışıp üyelerin onayını aldıktan sonra, komşu kavimlere elçiler göndererek onlardan, birleşme ve yabancılarla evlenme hakkı (*societas conubiumque*) talep eder; fakat kaçakların oluşturduğu bir topluma kız vermek istemeyen ve kısa sürede gelişip büyüyen bu yeni kentin saçtığı tehlikeden korkan kavimler Romulus'un talebini geri çevirirler. Romulus ise bu sorunu çözmek için şiddet dolu bir plana başvurur: Sabın kızlarının kaçırılması.

Eskiçağ yazarları Romulus'un bu planı yapma amacı konusunda farklı görüşlere yer vermişlerdir: Gnaeus Gellius, Hersilia'nın ağzından verdiği duada, Sabınlı bakire kızların (*integrae Sabinae*), Romulus'u ve askerlerini çocuk sahibi yapmak ve vatan için gelecek nesillerin yetişmesini sağlamak (*liberos ... posteros patriae pararent*) amacıyla kaçırıldıklarını söyler (fr. 15). Livius da, Romulus'un bu planı, kadın sayısının yetersiz olmasından ve komşularının Romalı erkeklere kız vermeyi reddetmelerinden ötürü yaptığını ileri sürer (I. 9). Dionysios ise, Romulus'un, kimilerine göre kadın sayısının yetersiz olması sorununu çözmek, kimilerine göre savaş başlatmak, kimilerine göre ise komşu kentlerle akrabalığa dayanan bir dostluk kurmak amacıyla bu işe kalkıştığını anlatır (*ant.* II. 31. 1); kendisinin, bu görüşlerden sonuncusunu benimsediğini belirten Dionysios, Romulus'un, yakınındaki savaşçı kavimlerle uzlaşmak için dostluk kurmanın en

güzel yolu olan yabancılarla evlenme hakkı (*ἐπιγαμία*) talep ettiğini, ancak komşularının buna kendi istekleriyle yanaşmayacaklarını anlayınca, büyükbabası Numitor'un onayıyla, Sabin kızlarını kaçırmaya karar verdiğini aktarır (*ant.* II. 30. 2). Plutarkhos da Romulus'un amacı konusunda farklı görüşlere yer vermiştir (*Rom.* 14): Bunlardan biri Romulus'un savaşmak için bu olaya kalkışmış olmasıdır ki bu fikri savunanlara göre, Romulus, kendisine savaşarak çok güçlü ve zengin olacağını bildiren bazı kehanetlerin etkisiyle Sabinlere saldırmıştı ve Romulus'un yalnızca otuz kızı kaçırması da, onun yurttaşlarına eş değil, kendisine savaş nedeni aramasının kanıtıydı. Diğer ise Romulus'un kentteki kadın sayısının erkeklere oranla az olduğunu görerek Sabinlerle bağ kurmayı amaçlamış olmasıdır. Plutarkhos ise, bu olayın iyi niyetle gerçekleştiği düşüncesindedir, Sabin kızlarının kaçırılmalarının, Albalı yurttaşların kaçaklardan oluşan bu erkekler topluluğunu içlerine kabul etmemelerinden kaynaklandığını belirtir ve Romalıların bu kötü olaya arzularını tatmin etmek için değil, zorunluluktan kalkıştıklarını aktarır, bunun kanıtı olarak da onların, kaçırdıkları kızlara büyük saygıyla yaklaşmalarını gösterir (*Rom.* 9). Plutarkhos, Hersilia dışında kaçırılan kızların hepsinin bekâr olmasını da, bu suçun, saygısızlık ya da art niyetle değil, iki ulus arasında birliktelik kurmak amacıyla işlenmiş olmasının kanıtı olarak gösterir. Plutarkhos, kadınlara gösterilen saygının, sevginin ve adaletin, Romulus'un şiddet ve adaletsizlik içeren planının aslında ne kadar doğru olduğunu gösterdiğini, bu sayede kurulan politik bağların planın başarısını ispatladığını, geçen zamanın da bu evliliklerdeki istikrara şahit olduğunu aktarır ve Spurius Carvilius karısını kısır olduğu gerekçesiyle (*sterilitatis causa*) boşayana dek,¹² Roma'da iki yüz otuz yıl boyunca hiçbir kimsenin karısından ya da

¹² Spurius Carvilius Maximus Ruga, İÖ 234 yılı *consul*'ü. Valerius Maximus, Spurius Carvilius'un,

kocasından boşanmaya kalkışmadığını ileri sürer (*comp. Thes. Rom. 6, comp. Lyc. Num. 3*).¹³ Cicero, Romulus'un bu vahşice (*subagreste*) planı, kurduğu yeni kenti genişletmek amacıyla ileriye düşünerek yaptığını aktarır; ona göre soylu ve saygın Sabin kızları (... *Sabinas honesto ortas loco virgines*) Romalı soylu gençlerle evlendirilmek üzere kaçırılmışlardır (*rep. II. 12*). Sonuçta Romulus her ne amaçla olursa olsun planını yoluna koymayı başarır:

Livius'un anlatısına göre, Romulus, Tanrı Neptunus Equestris¹⁴ onuruna Consualia adını verdiği büyük bir dini festival düzenler ve tüm komşu kavimleri bu festivali izlemek üzere Roma'ya davet eder. Roma'nın etrafında bulunan hemen hemen tüm Sabin kavimleri yeni kenti görmenin heyecanı ile yanlarına kadınlarını ve çocuklarını alarak Roma'ya gelirler. Festival süresince Romalı erkekler silahlarıyla hazır bir şekilde Romulus'un işaretini¹⁵ beklerler. Sabinler kısa sürede büyüyüp gelişen kentin ihtişamına kapılmış halde etraflarına bakınırken beklenen işaret gelir ve Romalı gençler aniden büyük bir kargaşa içerisinde dört bir yandan misafirlerine

karısını boşamak için mantıklı bir gerekçesi varmış gibi gözükse de, onun, çocuk özleminin eşine olan bağlılığına üstün gelmesini doğru bulmayan insanlar tarafından eleştirildiğini aktarır (II. 1. 4). Bu boşanmanın Marcus Pomponius ve Gaius Papirius'un *consul*'lükleri döneminde (İÖ 231) gerçekleştiğini bildiren Dionysios da, Spurius Carvilius'un bu hareketinin insanların ona karşı nefret beslemesine neden olduğunu yazmıştır (*ant. II. 25. 7*). Gellius, Spurius Carvilius'un karısını çok sevmesine rağmen, çocuk sahibi olabilmek için (*liberum quaerundorum causa*) ayrıldığını ve bu amaçla evleneceğine dair *censor*'ların önünde yemin ettiğini ve bu dönemden sonra kadının *dos*'unun korunmasının yasalaştığını aktarmıştır (IV. 3, XVII. 21. 44).

¹³ Plutarkhos, ek olarak Roma tarihinde, Tarquinius Superbus'un krallığı döneminde, Pinarius'un karısı Thalea'nın, kayınvalidesi (Gegania) ile kavga eden ilk kadın olduğu bilgisini vermiştir (*comp. Lyc. Num. 3*).

¹⁴ Plutarkhos, bu festivalin Census adında bir tanrının onuruna düzenlendiğini (*Rom. 14*) ve Ağustos ayının on sekizinde düzenlenen bu festivalin adının Consualia olduğunu bildirir (*Rom. 15*). Yazarın anlatısına göre, Romulus, Tanrı Census'a ait toprak altında gizli kalmış bir sunağın bulunduğu dedikodusunu yayar ve bu sunak ortaya çıkınca da o tanrı onuruna tüm insanlara açık görkemli bir adak töreni yapılacağını, yarışlar ve gösteriler düzenleneceğini duyurur (*Rom. 14*). Ovidius (*fast. III*) ve Dionysios (*ant. II. 31*), festivalin, Tanrı Consus onuruna düzenlenen Consualia Festivali olduğunu aktarırlar. Dionysios ayrıca Consus adındaki bu tanrının kimilerine göre Tanrı Poseidon, kimilerine göre ise Neptunus olduğunu belirtir.

¹⁵ Plutarkhos'a göre Romalı erkeklerin bekledikleri işaret, Romulus'un ayağa kalkarak üzerindeki kıyafeti çözüp yeniden etrafına sarmasıydı (*Rom. 14*).

saldırırlar ve bakire Sabin kızlarının çoğunu¹⁶ (*virgines*) yakalayıp kaçırlar, çok güzel olanlarını da *senatus* üyelerine teslim etmek üzere evlerine götürürler.¹⁷ Kaçırılan kızların anne babaları ise öfke ve üzüntü içerisinde, bir yandan misafir olarak gittikleri yerde uğradıkları ihanetten yakınarak, diğer yandan da din ve inançları sömürülerek kandırıldıkları için (*per fas et fidem decepti*, Liv. I. 9. 13) festivalin sahibi tanrıları dualarıyla kışkırtarak Roma'yı terk ederler. Öte yandan Romulus olayın etkisinde kalan Sabin kızlarına vaatlerde bulunarak onları teselli eder. Romulus onlara, yaşanan olayların sorumlusunun, yabancılarla evlenme hakkı talebini, kibirleri (*superbia*) yüzünden reddeden babaları olduğunu söyler. Kendilerine, evlilik, yurttaşlık ve bir insan için en değerli şey olan özgür çocuk doğurma hakkının tanınacağını (*illas ... in matrimonio, in societate fortunarum omnium civitatisque et quo nihil carius humano generi sit liberum fore*) bildirir ve onlardan da bunun karşılığında sakinleşmelerini (*mollire iras*) ve kaderin kendilerine bahsettiği kocalarına kalplerini açmalarını (*dare animos*) ister (Liv. I. 9. 14-15). Romulus onlara, bu türde haksızlığın (*iniuria*) sık sık aşkla sonuçlandığını, kocalarının, hem evliliğin görevlerini yerine getirmekle hem de onların anne-baba ve

¹⁶ Plutarkhos, kaçırılan Sabin kızlarının sayısı hakkında, bazılarının otuz dediğini, Valerius Antias'ın beş yüz yirmi yedi dediğini, Iuba'nın ise altı yüz seksen üç dediğini aktarır (*Rom.* 14). Kendisi ise yaklaşık sekiz yüz kızın kaçırıldığı düşüncesindedir (*comp. Thes. Rom.* 6). Dionysios ise, Romulus'un altı yüz seksen üç kız saydığını bildirir (*ant.* II. 30. 6).

¹⁷ Livius, hikâyeye göre, endam (*pulchritudine*) ve güzellik (*specie*) bakımından diğerlerine nazaran çok daha güzel olan bir kızın Thalassius'un adamları tarafından kaçırıldığını ve bu adamların, kızı korumak için yolda sık sık onu Thalassius'a götürdüklerini haykırdıklarını, bu nedenle "Thalassius" sözcüğünün o günden beri evlilik için kullanıldığını aktarır (I. 9. 12). Plutarkhos da, soylular sıradan erkeklerin yanında gördükleri bu endamlı ve güzel kızı onlardan almaya kalkışınca, adamların kızı Talasius'a götürdüklerini söylediklerini ve bunu duyunca hepsinin onları alkışladığını ve bazılarının da "Talasius" nameleri eşliğinde onlara eşlik ettiğini ve Talasius'un eş konusunda şanslı olmasından ötürü Romalıların bu sözcüğü o günden itibaren düğün şarkılarında kullandıklarını anlatır ve bunun Hellenlerin *Hymenaios*'una karşılık geldiğini bildirir (*Rom.* 15, *Pomp.* 4). Plutarkhos ayrıca, Kartacalı Sextius Sulla'yı kaynak göstererek, bu sözcüğün Romulus tarafından festival sırasında askerlere verilen işaret olduğunu, bu yüzden kızları yakalayan erkeklerin "Talasius" diye bağırıldıklarını belirtir, Iuba dâhil pek çok yazara göre, bu sözcüğün gelinleri çalışmaya ve yün eğirme işine (*talasia*) teşvik etmek için kullanıldığını aktarır (*Rom.* 15).

vatan hasretlerini dindirmekle sorumlu oldukları için onlara daha da hassas davranacaklarını söyler. Kadınlara şefkat ve saygı ile yaklaşan Romalı erkekler, arzu ve aşkla (*cupiditate atque amore*) işledikleri kabahati, kadın doğasına göre (*ad muliebre ingenium*) en etkili silah olan tatlı sözlerle (*blanditiae*) telafi ederler (Liv. I. 9. 16).¹⁸ Dionysios ise, Romulus'un emriyle askerlerin o gece kızlara dokunmadığını, ertesi gün onları yanına getirterek kendilerini art niyetle değil evlenmek amacıyla kaçırıldıkları konusunda ikna ettiğini, bunun Hellenler arasında en sık rastlanan evlenme biçimi olduğunu söyleyerek onlardan kaderin kendilerine bahsettiği kocalarını kucaklamalarını istediğini ve daha sonra da kızları sayarak her birini, o kızın geldiği ulusun âdetlerine göre bir erkekle evlendirdiğini aktarır (*ant.* II. 30. 4-6).

Kaçırılan kızların anne babaları ise her ne kadar Roma'yı terk edip yurtlarına geri dönseler de Romalıları affedemezler ve Sabin Kralı Titus Tatius'un başına üşüşürler; aralarında festivale katılmış olan başka komşu uluslar da vardır, bunlar Caenina, Crustumerium, Antemnae kasabalarında yaşayan yurttaşlardır; fakat onlar Tatius'un ve Sabinlerin işleri ağırdan almalarına¹⁹ öfkelenirler ve önce Caenina, sonra Antemnae, son olarak da Crustumerium halkı Roma'ya karşı art arda savaş

¹⁸ “*Accedebant blanditiae virorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.*” (Liv. I. 9. 16) Brown'a göre Livius'un kadın doğası üzerine bu yorumu, kadınların duygusal yönlendirmeler karşısında savunmasız olduğu fikrini uyandırması bakımından hikâyedeki erkek bakış açısını sergilemektedir. Brown ayrıca, Sabin kadınlarının, Romalı erkeklere kızmak yerine, kolayca yumuşayıp ikna olmalarının, kadın doğasındaki esnekliğin ve bağışlayıcılığın göstergesi olduğunu ileri sürer (1995: 299).

¹⁹ Plutarkhos (*Rom.* 16) ve Dionysios'un (*ant.* II. 37. 3) anlatısına göre, bu sırada Romulus ve Sabinler birbirlerine karşılıklı elçiler göndererek anlaşma yoluna giderler, Sabinler kadınlarını geri isterler, Romulus ise, kadınların da kocalarıyla birlikte kalmak istediklerini görerek, onların isteğini geri çevirir ve Sabinleri Roma'ya davet eder. Sonunda Caenina Kralı Acron, Romulus'un yarattığı tehlikenin savuşturulması gerektiğini düşünerek savaş için harekete geçer.

açar.²⁰ Dionysios, Sabin kızlarının kaçırılması bahane edilerek başlatılan savaşların asıl amacının, Roma'nın bu denli hızlı büyümesinden rahatsızlık duyan halkların bunu engellemek istemeleri olduğunu belirtir ve onların bu amaçla, askeri anlamda aralarındaki en güçlü, en cesur ve en zengin ulus olan Sabinleri, aynı zamanda kaçırılan kızların çoğunun bu soydan gelmelerini bahane ederek bu savaşa önderlik etmeleri konusunda kışkırttıklarını ileri sürer (*ant. II. 31. 2*).

Romulus'un önce Caenina, sonra Antemnae halkı ile savaşıp onları yendiğini anlatan Livius, daha sonra nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda karısı Hersilia'dan akıl aldığını anlatmıştır: Kaçırılan diğer Sabin kadınlarının ısrarına dayanamayan Hersilia, Romulus'tan, babalarını affetmesini ve onlara yurttaşlık hakkı vermesini (*in civitatem accipiat*, Liv. I. 11. 2) ister ve ona bu şekilde sağlanacak olan uzlaşmanın (*concordia*)²¹ devletin gücünü de pekiştireceğini söyler. Kral Romulus da karısının önerisine uyarak yendiği uluslara vatandaşlık hakkı verir.²² Dionysios, bu olayda Hersilia'dan bahsetmemesine karşın Romulus'un, Caenina ve Antemnae soylarıyla savaşıp onları yendikten sonra, bu soylara ait kadınları bir araya topladığını,²³ bu kadınlar onun ayaklarına kapanıp yurtları için af dileyince Romulus'un, onlara, yenik kentlere ne yapacağı konusunda bir konuşma yaptığını aktarır (*ant. II. 35. 2-4*): Romulus konuşmasında, kadınların akrabalarına

²⁰ Dionysios, Romulus'un önce Caenina ve Antemnae, sonra Crustumium halkıyla savaştığını aktarır (*ant. II. 33-35*).

²¹ Livius'ta *concordia* üzerine bk. Brown (1995). Brown, Livius'un, öyküyü ele alırken Sabin kadınlarının rolünü öne çıkararak *concordia* idealini canlandırmayı amaçladığı görüşündedir: Livius, Romalılar ile Sabin kadınları arasında evlilik yoluyla kurulan birlikteliğin, soylar, yurttaşlar ve krallar arasında da uyumu sağladığını göstererek Roma toplumundaki ideal evlilik anlayışını tanımlamak istemişti.

²² Brown'a göre, Livius'un, Hersilia'yı, Romulus'un, alt ettiği komşularıyla uzlaşma politikasına önayak olan kişi olarak sunmaktaki amacı, Romulus'u küçültmek değil, kadınların "uzlaşma"daki rolünü ön plana çıkarmaktır; Livius, kadınların, tavsiyeleri ile dolaylı olarak ve hiçbir çare kalmadığında eylemleri ile doğrudan devlet için yararlı olabilecekleri görüşündeydi (1995: 303).

²³ Dionysios, onların da festival sırasında kaçırılan kadınlar arasında olduklarını bildirir (*ant. II. 35. 2*).

ceza vermeyeceğini, onlardan özgürlüklerini almayacağını ve mal varlıklarına el koymayacağını, onların istedikleri yerde kalmalarına izin vereceğini, ancak hataların tekrarlanmaması için o kentleri Roma kolonisi haline getireceğini söyler ve kadınlardan cesur bir biçimde oradan ayrılmasını, bundan böyle akrabalarının hayatlarını ve yurtlarının özgürlüğünü borçlu oldukları kocalarına iki kat daha fazla sevgi ve saygı göstermelerini ister. Dionysios, bu konuşmadan sonra kadınların mutlu bir şekilde oradan ayrıldıklarını ve Romulus'un bu iki kenti Roma kolonisi haline getirerek Roma'yı genişlettiğini (*ant.* II. 35. 5), daha sonra Crustumerium'a karşı savaşarak burayı da Roma kolonisi haline getirdiğini (*ant.* II. 36. 1) aktarır.

Romulus, Sabin kızlarının kaçırılmalarıyla ilgili olarak en son ve en şiddetli savaşını ise Sabinlere karşı yapar. Bu savaşın Romalılar için son derece tehlikeli bir duruma gelmesinde Tarpeia adında bir kadının parmağı vardır.

Tarpeia hakkında Eskiçağ yazarları farklı söylencelere yer verirler,²⁴ kimine göre Tarpeia bir vatan hainidir (*proditor*, Liv. I. 11), kimine göre bir kahraman (Dion. Hal. *ant.* II. 38. 3). Livius, Tarpeia'nın, Roma kalesini koruyan komutan Sp. Tarpeius'un kızı olduğunu ve Tatius'un ona, silahlı askerlerini kaleye sokması için altın verdiği aktarır (I. 11). Ovidius, Roma'nın güvenilir bekçisinin (*levis custos*) altın bilezikler için Sabinlerin kaleye girmesine izin verdiğini söyler (*fast.* I. 261-262). Plutarkhos da, Tarpeia'nın altın için vatanını satan bir kadın olduğu görüşündedir; ancak yanlış bilen kimilerine göre onun Tatius'un kızı olduğunu, Romulus tarafından zorla alıkoyulduğunu ve babasının yönlendirmesiyle hareket

²⁴ Varro *ling.* V. 41. 5; Liv. I. 11; Plut. *Rom.* 17. 2-5, 18; Dion. Hal. *ant.* II. 38-40; Ov. *met.* XIV. 776-777; Prop. IV. 4; Val. Max. IX. 6; Flor. *epit.* I. 1. 1. 12. Tarpeia ile ilgili olarak ayrıca günümüze, Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait olan, İÖ 89 yılında Roma'da L. Titurius Sabinus tarafından basılmış bir sikke kalmıştır; ön yüzünde Kral Tatius'un portresi bulunan bu sikkenin arka yüzünde, iki asker Tarpeia'nın üzerine kalkanlarını fırlatmak üzereyken resmedilmiştir. Ayrıca Basilica Aemilia'da bulunan duvar süslemelerinde de Tarpeia'nın cezalandırılması tasvir edilmiştir.

ettiğini, kimilerine göre ise Tarpeia'nın Roma'nın kapılarını Sabinlere değil, krala duyduğu aşktan ötürü Gallialılara açtığını aktarır (*Rom.* 17). Propertius ise, Tarpeia'yı, Tanrıça Vesta için omzunda su testisi taşıyan bir Vesta Rahibesi²⁵ olarak tasvir eder ve bu kötü kızı (*mala puella*) Tanrıça'ya ihanet etmekle suçlar (IV. 4. 15-17).²⁶ Propertius ayrıca Tarpeia'yı, altın için değil, aşk (*amor*) için suç işleyen bir kadın olarak gösterir, onun, su taşımaya gittiği bir gün Sabin Kralı Tatius'u savaş için hazırlık yaparken gördüğünü, onun ihtişamından ve yüzünün güzelliğinden

²⁵ Dionysios'un verdiği bilgilere göre, Tanrıça Vesta'ya hizmet etmekle yükümlü olan Vesta Rahibeleri en başta dört kişilerdi, daha sonraları sayıları altıya çıkmıştı. Numa Pompilius tarafından konulmuş ilkelere göre krallar tarafından seçilen bu kızlar Tanrıça'nın tapınağında yaşarlardı. Gündüz buraya isteyen kişi girebilirdi, ancak geceleri erkeklerin burada kalması yasaktı. Otuz yıl boyunca Tanrıça'ya evlenmeden, bakire olarak hizmet etmek zorundaydılar. İlk on yıl görevlerini öğrenirlerdi, sonraki on yıl görevlerini yerine getirirlerdi, son on yıl ise, bunları yeni gelenlere öğretirlerdi. Otuz yılın sonunda isteyen görevlerini ve onurlarını teslim edip evlenebilirdi; diğerleri ise, sonsuza dek kendilerini Tanrıça'nın hizmetine adanlardı. Ölen kişi yerine boşluğu doldurmak için *pontifex maximus* tarafından yeni biri seçilirdi. Roma'da Vesta Rahibelerine çok büyük ayrıcalıklar tanınmıştı, bundan dolayı çoğunlukla evlilik ya da çocuk arzusu duymuyorlardı. Yanlış yapımları, suç işlemeleri durumunda çok ağır cezalar alıyorlardı ve onlar hakkında soruşturma yapmak da, onları cezalandırmak da *pontifex maximus*'un göreviydi. Eğer suçları hafifse kamçılanırlardı, ancak eğer iffetsizlikle (*incestus*) suçlanıyorsa en utanç verici ve en zavallı ölüm şekliyle cezalandırılırlardı. Bir rahibe görevlerini bedenen temiz bir şekilde yerine getirmiyorsa bunun pek çok işareti olduğuna inanılırdı, ama bu işaretlerin en başında rahibenin koruduğu kutsal ateşin sönmesi geliyordu. Romalılar ateşin sönmesini en büyük felaket olarak görürlerdi ve sebebi ne olursa olsun bunun kente yıkım ve felaket getireceğine inanılırdı (*ant.* II. 67). Roma tarihinde *pontifex*'ler tarafından, iffetsizlik suçlamasından mahkûm edildikten sonra diri diri gömülerek cezalandırılan Vesta Rahibeleri arasında ilk olarak İÖ 483'te Oppia'nın (Liv. II. 42. 11; Dion. Hal. *ant.* VIII. 89. 5), daha sonra İÖ 472'de Orbinia'nın (Dion. Hal. *ant.* IX. 40. 3), İÖ 337'de Minucia'nın (Liv. VIII. 15) adı geçmektedir. Tuccia ve Aemilia ise, haksız yere suçlanarak ölüme mahkûm edilen, ancak Tanrıça Vesta'nın kendisini gösterek onları ceza almaktan koruduğu rahibelerdir: Tuccia'nın, masumiyetini ispatlamak için Tiber'e gidip Tanrıça'ya yakardıktan sonra, tüm halkın huzurunda nehirden bir eleğin içerisine su alarak bu suyu *forum*'a kadar taşıdığı ve burada *pontifex*'lerin ayaklarına döktüğü anlatılır (Dion. Hal. *ant.* II. 69; Val. Max. 8. 1. *absol.* 5; Plin. *nat.* XXVIII. 12); Aemilia'nın ise, Tanrıça'ya yakardıktan sonra, giysisinden bir parçayı sönmüş kutsal ateşe attığını ve küllerin aniden alev aldığı anlatılır (Dion. Hal. *ant.* II. 68; Val. Max. I. 1. 7).

²⁶ Livius da Tarpeia'nın Tatius'la şans eseri, Tarpeia tanrılara sunmak için surların dışına su almaya çıktığında karşılaştığını söyler (I. 11). Varro da, Tarpeia'nın bir Vesta Rahibesi (*Vestale Tarpeia*) olduğunu bildirir (*ling.* V. 41. 5).

etkilendiğini ve onunla evlenebilmek için kentin kapılarını düşmana açarak vatanına ihanet ettiğini aktarır.²⁷

Tarpeia ihanetinin bedelini hayatıyla öder, genel olarak Eskiçağ yazarları onun ölümünü anlatırken ihanetin asla ödüllendirilemeyeceğini vurgularlar.²⁸ Livius'un anlatısına göre, içeri giren askerler, ya kaleye zorla girmiş gibi yapmak için ya da bir haine asla güvenilemeyeceğini göstermek için silahlarını Tarpeia'nın üzerine fırlatarak onu öldürürler.²⁹ Livius, Tarpeia'nın ölümü konusunda anlatılan bir hikâyeye göre, Sabin askerlerinin sol kollarında çok değerli bilezik ve yüzükler taşıdıklarını ve anlaşma sırasında Tarpeia'nın onlardan sol kollarında ne varsa hepsini kendisine vermelerini istediğini ve bu yüzden askerlerin ona kollarındaki mücevherler yerine kalkanlarını fırlattıklarını anlatır. Livius, bazılarına göre ise anlaşma sırasında Tarpeia'nın özellikle kalkanları istediğini aktarır. Düşmanın hiçbir zaman ihaneti ödüllendirmediğini belirten Propertius'a göre ise, Tarpeia'nın ihanetine karşılık evlilik sözü veren Tatius, Roma'ya girdikten sonra, ona, "Evlen ve düşün yatağıma gir!" der ve askerlerine Tarpeia'nın üzerine kalkanlarını fırlatmalarını emreder, ardından da "Senin hizmetlerine bu çeyiz yaraşır." der (IV. 4. 89-92).

Dionysios ise, Fabius ve Cincius'tan duyduğunu söylediği bu hikâyeye ek olarak, Piso'nun (Lucius Calpurnius Piso Frugi), Tarpeia hakkında farklı bir hikâye anlattığını belirtir (*ant.* II. 38-40): Piso'ya göre, Tarpeia bu işe aslında düşmanı

²⁷ "*prodiderat portaeque fidem patriamque iacentem, nubendique petit, quem velit ipse, diem.*" (Prop. IV. 4. 87-88)

²⁸ Liv. I. 11; Ov. *met.* XIV. 776-777; Plut. *Rom.* 17; Prop. IV. 4.

²⁹ Plutarkhos, Tarpeia'nın daha sonra oraya gömüldüğünü ve bundan dolayı Kral Tarquinius zamanına kadar tepeye "Tarpeius" dendiğini, daha sonra ise bu yerin Iuppiter'e adanması sebebiyle adının silinip gittiğini, fakat Capitolium Tepesi'nde, kötülük yapanların aşağıya atıldığı bir yerin "Tarpeia Kayası" olarak adlandırıldığını aktarır (*Rom.* 18. 1). Propertius da, bu tepenin adının Tarpeia'dan geldiği bilgisini doğrulamaktadır (IV. 4); ayrıca bk. Varro *ling.* V. 41.

aldatıp köşeye sıkıştırmak için kalkışır, ancak anlaşma konusunda Romulus'u haberdar etmeye giden kişi, Sabinlerle iş birliği yaparak onlara Tarpeia'nın planını anlatır ve bu sayede gece kale kapısını boş bulan Sabinler planladıkları gibi kolayca içeri girerler, Tarpeia bunun üzerine Tatius'tan sol kollarındaki bilezikler yerine kalkanları ister, Tatius ise gördüğü ihanet karşısında, ucuna zehir sürdüğü kalkanını Tarpeia'ya fırlatır ve Tarpeia Sabinlerin kalkanlarının altında ezilerek can verir. Dionysios'un aktardığına göre, Tarpeia daha sonra Romalılar tarafından adına bir anıt dikilerek onurlandırılmıştı; ancak Dionysios, eğer Tarpeia vatanına ihanet ederken öldüyse böyle bir şeyin mümkün olamayacağını ve eğer bedeninden herhangi bir parça kaldıysa bile bunun ortaya çıkarılıp başkalarına ibret olsun diye kentten atılmış olacağını belirtmiştir. Tarpeia ile ilgili olarak ayrıca, Cassius Dio'dan günümüze kalan bir parçada, onun, su taşımak için kaleden indiği sırada kaçırılıp Tatius'a götürüldüğü ve ihanete zorlandığı yazmaktadır (fr. 4. 12). Sonuçta Tarpeia ister vatan haini olsun ister vatani için ölümü göze alan bir kahraman, Sabinlerin Roma surlarını aşıp içeri girmelerine ve savaşın her iki taraf için de gittikçe tehlikeli bir hal almasına neden olur.

Eskiçağ yazarları, bu şiddet dolu savaşın asıl nedeni (*causa belli*, Liv. I. 13. 3) olarak gösterilen Sabin kadınlarının, arabuluculuk yaparak vahşetin son bulması için büyük bir cesaret örneği sergilediklerini aktarırlar.³⁰ Livius, avantajın yeniden Sabinlerden Romalılara geçtiği bir anda, savaşın tam ortasında, Sabin kadınlarının (*Sabinae mulieres*), yaşadıkları kötülükler karşısında kadın doğasına özgü ürkeklikten (*muliebri pavore*) sıyrılarak, saçları darmadağınık, kıyafetleri paramparça halde, kendilerini cesurca (*ausae*) havada uçuşan kargıların ortasına

³⁰ Liv. I. 13; Plut. *Rom.* 19; Cic. *rep.* II. 12-13; Dion. Hal. *ant.* II. 45.

attıklarını ve bir yandan babalarına bir yandan kocalarına seslenerek yaptıkları etkileyici konuşmalarla savaşı durdurmaya çalıştıklarını aktarır (I. 13):

“Siz birbirinizin kayınpederi, damadımanız, kan döküp günah işlemeyin, ebeveyn katili olup yavrularımızı lekelemeyin, onlar birinizin torunları, diğerlerinizin de çocuklarıdır. Madem akraba olmaktan, evliliklerimizden rahatsızlık duyuyorsunuz, o zaman öfkenizi bize çevirin; kocalarımızın ve ebeveynlerimizin girdiği bu savaşların, bu yaraların, bu cinayetlerin sebebi biziz, biz. Bir tarafı kaybederek dul, diğer tarafı kaybederek babasız kalmaktansa ölelim daha iyi.” (Liv. I. 13. 3)

Plutarkhos ise, kadınların, Romalılar ve Sabinler bir süre çarpışıp geri çekildikten sonra, tekrar savaşmak için karşı karşıya geldikleri bir anda ortaya çıktıklarını ve bu olağanüstü manzara karşısında askerlerin adeta donakaldıklarını aktarır:

“Kaçırılan Sabin kadınları sanki bir tanrı tarafından yönlendirilir gibi çılgınlık ve feryatlar içinde dört bir yandan orduların ve ölü bedenlerin arasında koşuşturuyorlardı. Bazılarının kollarında bebekler vardı, bazıları ise saçlarını yolup koparıyordu. Hepsi birden en içli sözcükleri seçerek Romalılara ve Sabinlere sesleniyordu. Ordulardaki herkesin kalbi yumuşadı ve sanki bu kadınlara yer açmak istercesine hepsi aniden geri çekildi. Bu manzara ve kadınların, kızgınlıklarını dile getirmekle başlayıp yakarış ve gözyaşlarıyla biten sözleri, istedikleri gibi, orada bulunan herkesin yüreğini güçlü bir keder ve acıma duygusuna boğdu.” (Plut. Rom. 19)

Dionysios ise, Sabinler ve Romalılar arasında zorlu çarpışmalardan ve büyük kayıplardan sonra iki tarafın da geri çekilip beklediği, ama ne savaşmaya ne barış yapmaya cesaret edebildiği bir anda, Sabin kadınlarının, soylu Hersilia’nın önerisiyle, kocalarından bağımsız olarak toplanıp bir çözüm yolu aradıklarını ve orduların uzlaşması için bizzat harekete geçmeye karar verdiklerini ve izin istemek için *senatus*’a gittiklerini aktarır (*ant.* II. 45. 1-3).

Ovidius da, kadınların Hersilia'nın önerisiyle hareket ettiğini belirtir (*fast.* III. 206-214). Ovidius, savaşın duraklamaya girdiği bir sırada kadınların Iuno Tapınağında toplandığını ve aralarından Hersilia'nın konuşmaya cesaret ederek (*ausa locui*, III. 206) şu sözleri söylediğini aktarır:

“Benim gibi zorla kaçırılmış siz kadınlar, ne de olsa aynı kaderi paylaşıyoruz, artık akrabalarımıza olan görevlerimizi erteleyemeyiz. Cepheler yerlerini aldı: Peki tanrıların hangi tarafta durması için dua edeceksiniz, karar verin! Bir tarafta kocanız, bir tarafta babanız silah tutuyor. Sorulması gereken soru şu: Dul mu kalmayı tercih edersiniz, yoksa yetim mi? Size cesaret gerektiren ve uymanız gereken bir öneride (*consilium*) bulunacağım.” (Ov. *fast.* III. 207-212)

Dionysios'un anlatısına göre kadınlar *senatus*'ta, iki ulusu bir araya getirmek ve aralarında dostluk kurmak için son derece geçerli sebeplerinin olduğunu söyleyerek akrabalarının yanına gitmek için izin isterler. Kralla birlikte orada bulunan *senatus* üyeleri kadınların bu talebini yaşadıkları zor şartlar içerisinde çözüm için son umut olarak görürler. Ardından *senatus*'tan, Sabin kadınlarının savaş elçisi olarak akrabalarının yanlarına gitmelerine ve iki ulusu uzlaştırmaya çalışmalarına izin veren bir karar çıkarılır. Böylece kadınlar yas giysileri içinde, bazıları yanlarına bebeklerini de alarak Sabinlerin kamp kurdukları alana giderler ve ağlayarak akrabalarının ayaklarına kapanırlar. Sabin Kralı bu kadınlara ziyaretlerinin nedenini sorduğunda, planın sahibi ve bu heyetin başkanı Hersilia, barış yapılması ve iki tarafın da yararına olacak anlaşma koşullarının saptanması için kralların bir araya gelmesini istediklerini belirten uzun ve dokunaklı bir konuşma yapar (*ant.* 45). Dionysios, Hersilia'nın konuşması bittiğinde, kadınların çocuklarıyla birlikte kralın ayaklarına kapandıklarını ve kral, onlara mantıklı ve mümkün olan ne varsa yapacaklarına dair söz verinceye kadar ayağa kalkmadıklarını aktarır (*ant.* II. 46. 1).

Plutarkhos da Dionysios gibi askerlerin önünde kadınların sözcüsü olarak konuşan kişinin Hersilia olduğunu belirtir ve Hersilia'nın konuşmasına yapıtında kısaca yer verir:

“Size ne yanlış yaptık da bize bunca acı ve vahşet yaşattınız, yaşatmaya devam ediyorsunuz? Şimdi ait olduğumuz kişiler tarafından geçmişte şiddete ve haksızlığa uğrayarak kaçırıldık. Kaçırıldıktan sonra ise ağabeylerimiz, babalarımız, akrabalarımız bizi uzun süre unuttular ve geçen zaman bizi düşman olduğumuz kişilere en sıkı bağlarla bağladı, şimdi artık bizi kaçıarak bize en büyük kötülüğü edenler savaştıkça biz korkuyoruz, onlar öldükçe biz gözyaşı döküyoruz. Biz genç kızken gelip bizi onlardan almadınız, şimdi gelmiş kadınları kocalarından, anneleri çocuklarından ayırmaya çalışıyorsunuz. Sizin yardım dediğiniz şey, daha önce bizi unutmanızdan bile daha kötü. İşte onların aşkı, işte sizin şefkatiniz. Eğer bu savaşın başlamasının bizimle bir ilgisi yok ise, artık siz birbirinizin kayınpederi, büyükbabası, akrabası olduğunuza göre bu savaşa bir son vermelisiniz. Yok, eğer bu savaşın nedeni biz isek, o zaman bizimle birlikte damatlarınızı, torunlarınızı da alın ve bize babalarımızı, akrabalarımızı verin, ama bizi kocalarımızdan ve çocuklarımızdan koparmayın. Size yalvarıyoruz bizi ikinci kez tutsak etmeyin!” (Rom. 19)

Sabin kadınlarının bu cesur hareketi ve Hersilia'nın dokunaklı konuşması sonuçta hem askerleri hem de komutanları etkisi altına alır, bir anda herkes susup olduğu yerde kalır. Bunun üzerine komutanlar anlaşma yapmak üzere adım atarlar ve hem barış (*pax*) sağlanır hem de iki ulusu tek bir vatan altında birleştirecek bir uzlaşma (*concordia*) yapılır. Bundan böyle Tatius'un ve Romulus'un eşit şartlarda kral olduğu Roma, her iki ulusun da vatanı olur. Plutarkhos, iki kralın anlaşmaya varmasından sonra kadınların, kocalarını ve çocuklarını kendi babalarıyla ve kardeşleriyle tanıştırdıklarını, ihtiyacı olanlara su ve yemek verdiklerini, yaralıları evlerine taşıdıklarını, böylece akrabalarına, o evlerin hanımı olduklarını, kocalarının kendilerine nasıl yardımcı olduklarını ve saygı duyduklarını gösterdiklerini aktarır

(Rom. 19). Cicero da, iki kral arasındaki barış ve uzlaşmanın, kadınların yakarışları sayesinde (*matronis ispsis ... orantibus*) gerçekleştiği görüşündedir (*rep.* II. 13. 4).

Böyle sıkıntılı bir savaşın aniden mutlu bir barışla sonuçlanması, Sabin kadınlarını, kocalarının, babalarının, en çok da Romulus'un gözünde öyle değerli (*cariores*) kılar ki Romulus kenti otuz *curiae* olarak bölümledikten sonra her bir *curia*'ya bu kadınların isimlerini vererek onları onurlandırır.³¹ Dionysios, *curia*'lara adını veren otuz kadının, *senatus*'a gidip teklif götürme elçi heyetinde bulunan kadınlar olduğunu, fakat Terentius Varro'nun bu bilginin doğruluğunu kabul etmediğini, zira Romulus'un *curia* isimlerini daha önceden verdiğini, elçi heyetinde zaten beş yüz yirmi yedi kadın bulunduğunu, kralların aralarından birkaçını seçip diğerlerini bu onurdan mahrum bırakmayı uygun bulamayacaklarını düşündüğünü aktarır (*ant.* II. 47. 3). Plutarkhos ise, kentin ona bölündüğünü, kimilerinin bunlara kadınların isimlerinin verildiğini söylediğini, ama bunun kendisine çok mantıklı gelmediğini belirtir (*Rom.* 20). Bununla birlikte Plutarkhos, kadınlarla ilgili alınan bir karara göre, Sabin kadınlarının isterlerse kocalarıyla Roma'da kalmaya devam ettiklerini, ancak kocaları için yün eğirme dışında herhangi bir iş yapmadıklarını bildirir (*Rom.* 15, 19).³² Plutarkhos bu karardan *Moralia* adlı yapıtında da bahsetmiş, "Atalarımız kadınlarının tahıl öğütmesine ya da yemek yapmasına neden izin vermiyorlardı?" sorusuna yanıt olarak, bunun geçmişte Sabinlerle yapılan barış antlaşmasından kaynaklanıyor olabileceğini, bu anlaşmadaki bir koşula göre hiçbir Sabin kadınının Romalı bir erkek için tahıl öğütmek ya da yemek yapmak zorunda

³¹ Liv. I. 13. 6-7; Cic. *rep.* II. 14. 7; Dion. Hal. *ant.* II. 47. 3. *Curia*'lara verilen kadın isimleri hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Livius Sabin kadınlarının sayısı otuzdan çok daha fazla olduğu için, *curia*'lara isimleri verilen kadınların neye göre seçildiklerinin bilinmediğini aktarır (I. 13. 7).

³² Plutarkhos, düğünlerde "Talasius" şarkısını söyleme geleneğinin buradan gelebiliyor olabileceğini, bununla gelinin yün eğirmekten başka bir iş yapmayacağını ifade edildiğini aktarır (*Rom.* 15).

olmadığını söylemiştir (IV. 85).³³ Plutarkhos Sabin kadınlarına başka ayrıcalıklar da tanındığından bahseder (*Rom.* 20): Kadınlar yürüyüşe çıktıklarında erkekler onlara yol vermek zorundaydılar, kadınların yanında utandırıcı sözler söyleyemezlerdi, yanlarında çıplak kalamazlardı ve onların çocukları, özgürlüğün göstergesi olan (*signum libertatis*) *bullae* ve *toga praetexta* giyeceklerdi. Plutarkhos ayrıca bu kadınlar onuruna Matronalia ve Carmentalia festivallerinin kutlandığından bahseder (*Rom.* 21). Ovidius da, Mars'ın ağzından, kendilerini cesurca (*ausae*) kılıçların önüne atan ve gözyaşlarını kullanarak savaşa son veren (*finierant lacrimis Martia bella suis*) Sabin annelerinin, bu sayede Roma takviminin ilk günü olan 1 Mart'ı kutlama görevini üstlendiklerini aktarır (*fast.* III. 229-232).

Sabin ve Roma halkı arasındaki savaşın gidişatına yön veren, savaşın barış ve uzlaşma ile sonuçlanmasını sağlayan, Romalıların her zaman onur ve gurur duyguları ile anlattıkları Sabin kadınlarının öyküsü, Roma yazınında, Altın Çağ'da Ovidius ve Propertius'un, ardından Gümüş Çağ'da Iuvenalis'in şiirlerinde de işlenmiştir:

Ovidius, *Ars Amatoria* adlı yapıtında, hikâyeyi, kendi döneminde güzel kızlar için (*formosis*) hâlâ tehlikeli yerler olarak bilinen tiyatroların nasıl bu hale geldiğini anlatmak, geçmişte Sabin kızlarının kaçırıldığı tiyatroların,³⁴ kızları baştan çıkarmaya uygun yerler olduğunu göstermek için aktarır (I. 102-134). Ovidius, bu kaçırılma öyküsüne, istek (*voluptas*), arzu (*cupiditas*) gibi aşka dair duygular, amaçlar yükler, kaçırılan kızları Romulus'un askerlerine düğün armağanı (*genialis*

³³ Plutarkhos, gelinlerin saçlarını neden mızrakla ayırdıkları sorusunun yanıtında, bunun, kadınların şiddete başvurularak kaçırılmasıyla kurulan ve savaşla sonuçlanan ilk evlilikleri simgeliyor olabileceğini söylemiştir (*mor.* IV. 87). Plutarkhos, gelinlerin eşikten kocalarının kucağında geçirilmelerinin de o günlere dayanan bir gelenek olduğunu, bunun Sabin kızlarının içeri zorla ve kucakta sokulmalarını simgelediğini aktarmıştır (*Rom.* 15).

³⁴ Dionysios'un (*ant.* II. 31) ve Cicero'nun (*rep.* II. 12) yapıtlarına baktığımızda kaçırılma hikâyesinin Circus'ta geçtiği anlaşılmaktadır, oysa Ovidius *Ars Amatoria*'da yeri tiyatrolar olarak vermiştir. Wardman (1965: 103), Ovidius'un, bu değişikliği yaparak, tiyatroyu özgürce kaynaşılacak bir ortam olarak gösterdiğini ileri sürer.

praeda, ars I. 115) olarak gösterir. Ovidius, ayrıca, diğer yazarlardan farklı olarak kadınların kaçırıldıkları anda hissettikleri duygular üzerinde durur, onları, kartaldan kaçan ürkek (*timidissima*, ars I. 117) güvercinlere, kurttan korkan yavru (*novella*, ars I. 118) kuzulara benzetir. Hepsinin aynı korkuyu hissettiğini, ama her birinin hislerini farklı şekillerde belli ettiğini (*nam timor unus erat, facies non una timoris*, ars I. 121) belirtir; kiminin saçlarını yolduğunu, kiminin aklını kaybetmiş halde yere çömeldiğini, kiminin üzüntüden sesinin kısıldığını, kiminin annesini çağırdığını, kiminin hıçkıra hıçkıra ağladığını, kiminin sersemlediğini, kiminin donakaldığını, kiminin ise kaçmaya çalıştığını aktarır. Ovidius, *Fasti*'de ise hikâyeye, Romulus'un atası Mars'ın ağzından, kadınların neden Mars'a tapıklarını anlatırken yer verir (III. 167-258). Ozan, öyküyü bu kez daha geleneksel haliyle işleyerek Sabin kızlarının kaçırılmalarını, yabancılarla evlenme hakkı (*conubia*) talebi komşuları tarafından reddedilen Romulus'un babası Mars'ın planı, daha doğrusu intikamı olarak gösterir ve o günü "ilk kez bir kayınpederin damadına savaş açtığı gün (*tum primum generis intulit arma socer*, *fast.* III. 202³⁵)" olarak tarif eder. Ovidius ile aynı dönemde yaşamış olan *elegia* ozanı Propertius ise bir şiirinde (II. 6), sevgilisi Cyntia'ya, onu ne kadar çok kıskandığını anlatırken aşk ve ihanet yüzünden çıkan savaşlardan örnekler verir ve bu suçun sorumlusu (*criminis auctor*) olarak, askerlerine iffetli Sabin kızlarını (*intactae*) ceza almadan (*impune*) kaçırmalarının yolunu öğreten Romulus'u gösterir ve onun yüzünden kendi döneminde hâlâ âşık birinin canı ne isterse yaptığını (... *quidlibet audet Amor*, II. 6. 22) belirtir. Propertius ayrıca, Tarpeia kayasının isminin öyküsünü anlattığı bir şiirinde de (IV. 4), yine Sabin

³⁵ Ovidius'un bu dize ile Magnus Gnaeus Pompeius ile Gaius Iulius Caesar arasındaki İç Savaşta imada bulunduğu düşünülmektedir (Frazer, 1996: 134 dipnot b). Nitekim Pompeius da Caesar'ın kızı ile evliydi.

kızlarının ceza almadan kaçırılmalarına değinir. Romalı ozanlar arasında Iuvenalis ise *Saturae* adlı yapıtının, evliliğı eleştirdiğı altıncı kitabında, mükemmel kadını tarif ederken “saçlarını yolup savaşı son veren Sabin kadınlarından bile daha iffetli (*intactior*)” ifadesini kullanır (VI. 164-165).

I.2. Roma'nın Alba Longa'ya Karşı Savaşında Horatia

Sabin kadınlarının tutumu sayesinde Romalılar ile Sabinlerin tek bir devlet halinde birleşmelerinin ardından, Roma bir müddet Romulus ile Tatius tarafından ortak olarak idare edilmiştir ve bu esnada Romulus Roma'yı genişletmek üzere olan mücadelesini Etruria kentlerine karşı savaşılarak devam ettirmiştir. Tatius'un ölümü ve Romulus'un fırtınada kaybolmasının ardından Sabinlerin arasından Roma Kralı olarak seçilen Numa Pompilius ise, Roma'yı kırk üç yıl boyunca barışçıl bir tutum içerisinde idare etmiştir (İÖ 716-673). Ancak, Latinler arasından seçilen III. Roma Kralı Tullus Hostilius (krallığı İÖ 673-642), Roma'yı yönetirken savaşçıl bir politika izlemiş, atalarının geldiği Alba Longa kenti ile uzun yıllar karşı karşıya gelmiştir. Roma tarihi yazarları, Romalıların Albalılara karşı aldıkları zafer sonrasında Horatia'nın tutum ve davranışlarından bahsederek kadınlarla ilgili beklenti ve düşüncelerini de bir nevi örneklemiştir. Nitekim Sabin kadınlarının hikâyesinde bir kadınla ilgili hayal ettikleri özellikleri ön plana çıkaran Romalılar, Horatia'nın hikâyesinde ise hem kadında hem erkekte görmek istedikleri çok önemli bir özelliği vurgulamışlardır: *pietas contra patriam*. Eskiçağ yazarları yapıtlarında Horatia'nın ölümünü ve katili olan erkek kardeşinin yargılanmasını işleyerek ibret verici bir öykü anlatmışlar, yurttaşların her şeyden, herkesten önce vatana bağlı olmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Horatia'nın bahsine ilk olarak Ennius'tan günümüzde kalan birkaç parçada (*ann.* II. 133-134-135-136)³⁶ rastlamaktayız, hikâyesinin bütünü ise ancak İÖ I.

³⁶ Bu parçalardan, Ennius'un, Romalılar ile Albalılar arasındaki savaş hakkında bilgi verirken, Horatius'un, kız kardeşinin nişanlısını öldürmesinin ardından Roma'ya geldiğinde kız kardeşi ile karşılaşmasını, kendisini azarlayan ve Romalılarından çok nişanlısının ölümüne üzülen kız kardeşini öldürmesini, daha sonra da mahkemede babası tarafından savunulmasını anlattığı anlaşılmaktadır.

yüzyıl ve sonrasında yaşayan yazarların yapıtlarında bulmaktayız.³⁷ Horatia'nın adı, Livius'un yapıtında, yazarın İç Savaş olarak tanımladığı, Alba Longalılar ile Romalılar arasındaki mücadeleyi anlattığı bölümde geçmektedir (Liv. I. 26). Aynı konu birbirini destekler nitelikte Dionysios'un yapıtında da ele alınmıştır (*ant.* III. 13-22): Livius, Albalılar ile Romalılar arasındaki egemenlik savaşları sırasında, iki ulusun komutanlarının bir araya geldiklerini ve ortak düşmanları Etrüskler karşısında güç kaybetmemek için, fazla kan dökülmeden savaşın nihai kararının belirleneceği bir anlaşma yapmaya karar verdiklerini aktarır (I. 23-26). Bu anlaşmaya göre, taraflar arasından seçilecek üçer kahraman birbirleri ile çarpışarak savaşın sonucunu belirleyecekti: Hangi ulusun kahramanları mücadeleden galip çıkar ise o ulus savaşın galibi sayılacak ve diğerini egemenliği altına alacaktı. Ordularda şans eseri hem yaş bakımından hem de güç bakımından birbirine denk üçüz kardeşler bulunmaktadır. Romalıları Horatius kardeşlerin, Albalıları ise Curiatius kardeşlerin temsil etmesine karar verilir. Livius kahramanların soyları hakkında bilgi vermezken Dionysios yapıtında, Curiatius'lar ile Horatius'ların birbirlerine kuzen olduklarını belirtir ve bu seçimin tanrısal bir öngörü (*θεία τις πρόννοια*, *ant.* III. 13. 3) dikkate alınarak yapıldığını, seçilen kahramanların olağanüstü niteliklere sahip olduklarını aktarır ve onlar hakkında bilgi vermeye doğumlarından başlar: Sicinius adında Albalı bir yurttaşın ikiz kızları vardır ve o, kızlarından birini Romalı Horatius ile, diğerini ise Albalı Curiatius ile aynı gün aynı anda evlendirir. Kızlarının ikisi de aynı gün hamile kalır ve aynı gün üçüz erkek evlat doğururlar. Bu durum onların hem ulusları hem de

³⁷ Horatia'nın hikâyesinin kaynağı ve onun gerçekte yaşamış bir karakter olup olmadığı hakkındaki tartışmalar için bk. Solodow, 1979: 261-268. Solodow, Livius'un, kendi döneminde bilinen bazı topografik adların, hukuki kurumların ve yasaların kaynaklarını açıklamak amacıyla (*aetia*), geleneksel bir öyküyü temel alarak zenginleştirdiği görüşündedir.

aileleri için olumlu bir alamet olarak yorumlanır. Doğan çocuklar delikanlılık çağına geldiklerinde hem yaş hem kuvvet hem cesaret hem görünüm hem de soyluluk bakımından birbirlerine denktirler. Bu nedenle Albalı komutan Fufetius, Tullus'a bu olağanüstü tesadüflerin aslında o gün yapılacak mücadele için tanrısal bir öngörünün ürünü olduğunu, buna dayanarak iki ulusu temsilen bu gençlerin çarpışması gerektiğini savunur. Bu seçimi tanrıların ve doğanın kararı olarak gösterir. Tullus da Fufetius'un dediklerini onaylar, fakat Tullus'a göre ortada göz ardı edilmemesi gereken bir sorun vardır. Zira savaşmaları için seçilmesi düşünülen gençler birbirlerinin kuzenidirler ve birlikte büyümüşlerdir. Tullus onları birbirlerine karşı savaşırmanın dine aykırı olup olmayacağını tartışır; çünkü bu mücadelede dökülecek akraba kanının günahından kendilerinin sorumlu olacağını düşünür. Sonuçta kararın gençlere bırakılmasına karar verilir. Hem Curiatius'ların hem Horatius'ların, vatan için canlarını vermeye hazır oldukları görülür; dolayısıyla devletin çıkarları akrabalık ilişkilerine ve kişisel çıkarlara üstün gelir ve onlar böyle bir teklifi reddetmektense onurlu bir ölümü tercih ederler.

Hem Dionysios'un hem Livius'un anlatılarında, iki ulusun, yukarıda sözü edilen anlaşmaya bağlı kalacaklarına dair yemin ettikleri ve ardından anlaşmaya göre seçilen kahramanların savaşmak için karşı karşıya geldikleri anlatılır.³⁸ Livius, çarpışma sırasında önce Horatius'lardan iki kişinin öldüğünü, üç Albalının ise yaralandığını, daha sonra hayatta kalan ve hiç yara almayan Horatius'un üç Albalıyı tek tek öldürdüğünü anlatır (I. 25. 3-12). Dionysios'un anlattığı savaş sahnesinde ise,

³⁸ Dionysios anlatısında, kuzenlerin birbirlerine karşı savaşmaları karşısında insanların yaşadıkları duygusal sıkıntıları vurgular (*ant.* III. 18. 3): Yazar, kuzenlerin, silahlarını bir an için bırakıp son kez birbirlerine sarılıp ağlaştıklarını, bu sahneyi izlemeye gelenlerin de üzüntüye boğulup akraba kanının dökülmesine engel olmadıkları için, hem kendilerini hem komutanlarını kalpsizlikle suçladıklarını, ardından kuzenlerin yeniden silahlarını kuşanıp savaşımaya başladıklarını aktarır.

önce karşılıklı olarak iki taraftan birer kişi öldürülür, daha sonra Curiatius'lardan bir kişi, kendisi de ölümcül bir yara alarak Horatius'lardan bir kişiyi öldürür; Horatius kardeşlerden hayatta kalan son kişi kurnazca davranır, kaçır gibi yaparak rakiplerinden yara almamış olanın peşinden gelmesini sağlar ve uygun zamanda durup onunla çarpışır ve onu öldürür, daha sonra da dönüp yaralı son Curiatius'u öldürür (*ant.* III. 19-20). Sonuç olarak her iki yazarın anlatılarında da kazanan Horatius, yani Roma olur.

Savaşta Roma'nın galibiyetini sağlayan Horatius, ölü bedenlerden kalan ganimetleri toplayarak kardeşlerini kaybetmenin üzüntüsü, düşmanını yenmenin sevinci ile Roma'ya dönerken yolda kız kardeşi Horatia (*soror virgo*, Liv. I. 26. 2) ile karşılaşır. Dionysios, Horatius'un kız kardeşi ile karşılaşma anı ile ilgili olarak Livius'a nazaran duygusal ayrıntılar üzerinde daha fazla durmakta ve Horatia'nın ağzından çıkan sözlere yer vererek okuyucunun olayı Horatia'nın bakış açısıyla görmesini sağlamaktadır: Dionysios'un anlatısına göre (*ant.* III. 21. 2-7), Horatius, Roma kentinin kapılarına geldiğinde büyük bir kalabalıkla karşılaşır ve bu kalabalığın arasından kız kardeşinin kendisine doğru koştuğunu fark eder. Horatius önce, evlilik çağındaki kız kardeşinin işini gücünü bırakıp evden ayrılmasından ve yabancıların olduğu bir kalabalığa karışmasından rahatsız olur. Ancak daha sonra kız kardeşinin, hayatta kalan tek ağabeyine bir an önce kavuşma isteği ve ölen kardeşlerinin cesur davranışları hakkında kendisinden bilgi alma arzusu ile hareket ettiğini ve kadınca bir zayıflıkla terbiyeyi unuttuğunu (*των εὐσχημόνων ὑπὲρ ἰσογυναικειὸν τι πάσχουσα*, *ant.* III. 21. 2-3) düşünür. Fakat Horatia'nın, böyle olağandışı bir şekilde öne çıkmaya cüret etmesini sağlayan şey, ağabeylerine duyduğu hasret değil, kuzeni olan nişanlısına duyduğu aşk (*ἔρως*) ve o güne dek

gizlediği tutkudur (*πάθος*). Zira Horatia ölen gençlerden biri ile nişanlıdır. Ordugâhtan gelen bir adamdan savaşıla ilgili ayrıntıları öğrendikten sonra kendini daha fazla tutamamıştır, evden çıkarak, arkasından bağırıp onu geri getirmeye çalışan bakıcısına kulak asmadan, adeta delirmiş kadınlar gibi (*ὥσπερ αἱ μαινάδες*, *ant.* III. 21. 3) kent kapısına doğru koşmuştur. Fakat Horatia, kentin dışına çıkıp ağabeyini sevinç içinde, üzerinde kralın taktığı zafer taçları ile görünce ve taşınan savaş ganimetleri arasında, nişanlısına düğün için bizzat ördüğü³⁹ kanlı kaftanı fark edince üstünü başını parçalar ve orada bulunanların şaşkın bakışları içerisinde iki eliyle göğsüne vura vura ağlamaya, kuzeni olan nişanlısının ismini haykırmaya başlar. Daha sonra gözlerini ağabeyinin üzerine diker ve “Seni günahkâr, kuzenlerini öldürdün diye, zavallı kız kardeşinin düğün yatağını bozdun diye seviniyorsun! Seni zavallı! Bir zamanlar kardeşim dediğin akrabalarının ölümüne üzülüyorsun da çok iyi bir şey yapmış gibi sevinçten kendini kaybediyorsun ve bu felaketler onuruna zafer taçları giyiyorsun? Söyle, hangi canavarın yüreği var sende? (*ant.* III. 21. 5)” der. Ağabeyi ise bu sözlerle karşılık, vatanını seven ve vatanının kötülüğünü isteyen ister bir yabancı ister akrabası olsun onu cezalandıracak bir yurttaşın yüreğini taşıdığını söyler, ne vatanının mutluluğunu, ne ailesinin acısını paylaşan kız kardeşini, kendi öz ağabeylerini unutup nişanlısının ölümüne ağladığı, üstelik bunu bir köşeye çekilip karanlıkta değil de herkesin gözü önünde yaptığı, kendisini zaferinden ötürü azarladığı için hainlikle (*μαρὰ*) suçlar ve şöyle der: “Seni sahtekâr bakire, ağabeylerinin utanç kaynağı, atalarının yüz karası! Madem kardeşlerinin değil kuzenlerinin yasını tutuyorsun, madem bedenini hayatta, ama ruhunu ölü bir adamla

³⁹ Dionysios, Krallık Dönemi’nde, Romalılarda, erkeklerin gelinleri almaya giderken işlenmiş kaftanları giymelerinin adetten olduğunu aktarır (*ant.* III. 21. 4).

birlikte, o halde ismini haykırdığın o kişiye git ve babanı, ağabeylerini utandırmaya son ver.” (*ant.* III. 21. 6) Horatius ardından kılıcını çeker ve kardeşini öldürür.⁴⁰

Horatia’nın tepkisi hakkında Dionysios kadar ayrıntı vermeyen Livius, Horatius’un, kız kardeşini öldürürken “Ne kardeşlerinin ölümü ne benim hayatta kalmam, ne de vatan senin umurunda (*oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae*), o halde vakitsiz aşkınla birlikte nişanlının yanına git sen de! Düşmanın yasını tutan her Romalı kadın işte böyle ölsün!” diye haykırdığını aktarır (I. 26. 4-5).

Dionysios, Horatia’nın ölümü karşısında, halkın ve özellikle de baba Horatius’un ne kadar sert ve katı bir tutum sergilediği üzerinde durmuştur (*ant.* III. 21. 7-10): Baba Horatius, kızının cesedinin ne eve getirilmesine ne aile mezarlığına gömülmesine ne herhangi bir cenaze ya da defin giysisi verilmesine ne de diğer geleneksel törenlerin yapılmasına müsaade eder;⁴¹ bu nedenle Horatia’nın bedeni, kimsesizler gibi, öldüğü yerden gelip geçenler tarafından gömülür ve babası, her şey olup bittikten sonra, oğullarının başarısını, kızına hiçbir şey olmamış gibi, dini şöenlerle, ziyafetlerle kutlar.

Livius herkesin gözü önünde işlenen bu cinayet (*id facinus*) karşısında hem soyluların hem halkın vahşete (*atrox*) düştüğünü, ancak Horatius’un, Curiatius’ları öldürmekle elde ettiği başarının, işlediği suça üstün geldiğini aktarır (I. 26).⁴² Buna rağmen kral, Horatius’un yargılanmasını emreder ve kendisi böyle zor bir davanın sorumluluğunu üstlenmemek için, Horatius’un yargılanması ve ihanetin

⁴⁰ Dionysios yaşananları tanrıların arzusu, kader olarak gösterir. Dionysios, bir ölümlü olarak Horatius’un bu kadar kısa süre içinde sıradan bir kişiyken muhteşem bir kahramana dönüşmesini kıskanan bir tanrının onu aynı gün kardeş katili yaparak mutsuz bir adama çevirdiğini aktarır (*ant.* III. 21. 1).

⁴¹ Livius, Horatia’nın öldüğü yere mezar taşının konduğunu bildirir (I. 26. 14).

⁴² Dionysios kendi dönemiyle kıyaslayınca bu olayın o dönemde Romalıların tutumları ve düşünceleri bakımından çok daha zalim ve katı yürekli olduklarını gösterdiğini, bu felaketi haber alan babanın içermek bir yana bunu gurur verici ve yerinde bir durum olarak karşıladığını aktarır (*ant.* III. 21. 7).

(*perduellio*)⁴³ yasaya göre cezalandırılması için davaya *duumvir*'leri atar. Bununla birlikte, yasaya, Horatius için temyiz hakkı (*provocatio*) eklenir (Liv. I. 26. 6). Mahkemede *duumvir*'ler Horatius'u suçlu bularak ölüme mahkûm ederler, ancak Horatius cezası uygulanmak üzere iken Tullus'un tavsiyesi üzerine "Temyiz ediyorum." der ve böylece dava halkın önüne (*provocatione ... ad populum*, Liv. I. 26. 8) getirilir. Bu aşamadan sonra halk büyük ölçüde Horatius'un babasının yaptığı konuşmadan etkilenir; çünkü *pater familias* olarak o, çocukları üzerinde yaşam ve ölüm kararı verme hakkına (*ius vitae ac necis*) sahiptir.⁴⁴ Baba Horatius, önce, oğlunun, kızını öldürerek doğru şeyi yaptığını (*se filiam iure caesam iudicare*, Liv. I. 26. 9), bunun bir cinayet değil, bir cezalandırma olduğunu savunur ve "Eğer oğlum bu şekilde davranmasaydı kendi yetkimi kullanarak (*patrio iure*, Liv. I. 26. 9) oğlumu bizzat cezalandırırdım." der. Daha sonra da savaş ganimetlerini göstererek⁴⁵ oğlunun, Curiatius'lar karşısındaki zaferini ve cesaretini ön plana çıkaran duygusal bir konuşma yapar, halktan, geriye kalan son evladının da kendisinden alınmamasını talep eder. Davanın sonunda, Horatius'un cesaretine duyulan hayranlık adalete ağır basar ve halk beraat kararı verir. Bununla birlikte bu ünlü cinayetin (*caedes manifesta*, Liv. I. 26. 12. 3) yine de cezasız kalmaması için, babanın, oğlu için devlete kefarete ödemesine karar verilir. Babası kefarete olarak üzerine düşen bazı yükümlülükleri yerine getirdikten sonra kente tahtadan bir kemer kurdurur ve oğlunun, kafası kapalı halde sanki bir boyunduruktan geçer gibi o kemerin altından

⁴³ Roma Hukukuna göre, Horatius, kardeş katili olarak mahkemeye *parricidium* suçlaması ile çıkar (Fest. 297. 22; Flor. *epit.* I. 1. 2. 6); ancak Livius onun *perduellio*'dan mahkemeye çıkarıldığını söyler. Bu konudaki tartışmalar için bk. Watson, 1979: 436-447.

⁴⁴ *Pater familias* ve *pater familias*'ın aile üyeleri üzerindeki egemenliği (*patria potestas*) üzerine bk. Ayiter, 1963: 42-65; Sandalcı, 2002: 171-176. *Pater familias* ve *patria potestas* tanımları için bk. Umur, 1975: 150-151.

⁴⁵ Livius, savaş ganimetlerinin yığıldığı bu yere kendi döneminde *pila Horatia* dendiğini aktarır (I. 26. 10).

geçmesini emreder.⁴⁶ Böylece Horatius temsili olarak cezalandırılmış olur. Dionysios da, kardeş kanının dökülmesinin yol açtığı günahın (*αἷματος ἐμφυλίου διὰ τὸν τῆς ἀδελφῆς φόνον*, *ant.* III. 22. 5-6) temizlenebilmesi için birtakım dini törenlerin yerine getirildiğinden ve son olarak da bu temsili boyunduruk uygulamasının⁴⁷ yapıldığından bahseder (*ant.* III. 22. 3-7).

Horatius'un davası, Livius ve Dionysios'un yanı sıra Cicero, Valerius Maximus ve Quintilianus'un yapıtlarına da konu olmuştur. Cicero *de Inventione*'de, davaların konularını ve sorunlarını tartışırken suçun karşı tarafa yüklendiği durumlardan, yani davada sanığın, işlediği suçu kabul ettiği, fakat kendisini bu suça karşı tarafın ittiğini ileri sürerek haklı olduğunu savunduğu durumlardan bahseder ve örnek olarak kız kardeşini haklı bir gerekçeyle (*iure*) öldürdüğünü savunan Horatius'un davasını gösterir (II. 78-79). Bu davanın kilit noktası olarak kardeşlerinin ölümünü umursamayıp düşmanların ölümüne üzülen, kardeşinin ve Roma halkının zaferine sevinmeyen Horatia'nın, mahkemeye çıkmadan, kardeşi tarafından öldürülmesinin doğru olup olmadığı sorusunu sorar. Cicero ayrıca, İÖ 52 yılında, yani olayın yaşandığı düşünülen tarihten yaklaşık yedi yüz yıl sonra, Publius Clodius Pulcher'i öldürmekten yargılanan arkadaşı Milo'yu savunurken, Horatius'un davasının Roma tarihinde ölüm cezasının söz konusu olduğu ilk dava olduğunu ileri sürer ve Milo'nun, adam öldürdüğünü itiraf ettiği için cezalandırılmasını isteyenlere karşı, kız kardeşini öldürmesine rağmen serbest bırakılan Horatius'u örnek gösterir (*Mil.* III. 7).

⁴⁶ Livius bu kemerin kendi döneminde de var olduğunu ve “*sororium tigillum*” olarak adlandırıldığını aktarır (I. 26. 13). Krş. Dion. Hal. *ant.* III. 22. 8; Fest. 297. 11-31.

⁴⁷ Dionysios, bu yöntemin geçmişte esir kölelerin özgürlüklerine kavuşup yurtlarına dönebilmeleri için kullanıldığını ileri sürer (*ant.* III. 22. 7).

Valerius Maximus ise yapıtının altıncı kitabında, tarihte ağır cezalara maruz kalmış kişilerden örnekler verirken (VI. 3), bu kişiler arasında kadınların da bulunduğunu söyleyerek Horatia'nın, vahşi ağabeyi (*frater ferox*) tarafından nasıl katı bir cezaya maruz bırakıldığını anlatır (VI. 3. 6): Zaferden dönen Horatius'un, kız kardeşinin vakitsiz aşkı için döktüğü gözyaşlarının masum olmadığını düşünerek onu öldürdüğünü ve daha sonra da bu davranışının babası tarafından savunulduğunu aktarır. Valerius Maximus ayrıca, mahkemelerde alınan çelişkili kararları işlerken, tarihte işlenmiş ünlü cinayetlerden örnekler verir. Valerius'un, suç işledikten sonra mahkemece serbest bırakılmasına karar verilen kişilerden verdiği ilk örnek Horatius'tur (VIII. 1. *absol.* 1). Horatius'un Kral Tullus tarafından, kız kardeşini öldürmekten mahkûm edildiğini, fakat daha sonra, onun, kararı halkın önünde temyiz edince serbest bırakıldığını, kralın cinayetin vahşetinden (*atrocitas necis*), halkın ise cinayetin işlenme sebebinden (*causa*) etkilenecek hareket ettiğini aktarır. Halkın, zamansız sevgi gösterisinde bulunan genç kızın öldürülmesini bir günah olarak değil, katı bir ceza olarak (*severe magis quam impie*, VIII. 1. *absol.* 1. 5) değerlendirdiğini, bu nedenle Horatius'un ağır bir ceza almaktan kurtulduğunu ve tarihte akıttığı düşman kanı ile olduğu kadar akraba kanı ile de ünlendiğini yazar.

Quintilianus *Institutio Oratoria* adlı yapıtının dava türlerini ve sorunlarını tartıştığı bölümünde, kız kardeşini öldürerek suç işlemiş olan, ancak kız kardeşini düşmanın ardından yas tuttuğu için öldürdüğü gerekçesiyle suç işlemediği, görevini yerine getirdiği savunulan Horatius'un davasını tartışmaya açar (III. 6. 76).

I.3. Roma’da Etruria Kökenli Kralların Hâkimiyeti ve Kraliçe Tanaquil

Alba Longalılara karşı alınan zafer sonrasında kalabalıklaşmaya ve genişlemeye devam eden Roma, Tullus Hostilius’un krallığından sonra bir süre yine Sabin soyundan gelen Kral Ancus Marcius tarafından yönetilmiş (İÖ 640-616), sonrasında ise Etruria kökenli kökenli kralların hâkimiyeti altına girmiştir. Eskiçağ yapıtlarında bu geçişin, Roma’ya bir Etruria kenti olan Tarquinia’dan gelen Tanaquil ismindeki kadından kaynaklandığı anlatılmıştır:

V. Roma Kralı Lucius Tarquinius Priscus’un (krallığı İÖ 616-579) karısı Tanaquil, zekâsıyla, hırslarıyla, yetenekleriyle, yaptığı işlerle Krallık Dönemi’nin en güçlü ve en otoriter kadını olarak karşımıza çıkmaktadır. Livius, Etruria kökenli Tanaquil’in, yabancı soydan gelen bir kadın olmasına rağmen (*peregrina mulier*) azmiyle (*animo*), önce kocasına, sonra damadına ardı ardına iki krallık vermeyi başardığını aktarır (I. 47. 6. 3).

Tanaquil’in ismine ilk olarak rastladığımız Ennius’tan günümüze kalan bir parçada, Tanaquil’in, kocasının ölü bedenini yıkayıp temizlediği yazmaktadır (*ann.* III. 157): “*Tarquinium bona femina lavit et unxit.*”

Tanaquil hakkında ayrıntılı bilgi veren Livius, ondan, zengin ve akıllı biri olan Lucumo ile yaptığı evliliği ile bahsetmeye başlar: Lucumo, isyana teşvik suçlamasıyla Korinthos’tan Tarquinia’ya kaçan ve burada soylu bir kadınla evlenen Demaratus’un oğludur. Lucumo’nun Arruns adında bir kardeşi daha vardır, ancak o, babaları henüz hayattayken ölür. Arruns öldüğünde karısı hamiledir, fakat babası Demaratus, bundan haberi olmadığından tüm mirasını oğlu Lucumo’ya bırakır ve bir

torunu olduğunu öğrenmeden hayata veda eder.⁴⁸ Lucumo'nun serveti, babasından kendisine kalan mirasın yanı sıra, çok soylu bir aileden gelen (*summo loco nata*, Liv. I. 34. 4; *ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων*, Dion. Hal. ant. III. 46. 5. 10) Tanaquil ile yaptığı evlilik sayesinde daha da artar. Tanaquil, soylu olmasının yanı sıra politik konularda hırslı bir kadındır. Livius onun, gelin gittiği yerdeki konumunun doğduğu yerdekenden düşük olmasına (*humiliora*, I. 34. 4) kolay kolay izin vermeyecek bir kadın olduğunu söyler. Tanaquil'in evlendikten sonra aldığı kararlar ve ileride kocasının suikasta uğramasından sonraki davranışları da Livius'un bu ifadesini desteklemektedir.

Tanaquil, Lucumo ile evlendikten sonra, Etrüsklerin, kocasını, yabancı bir soydan gelmesinden ötürü küçük görmelerinden rahatsız olur ve bu saygısızlığa (*indignitas*) daha fazla dayanamayıp vatanına duyduğu içten sevgiyi kalbine gömerek (*oblitaque ingenitae erga patriam caritatis*, Liv. I. 34. 5), kocasının yüksek yerlere ulaşacağı umuduyla, Tarquinia'dan ayrılmaya karar verir (*consilium ... cepit*, Liv. I. 34. 5-6). O, kocasının yükselmesi için en uygun yer olarak yeni ve hızla büyüyen, yabancıların iyi karşılandığı, soyluluğun erdemle kazanıldığı bir kent olan Roma'yı görür. Tanaquil, geçmişte Sabin kökenli Tatius'un ve Numa'nın, kendi döneminde ise, annesi Sabin soyundan olan Ancus'un kral olduğu bu kentte, güçlü ve çalışkan kocası için de bir yer bulunacağını düşünür ve yükselme arzusunda olan (*cupido honorum*) kocasını da bu düşüncesi konusunda ikna eder (*persuadet*, Liv. I. 34. 7. 1) ve birlikte Tarquinia'dan ayrılıp Roma'ya doğru yola çıkarlar.⁴⁹

⁴⁸ Dionysios, Demaratus'un, oğlunu kaybettikten bir süre sonra, onun acısına dayanamayarak öldüğünü ve ölürken de bütün servetini Lucumo'ya bıraktığını aktarır (*ant. III. 47. I*).

⁴⁹ Livius, bu kararın arkasında Tanaquil'in olduğunu aktarırken Dionysios böyle bir olasılıktan bahsetmez. Dionysios'a göre bu Lucumo'nun kendi kararıdır (*ant. III. 47. 1-2*).

Livius ve Dionysios, Tanaquil ile Lucumo'nun, Roma'ya doğru ilerlerken mola verdikleri sırada ilginç bir olaya şahit olduklarından ve bu olayla bağlantılı olarak Tanaquil'in bilicilik yeteneğine sahip olduğundan (*perita ... caelestium prodigiorum mulier*, Liv. I. 34. 9; *ἑμπερίαν ἰ κανήν ... οἱ ωνοσκοπίας*, Dion. Hal. ant. III. 47. 4. 3-4) bahsederler ve onun bu yeteneğinin, Etruria kökenlerine dayandığını ileri sürerler:⁵⁰ Lucumo ve Tanaquil, Ianiculum Tepesi'ne vardıklarında, bir kartal yavaşça arabaya doğru alçalarak Lucumo'nun kafasındaki başlığı alır ve başlıkla birlikte arabanın tepesinde bir o tarafa bir bu tarafa ciyaklayarak uçuşmaya başlar; daha sonra sanki tanrısal bir görevi yerine getirir gibi yeniden alçalarak başlığı düzgünce Lucumo'nun kafasına geri koyar ve havalanıp gökyüzüne uçar. Livius, Tanaquil'in, bu işaret karşısında neşelendiğini ve kocasına sarılarak ona gözünü çok yükseklerle dikmesini söylediğini aktarır (I. 34. 9). Tanaquil'in kocasına yaptığı yoruma göre, kuş, gökyüzünden, tanrıların habercisi olarak gelmiştir, kocasının en tepe noktası üzerinde dönerek bir kehanete işaret etmiş (*auspicium fecisse*), başındaki süsü önce alıp sonra yeniden yerine koyarken tanrısal bir görevi (*divinitus*) yerine getirmiştir (Liv. I. 34. 9). Dionysios da Livius gibi, Tanaquil'in bu alameti sevinçle karşıladığını belirtir ve onun, yaptığı yorum ile kocası Lucumo'nun kafasında, kraliyet koltuğuna çıkma hayallerinin oluşmasını sağladığını ve ona, Romalıların hür iradesiyle egemenliği elde etmeye değer biri olmanın yollarını düşünüp bulmasını tavsiye ettiğini (*συνεβούλεον*, ant. II. 47. 4. 8) aktarır. Tanaquil ile Lucumo kafalarında bu düşünce ve umutlarla kente girerler. Roma'ya yerleştikten sonra, buradaki isim geleneğine uygun olarak Lucius Tarquinius Priscus adını alan Lucumo, zenginliği, çalışkanlığı, becerikliliği,

⁵⁰ Iuvenalis de, Romalı kadınlara evlilik üzerine olan yergisinde, bilicilik konusunda yetenekli bir eşi Tanaquil ile özdeşleştirir (VI. 565-571).

cömertliği ile kısa sürede halkın ve Roma Kralı Ancus Marcius'un gözüne girmeyi başarır ve Tanaquil'in kehaneti zamanla gerçeğe dönüşür: Önce kralın çocuklarının koruyucusu olarak saraya atanan Tarquinius, Ancus krallığını tamamladıktan sonra da halkın güvenini ve inancını kazanarak onun yerine kral olmayı başarır.⁵¹

Eskiçağ yazarları Tanaquil'in bilicilik yeteneğiyle ilgili olarak başka söylencelere de yer verirler. Bu söylenceler, sarayda doğup büyüyen ve Tarquinius'un ölümünden sonra Tanaquil'in yardımıyla krallık koltuğuna oturan Servius Tullius adında bir çocuk hakkındadır.⁵² Bu çocukla ilgili iki söylence anlatılır.⁵³ Bunlardan ilki onun doğumuyla ilgilidir:⁵⁴ Bir gün, Tarquinius'un krallığı döneminde, sarayda, kutsal ateşin yandığı ocakta alevlerin arasında bir erkeklik organı belirir. Bu sırada ocağa yiyecek taşıyan Ocrisia durumu fark ederek hemen kral ve kraliçeye haber verir. Kral Tarquinius gördüğü manzara karşısında şaşkına döner; hem zeki (*συνετή, φρενέρηνς*)⁵⁵ hem akıllı (*σοφῆ*) hem de bilicilik konusunda (*τὰ μαντικά*) soydaşlarından geri kalmayan⁵⁶ Tanaquil ise, kader tarafından

⁵¹ Livius'un anlatısına göre, Tarquinius, seçim zamanı yaklaşırken kralın çocuklarının ava gittiği bir sırada halka hitap eden bir konuşma yapar. Onlara, bir yabancı olarak kral seçilmesinin olağanüstü bir durum olmadığını anlatmak için Tatius'u ve Numa'yı örnek gösterir, kendi hür iradesiyle karısını ve tüm servetini yanına alarak Roma'ya gelmiş, en verimli çağını kralın hizmetine adanmış, Roma yasalarını ve dinini özümsemiş bir yurttaş olarak bu kente olan bağlılığını ve sadakatini anlatır. Tarquinius, konuşmasıyla halkın üzerinde öyle etkili olur ki çoğunluğun oyunu kazanarak Roma'nın beşinci kralı olmayı başarır (I. 35).

⁵² Livius, Servius'un Corniculum kentinin başında bulunan Servius Tullius'un oğlu olduğunu, Corniculum kenti ele geçirildiğinde babasının öldürüldüğünü ve o sırada kendisine hamile olan annesinin ise esir alındığını anlatır. Kraliçe, Servius'un annesini soyluluğundan ötürü özgür bırakır ve kadın sarayda doğum yapar; bu iyilik, kadınlar arasında dostluk kurulmasını sağlar ve çocuk sarayda sevgiyle ve şefkatle büyütülür. Livius'a göre, annesinin, düşmanın eline geçen bir esir olmasından ötürü Servius'un da bir köle oğlu olduğu izlenimi oluşmuştur (Liv. I. 39. 5-6). Dionysios ise Servius'un kral soyundan geldiğini ve annesi Ocrisia'nın, kraliçe tarafından özgür bırakılmadan önce doğum yaptığı için, ona, köle anlamına gelen Servius adının verildiğini aktarır (*ant.* IV. I. 2-3).

⁵³ Dionysios yapıtında her iki söylenceye de yer vermekle birlikte bunların inandırıcı olmadığını belirtir (*ant.* IV. 2. 3).

⁵⁴ Dion. Hal. *ant.* IV. 2. 1-3; Ov. *fast.* VI. 628-633; Plin. *nat.* XXXVI. 70. 204; Plut. *mor.* IV. 323.

⁵⁵ Plut. *mor.* IV. 323. C. 2.

⁵⁶ Dion. Hal. *ant.* IV. 2. 3-4.

kendilerine, bu organdan hamile kalacak bir kadının, ölümlülerden üstün bir çocuk dünyaya getirmesinin emredildiğini söyler ve kâhinler de onun yorumunu onaylarlar. Bu manzarayla ilk karşılaşan kişi olarak Ocrisia'nın doğacak çocuğun annesi olmasına karar verilir. Odada tek başına bırakılan Ocrisia bir tanrıyla birlikte olur ve bu birliktelikten Servius Tullius doğar.

Tanaquil'in bilicilik yeteneğiyle ilgili, Servius Tullius'un diğer ölümlülerden farklı yapıda olduğunu gösteren ikinci söylence ise şöyle aktarılır:⁵⁷ Servius bir gün öğle vakti sarayın girişinde otururken uyuya kaldığı sırada başı alev alır.⁵⁸ Bu sırada oradan geçen annesi ve Kraliçe Tanaquil de olaya şahit olurlar. Annesi koşup onu uyandırınca dek Servius'un kafası alev almaya devam eder, uyanınca da kendiliğinden söner. Livius, bazı küçük farklılıklarla anlattığı bu söylencede, Tanaquil'in bilicilik yeteneğini ön plana çıkarmıştır (I. 39). Livius'un anlatısına göre, Servius'un kafası alev alınca hizmetçilerden biri su dökerek ateşi söndürmek ister, fakat Kraliçe Tanaquil, onu durdurarak çocuğun kendiliğinden (*sua sponte*) uyanmasının beklenmesini emreder ve biraz sonra çocuğun uyanmasıyla birlikte ateş kendiliğinden söner. Bunun üzerine Tanaquil, kocasını gizlice bir köşeye çekip ona, “Sıradan biri gibi yetiştirdiğimiz şu çocuğu görüyor musun? Biz ne zaman sıkıntıya düşersek o bize yol gösterecek, krallık ne zaman tehlikeye girerse o krallığı koruyacak. Bu yüzden onu, vatanımız ve ailemiz için büyük bir armağan olarak tüm özverimizle (*indulgentia nostra*) yetiştirmeliyiz (Liv. I. 39. 3)” der.

⁵⁷ Liv. I. 39; Dion. Hal. *ant.* IV. 2. 3-4; Flor. *epit.* I. 1. 6; Val. Max. I. 6. 1; Plin. *nat.* XXXVI. 70. 204; Cass. Dio fr. Zon. II. 7. 9; Plut. *mor.* IV. 323. C-D.

⁵⁸ Plinius, bu olaydan sonra, Roma'da Ailenin Koruyucu Tanrısı Lar'ın (*Lar Familiaris*) Servius'un atası olduğuna inanıldığını ve bundan dolayı Koruyucu Tanrılar adına Compitalia Oyunları'nın düzenlendiğini aktarır (*nat.* XXXVI. 70. 204); ancak Plinius, Tanaquil'in bilicilik yeteneği hakkında bilgi vermez.

Tanaquil ve Tarquinius, kehanetlerin özel bir çocuk olduğuna işaret ettiği Servius'u kendi öz evlatları gibi yetiştirerek onun, yükselmek için gerekli olan eğitimi almasını sağlarlar. Onu doğuştan kraliyet ailesine mensup bir birey gibi yetiştirirler. Eskiçağ yazarları Servius'un eğitimi ile Tanaquil'in bizzat ilgilendiği konusunda hemfikirdirler. Florus, Tarquinius'un eşi Tanaquil'in, Servius'a, geleceğinin çok parlak olduğunu görerek özgür bir yurttaş gibi eğitim verdiğini (*uxor Tarquini Tanaquil liberaliter educaverat, epit. I. 1. 6. 1*) aktarır. Valerius Maximus da, köle bir kadının oğlu olan ve uykusunda kafası alev alan Servius'u, Tanaquil'in eğittiğini (... *educavit,*) ve onu krallığın en tepesine taşıdığını (*ad regium fastigium evexit, I. 6. 1. 5*)⁵⁹ aktarır. Servius büyüdüğünde Tarquinius ve Tanaquil, onu kızları Tarquinia ile evlendirirler (Liv. I. 39; Dion. Hal. *ant.* IV. 3. 4).

Tarquinius'un kral olmasını sağlayan Tanaquil, kocasının bir önceki Kral Ancus'un oğulları tarafından suikasta uğramasının ardından,⁶⁰ bu kez eğitimini özel olarak üstlendiği, ardından da kızıyla evlendirdiği damadı Servius'un kral olması için büyük çaba sarf eder (Liv. I. 41; Dion. Hal. *ant.* IV. 4). Dionysios'a göre Tanaquil, Servius'a, hem damadı olduğu için hem de kader tarafından gönderilen pek çok işaret onun Romalılara kral olması gerektiğini gösterdiği için yardım eder; Tanaquil'in Servius'a yardım etmesinin bir başka nedeni ise kocasından arda kalan bebeklerdir. Zira Tanaquil'in küçük olan oğlu kraldan kısa süre önce ölmüştür ve geriye henüz daha bebek iki oğlu kalan Tanaquil, eğer Servius değil de, Ancus'un oğullarından

⁵⁹ Valerius Maximus burada Tanaquil'in, Ancus Marcius'un karısı olduğunu söyleyerek hataya düşer.

⁶⁰ Servius'un bir köle olarak Tarquinius'tan sonra krallığın başına geçecek olmasını ve geçmişte babaları Ancus'un yerine geçen Tarquinius tarafından uğradıkları haksızlığı kendilerine yediremeyen iki kardeş (Marcius kardeşler), egemenliği ele geçirebilmek için Tarquinius'a karşı bir suikast planı hazırlayarak onun ölümcül bir yara almasına neden olurlar (Liv. I. 40; Dion. Hal. *ant.* IV. 4. 1).

biri kral olursa, onun, bu bebeklerin⁶¹ yaşamına son vereceğinden ve krallıktaki tüm aileyi kökünden yok edeceğinden korkmaktadır (*ant.* IV. 4. 2-3). Tanaquil, bu düşüncelerle, kocasının katillerinin amaçlarına ulaşmalarını engellemek için son derece zekice bir plan yapar ve Servius'un kral olması, kral olduktan sonra da hâkimiyetini koruması için atması gereken her adımı önceden hesaplar: Tanaquil, suikasta uğrayan kocasının ölmekte olduğunu görünce herkesi dışarıya çıkararak sarayın kapılarının kapatılmasını emreder. Bu sırada kendisi de, bir yandan sanki hâlâ umut varmış gibi yaranın iyileşmesi için gerekli olan şeyleri hızla hazırlarken bir yandan da her ihtimale karşı diğer önlemleri almaya başlar.⁶² Derhal Servius'u çağırır, ona son nefesini vermek üzere olan kralı gösterdikten sonra onun sağ elini tutar ve ondan kayınpederinin öcünü almak, kayıinvalidesinin düşmanın gözünde küçük düşmesini engellemek için sabırlı ve güçlü olmasını isteyerek şöyle der:

“Servius, eğer sen bir erkeksen, bu krallık, başkalarını maşa yapıp dünyanın en büyük suçunu işleyenlerin değil, senindir! Kendini topla ve tanrıların sana gösterdiği yolu takip et, onlar ki bir zamanlar, başının etrafında ateş saçılmasını sağlayarak senin bir gün şöhrete kavuşacağının işaretini vermişlerdi. Şimdi izin ver, bu tanrısal ateş seni yüceltsin. Şimdi dikkatle gözünü aç! Biz de yabancı olduğumuz halde krallığa sahip olduk. Nereden geldiğini değil, kim olduğunu düşün! Eğer olayların ani bir şekilde gelişmesinden ötürü ne yapacağını bilemiyorsan benim planımı izle!” (Liv. I. 41. 3)

⁶¹ Dionysios, Lucius Piso Frugi dışında birçok tarihçinin, bu bebeklerin Tarquinius'a ait olduklarını söylediğini, ancak bunun mümkün olmadığını aktarır. Dionysios'un yaptığı tarihlemeye göre, Tanaquil'in o yaşta iki bebeğinin olması mümkün değildir, çünkü bir kadın en geç elli yaşında hamile kalabilir; eğer çocuklarının yaşı büyük ise, o zaman da Tanaquil kendi oğulları varken krallığı onlardan alıp bir kölenin oğluna bırakacak kadar çıldırmış olamazdı; öyle olsa bile, oğulları böyle bir adaletsizliğe göz yummazlardı. Dionysios bu düşüncelerden yola çıkarak, çocukların, Tarquinius'un evlatları değil, büyük olasılıkla torunları olduğunu ileri sürer (*ant.* IV. 6-7). Livius ise, Lucius Tarquinius'un, Kral Tarquinius Priscus'un oğlu mu yoksa torunu mu olduğunun belli olmadığını, ancak kendisinin, pek çok tarihçi gibi, onun kralın oğlu olduğuna inandığını aktarır (I. 46. 4).

⁶² Krş. Flor. *epit.* I. 1. 6; Cass. Dio fr. Zon. II. 9.

Dionysios, Tanaquil'in Kral Tarquinius ölmek üzereyken sarayın kapılarını kapatıp insanları dışarı çıkarttığı sırada, yanında Servius Tullius'un yanı sıra Ocrisia'yı ve Servius ile evlendirdiği kızını da alıkoyduğunu, bu sırada çocukları da bakıcılarına teslim ettiğini yazar (*ant. IV. 4. 3*) ve Tanaquil'in burada Servius Tullius'a yaptığı konuşmayı Livius'a nazaran oldukça uzun ve detaylı bir biçimde aktarır:

“Sevgili Tullius, evinde büyüyüp eğitim aldığın ve sana tüm dostlarından ve akrabalarından daha fazla değer veren kralımız Tarquinius zamanının sonuna geldi. Adi bir suça kurban giden kralımız ne kişisel vasiyetini hazırlayabildi, ne devlet ile ilgili işleri kapsayan emirler verebildi, ne de içimizden birini kucaklayıp son sözlerini söyleyebilecek gücü bulabildi. Bu bahtsız çocuklar burada muhtaç, öksüz kaldı; üstelik hayatları da tehlikede. Eğer dedelerinin katili Marcius'lar gücü ele geçirirlerse onlar en zavallı şekilde idam edilecekler. Tarquinius'un, kızlarını evlendirmek için onlardansa tercih ettiği sizin hayatlarınız bile, eğer onun katilleri hâkimiyeti ele geçirirlerse bundan böyle akrabalarının ya da biz zavallı kadınların hayatlarından daha fazla güvende olmayacak; onlar artık hem açıkça hem gizlice hepimizin hayatını mahvetmeye çalışacaklar. Bunları iyice aklımıza kazıyıp Tarquinius'un bu çirkin katillerinin ve düşmanlarımızın böyle büyük bir güç kazanmalarına izin vermemeliyiz; onlara karşı koyup engel olmak zorundayız, şimdi hileye ve yalana başvurmalıyız, çünkü şu an için bunlar gerekli. İlk girişimimiz başarılı olduktan sonra gerekirse bu kez onlarla açık açık tüm gücümüz ve askeri kuvvetlerimizle mücadele edeceğiz. Fakat eğer şimdi gerekli olan önlemleri almakta istekli davranırsak tüm bunlara gerek kalmayacak. Peki nedir bu önlemler? Öncelikle kralın öldüğünü gizleyeceğiz ve insanlar arasında onun ölümcül bir yara almadığı söylentisinin yayılmasını sağlayacağız ve doktorlara birkaç gün içinde onu sağ salim karşılarına getireceklerini söyleteceğiz. Daha sonra ben halkın huzuruna çıkacağım ve insanlara, sanki Tarquinius öyle istemiş gibi, onun, yaraları iyileşene dek şahsi işlerinden ve devlet işlerinden, (senin ismini vererek Tullius) damatlarından birinin sorumlu olmasını emrettiğini duyuracağım. Romalılar bu durumdan hoşnutsuz olmak bir yana, tersine, devletin, daha önce de pek çok kez bu sorumluluğu üstlenmiş olan senin tarafından yönetildiğini görmekten mutluluk duyacaklar. Daha sonra, şu

anki tehlikeyi atlatınca, -kralın hayatta olduğu duyulduğu an düşmanlarımızın gücü de sona ereceğinden- silahları ve askeri gücü eline alıp Marcius'un oğullarından başlayarak Tarquinius'a suikast hazırlayanları halkın önüne çağır ve mahkemeye çıkmalarını sağla! Eğer yargılanmayı kabul ederlerse hepsini ölümle ya da mallarına el konularak ömür boyu sürgünle cezalandır, eğer mahkemeye gelmeden kendi iradeleri ile giderlerse, ki bence onlar böyle yaparlar, o zaman en nihayetinde sen kendi hâkimiyetini kurmaya başla! İçten nezaketinle halkın sevgisini kazan, adaletsizlik yaşanmasına kesinlikle izin verme, bağış ve armağanlarla fakir yurttaşların desteğini elde et! Daha sonra, biz uygun zamanın geldiğine inandığımızda Tarquinius'un öldüğünü açıklayalım ve halka açık bir cenaze töreni düzenleyelim. Son olarak Tullius, bizim elimizde büyüyen ve eğitim alan, oğulların anne babalarından gördüğü her iyiliği bizden gören ve bizim kızımızla evlenen sen, eğer bir de gerçekten Romalıların kralı olursan, bunu kazanmanı aynı zamanda seni düşünerek sağladığım için, sen de bu küçük çocuklara bir babanın tüm şefkatini göster ve onlar büyüüp devlet işlerinde yer alacak yaşa ve ehliyeteye geldiklerinde yaşça büyük olanını Romalıların lideri yap.” (ant. IV. 4. 4-8)⁶³

Dionysios, Tanaquil'in, bunları söyledikten sonra, çocukları damatlarının ve kızının ellerine vererek onlarda büyük bir şefkat uyandırdığını, daha sonra odadan çıkarak hizmetçilere kralın yaralarını örtmelerini emrettiğini ve doktorları saraya çağırdığını, ardından bir gece bekleyip ertesi gün harekete geçtiğini aktarır.

Tanaquil daha sonra sarayın üst katına çıkıp sokağa bakan pencereden halka seslenerek bir konuşma yapar (*populum Tanaquil adloquitur*, Liv. I. 41. 5. 1; Dion. Hal. ant. IV. 5. 1): Livius'un anlatısına göre, Tanaquil, halka cesur olmasını emreder

⁶³ Dionysios, Servius'un, yönetimi ele geçirdikten sonra, bunu yasal yollarla yapmadığını düşünerek onu indirmeye çalışanlara karşı, halkın önünde, özellikle de yoksul yurttaşların desteğini alma umuduyla bir konuşma yaptığını aktarır. Servius'un konuşması sırasında, Tanaquil'in kendisine emanet ettiği çocuklar da yanındadır ve Servius'un konuşmasının esas merkezi onlardır. Servius kendisini onların koruyucusu, krallığı onlar için elinde tutan bir emanetçi olarak sunar; daha sonra da -tıpkı kayınvalidesi Tanaquil'in tavsiye ettiği gibi- eşitlikçi ve adaletli olacağını, yoksul yurttaşların hakkını savunacağını vadeden etkileyici bir konuşma yapar (ant. IV. 9). Dionysios'un önce Tanaquil'in, ardından Servius'un konuşmalarına yer vermesi, Tanaquil'in tavsiyeleri ile Servius'un uygulamaları arasındaki paralelliği ön plana çıkarmaktadır. Dionysios bu şekilde, Servius'un başarısının arkasında Tanaquil'in olduğunu vurgulamaktadır.

(*iubet*, I. 41. 5. 1), “Kral aldığı ani darbeye hafif bir baygınlık geçirdi, bıçak bedeninde çok derin bir yara açmamış, kral çoktan kendine geldi, yaraya müdahale edildi, kan temizlendi, her şey yolunda, emin olun onu kısa zamanda yeniden göreceksiniz, ancak bu süre içerisinde halkın Servius Tullius’un emirlerine uyması konusunda talimat verdi (Liv. I. 41. 5).” der. Ardından Servius, *lictor*’larla birlikte öne çıkar ve kralın koltuğuna oturarak sanki krala danışıp ondan fikir alıyormuş gibi bazı kararlar alır. Böylece Tarquinius çoktan son nefesini verdiği halde Servius sanki onun görevlerini yerine getirirmiş gibi yaparak kendi otoritesini kuvvetlendirir. Sonunda kralın ölümü açıklanıp insanlar yas tutmaya başladığında artık arkasında çok büyük bir destek olan Servius, Tanaquil’in zekice planı sayesinde, ilk kez halkın oyları alınmadan, *senatus* üyelerinin arzusuyla (*primus iniussu populi, voluntate patrum*)⁶⁴ kral olur (Liv. 41. 6-7). Adeta krallık (*regnum*) ona bir kadının armağanı olarak (*muliebri dono*, Liv. I. 47. 10. 5) gelir.

Dionysios, VI. Roma Kralı Servius’un (krallığı İÖ 578-535), devletteki en yüksek mertebeye gelmesini sağlayan ve başına gelen tüm iyi şeylerin kaynağı (*αἱ τῖα*) olan kişinin, ölen kralın karısı, yani Tanaquil olduğunu belirtir (*ant.* IV. 4. 2). Dionysios, Tanaquil’in, pencereden halka yaptığı konuşmasında, önce suikastı planlayanları ifşa ettiğini ve suçu işleyenlerin zincire vurulmasını emrettiğini, daha sonra, bu adamların amaçlarına ulaşamadıklarını ve Tarquinius’un hâlâ yaşadığını açıklayarak halkın sevinmesini sağladığını ve ardından onlara, kralın, iyileşene kadar şahsi ve devlet ile ilgili işlere bakması için atadığı kişi olarak Servius’u takdim

⁶⁴ Livius’un anlatısına göre, ileride Servius, Tarquinius’un oğlunun, kendisi hakkında, halkın oylarına başvurmadan kral olduğunu sık sık telafuz ettiğini duyunca, düşmanlardan kazandığı toprakları halka dağıtarak onların gönlünü kazanır ve bir süre sonra da kendisinin krallığa devam edip etmemesinin kararlaştırılması için halk oylaması yaptırır ve oy birliği ile kral ilan edilir (I. 46). Krş. Dion. Hal. *ant.* IV. 12. 1.

ettiğini aktarır. Dionysios'un anlatısına göre Servius, Marcius'ların ortaya çıkıp yargılanmaları için bir duyuru yapılmasını sağlar ve onların bunu kabul etmemesi üzerine sürgün cezası çıkartır ve kanunen onların mallarına el koyarak Tarquinius'un krallığını kendisi için güvence altına alır (*ant. IV. 5*). Eskiçağ yazarları genel olarak Servius'un, Tanaquil'in desteği (*συνεργία τῆς τοῦ Ταρκυνίου γυναικὸς Τανακυλίδος*, Cass. Dio fr. Zon. II. 7. 9) ve uğraşı sayesinde (*Τανακυλλίδος σπουεασάσης*, Plut. *mor. IV. 323. D. 4*) krallığı elde ettiği konusunda Livius ve Dionysios ile hemfikirdirler.

Livius'un yapıtında, sarayın penceresinden halka seslenerek yaptığı konuşmadan sonra Tanaquil'in herhangi bir faaliyetiyle ilgili bilgiye rastlamamaktayız; buna karşın Dionysios, Tanaquil'in tehlikeli bir durum sırasında Servius ile halkın karşısına bir kez daha çıktığından bahsetmiştir: Dionysios, Servius'un yoksullar için yaptığı yasal düzenlemelerden rahatsızlık duyan ve onu tahtından indirmeye çalışan *patricius*'ların bir komplo hazırladıkları duyulunca Servius'un, üzüntülü bir halde, yanında annesi Ocrisia, kayınvalidesi Tanaquil ve tüm kraliyet ailesi ile, alışılmadık bir görüntü sergileyerek, halkın huzuruna çıktığını, *patricius*'lara karşı halkın desteğini aradığını aktarmıştır (*ant. IV. 10. 6*). Konuşmasında Servius, eğer Marcius'un oğulları başa geçerse onların kendisini yakalayacaklarını, Tarquinius'un çocuklarına, akrabalarına, arkadaşlarına zarar vereceklerini, karakterlerindeki vahşiliğin ve barbarlığın etkisiyle eşlerine, annelerine, kızlarına ve tüm kadınlara köle gibi davranacaklarını söyler (Dion. Hal. *ant. IV. 11. 4*). Servius'un bu konuşmasından sonra oylama yapılır ve halkın oylarının tümünü alan Servius kral olmaya devam eder (*ant. IV. 12. 1*).

Eskiçağ yapıtlarında bundan sonra herhangi bir gelişmeyle ilgili olarak Tanaquil'in varlığına rastlamamaktayız. Nitekim onun, Tarquinius ile evlendikten sonra Roma'ya geldiğini, bu sırada Roma'da Ancus'un kral olduğunu, Tarquinius'un kral olmak için uzun yıllar beklediğini ve kral olduktan sonra otuz sekiz yıl tahtta kaldığını hesap edersek Tanaquil, Servius'un krallığı döneminde artık oldukça yaşlı bir kadın olmalıydı: Dionysios'un (Tanaquil'in Tarquinius'tan beş yaş küçük olduğunu varsayarak) yaptığı hesaplama göre (*ant.* IV. 6. 2-5), Tanaquil kocası öldüğünde en az yetmiş beş yaşındaydı. Plutarkhos, talihin, Servius'u, bir köle oğlu iken nasıl bir krala dönüştürdüğünü anlatırken Servius'un aslında monarşiye uygun karakterde biri olmadığını, krallıktan vazgeçmek istediğinde, ölüm döşegindeki Tanaquil'in, ona, iktidarda kalacağına ve atalarının yönetim şeklini sürdüreceğine dair yemin ettirdiğini aktarır (*mor.* IV. 323. D).

Plinius ve Plutarkhos'un verdiği bilgiler, Tanaquil'in, ölümünden sonra Romalıların kafasında örnek bir kadın olarak yer ettiğini düşündürmektedir: Plinius, yapıtında, örgü ve giysi çeşitlerinden bahsederken Gaia Caecilia ile özdeşleştirdiği Tanaquil'in örgü ördüğünden bahseder ve Marcus Varro'nun (İÖ 116-27) verdiği bilgiye göre, onun döneminde Tanaquil'in ördüğü bir yünün hâlâ Sancus Tapınağında bulunduğunu ve yine Tanaquil'in ördüğü, zamanında Servius Tullius'un giydiği bir kraliyet *toga*'sının da Fortuna Tapınağında korunduğunu ve daha sonra Roma'da gelinler tarafından giyilmeye başlanan düz elbisenin (*tunica recta*) ilk kez Tanaquil tarafından örüldüğünün söylendiğini aktarır (*nat.* VIII. 74. 194).⁶⁵ Plutarkhos da, gelinlerin yeni evlerine girerken neden kocalarına "Senin Gaius olduğun yerde ben Gaia'yım." dedikleri sorusuna yanıt olarak, onların, bu isimleri,

⁶⁵ *Tunica recta* üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Sebesta-Bonfante, 2001: 54-55.

Tarquinius'un oğullarından birinin eşi olan asil (καλή) ve erdemli (ἀγαθή) Gaia Caecilia'dan⁶⁶ dolayı kullanıyor olabileceklerini ileri sürer ve Sancus Tapınağında bu kadının bronz bir heykelinin bulunduğunu, ayrıca onun sandaletlerinin ve iğlerinin de, evine gösterdiği özenin (οἱ κουρία) ve çalışkanlığının (ἐνέργεια) simgesi olarak Antik Çağ'da aynı tapınağa adandığını aktarır (mor. IV. 30).

⁶⁶ Plutarkhos'un anlatısı, Plinius'un Tanaquil hakkında verdiği bilgilerle örtüşmekle birlikte, yazarın burada Tarquinius'un karısı Tanaquil'den bahsedip bahsetmediği tam olarak anlaşılamamaktadır.

I.4. Taht Kavgaları: Zalim Kral Tarquinius Superbus'un Eşi Zalim Tullia

Roma Krallığı'nın zalim bir çehreye dönüşmesine ve son bulmasına neden olan taht kavgalarının, VI. Roma Kralı Servius Tullius ile Tarquinia'nın kızı ve VII. Roma Kralı Lucius Tarquinius Superbus'un (krallığı İÖ 535-509) ikinci eşi Tullia (*Tullia minor*⁶⁷) yüzünden başladığı anlatılmıştır.

Eskiçağda Tullia kıskançlığı, cüretkârlığı, günahkârlığı, alçaklığı ve zalimliği ile ün salmıştır. Livius, Tullia'yı, merhametsiz ve acımasız (*ferox*) bir kadın olarak tasvir eder ve Krallık Dönemi'nde ondan bahsederken “Tüm felaketler bir kadınla başladı! (*initium turbandi omnia a femina ortum est*, Liv. I. 46. 7)” der. Dionysios ise, Tullia'yı her şeyi yapabilecek cüretkâr (*πάντολμος*, *ant.* IV. 28. 4) biri olarak niteler ve onu, ablası Tullia ile kıyaslarken ablasını saygılı (*χρηστή*), erdemli (*σώφρων*), babasını sayan (*φιλοπάτωρ*), Tullia'yı ise saygısız (*ανοσία*), babasından nefret eden (*μισοπάτωρ*), cüretkâr (*πάντολμος*) bir kadın olarak betimler (*ant.* IV. 28. 2). Ovidius, Tullia'dan bahsederken (*fast.* VI. 587-620)⁶⁸ kibirli ve zalim (*alta feroxque*, VI. 604) sıfatlarını kullanır. Valerius Maximus ise, tarihte işlenen kötü ve alçakça suçlara (*dicta improba aut facta scelerata*) örnekler verirken en başta Tullia'nın hikâyesini anlatır (IX. 11. 1), bunun sebebi olarak da, bu hikâyenin döneminin en eski (*vetustissimum*) örneği olmasının yanı sıra, duyup dile getirmenin bile korkunç (*nefarium*) ve adeta canavarlık (*monstri simile*) olmasını gösterir.

⁶⁷ Romalı bir kız çocuğu dünyaya geldiğinde doğrudan babasının adının dişi (*femininum*) şeklini alırdı ve bu adı varsa kız kardeşleriyle, baba tarafından kuzen ve yeğenleriyle paylaşmak zorundaydı. Romalılar bundan kaynaklanabilecek karışıklıkları engellemek için, isme *maior*, *minor*, *tertia*, *quinta* gibi ayırt edici önadlar eklerlerdi. Roma'da kız çocuklara verilen adlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Chase, 1897: 159-180; Kajanto, 1972: 13-30.

⁶⁸ Ovidius, Tullia'dan, babası Servius'un yaptırdığı Fortuna Tapınağındaki Servius heykelinin neden bir örtüyle gizlenmiş olduğunu açıklamak için bahseder; ozan hikâyeyi büyük ölçüde Livius'tan yararlanarak aktarır. Ovidius'un Tullia'sı için bk. Murgatroyd, 2005: 201-205.

Tullia'nın, Eskiçağ yazarları için bu denli kötü bir karakter olarak anlatılmasına neden olan tutumları hakkında ayrıntılı bilgiyi Livius ve Dionysios'un yapıtlarında bulmaktayız. Livius, Tullia ve ablasının, babaları Servius Tullius tarafından V. Roma Kralı Lucius Tarquinius Priscus'un oğullarıyla ⁶⁹ evlendirildiklerini ve Servius'un, bu evlilikleri, Tarquinius kardeşlerin, kendisine karşı düşmanlık beslememeleri için tasarladığını aktarır (I. 42. 1-2). Tullia, Tarquinius kardeşlerden küçük olan Arruns Tarquinius ile, ablası (Tullia Maior) ise büyük olan Lucius Tarquinius ile evlenir. Dionysios'a göre, Servius, kızlarını yaşça kendilerine yakın olan erkeklerle evlendirerek onların uyumlu bir yaşam sürmelerini amaçlar (*ant.* IV. 28. I). Ancak Tullia kardeşler gibi Tarquinius kardeşler de karakter bakımından birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Lucius Tarquinius, karısının tersine gözü pek, atılgan, zalim bir adamdır; Arruns da, karısının tersine yumuşak mizaçlı, sağduyulu bir adamdır. Dionysios, onların kendi yollarından gitmeye çalıştıklarını, ancak eşleri tarafından hep tam tersi yöne çekildiklerini aktarır (*ant.* IV. 28): Lucius Tarquinius, kayınpederini tahtından indirmek için her türlü planı yaparken karısı, yakarışları ve gözyaşlarıyla onu vazgeçirmeye çalışır. Arruns Tarquinius, kayınpederinin yaşamını tehdit etmekten kaçınarak onun doğal yollarla ölmesini beklerken ve ağabeyinin yanlış bir şey yapmasını engellemeye çalışırken karısı, yakınmalarıyla, azarlamalarıyla ve hakaretleriyle onun aklını çelmeye uğraşır.

Livius ve Dionysios, kocasının yumuşak mizaçlı, hırstan yoksun bir adam olmasından rahatsızlık duyan Tullia'nın, ondan kurtulmak, krallığı babası Servius'un elinden almak için ablasının kocası, kendi kocasının ise ağabeyi Lucius Tarquinius ile işbirliği yaptığını anlatırlar. Livius'un anlatısına göre, Tullia, kocasının tutkudan

⁶⁹ Liv. I. 46. 4. Dionysios, onların, Tarquinius'un oğulları değil, torunları olduğunu ileri sürer (*ant.* IV. 6-7).

(*cupiditas*) ve cesarettten (*audacia*) yoksun bir adam olmasını kendisine yediremez ve bundan ötürü gözünü, hayranlık duyduğu eniştesi Lucius Tarquinius’a diker, ablasını ise böyle bir kocayı taşıyabilecek yürekliliğe sahip olmadığı için küçümser (Liv. I. 46. 6-7). Livius, onun, sık sık Lucius Tarquinius ile görüşmeler yaparak ona, kendi ablasını ve kocasını kötülediğini, birlikte olsalardı her şeyin farklı olacağına onu inandırdığını, ona, “Eğer tanrılar beni, bana layık kişiyle evlendirselerdi, şimdi babamın evinde gördüğüm krallık tacını kısa sürede kendi evimde görürdüm.” dediğini ve bu tür konuşmalarla genç Lucius’un zihnini kendi bencil ve delice fikirleriyle (*sua temeritate*) doldurmayı başardığını aktarır (I. 46. 7-9).⁷⁰ Tullia’nın sözleri, Lucius Tarquinius üzerinde öyle etkili olur ki Tullia, onu, soyluluğundan, zenginliğinden, gençliğinden, karakterinden, cesaretinden, istekliliğinden, gücünden, politik bağlantılarından ötürü krallığı asıl hak eden kişi olduğuna inandırır ve krallığı elde etmek için bir an önce harekete geçmesi için onu yönlendirir. Livius’a göre, kötülük kötülüğü çeker (*malum malo aptissimum*, I. 46. 7) ve benzerlikleri Lucius Tarquinius ile Tullia Minor’u kısa sürede bir araya getirir.

Tullia ve Lucius Tarquinius, krallığı ele geçirmek için öncelikle kendi eşlerini öldürtüp birbirleri ile evlenirler. Livius bu evlilik için işlenen cinayetler konusunda çok fazla ayrıntı vermez; yalnızca sarayda vuku bulan peş peşe ölümlerin ardından, Lucius Tarquinius ve Tullia’nın evlendiğini, Servius’un ise bu evliliği onaylamak zorunda kaldığını yazar (I. 46. 9). Dionysios’un anlatısına göre, Tullia, Lucius Tarquinius’a, eşlerini öldürtüp birbirleri ile evlenerek kaderin hatasını düzeltmeyi teklif eder ve eşlerini saf dışı ettikleri zaman güvenli bir şekilde yollarına devam edeceklerini, onları sıkan her şeyden kurtulacaklarını, işleyecekleri suçların krallık

⁷⁰ Dionysios, Tullia’nın, Lucius Tarquinius ile ilk kez buluşup konuştuğunda, onu kendi fikirlerine ikna etmek için neler söylediğine yapıtında ayrıntılı biçimde yer vermiştir (*ant.* IV. 29).

tahtına değer olduğunu söyler (*ant.* IV. 29). Dionysios, bu konuşmadan sonra, Tullia ile L. Tarquinius'un anlaştıklarını ve dine aykırı şekilde önden bir tören düzenlediklerini, ardından L. Tarquinius'un kentten ayrıldığını, kısa bir süre sonra ise Tullia'nın kocasının ve ablasının aynı şekilde öldüklerini, Tullia ve L. Tarquinius'un da bu ölümlerin ardından çok beklemeden evlendiklerini, Tullia'nın bu evlilik için ne annesinin ne babasının onayını aldığını aktarır (*ant.* IV. 30. 1, 4).

Dionysios'un yanı sıra Cassius Dio da Tullia'nın kocasının ve ablasının ölümleri hakkında bilgi verir (VII. 9): Cassius, L. Tarquinius'un, Servius'un kraliyetini ele geçirmesi konusunda kendisini desteklemeyen karısını öldürdüğünü, ağabeyini ise, onun eşi Tullia'nın yardımıyla zehirleyerek öldürdüğünü, daha sonra da kendi güçlerini ağabeyinin karısının güçleri ile birleştirerek onun yardımı ile Servius'a suikast düzenlediğini anlatır.

Tullia'nın, ablasının kocasıyla evlenir evlenmez babasını tahttan indirmek için planlar yapmaya başladığını belirten Livius, bu kadının (*mulier*), gözünü bir suçtan başka bir suça diktiğini (*ab scelere ad aliud ... scelus*, I. 47. 1), yeni kocasını bir türlü harekete geçmemesinden ötürü azarlayarak (*increpando*) tahrik ettiğini (*instigat*) anlatır (I. 47. 1-6).⁷¹ Tullia, işledikleri cinayetler (*parricidia*) sonuçsuz kalmasın diye kocasının ne gece ne gündüz dinlenmesine izin verir. Onu konuşmalarıyla sürekli tahrik eder: Asıl istediğinin, sessizce hizmet ettiği (*tacita serviret*, Liv. I. 47. 2) sıradan bir eş değil, kendisini krallığa layık gören, Priscus

⁷¹ Dionysios da, Livius gibi, onların evlenir evlenmez Servius'u tahtan indirmek için planlar yapmaya başladıklarını aktarır (*ant.* IV. 30. 5). Dionysios'un anlatısına göre, tüm bunların farkında olan Servius, kendi güvenliğinden endişe duyar, fakat kızı ve damadına karşı silahlanmak zorunda kalacağını ve onları düşmanları gibi cezalandıracağını düşünmek onu daha fazla üzer; Tarquinius ile yüzleşip sorunu konuşarak çözmeye çalışır.

Tarquinius'un oğlu olduğunu hatırlayan, krallık hayali kurmaktansa ona sahip olmayı tercih eden bir adam olduğunu söyler ve şu konuşmayı yapar:

“Eğer benim evlenmeye karar verdiğim kişi sensen o zaman sana hem kocam hem kralım diye sesleniyorum. Ama eğer öyle değilse gevşeklikle birlikte ortada bir de cinayet olduğuna göre, benim durumum şimdi eskisinden de kötü demektir. Niçin harekete geçmiyorsun? Baban gibi Korinthos'tan ya da Tarquinia'dan gelmiyorsun, yabancı bir krallık için çaba harcaman da gerekmiyor. Hem ailenin koruyucu tanrıları hem babanın ruhu hem kraliyet sarayı hem saraydaki kraliyet koltuğu hem de ‘Tarquinius’ soyadı, hepsi de senin kral olacağını söylüyor. Madem sende bu yürek yok, o zaman niçin halka boş umutlar veriyorsun, niçin sana krallığa layık bir genç olarak bakmalarına izin veriyorsun? Tarquinia'ya ya da Korinthos'a git buradan, köklerine geri dön, babandan çok kardeşine benziyorsun sen!” (Liv. I. 47. 3-5)

Ovidius'un yapıtında Tullia çok daha katı, acımasız ve cüretkardır:

“Sana çeyizim olarak babamın hayatını ve krallığını sunuyorum. Eğer sen gerçek bir erkeksen git ve bahsettiğim çeyizi al! Suç, krallığın işaretidir. Karının babasını öldür, krallığa sahip ol, ellerimizi babamın kanına boya!” (fast. VI. 594-596)

Livius'un yazdıklarından, Tullia'yı bu şekilde davranmaya iten şeyin büyük ölçüde kıskançlık (*invidia*) olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Livius, onun, Tanaquil'in, yabancı bir kadın olmasına rağmen, önce kocasına sonra damadına peş peşe iki krallık vermesini kendisine yediremediğini, kral soyundan gelen bir kadın olarak krallığı geri almak için bir an olsun durup dinlenmediğini aktarır (I. 47. 6).

Livius ve Dionysios, Lucius Tarquinius'un, karısının kışkırtıcı sözlerinden etkilenererek ve onun tavsiyelerine uyarak krallığı zorla ele geçirdiği konusunda hemfikirdirler. Livius, Tarquinius'un zaten ateşli bir ruha sahip bir genç olduğunu, karısı Tullia'nın da evde onun bu huzursuz ruhunu sürekli kışkırttığını aktarır (I. 46. 2). Tullia kocasındaki hırsı ve istekliliği görür ve onu harekete geçirmek için her şeyi yapar. Tullia ve ikinci kocası Tarquinius'un, kötü ve katil ruhlu (*αὐδ σιοι ...*

ἀνδροφόνοι, ant. IV. 30. 5. 2) olduklarını söyleyen Dionysios'un anlatısına göre, Servius'u tahtından indirmek için attığı her adımda karşısında halkı bulan ve başarısızlığa uğrayan Tarquinius, karısının tavsiyesi doğrultusunda önce Servius'tan af dileyerek ona yanaşır, daha sonra da fırsatını kollayıp insanların hasat için kentten ayrıldıkları sırada kraliyet giysisi giyerek *forum*'a gider (ant. IV. 30. 5). L. Tarquinius'un bu hamlesi onun gerçekten krallık koltuğuna oturmasını sağlar. Livius bu olayı şöyle anlatır: Tullia'nın kışkırtıcı sözleriyle tahrik olan (*his muliebribus instinctus furiis*, I. 47. 7)⁷² Tarquinius, konuşmalarıyla Servius'a karşı *senatus*'un ve *patricius*'ların desteğini kazandıktan sonra *senatus* binasına giderek kraliyet giysileri içerisinde kraliyet koltuğuna oturur⁷³ ve *patricius*'ları etrafına toplayarak Servius'u kötüleyen bir konuşma yapar. Bir köle oğlu olan Servius'un, bir önceki kralın ölümünün ardından, *senatus*'un toplanmasını beklemeden, insanlara oy hakkı tanınmadan, *patricius*'ların onayı alınmadan, bir kadının (Tanaquil'in) armağanı olarak krallığa sahip olduğunu (*muliebri dono regnum occupasse*, I. 47. 10) hatırlatır ve Servius'u, devletin ileri gelenlerin topraklarını ellerinden alıp parçalayarak kendisi gibi kölelerin bulunduğu en alt sınıfa dağıtmakla suçlar. Tarquinius konuşmasını sürdürdüğü sırada Servius gelir ve daha kendisi ölmeden tahtına oturan Tarquinius'tan hesap sorar; ancak Tarquinius, yaşının ve gücünün avantajını kullanarak Servius'u tutup merdivenlerden aşağı yuvarlar.⁷⁴ *Patricius*'lar ve *senatus* üyeleri bu sırada Tarquinius'u destekler, güç bela ayağa kalkan yaşlı Servius ise

⁷² Krş. Ov. *fast.* VI. 597.

⁷³ Cassius Dio'nun anlatısına göre, bu sırada karısı Tullia da ona eşlik etmekteydi (VII. 9).

⁷⁴ Dionysios'un anlatısına göre, Tarquinius'un, kendi tahtına oturduğu haberini alan Servius, ondan hesap sormak için, aceleyle, yanına az sayıda kişi alarak ve hazırlıksız bir biçimde *senatus* binasına koşar. Tarquinius onu, bir kölenin oğlu olarak aşağılayıp ona hakaret edince dayanamaz ve onu koltuğundan atmak için üzerine yürür. Ancak Tarquinius bu yaşlı adamı yakalar ve o ağlayarak hizmetlilerini yardıma çağırdığı sırada, *senatus* binasının dışına çıkıp onu *comitium*'a giden merdivenlerden aşağı yuvarlar. Tarquinius güçlükle ayağa kalkıp yara bere içinde ve yarı baygın halde ağlaya sızlaya evinin yolunu tutar; Dion. Hal. ant. IV. 38. 3-6; ayrıca bk. Cass. Dio VII. 9.

evinin yolunu tutar; fakat Tarquinius'un adamları tarafından *Cyprius Vicus*'ta öldürülür.⁷⁵

Livius, Servius'un, öz kızı Tullia'nın tavsiyesi (*consilio filiae suae Tulliae, per. 1b. 23*) ve teşviki ile (*admonitu Tulliae, I. 48. 5. 1-2*) öldürüldüğüne inanıldığını bildirir.⁷⁶ Dionysios da, Tullia'nın, babasının hâlâ hayatta olduğunu öğrenince, kocası Tarquinius'un yanına gidip ona, halkın Servius'a ne kadar bağlı olduğunu hatırlattığını, o yaşadığı sürece krallığı güvenli bir şekilde elinde tutmasının mümkün olmayacağını söylediğini, bu yüzden ona, bir an önce adamlarını yollayıp Servius'u öldürtmesini tavsiye ettiğini ve Tarquinius'un da son derece kötü karısının tavsiyesine uyarak (*τὴν ἀνοσιωτάτην γυναικαὶ καὶ ὑποτίθεσθαι*) kayınpederini öldürttüğünü aktarır (*ant. IV. 39. 1-3*).

Tullia'nın tavsiyeleriyle, teşvikiyle, kışkırtmalarıyla, karısından ve ağabeyinden sonra kayınpederinin de ölümüne sebep olan Tarquinius'u, bu olaydan sonra "kral" olarak selamlayan ilk kişi de yine Tullia olur. Livius, onun, arabasıyla *forum*'a gelip, hiç çekinmeden erkeklerin arasına karışarak *curia*'dan kocasını çağırdığını ve ona ilk kez "kral" olarak seslendiğini, daha sonra kocası, kalabalığın arasından çıkıp gitmesini emredince de eve doğru gittiğini aktarır (*I. 48. 5-6*). Dionysios da Tullia'nın, henüz babası ölmeden, arabasıyla *forum*'a gidip kocasını burada yüksek sesle "kral" olarak selamlayan ilk kişi olduğunu, ardından krallığın Roma devletinin yararına olması için tanrılara dua ettiğini ve daha sonra

⁷⁵ Anlatılan bu olay, esasında İÖ 494 yılında başlayan *patricius-plebs* mücadelesinin de ilk tohumlarına işaret etmektedir. Yoksul yurttaşları savunan Servius'un, *patricius*'ların desteğini arkasına alan Tarquinius tarafından koltuğundan indirilerek vahşice öldürülmesi, *plebs* sınıfının bu zalimlik karşısında kıpırdanmaya başlamasına sebep olmuştur.

⁷⁶ "*Creditur, quia, non abhorret a cetero scelere, admonitu Tulliae id factum.*" (Liv. I. 48. 5)

Tarquinius’a krallığı elde etmesi için destek olan diğer kişilerin de onu kral olarak selamladıklarını anlatır (*ant.* IV. 39. 1-2).

Tullia’nın zalimliği ile ilgili olarak Eskiçağ yazarları, onun, babasının ölümünden sonra, arabasıyla onun cesedinin üzerinden nasıl acımasızca (*ferociter*) geçtiğini anlatırlar. Yazarlar, bu korkunç (*foedum*) ve insanlıkdışı (*inhumanum*) suçun işlendiği yere daha sonra “Lanetli Yer” (*Vicus Sceleratus*) denmesini, bu olayın gerçekten yaşanmış olduğunun ispatı olarak gösterirler.⁷⁷ Dionysios, Servius’a bizzat öz kızının yaptığı söylenen bu korkunç (*δεινὰ*) olayın, inanılamayacak kadar garip (*θαυμαστὰ*, *ant.* IV. 39. 1-3) olduğunu belirtir. Valerius Maximus, tarihin en korkunç vakaları arasında, Tullia’nın, çabucak katil Tarquinius’un kollarına atılabilmek için, gördüğü korkunç manzara karşısında irkilip duran arabacıya, babasının cesedinin üzerinden geçmesini emretmesini ilk sırada sayar. Tullia’nın bu günahkâr (*tam impia*), bu utanç verici aceleciliğiyle (... *tamque probrosa festinatione*) sadece kendi adını lekelemediğini (*se aetena infamia*), aynı zamanda olayın yaşandığı yerin de “Lanetli Yer” olarak hafızalara kazınmasına neden olduğunu aktarır (IX. 11. 1). Cassius Dio da, Tullia’nın, önce *senatus* binasına gidip kocasını kucaklayarak onu bir kral olarak selamladığını, ardından buradan ayrılıp arabasını babasının yerde yatan cesedinin üzerine sürdüğünü anlatır (VII. 9). Tarquinius’un, adaletsizce elde ettiği krallığı adaletsizce yönettiğini yazan Florus, karakter bakımından ondan farkı olmayan eşi Tullia’nın (*nec abhorrebat moribus uxor Tullia*), kocasını kral olarak selamlamaya giderken dehşet içindeki atlarını babasının kanlı cesedinin üzerine sürdüğünü aktarır (*epit.* I. 1. 7. 3). Silius Italicus’un, *Punica* adlı yapıtında ise, Ölüler Ülkesi Hades’te, ünlü kadınların

⁷⁷ Liv. I. 48. 7; Ov. *fast.* VI. 609-610; Val. Max. IX. 11. 1; Dion. Hal. *ant.* IV. 39. 5; Varro *ling.* V. 159-161.

ruhlarıyla karşılaşan Scipio, Tullia'yı, cehennem ırmağında azap çekerken görünce suçunun ne olduğunu sorar ve onun, arabasıyla babasının cesedini ezip geçtiğini, bu yüzden çektiği acıların hiçbir zaman sona ermeyeceğini öğrenir (XIII. 831-838). Seneca'ya atfedilen *Octavia* adlı tragedyada da, koro tarafından, arabasını babasının cesedinin üzerine haince (*impia*) süren ve onun kızı (*nata*) olmasına rağmen babasının parçalanmış cesedini gömmeyi reddeden acımasız Tullia'nın, işlediği bu suçtan ötürü (*infandi sceleris*) cezalandırıldığı anlatılır (304-309).

Livius, bu dehşet verici olaya yapıtında şöyle yer verir:

“... (Tullia) bir süre öncesine kadar Diana Tapınağının bulunduğu *Cyprius Vicus*'un en tepesine ulaştığında, Esquilinus Tepesi'ne ulaşmak için *Urbis Clivus*'a doğru sağa dönerken birden arabayı süren kişi dehşet içinde kalıp arabanın dizginlerini çeker ve efendisine zalimce öldürülen Servius'un yerde yatan cesedini gösterir. Bu noktada, iğrenç ve insanlıkdışı bir suçun işlendiği aktarılır; o yer de bunun anıtıdır: Buraya 'Lanetli Yer' (*Vicus Sceleratus*) denir. Burada, kız kardeşinin ve kocasının ruhlarının intikamı yüzünden çıldıran (*amens*) Tullia'nın, arabayı, babasının cesedinin üzerine sürdüğü, sonra da babasının kanından ve bedeninden bir parçayı kendi üzerine de bulayıp, kanlı arabasıyla, kocasının ve kendisinin koruyucu tanrılarına (Penates) -ki onların, krallığın böyle kötü bir olayla başlamasından duydukları öfke, çok yakında aynı sonun onlar için de yaşanmasına neden olabilirdi- taşıdığı aktarılır.” (Liv. I. 48. 5-7)

Dionysios bu olayla ilgili olarak, Tullia'nın arabayla giderken mecburen babasının cesedinin olduğu yere geldiğini, fakat arabacının ve katırların bu korkunç manzara karşısında durakladıklarını, Tullia'nın ise bu yüzden arabacıyı azarlayıp ona ayağının dibindeki tabureyi fırlattığını ve onu cesedin üzerinden geçmeye zorladığını aktarır (IV. 39. 4-5).

Ovidius'a göre Tullia, tüm bu olayların ardından babasının yaptırdığı tapınağa (Fortuna Tapınağına) gitmeye cüret etmiştir (*ausa est*, Ovid. *fast.* VI. 611);

bu tapınakta Servius'un tahtında oturur vaziyette bir heykeli vardır ve o heykel o gün elleriyle gözlerini kapatıp “Gözlerimi örtün ki kızımın günahkâr yüzünü (*ora nefanda*) görmeyeyim” der (*fast.* VI. 615-616). Bundan ötürü Tanrıça Fortuna, Servius'un yüzündeki örtünün kaldırılmasını yasaklar ve Servius'un, yüzündeki örtüyü kaldırdığı ilk günün, utanç duygusunun (*pudor*) da ortadan kalktığı ilk gün olacağını söyler (*fast.* VI. 617-620).

Livius, Tullia'dan son olarak zalimliğiyle ün salan Kral Tarquinius'un tahttan kovulması, eşinin ve çocuklarının cezalandırılmasıyla birlikte monarşinin sona ermesini anlatırken bahseder: Lucius Iunius Brutus,⁷⁸ krallığın sona ermesi için yaptığı konuşmasında, Servius Tullius'un zalimce öldürülmesini ve kızının arabayı alçakça (*nefando*) babasının cesedinin üzerine sürmesini hatırlatır (I. 59. 11). Brutus'un konuşmasının ardından kocası ve çocuklarıyla birlikte kentten sürülen

⁷⁸ V. Roma Kralı Lucius Tarquinius Priscus'un kızı ile Marcus Iunius Brutus'un oğlu. Dionysios'un anlatısına göre, Tarquinius Superbus, Kral Servius Tullius'u öldürttüktan sonra onun mallarına el koymak için çok sayıda seçkin yurttaşla birlikte Brutus'un babasını ve onun öcünü alması diye ağabeyini öldürür. Brutus ise daha çok küçük olduğu için aptal taklidi yapar ve böylece hayatını kralların zalimliklerinden kurtarır, üstelik Tarquinius, aptallıkları ile çocukları eğlensin diye onun sarayda kendi oğullarıyla birlikte büyümesine izin verir. Brutus, doğru zaman gelene dek, yani Lucretia'nın öldüğü güne dek gerçeği kimseye belli etmez (*ant.* IV. 68). Dionysios, Brutus'un bir gün Roma yönetiminin başına geçeceğinin işaretinin tanrılar tarafından önceden verildiğini anlatır: Bu ilginç olaya göre, Tarquinius Superbus'un krallığı döneminde Roma'da çocukları ve hamile kadınları tehdit eden ölümcül bir hastalık yayılır. Hem sebebinin hem çaresinin öğrenilmesi için Tarquinius, oğulları Arruns ve Titus'u Delphoi'a yollar, oğullarının isteği ile Brutus'u da yolda onları eğlensin diye yanlarında gönderir. Çocuklar, kâhinlerden gerekli bilgileri alıp Tanrı Apollon'a sunularda bulunduktan sonra Roma'nın başına babalarının ardından hangisinin geçeceğini sorarlar, Tanrı “Önce kim annesini öperse.” diye yanıtlar. Kehanetin tam olarak neye işaret ettiğini anlayamayan çocuklar, ikisi birlikte krallığın başına geçebilmek için aynı anda annelerini öpmeye karar verirler. Brutus ise, Italia'ya gider gitmez yere eğilir ve insanoğlunun ortak anası olarak gördüğü toprağı öper (*ant.* IV. 69). Ovidius da dizelerinde Brutus ile ilgili bu söylenceye yer verir; bununla birlikte ozan herhangi bir salgından bahsetmez. Ovidius'un anlatısına göre, Kral Sextus Tarquinius'un oğullarından Sextus, Gabii kentinin hıleye alınmasını sağladıktan sonra sunaklar arasında bir yılan belirir; bu yılan yanan ateşlerden cesetlerin iç organlarını çıkarıp almaktadır. Sextus Delphoi'a gider ve Tanrı, annesini ilk öpen kişinin galibiyete ulaşacağını bildirir. Bunun üzerine Sextus hemen gider ve annesini öper, Tarquinius Superbus'tan kendisini korumak için aptal taklidi yapan Brutus ise, akıllılık ederek, herkes onu yere düştü sanırken eğilip Toprak Ana'yı (Terra Mater) öper (*fast.* II. 711-720). Brutus'un aptal taklidi yapması, kehaneti doğru yorumlayıp toprağı öpmesi üzerine ayrıca bk. Cass. Dio II. 11.

Tullia, çıkan kargaşadan faydalanarak evinden kaçar; ancak nereye giderse gitsin hem erkekler hem kadınlar tarafından lanetlenir ve ebeveynlerin intikamını alan Öç Tanrıçaları onun peşinden gider (I. 59. 12-13). Cassius Dio ise, Kral Tarquinius çocukları ve yandaşları ile Tarquinia'ya kaçtığı sırada Tullia'nın onlarla birlikte olmadığını, çünkü öncesinde kendisini öldürdüğünü aktarır (II. 11).

I.5. Roma Krallığı'nın Sonu: İffetli ve Soylu Lucretia

Son Roma Kralı Lucius Tarquinius Superbus zamanında (İÖ VI. yüzyıl) yaşadığına inanılan Lucretia, Romalılar tarafından iffetli bir kadın olarak daima saygı görmüştür ve Tullia ile zalim bir çehreye dönüşen Roma Krallığı'nın son bulmasında onun önemli rolü olduğu anlatılmıştır.

Lucretia'ya yapılan övgülerde, Romalıların bir kadında görmek istedikleri neredeyse tüm niteliklerin varlığından söz edilir: Çalışkan, mütevazı, ahlaklı, akıllı, cesur, erdemli bir Roma hanımefendisi (*matrona*), ölene dek tek bir adama bağlı kalan sadık bir eş (*univira*⁷⁹). Valerius Maximus, yapıtında Lucretia'yı, Roma'da *pudicitia*'nın⁸⁰ öncüsü (*dux Romanae pudicitiae Lucretia*, VI. 1) olarak takdim eder ve onun, erkeksi ve cesur bir ruha sahip olduğunu söyler. Ovidius da Lucretia'yı, erkek yürekliliğine sahip bir kadın (*animi matrona virilis*, *fast.* II. 847) olarak niteler ve ondan, ruhu kadar güzel bir yüze sahip (*facies animo dignaque parque*, *fast.* II. 758) iffetli bir eş (*nupta pudica*, *fast.* II. 794) olarak bahseder. Cicero, uğradığı saldırı yüzünden (*ob illam iniuriam*) kendisini ölümle cezalandıran Lucretia'yı iffetli

⁷⁹ Valerius Maximus, Romalıların eski adetlerinden bahsederken (*de institutis antiquis*), geçmişte kendisini tek bir evlilikle sınırlayan kadının iffet tacı (*corona pudicitiae*) ile onurlandırıldığını, birden çok evlilik yapmayı bir tür yasal ölçüsüzlük göstergesi (*legitimae cuiusdem imperantiae signum*) olarak gören eskilerin, bekâretini kaybettiği yatağını terk etmeyi reddeden kadının ruhunun, (*animus matronae*) özellikle tertemiz ve bozulamaz olduğuna (*praecipue ... sincere fide incorruptum esse*) inandıklarını bildirmiştir (II. 1. 3). *Univira*, başlangıçta Roma'da, tek bir adamla evlenen ve ona genç bir bakire, yani *filia familias* olarak varan ve o adamın çocuklarının annesi, yani *mater familias*'ı olarak ölen kadına denirdi. Cumhuriyet Dönemi'nin ortalarından itibaren bu kelime, ölen kocasının hatırasına saygısından ötürü tekrar evlenmeyi reddeden ve kendini evinin ve çocuklarının bakımına adanmış kadın için kullanılmaya başlandı. İmparatorluk Dönemi'nde ise, İmparator Augustus'un çıkardığı evlilik yasaları, dul kalan bir kadının yeniden evlenmesini teşvik ettiği için kavramın içeriği iyice değişmiştir; şöyle ki Augustus'un eşi daha önce başka biriyle evlenmiş olmasına rağmen, Augustus'a olan bağlılığından ötürü *univira* olarak anılma onurunu kazanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Olankunbi, 2009: 1-18; Lightman-Zeisel, 1977: 19-32.

⁸⁰ Türkçeye iffet olarak çevirebileceğimiz *pudicitia* ile Romalılar bedensel ahlakı kastetmişler ve kadınlarından yalnızca kocalarıyla birlikte olmalarını (*univira*) beklemişlerdir. Romalılar için bir kadının en önemli süsü (*decus*) *pudicitia*'sıdır (Sen. *contr.* II. 7. 9. 14-15; Sen. *dial.* XII. 16. 5). Quintilianus da Roma geleneklerinde (*mores*), *pudicitia*'nın daima ilk sırada geldiğini belirtmiştir (*decl.* III. 11. 1).

ve soylu bir kadın (*mulierque pudens et nobilis*) olarak betimler (*rep.* II. 46. 2-4). Dionysios, Lucretia'nın, erdemliliği ile olduğu kadar güzelliği ile de tüm Romalı kadınları gölgede bıraktığını aktarır. Cassius Dio da, Lucretia'nın olağanüstü güzellikte (*ὑπερκαλλής*) olduğunu belirtir (II. 11. 15. 3). Diodorus, Lucretia'yı, görünüş bakımından çekici (*εὐπρεπής*), karakter bakımından ahlaklı (*σώφρων*) bir kadın olarak tanıtır (X. 20. 1. 5).

Lucretia'yı Romalıların gözünde bu denli saygın ve değerli yapan nitelikleri ve tutumları hakkında ayrıntılı bilgiyi Livius, Dionysios ve Ovidius'un yapıtlarında bulmaktayız.

Spurius Lucretius Tricipitinus'un kızı olan ve V. Roma Kralı Tarquinius Priscus'un yeğeni Egerius'un oğlu⁸¹ (Collatia kentinin yöneticisi) Lucius Tarquinius Collatinus ile evli olan Lucretia'nın (*Romanorum Lucretia, Lucretii filia, coniunx Collatini*)⁸² bahsine ilk kez, kocası Collatinus'un Ardea Savaşı sebebiyle kent dışında olduğu sırada, Romalı kadınların ahlakının (*virtus*) sınıandığı bir yarışma (*certamen*) ile ilgili olarak rastlamaktayız:

Livius, Lucretia'nın tüm Romalı kadınlara örnek olmasını sağlayan yarışmayı şöyle anlatır (I. 57): Lucretia'nın kocası Collatinus Tarquinius, Ardea'da kampta iken bir gün kralın oğlu Sextus Tarquinius'un çadırında içki sofrasında buluşulur ve konu eşlerden (*de uxoribus*) açılır. Erkeklerin her biri kendi karısını abartılı sözlerle över; konuşma eşler arası kıyasıya bir yarışa dönüşür. Bunun üzerine Collatinus, söze gerek olmadığını, sadece birkaç saatte Lucretia'sının (*Lucretia sua*) diğer kadınlardan ne kadar üstün olduğunu (*praestet*) anlaşılabileceğini söyler. Daha

⁸¹ Dionysios, bu bilgiyi Fabius'tan aldığını söylemekle birlikte yıl hesabına göre bu kişinin Egerius'un oğlu değil, torunu olabileceğini ileri sürer (*ant.* IV. 64. 3).

⁸² Hyg. *fab.* 256. 2. 2-3.

sonra çadırdaki erkekler atlarına binerek eşlerini, beklenmedikleri bir anda en doğal halleriyle (*ingenia*) yakalamak ve o an ne yaptıklarını görmek için gizlice Roma'ya gitmeye karar verirler. Roma'ya vardıklarında kralın gelinlerinin, zamanlarını, yaşlılarıyla birlikte şölen sofrasında eğlenerek (*in convivio luxuque cum aequalibus*) geçirdiklerini görürler. Lucretia'nın yaşadığı Collatia'ya gittiklerinde ise, Lucretia'yı, erdemli bir Roma hanımefendisinden bekleneceği gibi, gece geç saat olmasına rağmen evin ortasında oturmuş yün (*lana*) eğirirken ve hizmetçilerini de etrafında çalışırken bulurlar. Dolayısıyla kadınlar arasındaki bu yarışta övgüye hak kazanan kişi (*muliebris certaminis laus*) Lucretia olur. Eve girdiklerinde de cömertçe ve nazikçe (*benigne*) karşılanırlar, yarışmanın galibi eş Collanitus (*victor maritus*), Tarquinius'ları yemeğe davet eder; ancak yemek sırasında Sextus Tarquinius'u, Lucretia'ya zorla (*per vim*) sahip olma arzusu (*mala libido*) esir alır. Sextus'u etkileyen şey, Lucretia'nın güzelliği (*forma*) kadar onun tescillenmiş erdemi (*spectata castitas*) olmuştur.

Ovidius, Ardea'daki savaş kampındaki yarışmayı ve devamında gelişen olayları Livius'la benzer şekilde, fakat bazı eklemelerle işler (*fast.* II. 721-852). Ovidius'un anlatısına göre, komutanların iddialaşması Sextus'un şu sözleri ile başlar:

“Ardea bize bu bitmek bilmez savaşla eziyet ederken ve silahlarımızı atalarımızın tanrılarına taşımamıza izin vermezken acaba eşlerimiz de bizim için çalışıyor mu? Eşlerimiz de bize aynı değeri (*mutua cura*) veriyor mu?” (*fast.* II. 727-730)

Ovidius, daha sonra herkesin kendi karısını övmesiyle başlayan iddialaşmanın sonucunda, komutanların gizlice gittikleri sarayda karşılaştıkları manzarayı tasvir ederken sarayın kapısında bekçi bulunmadığını ve kralın gelinlerinin boyunlarından mücevherler salınır vaziyette şarap içip sabahladıklarını anlatır; ozan, komutanların

Lucretia'yı gizlice izledikleri sahnede ise, gece gündüz çalışan, kocasını seven, sadık, mütevazı ve erdemli bir Roma hanımefendisi tasvir eder:

“Lucretia’nın oturduğu sedirin önünde yumuşak yün kutusu vardı. Hizmetçileri loş ışığın altında örgü örüyorlardı. Lucretia onlara kısık sesle şöyle der: Ellerimizle ördüğümüz bu manto bir an önce (Haydi kızlar, haydi, acele edin!) sahibine yollanmalı! Bir haber var mı? (Siz ne de olsa benden çok haber alabiliyorsunuz.) Savaşın bitmesine daha ne kadar var diyorlar? Bir süre sonra yenilgiye uğrayıp boyun eğeceksin, alçak Ardea, ama şimdi senden daha iyi olanlara karşı direnerek kocalarımızı bizden alıkoyuyorsun. Artık eve gelsinler. Ama benimki çok pervasız, kılıcını çekip her yeri yakıp yıkmaya hazırdır. Onu ne zaman savaşırken düşünsem aklım başımdan gidiyor, ölüyorum, yüreğim buz kesiyor.” (fast. II. 741-754)

Bu sözleri söyledikten sonra yüzünü dizlerine dayayıp ağlamaya başlayan Lucretia, aniden kocasını karşısında görünce onun boynuna atılır. Tarquinius Sextus ise bu sırada delice bir sevdaya (*furiales ignes*) tutulur ve adeta aşktan (*amor*) gözü kör olur. Lucretia’nın, güzelliği (*forma*), beyaz teni (*niveusque color*), sarı saçları (*flavique capilli*), sadeliği (*decor*), sözleri (*verba*), sesi (*vox*), sağlam karakteri (*quod corrumpere non est*) onu büyüler ve umudu ne denli az ise Lucretia’yı o denli çok arzular (Ov. *fast.* II. 760-766).

Komutanlar arasındaki yarışmadan söz eden Cassius Dio ise (II. 11), Ardea’daki yemek sofrasında bulunanlar ve eşlerini sınamaya gidenler arasında Sextus’u saymaz. Cassius’un anlatısına göre yemekte Tarquinius’un diğer iki oğlu Titus ile Arruns, Lucius Iunius Brutus ve Collatinus vardır. İddiayı Collatinus’un kazanmasının ardından Lucretia’nın şöhreti diğer kentlere yayılır ve Sextus onun ününü duyduktan sonra ona sahip olmayı kafasına koyar. Cassius Dio, Lucretia’nın olağanüstü güzellikte bir kadın olduğunu, ancak Sextus’un asıl elde etmek istediği

şeyin, onun bedeninden çok erdemi ile kazandığı şöhreti (*δόξα*) olduğunu belirtir (II. 11. 15. 3-4).

Lucretia ile beraber olmayı kafasına koyan Sextus Tarquinius, bir gece, kocasının evde bulunmadığı bir sırada, misafir gibi Lucretia'nın evine girerek onunla zorla ve tehditle (*vimque metumque*) birlikte olur: Livius'un anlatışına göre, Sextus, Lucretia'nın evine gittiğinde, burada, niyeti anlaşılamadığından nazikçe (*benigne*) karşılanır (I. 58): Yemekten sonra misafir odasına çekilen ve Lucretia için yanıp tutuşan Sextus (*amore ardens*), herkes uyurken Lucretia'nın odasına girer ve göğsüne bıçak dayayarak onu uyandırır, Lucretia korku içinde (*cum pavida*) uyanır, Sextus, eğer tek kelime ederse onu öldürmekle tehdit eder ve yalvararak, tehditlerde bulunarak Lucretia'yı kendisi ile birlikte olması için ikna etmeye (*orare, miscere precibus minas, versare ... muliebre animum*) çalışır. Ancak Lucretia'nın ne kadar inatçı (*obstinata*) olduğunu görünce ve ölüm korkusunun (*mortis metus*) dahi onu ikna etmeye yetmeyeceğini anlayınca bu kez onu onursuzlaştırmakla (*ad metum dedecus*) tehdit eder: Lucretia'ya, onu öldürüp yanına öldürdüğü çıplak bir köleyi koyacağını, böylece görenlerin, onun, adi bir zina olayında (*in sordido adulterio*) öldürüldüğünü düşüneceklerini söyler. Bu tehdit ile Lucretia'nın, sıkı sıkıya koruduğu iffetini (*obstinata pudicitia*) lekelemeyi başarır.

Ovidius da talihsiz (*infelix*) Lucretia'nın misafir gibi gelen düşmanını (*hostis ut hospes*) sofraya hazırlayıp ağırladığını (*fast. II. 787-791*); geceleyin Lucretia'nın, Sextus'u karşısında görünce, kurdun saldırısına uğrayan küçük bir kuzu gibi titrediğini (*fast. II. 800*); aşka tutulan düşmanı Sextus'un (*amans hostis*), Lucretia'yı yakarışlarla (*precibus*), armağanla (*pretioque*) ve tehditlerle (*minisque*) kendisi ile birlikte olmaya zorladığını, ama hiçbirinin etkili olmadığını, genç kızın ancak adı

çıkma korkusu ile (*famae ... metu*) Sextus'a boyun eğdiğini anlatır (*fast.* II. 805-810).

Komutanların iddialaşmasından hiç söz etmeyen Dionysios ise, Sextus'un saldırısını (*stuprum*) bazı küçük farklılıklarla anlatır (IV. 64-65): Dionysios, Sextus'un zaten önceden beri Lucretia'yı arzuladığını ve ona sahip olmak için uygun bir fırsat kolladığını belirtir.⁸³ Kral Tarquinius Ardea'daki savaş kampında bulunduğu sırada, oğullarından Sextus Tarquinius'u askeri bir görev için Collatia'ya gönderir. Sextus, Lucius Tarquinius'un evine gider ve Lucretia tarafından, kocasının akrabası olarak büyük bir içtenlik ve samimiyet ile (*πολλῇ προθυμίᾳ τε καὶ φιλοφροσύνῃ*, *ant.* IV. 64. 4. 5) ağırlanır. Bunun, Lucretia'ya yanaşmak için uygun bir fırsat olduğunu düşünen Sextus, onu sözleriyle kandırmaya çalışır. Yemekten sonra, gece yarısı herkes uyurken Lucretia'nın odasına gider ve kapıdaki kölelerin de uyumasından faydalanarak içeri girer. Lucretia'yı çığlık atmaması için ölümle tehdit ettikten sonra ona iki seçenek sunar: Onursuz bir ölüm ya da kendisi ile mutlu bir yaşam. Ona, eğer kendisi ile birlikte olursa, babasının ölümünün ardından krallığını ve (onun da yabancı olmadığı) kraliyetin tüm olanaklarını onunla paylaşacağını söyler. Ama ahlakını (*τὸ σῶφρον*) korumak adına böyle bir teklifi reddederse onu ve kölelerinden birini öldüreceğini, daha sonra onların cesetlerini yan yana koyacağını ve onları, uygunsuz bir vaziyette yakalayıp akrabasının öcünü almak için öldürdüğünü söyleyeceğini, böylece utanç verici (*αἰσχρα*) ve kınanan (*ἐπονείδιστος*) bir kadın olarak bedeninin ne gömüleceğini ne de geleneksel dini törenlerin yapılacağını söyler. Lucretia ise utanç verici bir ölümden duyduğu korku ile Sextus'un arzularına boyun eğer.

⁸³ Krş. Diod. X. 20.

Lucretia'nın, uğradığı saldırıdan sonraki intiharı (*caedes*), onun, yüzyıllar boyu ahlak sembolü olarak anılmasını sağlar: Livius, saldırıdan sonra acımasız Sextus'un, bir kadının onurunu (*decus muliebris*) lekelediği için adeta zafer kazanmış gibi böbürlenerek evden ayrıldığını, Lucretia'nın ise bu kötü olaydan sonra üzüntü içinde (*maesta*)⁸⁴ Roma'ya ve Ardea'ya haberci yollayarak babası ve kocasından, bir an önce yanlarına güvendikleri birer kişi alarak gelmelerini istediğini aktarır (Liv. I. 57. 5-6).⁸⁵ Babası Lucretius, Publius Valerius ile, kocası Collatinus ise Lucius Iunius Brutus ile gelir. Lucretia'yı üzgün biçimde yatağında otururken bulurlar. Lucretia onları görünce ağlamaya başlar ve her şeyin yolunda olup olmadığını soran kocasına, “İffetini kaybetmiş bir kadın için ne yolunda olabilir ki?”⁸⁶ diye sorar ve konuşmasına şöyle devam eder:

“Başka bir erkeğin izleri var yatağında, Collatinus, bedenim kirletildi, ama ruhum temiz (*insons*), ölüm şahidim olacak. Bana sağ ellerinizi uzatın ve söz verin, bu zinayı işleyen kişi cezasız kalmayacak! Dün gece misafir kılığında gelen ve silah zoruyla istediği hazzı alan bu düşman Sextus Tarquinius'tur; siz eğer erkekseniz, bu haz bana ve ona ölüm getirsin!” (Liv. I. 58. 7-9)

Bunun üzerine kocası ve babası söz verip Lucretia'yı teselli etmeye, onun bir suçu olmadığına onu ikna etmeye çalışırlar; fakat Lucretia, “Onun başına geleceklere siz karar vereceksiniz. Ben ise, her ne kadar kendimi bu günden arındırsam da cezadan azat etmem, hiçbir kadın Lucretia'yı örnek gösterip iffetsiz bir şekilde (*impudica*) yaşamını sürdürmesin!” der ve giysisinin altındaki bıçağı çıkararak kendisini öldürür, kocası ve babası ise haykırarak ağlarlar (Liv. I. 58. 9-12).

Valerius Maximus, Lucretia'nın, uğradığı saldırıyı (*iniuria sua*) aile meclisinde (*in consilio necessariorum*) son derece etkili sözcüklerle (*cum gravissimis*

⁸⁴ Ovidius, Lucretia'yı, yaşadığı olaydan sonra, oğlunun cenazesine gitmek zorunda kalan bir anne gibi saçları dağınık, yere çömelmiş halde tasvir eder (*fast.* II. 813-814).

⁸⁵ Krş. Ov. *fast.* II. 811, 815-816.

⁸⁶ “*Quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia?*” (Liv. I. 58. 7)

verbis) anlattığını aktarır (VI. 1. 1). Ovidius da, kocasının ve babasının Lucretia'yı affettiklerini, ama onun bu affi kabul etmediğini belirtir (*fast.* II. 829-830).

Cassius Dio, Lucretia'nın babası ve kocasını çağırdıktan sonra yaptığı konuşmayı şöyle aktarır:

“Baba, -bu utanç verici olayı kocamdansa sana daha kolay itiraf edebilirim- dün gece onursuz bir davranışta bulundum, beni buna Sextus zorladı: Beni, beni ve bir köleyi öldürerek sanki ikimizi sevişirken bulmuş gibi yapmakla tehdit etti. Bu tehdit beni, sizin, gerçekten böyle bir şey olduğuna inanmanızı engellemek için günah işlemeye mecbur bıraktı. Şimdi ben, bir kadın olarak, bana yakışan şeyi yapacağım; peki siz, eğer erkekseniz ve kadınlarımıza, çocuklarımıza gerçekten değer veriyorsanız intikamımı alacak mısınız? Her şeyi bırakıp nasıl erkekler olduğunuzu ve namusunu lekeledikleri kadınınızın nasıl bir kadın olduğunu krallara gösterecek misiniz?” (II. 11)

Dolayısıyla, Lucretia, ölmeden önce babasını ve kocasını krallara karşı harekete geçmeleri için kışkırtmaktadır. Cassius Dio, Lucretia'nın, bu konuşmayı yaptıktan hemen sonra kılıcını çekip kendisini öldürdüğünü aktarır.

Dionysios'un anlatısına göre ise, Lucretia, babasıyla Collatia'da değil, Roma'da görüşür ve burada ona olanları anlatır (*ant.* IV. 66-67); kocası geldiğinde ise çoktan ölmüştür (*ant.* IV. 70).⁸⁷ Dionysios, tecavüz olayının sonrasını şöyle anlatır (*ant.* IV. 66-67): Sextus gittikten sonra, Lucretia, hızla arabasına biner, karalara bürünüp giysisinin altına hançerini saklar ve düşünceli ve hüznü bir halde Roma'ya doğru yol alır. Babasının evine giden Lucretia ona, “Buraya sana yalvarmaya geldim baba, korkunç ve telafisi olmayan bir vahşete (ὄβρις) maruz kaldım. Yalvarırım sana öcümü al ve kızının ölümden daha kötü şeylere maruz kalmasına göz yumma!” der ve olanları anlatmadan önce babasına dostlarını ve akrabalarını çağırmasını, böylelikle anlatacaklarından sonra intikam almak için nasıl

⁸⁷ Dionysios'a göre Brutus, Lucretia'nın başından geçen vahşeti ve ölümünü Publius Valerius'tan öğrenmiştir (*ant.* IV. 70. 1).

hareket edecekleri konusunda hızlı bir şekilde düşünüp karar verebileceklerini söyler. Daha sonra Roma'nın seçkin yurttaşları Lucretia'nın evinde toplanırlar. Lucretia olanları anlatıp onlara yalvardıktan⁸⁸ ve tanrılara hızlı bir ölüm için dua ettikten sonra hançerini çıkarıp kalbine saplar. Bunun üzerine kadınlar göğüslerine vura vura dövünürler ve evin içine çığlıklar, ağlama sesleri dolar; babası ise onun cansız bedenine sarılıp sanki geri dönebilecekmiş gibi tekrar tekrar ismini haykırır. Olayı duyan Lucius Iunius Brutus, kralların devrine son vermenin zamanının geldiğini anlar ve Collatinus ile Valerius'u yanına alarak Lucretius'un evine gider. Onlar geldiğinde Lucretius, kızının yerde yatan cansız bedenine sarılmaktadır. Collatinus, çığlık çığlığa ağlayarak karısını kollarına alır ve acısı yüzünden aklını yitirmiş halde, sanki hâlâ yaşıyormuş gibi onunla konuşur.⁸⁹

Lucretia'nın ölümü, Roma'da Krallık Dönemi'nin sona ermesi (İÖ 510) ve Cumhuriyet Dönemi'ne geçilmesi (*mutatio*) ile ilişkilendirilir. Çünkü soylu ve iffetli bir kadının, kralın oğlunun tecavüzüne uğraması ve ardından intihar etmesi, Kral Tarquinius ve ailesinin zalimliklerinden bıkan halk için bardağı taşıran son damla olur. Brutus bu utanç verici olayı krallığın yıkılması için bir avantaj olarak kullanır ve kraliyete karşı güçlü bir isyan hareketi başlatır:

Livius'un anlatısına göre (I. 59), Lucretia'nın, kendisini bıçaklamasının ardından Brutus bıçağı çıkarıp eline alır ve “Kraliyetin saldırısından önce (*ante regiam iniuriam*) tertemiz (*castissimum*) olan bu kan adına yemin ederim ki tanrılar şahidim olsun, Tarquinius Superbus'u, suça batmış eşiyle (Tullia) (*cum scelerata*

⁸⁸ Diodorus, Lucretia'nın, onlardan, misafirlik ve akrabalık hukukunu ihlal ederek günah işleyen Sextus'u cezalandırmalarını istediğini aktarır (X. 20. 3).

⁸⁹ Dionysios, Lucretia'nın, hançeri kalbinin tam ortasına saplayıp kalbini ortadan ikiye böldüğünü yazar (*ant.* IV. 67. 1-2). Ovidius da, bu sahne karşısında Lucretia'nın babasının ve kocasının, nasıl gördüklerine aldırmadan onun cansız bedenine sarılıp ağlayarak inlediklerini aktarır (*fast.* II. 835-836).

coniuge) ve tüm soyuyla birlikte, kılıçla, ateşle ve var gücümle sonuna kadar kovalayacağım; bundan böyle ne onların ne başkalarının Roma’da krallık sürmelerine izin vereyeceğim!” der⁹⁰ ve bıçağı önce Collatinus’a, sonra Lucretius ve Valerius’a uzatır. Her biri Brutus’un öncülüğünde yemin ederler. Ardından Lucretia’nın bedenini evinden çıkarıp *forum*’a taşırlar. İnsanlar toplanınca onlara kraliyetin bulaştığı suçtan (*scelus regium*) ve vahşetten (*vim*) yakınırırlar. Halk hem Brutus’un konuşmalarından hem Lucretia’nın babasının acılı halinden etkilenir. Brutus Roma’da Tarquinius’lar aleyhine halka çok duygulu ve etkili bir konuşma yaparak halkı kraliyete karşı silahlanmaya çağırır. Konuşmasında Sextus Tarquinius’un uyguladığı şiddetten ve şehvetinden (*de vi ac libidine*), Lucretia’nın uğradığı korkunç saldırıdan ve dokunaklı intiharından (*de stupro infando et miserabili caede*) bahsederek halkın duygularını harekete geçirir. Onlara Kral Servius Tullius’un hak etmediği şekilde öldürülmesini, kızı Tullia’nın arabasıyla haince babasının cesedinin üzerinden geçmesini hatırlatır. Brutus bu şekilde halkı, kralın otoritesini elinden almaya ve kral hakkında tüm ailesi ile sürgün emri çıkarmaya ikna eder.

Dionysios, Brutus’un önderliğinde kraliyete karşı açılan savaşı bir “Özgürlük Mücadelesi” olarak anlatır (*ant.* IV. 70-84): Yazarın anlatısına göre Lucretia’nın cesedi başındaki Brutus ve yandaşları (Collatinus, Valerius ve Lucretius) plansız bir şekilde yol alıp başarısızlığa uğramamak için, atacakları her adımı, her aşamayı önceden düşünüp hesaplarlar. Halkı nasıl harekete geçireceklerini, kralı ve ailesini nasıl köşeye sıkıştıracaklarını, onları sürgün ettikten sonra nasıl bir yönetim şekli kuracaklarını ve bu yönetimin başında kimlerin olacağını tek tek düşünürler. Bu

⁹⁰ Krş. Ov. *fast.* II. 837-844.

harekette Lucretia'nın etkisi büyüktür. Çünkü işin asıl önemli kısmı halkı kışkırtmaktır ve bunun için Lucretia'nın henüz gömülmek için hazırlanmamış kanlı bedenini *forum*'a taşıyıp insanları toplamaya, halkın oylarıyla Tarquinius'u, karısını ve çocuklarını kentten sürgün etmeye, daha sonra da yeni gelecek yönetim şeklini⁹¹ açıklamaya karar verirler. Köleler Lucretia'nın kanlı bedenini taşıdıkları tabutu *senatus* binasının önünde yüksek ve görünür bir yere bırakırlar. Kalabalık toplanınca Brutus kürsüye çıkar ve Tarquinius'un zalimliklerini halka hatırlatan uzun bir konuşma yapar:⁹² Onun, kardeşinin karısıyla bir olup kendi karısını ve ağabeyini zehirlediğini; bu zehirlenmeler için hesap vermediği gibi üzülüyormuş gibi yaparak kendini masum gösterdiğini; düğün yapıp ölen karısının kardeşiyle, ağabeyinin katiliyle evlendiğini; böylece onunla yapmış olduğu anlaşmayı tamamlayarak Roma'yı, dünyadaki gelmiş geçmiş en aşağılık ve en alçakça suçlarla tanıştıran ilk ve tek kişi olduğunu; kraliyet sırasının kendisine gelmesini beklemek yerine yaşlı kayınpederi Tullius'u ve aynı zamanda annesinin kız kardeşi olan kayınvalidesi Tarquinia'yı öldürttüğünü; *senatus* üyelerinin, halkın, *augur*'ların onayını almadan, yasal olmayan usuller ile, şiddete başvurarak, suç işleyerek başa geçtiğini; başa geçtikten sonra da zalimce davrandığını; halka zulüm ettiğini; seçkin yurttaşların bir kısmını öldürttüğünü, bir kısmını sürgün ettiğini hatırlatır. Ardından Brutus, son ve can alıcı hamlesi olarak Lucretia'yı tanıtır ve onun başına gelenleri anlatır:

⁹¹ Dionysios'un anlatısına göre, yeni kurulacak yönetim şeklini ve atacakları adımları Brutus belirler: Yönetim şekli için eşitlik ilkesi benimsenir. "Kral" kelimesi tamamen kaldırılıp yerine daha mütevazı ve insancıl bir ad kullanılmasına karar verilir. Yönetimi bir yerine iki kişi (*consul*'ler) paylaşacak, bir yıllığına göreve gelen bu iki kişi eskisi gibi yine *senatus*'a danışarak karar alacaktır (*ant.* IV. 73-75). Ardından, birlikte Spurius Lucretius'u *interrex* olarak atamaya, onun da yeni yönetim şeklini uygulayacak kişiler olarak Lucius Iunius Brutus'u ve Lucius Tarquinius Collatinus'u seçmesine karar verirler (*ant.* IV. 76. 1).

⁹² Brutus'un konuşması için bk. Dion. Hal. *ant.* IV. 77-83. Brutus halka iki seçenek sunar: Özgür bir yaşam ya da onurlu bir ölüm.

“Bu kadın, kralın savaşa gittiğinde kente yönetici olarak atadığı Spurius Lucretius’un kızı ve krallığın yararına birçok zorlu işin altına giren ve kralın akrabası olan Tarquinius Collatinus’un karısıdır. İyi bir eş olarak kocasını seven ve iffetini korumak isteyen bu kadın, Sextus’un dizginlemez ahlaksızlığından kaçamadı. Dün gece Collatinus ordugâhta olduğundan evde değildi ve bu tiran, kocasının akrabası olarak onun evine geldi. Lucretia, zorunlu olduğu için alıkoyulan bir esir gibi, özgür bir kadına yakışmayacak şekilde onurunun kırılmasına boyun eğmek zorunda kaldı. O, başına gelenlerden utanıp durumun telafi edilemez olduğunu düşünerek babasına ve diğer akrabalarına başına gelenleri anlattı ve onlara içten bir şekilde yalvarıp onlardan bu yanlışların öcünü almalarını istedikten sonra giysisinin altında gizlediği hançerini çıkardı ve ey ahali, babasının gözleri önünde kalbine sapladı. Ah soylu tutumunla övgüye layık, hayranlık uyandıran kadın! Sen gittin, ölüsün, böyle bir alçaklığın tekrar yaşanmaması için kralın ahlaksızlığını duymamak ve yaşamın tüm zevklerini küçümsemek üzere gittin. Böyle bir örnekten sonra, Lucretia, bir kadın olarak doğan sen, cesur bir adamın yürekliliğini gösterirken biz, erkek olarak doğmuş biz, cesaret yönünden kadınlardan aşağı mı kalacağız? Yalnızca bir gece krala boyun eğdin diye, lekesiz namusunu kaybettiğin için, ölüm sana yaşamdan tatlı ve kutsal göründü; Kral Tarquinius’un, bir gün değil, tam yirmi beş yıldır özgürlüğü ellerinden alıp yaşamın tüm zevklerinden mahrum bıraktığı bizler, aynı hislere kapılmayacak mıyız?” (Dion. Hal. *ant.* IV. 82. 1-3)

Konuşmasında Brutus ayrıca, Tarquinius’a karşı savaşırken herkesin, tanrıların, müttefiklerin, hatta Tarquinius ile ordugâhta olan askerlerin bile desteğini alacakları konusunda halka güvence verir. Eğer aralarında Tarquinius’u destekleyenler çıkarsa onlara da baskı yapacaklarını, her erkeğin kendi hayatından çok değer verdiği eşlerini, çocuklarını, annelerini ve babalarını kentte rehin tutacaklarını ve onlara ancak eğer kralı desteklemekten vazgeçerlerse ailelerini geri vereceklerini söyleyeceklerini bildirir. Brutus’un konuşmasının sonunda herkes kralların kentten kovulması yönünde oy kullanır.

Sonuçta, sürgün kararı çıkarılır ve Kral Lucius Tarquinius'un kovulması ile iki yüz kırk dört yıllık Krallık Dönemi sona ermiş olur. Roma'nın ilk *consul*'leri Lucius Iunius Brutus ve Lucius Tarquinius Collatinus tarafından Roma Cumhuriyeti'nin temelleri atılır. Dolayısıyla Lucretia ve Brutus bu devrimin esas liderleri olarak sunulurlar. Florus, Roma'nın uzun yıllar Tarquinius'un zalimliklerine katlandığını, son derece donanımlı bir kadın olan Lucretia'nın (*ornatissima femina Lucretia*), tecavüze uğradıktan sonra, kirlenen onurunu (*dedecus*) temizlemek için kendisini öldürdüğünü, böylelikle yönetimin kralların elinden alındığını aktarır (*epit. I. 1. 7. 11*). Plutarkhos da, Tarquinius Superbus'un kovulmasının nedenlerinin, kralın kibri ve kraliyet soyundan saygın bir erkekle evli olan Lucretia'nın erdemi (*ἀρετή*) olduğunu (*mor. III. 250. A*), Lucretia'nın kaderi ile, halkın, zalim Kral Tarquinius'a karşı isyan etme fırsatı bulduğunu (*Publ. I. 3*) belirtir. Plinius da kralları Lucretia'nın ve Brutus'un kovduğunu aktarır (*nat. XXXIV. 13. 28*).

Diodorus, Lucretia'nın, Sextus tarafından maruz kadığı vahşet yüzünden, sonraki nesillere ibret olsun diye intihar etmesini soylu bir davranış olarak değerlendirir ve onun bu davranışının anlatılarak ölümsüzleştirilmesi gerektiğini, böylece iffetli kalmayı seçen kadınların kendilerini gerçek bir örnekle kıyaslayabileceklerini aktarır (*X. 21*): Başka kadınlar, böyle bir durum karşısında susmayı ve gizlemeyi tercih ederken o, her şeyi tüm dünyaya kendisi duyurur; başka kadınlar ceza almamak için kendilerini savunurken o, kendi kendini ölüme mahkum eder ve böylelikle adını temizler. Lucretia, ahlakı sayesinde, yalnızca geçici bir yaşam yerine sonsuz bir ün kazanmakla kalmaz, aynı zamanda akrabalarını ve tüm insanları, kendisine karşı bu suçu işleyen kişileri acımasızca cezalandırmaları için teşvik eder.

Valerius Maximus da yapıtında Lucretia ile ilgili olarak şu ifadeyi kullanır: “Bu cesur intihar ile, Roma halkı için krallık yerine *consul*’lük sisteminin gelmesi sağlandı.” (VI. 1. 1) Seneca’nın yapıtında Lucretia’nın Roma tarihi açıdan önemi şöyle özetlenir: “Lucretia ve Brutus’un Romalıların başındaki kralı devirdikleri bir kentte yaşıyoruz: Brutus’a özgürlüğü, Lucretia’ya ise Brutus’u borçluyuz.” (*dial.* VI. 16. 2)⁹³

Roma’da Krallık Dönemi’nden Cumhuriyet Dönemi’ne geçilmesinde önemli pay biçilen, Eskiçağda adeta iffetin sembolü haline gelen Lucretia’nın hikâyesi, tarihin yanı sıra, şiirin, hitabetin ve felsefenin de konusu olmuştur:

Lucretia’nın iffeti Romalı ozanların dizelerini süslemiştir. Petronius’un yapıtında, Encolpius’un sevgilisinin ağzından şu sözler dökülür:

“Senin şu erkek kardeşin mi yoksa arkadaşın mı her kimse az önce koşa koşa geldi ve utangaçlığı bir yana bırakmamı istedi. Ben bağırınca, kılıcını çekti ve ‘Lucretia gibi davranırsan, Tarquinius’u buldun.’ dedi.” (9. 4-5)⁹⁴

Iuvenalis’in yapıtında ise, kızlarının güzel olması için Tanrıça Venus’e dua eden bir anneye, Lucretia’nın kendisinininki gibi bir yüz için dua edilmesini yasakladığı, çünkü güzellikle (*forma*) iffetin (*pudicitia*) nadiren bir arada bulunduğu söylenir (X. 289-294).⁹⁵

⁹³ Roma’da Lucretia’nın başına gelenlerden sonra Krallık Dönemi’ne son verilmesi ve yerine *consul*’lük sisteminin getirilmesi üzerine ayrıca bk. Dion. Hal. *ant.* IV. 84-85; Ov. *fast.* II. 849-852; Cic. *rep.* II. 46, *fin.* II. 65-66; Flor. *epit.* I. 3; Plut. *Publ.* I. 3-5; Amp. 29. 1; App. *civ.* IV. 95. Ampelius durumu şöyle özetler: “Roma halkı başta krallar tarafından yönetiliyordu; ardından, Tarquinius’un zorbalığından ve Lucretia’nın tecavüze uğramasından ötürü krallar kentten kovuldu ve halk, kendisini yönetme işini, *consul*’lere, *praetor*’lara, *tribunus plebis*’lere verdi (*Populus Romanus primum sub regibus fuit; deinde propter superbiam Tarquini et inlatum Lucretiae stuprum expullis regibus tutelam sui consilibus praetoribus tribunis plebis commisit.*)” (Amp. 29. 1)

⁹⁴ Çeviri için bk. Özaktürk, G., 2003: 22.

⁹⁵ “*rara est adeo concordia formae atque pudicitiae* (Iuv. X. 297-298).” Eskiçağ yazınında, güzellik ve iffet arasındaki savaş sık sık ozanların yapıtlarını süslemiştir. Örn. “*lis est cum forma magna pudicitia* .” (Ov. *epist.* 16. 290)

Martialis de, epigramlarında “Lucretia” adını *pudicitia*’nın simgesi olarak kullanmıştır; örneğin sevgilisi Bassa’ya yazdığı bir şiirinde, onu erkeklerin asla yanına yanaşamayacağı bir Lucretia olarak gördüğünü, ama ne yazık ki sevgilisinin ağza alınmayacak şeyler yapan ahlaksız, hoppa bir kadın olduğunu belirtir (I. 90); başka bir şiirinde de, Lucretia’nın, kendi yazdıklarını okuyunca kızardığını ve kitabı bıraktığını işler (XI. 16. 9-10). Martialis, başka bir şiirinde ise sevgilisine şöyle der:

“Madem hoşuna gidiyor ağırbaşlılık (*gravitas*), istersen Lucretia ol gün boyunca; ama Lais’i isterim gece olunca!” (XI. 104. 21-22)

Lucretia’nın hikâyesi, hitabet eğitiminde de kullanılan ve örnek gösterilen hikâyelerden biri olmuştur: Quintilianus, yürekliliğin (*virtus*) bir kadında erkekte olduğundan daha çok hayranlık uyandırdığını belirtir ve ölmesi için kışkırtılan birinin üzerinde, Cato ve Scipio’nun, Lucretia kadar etkili olamayacağını ileri sürer (*inst.* V. 11. 10). Yine Quintilianus, Roma geleneklerinde iffetin daima ilk sırada yer aldığını (*praecipuam semper curam Romanis moribus pudicitiae fuisse*) belirterek örnek olarak, temiz ruhunu (*pudicus animus*) kirletilen bedeninden (*a polluto corpore*) ayırmak için, onu kirleten kişiyi öldüremediğinden kendisini öldüren Lucretia’yı gösterir (*decl.* III. 11. 1-5).

Seneca (Maior) ise, *Controversiae*’da, konuşmacıların ağzından tecavüz ile ilgili ikileme yer verir (I. 5): Bir tarafta tecavüz eden kişinin ölmesini (*moriri*), diğer tarafta ise sahiplenilmesini (*servari*) isteyen kızlar vardır. Ölüm mü, evlilik mi? Ölüm için Verginia ve Lucretia, evlilik için Sabin kadınları örnektir.

Calpurnius Flaccus’un *Declamationes*’inde ise (Calp. *decl.* 3), Marius’un ordusundaki genç bir askerin, Marius’un, kendisine tecavüze kalkışan bir akrabasını vahşice öldürmesi durumu ele alınır ve askerin savunmasında, her nerede olursa olsun bir kişinin *pudicitia*’sı tehdit edildiğinde, yasanın o kişiden yana olduğu

savunulur ve bu davaya örnek olarak Verginius'un ve Lucretia'nın tutumları gösterilir.

Cicero ise, Lucretia'nın hikâyesini, felsefi yapıtlarında örnekleme (*exemplum*) amacı ile kullanmıştır. Cicero, *de Finibus Bonorum et Malorum* adlı yapıtında kötü şeylerin de iyi şeyler ile sonuçlanabileceğini örneklerken Lucretia'dan bahseder:

“İnsanlar cümbüşle, şamatayla, gülerек ya da şakalaşarak, zamanlarını hoppalıklarla geçirerek mutlu olmazlar; diğer taraftan çoğu zaman üzgün insanlar, dayanıklılıkları ve kararlılıkları sayesinde mutlu olurlar. Kralın oğlu tarafından zorla (*per vim*) ırzına geçilen Lucretia, yurttaşlarını durumuna tanık ettikten sonra kendisini öldürdü. Roma halkının bu olay karşısında duyduğu acı (*hic dolor*), Brutus'un önderliği ve rehberliğinde, devletin özgürlüğe kavuşmasını sağladı. Bu kadının anısına, hem babası⁹⁶ hem kocası, Cumhuriyet'in ilk yılının *consul*'leri seçildi.” (*fin.* II. 65-66)

Cicero, yine aynı yapıtında, başka hiçbir şey düşünmeden yalnızca onur (*honestas*) ve asalet (*dignitas*) duygularıyla hareket eden ataları arasında, erkek kahramanların yanında, zorla kirletilen onurunu kendi iradesi ile ölüme giderek temizleyen bir kadını, Lucretia'yı da sayar (*fin.* V. 64). Cicero, *de Legibus* adlı yapıtında ise, Lucretia'nın hikâyesini, adaletin ve doğal hukukun, yasaların ötesinde olduğunu örnekleme için kullanır. Yazar, “L. Tarquinius'un hükümdarlığı sırasında Roma'da hiçbir yazılı kanunda yasak olarak belirtilmedi diye, Sextus Tarquinius'un Lucretia'ya tecavüz etmesini hukuka aykırı saymayacak mıyız? (II. 10)”⁹⁷ diye sorar.

⁹⁶ Lucius Iunius Brutus'un Silva Arsia Savaşı'nda öldürülmesinin ardından Lucretia'nın babası Spurius Lucretius Tricipitinus, Brutus yerine *consul* seçilir.

⁹⁷ Çeviri için bk. Öz, 1986: 543.

II. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADINLAR

II.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Sınıf Mücadeleleri Sürecinde Kadınlar

Lucretia'nın, Kral Tarquinius Superbus'un oğlu Sextus tarafından saldırıya uğramasının ardından, Lucius Iunius Brutus'un önderliğindeki soyluların ayaklanması sonucunda Roma'dan krallar kovulmuş, böylece Roma Etruria kökenli kralların denetiminden kurtulmuştur. Roma'da, yetkinin ve gücün kral yerine bir yıllığına (*annuitas*) seçilen iki *consul*'de olduğu Cumhuriyet yönetiminin İÖ 509 yıllarında başladığı kabul edilmektedir. Roma bu dönemde, içeride ve dışarıda sıkıntılı bir süreç içine girmiştir. Bir yandan önce Etrüsklerin desteğini alarak yeniden krallığını kurmak isteyen Tarquinius Superbus'a karşı, Etrüsklerin çekilmesinden sonra ise Campania ve Latium bölgelerine yerleşmek üzere harekete geçen Samnitlere karşı savaşmak, diğer yandan İÖ 494'te başlayan ve İÖ 300 yılına kadar süren *patricius-plebs* mücadelesinin üstesinden gelmek durumunda kalmıştır. Eskiçağ yazarları Roma'yı sıkıntıya sokan bu iki sürecin atlatılmasında kadınların da payı olduğunu anlatmışlardır. Bu dönemde ayrıca kadınların adı ilk kez zehirlenme olaylarına karışmıştır.

II.1.1. Etrüsklere Karşı Verilen Mücadelede Cloelia

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda yaşadığı anlatılan⁹⁸ Cloelia, Roma tarih yazınında cesaret (*audacia*) ve yürekliliği (*virtus*) ile kendisine yer edinmiştir. Romalı yazarlar Cloelia'yı, erkek kahramanlar arasında saymışlar, onu, olgun bir erkeğin yüreğine sahip cesur bir genç kız olarak tanıtmışlardır. Cloelia'nın annesi, babası, doğum yeri hakkında elimizde bilgi bulunmamakla birlikte, Eskiçağ yazarlarının anlatılarından, onun, soylu bir ailenin kızı olarak dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.⁹⁹ Cloelia'nın, *gens Cloelia* ya da daha çok *gens Cluilia* olarak bilinen ve son Alba Longa Kralı Gaius Cluilius'un da üyesi olduğu köklü bir soydan geldiği düşünülmektedir.¹⁰⁰ Cloelia'nın yaşadığı dönemde, Roma'da Cumhuriyet'in yerleşmesi için mücadele edilmektedir; zira Etrüsklerden destek bulan devrik Kral Tarquinius Superbus, Roma'ya dönmek ve Roma'da krallığı yeniden kurmak için girişimlerde bulunmaktadır. Tarquinius'u destekleyenlerin başında Clusium şehrinin Kralı Lars Porsenna vardır ve Porsenna, Roma'nın üzerine yürüyerek Roma'yı oldukça sıkıntılı bir sürece sokmuştur (İÖ 507).¹⁰¹ Ancak karşılıklı görüşmeler sonrasında Romalılar ile Porsenna arasında bir barış anlaşması yapılır ve bu anlaşmanın teminatı olarak Romalılar Porsenna'ya, içlerinde soylu ailelerinin kızlarının ve oğullarının bulunduğu rehineler yollarlar. Dionysios, Porsenna'ya, Roma'nın ileri gelen ailelerinden, içlerinde *consul* Marcus Horatius'un oğlu ve *consul* Publius Valerius'un evlilik çağındaki kızının da bulunduğu yirmi çocuğun götürüldüğünü aktarır (*ant. V. 32. 3*). Cloelia, bu grubun arasındaki genç kızlardan

⁹⁸ Cloelia'nın başından geçen olaylar, Livius'a (II. 13. 6-11) ve Plutarkhos'a göre (*Publ. 16. 3*), Cumhuriyet'in ikinci yılında, P. Valerius Publicola ve T. Lucretius'un *consul* oldukları dönemde; Dionysios'a göre (*ant. V. 33*) ise Cumhuriyet'in üçüncü yılında, Valerius Publicola ile Horatius Pulvillus'un *consul* oldukları dönemde yaşanmıştır (bk. Roller, 2004: 28 dipnot 65).

⁹⁹ Dion. Hal. *ant. V. 32. 3*; Plut. *Publ. 18. 2*.

¹⁰⁰ Roller, 2004: 28 dipnot 66.

¹⁰¹ Liv. II. 9 vd.; Dion. Hal. *ant. V. 21* vd.

biridir (*Cloelia virgo una ex obsidibus*, Liv. II. 13. 6. 2-3). Silius Italicus, Cloelia'nın barış teminatı (*pignora pacis*) olarak Kral Porsenna'ya gönderildiği sırada henüz on iki yaşına basmamış olduğunu söyler (X. 492-495). Eskiçağ yazarları onun, yaşına ve cinsiyetine rağmen nasıl bir cesaret örneği sergilediğini, bunun karşılığında Kral Porsenna tarafından nasıl mükâfatlandırıldığını ve Romalıların nezdinde nasıl ölümsüzleştiğini anlatırlar:

Cloelia'nın cesaretini ön plana çıkaran hikâye ile ilgili farklı anlatılar bulunmaktadır. Livius'un anlatısına göre, o dönemde Roma'ya saldırılarda bulunan Kral Porsenna, Ianiculum'a kamp kurar ve Tiber Nehri'ni aşır Roma'ya girmek için yaptığı ilk teşebbüste Horatius Cocles'in kahramanca girişimi ile karşılaşır.¹⁰² Daha sonra Gaius Mucius, Porsenna'nın ordugâhına girerek onu öldürmek ister, fakat onu tanımadığından yanlışlıkla kralın yardımcısını öldürünce yakalanır ve kim olduğunu, ne için geldiğini krala itiraf eder. Kral Porsenna, ona, eğer derhal suikast planlarını anlatmazsa ateşe atılacağını söyler. Mucius ise bunun üzerine, bedeninin önemsiz olduğunu söyleyerek sağ elini yanmakta olan kutsal ateşe tutar. Bu manzara karşısında irkilen Porsenna ona elini geri çekmesini söyleyerek gitmesine izin verir. Mucius ise, kendisinin suikast için gelen ilk kişi olduğunu, onun gibi vatani için hayatını feda edecek üç yüz Romalının daha sırada beklediğini söyler (Liv. II. 12). Onun cesareti karşısında korkuya kapılan Porsenna, Romalılar ile anlaşma yoluna gider. Porsenna anlaşmaya göre askerlerini Roma topraklarından geri çeker, Romalılar da ona barış teminatı olarak Cloelia'nın da aralarında bulunduğu rehineler

¹⁰² Publius Horatius Cocles: Etrüskler Ianiculum'u ele geçirip Capitolium Tepesi'ne doğru yürümeye başlayınca Horatius, *Pons Sublicius*'u tek başına tutarak onların Tiber Nehri'nden geçmelerine izin vermez ve Romalı askerler köprüyü yıkana dek tek başına düşmanın karşısında dikilir. Köprü yıkılınca silahlı vaziyette nehre atlayarak kendi tarafına geçer. Horatius daha sonra, bu kahramanlığından ötürü Capitolium Tepesi'nin eteklerinde heykeli dikilerek onurlandırılır (Liv. II. 10; Pol. VI. 55).

yollarlar. Livius, Cloelia'yı, Porsenna ile yapılan savaşın kahramanları Horatius Cocles'i ve Mucius'u örnek alan, onların sergiledikleri cesaretin *senatus* tarafından onurlandırıldığını görerek¹⁰³ halkın takdirini kazanmak için (*ad publica decora*, II. 13. 6) harekete geçen ve bunu başaran bir kadın olarak sunar ve onun hikâyesini şöyle anlatır:

“Rehineler arasındaki genç kızlardan biri olan Cloelia, şans eseri Etrüsklerin ordugâhı Tiber Nehri'nin kıyılarına yakın bir yere kurulunca muhafızları atlatıp diğer rehine kızlara liderlik ederek (*dux agminis virginum*) düşmanların okları arasında yüze yüze Tiber Nehri'ni geçti ve kızların her birini güvenli bir şekilde Roma'daki ailelerine ulaştırdı. Kral (Porsenna) bunu duyduğunda başlangıçta öfkeden çılgına döndü ve rehine Cloelia'yı geri istemek için Roma'ya elçiler yolladı, diğer rehine kızları ise hiç umursamadı. Fakat sonradan kızgınlığı hayranlığa dönüşünce (*in admirationem versus*), bu olayın, Cocles ve Mucius'un kahramanlıklarını bile aştığını söyleyerek rehinenin (Cloelia'nın) geri verilmemesi durumunda kendisinin anlaşmayı bozulmuş sayacağını, geri verilmesi durumunda ise, onu, zarar vermeden güvenli bir şekilde (*intactam inviolatamque*) ailesine geri yollayacağını beyan etti; iki taraf da birbirine olan güvenini (*fides*) boşa çıkarmadı: Romalılar anlaşmaya uyarak onu barış teminatı (*pignus pacis*) olarak geri yolladılar ve Cloelia Etrüsk kralın sarayında sadece güvenli bir şekilde korunmakla kalmadı, aynı zamanda yürekliliği onurlandırıldı (*honorata etiam virtus fuit*): Kral, kızı övdükten sonra rehinelere bir kısmını ona vereceğini söyledi, o, istediği kişileri seçebilecekti. Onun (Cloelia'nın), önüne getirilen tüm kişiler arasından ergenlik çağına gelmemiş olanları seçtiği anlatılır. Özellikle düşmandan en fazla zarar görebilecek yaştaki kişilerin serbest bırakılması arzusu, onun yaşına da uygun bir istekti, üstelik bu seçimi diğer rehinelere de uygun görmüş ve takdir etmişlerdi. Barışın yeniden yapılması ile Romalılar, bir kadında ilk kez gördükleri bu yürekliliği (*novam in femina virtutem*) ilk kez verdikleri bir onurla (*novo genere honoris*), bir atlı heykeli ile (*statua equestri*)

¹⁰³ Romalılar cesaretinden ötürü Mucius'u, ona Tiber kıyılarında toprak vererek onurlandırılar ve burası daha sonra “*Mucia Prata*” adını alır (Liv. II. 13. 5).

ödüllendirdiler: Kutsal Yol'un en tepesine (*in summa Sacra via*) 'atın üstünde oturan kız heykeli (*virgo insidens equo*)'¹⁰⁴ dikildi." (Liv. II. 13)¹⁰⁵

Dionysios'un anlatısına göre (*ant. V. 33-34*), Kral Porsenna başta rehine kızların kaçışına, bu işte Romalıların parmağı olduğunu düşünerek öfkelenir; ancak daha sonra *consul*'ler ona, bu işi kızların babalarının haberi olmadan kendi hür iradeleri ile gerçekleştirdiklerini söyleyince yumuşar ve *consul* Valerius'tan, Roma'ya gidip kızları geri getirmesini ister. Valerius kızları almaya gittiğinde Tarquinius onlara tuzak kurar, amacı onları dönüş yolunda yakalayıp rehineleri almak ve onların geri dönmesine izin vermeyerek Kral Porsenna'nın gözünde Romalıların güvenilirliğini yıkmaktır; fakat Valerius'un hızlı davranması sonucu bu amacını gerçekleştiremez.¹⁰⁶ Üstelik Porsenna, Tarquinius'un, elçilere ve rehinelere yönelik yasadışı girişimini öğrendikten sonra onun üzerinden Etrüsklerin desteğini çeker. Rehineleri de, devletin esenliğinin her şeyden daha önemli olduğunu söyleyerek *consul*'e iade eder. Diğer kızları nehri yüzerek geçmeye ikna eden (*ἡ περίσθησαν, ant. V. 34. 3. 6*) Cloelia'yı ise, onun hem cinsiyetini hem yaşını aşan bir cesarete (*φρόνημα, ant. V. 34. 3. 7*) sahip olduğunu söyleyerek över ve Roma

¹⁰⁴ Roma'da, Cloelia dışında, herhangi bir dönemde herhangi bir kadın onuruna atlı heykeli (*statua equestri*) dikildiğine dair elimizde bilgi bulunmamaktadır (Roller, 2004: 47).

¹⁰⁵ Krş. Liv. *per. II. 27-30*; Aur. Vict. III. 13; Serv. *Aen. VIII. 646*; Dion. Hal. *ant. V. 33-34*. Cloelia'nın kaçışının ayrıntılarını Dionysios'un ve Plutarkhos'un yapıtlarında bulmaktayız: Dionysios'un anlatısına göre, kızlar kaçtıkları sırada Kral Porsenna, Romalılar ve Tarquinius arasında tarafsız bir yargıda bulunabilmek için iki tarafı karşılıklı dinleyerek görüşmeler yapmaktadır. Rehine kızlar, nehre gidip yıkanmak için izin isterler ve nehre gittiklerinde, muhafızlardan, kendilerini çıplak görmemeleri için, yıkanıp giyininceye kadar biraz uzaklaşmalarını isterler ve onlar uzaklaştıklarında da, Cloelia'nın tavsiyesi ve liderliği doğrultusunda nehri yüzerek aşır yurtlarına dönerler (*ant. V. 33. 1*). Plutarkhos ise, kızların nehirde yüzerken aniden kaçmaya karar verdiklerini ve bazı kaynaklara göre, Cloelia'nın, Tiber Nehri'nde yaptığı zorlu yolculukta at üzerinde olduğunu ve kızları buradan yönlendirdiğini, onlara yol gösterip destek olduğunu aktarır (*Publ. 19, mor. III. 250*). Polyainos da, tarihteki ünlü kadınların başvurduğu hilelerden bahsederken Cloelia'nın hikâyesini Plutarkhos'u kaynak olarak anlatır (Polyain. VIII).

¹⁰⁶ Plutarkhos da, Dionysios gibi, yolda Tarquinius'un kızlara kurduğu pusudan bahseder; fakat yazar, Tarquinius istediğini gerçekleştirmek üzere iken rehineler arasında bulunan *consul* Valerius Publicola'nın kızı Valeria'nın, üç hizmetçisi ile Porsenna'nın kampına kaçmayı başardığını ve Porsenna'nın oğlu Arruns'un hızla diğerlerinin yardımına koşup onları kurtardığını aktarır (*Publ. 19*).

devletini, sadece cesur erkekler değil, aynı zamanda erkeklere denk kızlar yetiştirdiği için tebrik ettikten sonra Cloelia'ya tam donanımlı bir savaş atı hediye eder.¹⁰⁷ Sonrasında Romalılarla dostluk ve barış antlaşması yapılır ve Cumhuriyet'i tehlikeye atan savaş böylelikle son bulur.

Plutarkhos ise (*Publ.* 19; *mor.* III. 250), Romalıların, Porsenna'nın kampından kaçan rehinelerin cesaretine ve yürekliliğine (*τὴν μὲν ἀρετὴν καὶ τὴν τόλμαν*, *mor.* III. 250. D. 4) hayran kaldıklarını, ancak anlaşma koşullarını ihlal ederek kendilerine duyulan güveni sarstıkları için rahatsız olduklarını aktarır. Bundan ötürü Romalılar, kızlara geri dönmelerini emrederler. Porsenna, rehineler geri geldiğinde onlara, kaçış planını yapan ve uygulayan kişinin kim olduğunu sorar, diğer kızlar Cloelia'ya duydukları saygıdan ötürü susarken Cloelia öne çıkıp bu kişinin kendisi olduğunu açıklar. Ona hayranlık duyan Porsenna, Cloelia'ya tam donanımlı bir at armağan eder ve daha sonra da hepsini evlerine gönderir. Plutarkhos, birçok yazarın, Porsenna'nın Cloelia'ya at hediye etmesini, onun nehri at üzerinde geçtiğinin işareti olarak yorumladığını, bazılarının ise, Porsenna'nın, Cloelia'nın bir kadını aşan gücüne ve yürekliliğine (*τὴν ῥώμην ... τὴν τόλμαν*, *mor.* III. 250. F. 1) duyduğu hayranlıktan ötürü, onu bir savaşçıya yaraşır bir armağana layık gördüğü için ona at hediye ettiğini söylediklerini aktarır.

Eskiçağ yazarları Porsenna tarafından bir savaş atı hediye edilerek onurlandırılan Cloelia'nın, yurdunda da heykeli dikilerek onurlandırıldığı konusunda hemfikirdirler. Daha önce belirttiğimiz üzere Livius, bu heykelin Romalılar tarafından yaptırıldığını ve Kutsal Yol'un (Via Sacra) en tepesinde bulunduğunu aktarmıştır (II. 13). Dionysios ise, Cloelia onuruna *senatus*'un emri ile yaptırılan

¹⁰⁷ Cassius Dio da, Porsenna'nın Cloelia'ya silahlarla birlikte bir de at hediye ettiğini aktarır (IV. 14).

bronz bir heykelin, rehine kızların babalarının kararı uyarınca Kutsal Yol üzerine dikildiğini, ancak bu heykelin kendi döneminde (İÖ I. yüzyıl) var olmadığını, söylentilere göre çevredeki evlerde çıkan bir yangın sırasında yok olduğunu bildirir (*ant. V. 35. 2*).¹⁰⁸ Plinius, Roma’da devlet tarafından diktirilen ilk atlı heykellerini sayarken bu heykellerin geçmişinin çok eskiye dayandığını, hatta kadınlar onuruna bile bu tür heykeller dikildiğini açıklar ve Cloelia’yı atlı heykeli dikilen kadınlar arasında sayar; zalim kralları kovan Lucretia ve Brutus onuruna heykel dikilmediği halde Cloelia onuruna, *toga*’lı bir heykeli yetersiz görülerek, bir atlı heykelinin dikildiğini aktarır (*nat. XXXIV. 13. 28*).¹⁰⁹ Yazar ayrıca, Cloelia ve Cocles’in heykellerinin aslında devlet tarafından diktirilen ilk heykeller sayılabileceğini, fakat Piso’nun anlatısına göre,¹¹⁰ Cloelia’nın heykelinin, Cloelia onuruna (*in honorem eius*) serbest bırakılan diğer rehineler tarafından diktirildiğini belirtir (*nat. XXXIV. 28*). Plinius, diğer bir kaynağı Annius Fetalis’e göre ise, Iupiter Stator Tapınağının karşısında, Tarquinius Superbus’un evinin girişinde bulunan bu atlı heykelinin *consul* Valerius Publicola’nın kızı Valeria’ya ait olduğunu, onun, kaçıp Tiber Nehri’ni yüzerek geçen tek kişi olduğunu, Porsenna’ya yollanan diğer rehinelerin ise Tarquinius’un tuzağına kurban gittiklerini aktarır (*nat. XXXIV. 13. 29*). Plutarkhos, Kutsal Yol’daki bir kadına ait atlı heykelinin kimilerine göre Cloelia’ya, kimilerine

¹⁰⁸ İS IV. yüzyılın sonları, İS V. yüzyılın başlarında yaşayan Maurus Servius Honoratus bu heykeli gördüğünden bahsetmiştir (Serv. *Aen. VIII. 646*): “... *cui data est statua equestris ... quae hodieque conspicimus*.” Araştırmacılar, bu heykelin İmparator Augustus zamanında diğer heykellerle birlikte yeniden dikildiği görüşündedirler (Roller, 2004: 45-46 ve dipnot 103). Cumhuriyet Dönemi’nde dikilen atlı heykellerinin varlığı yalnızca günümüze kalan edebi metinler ve madeni paralar aracılığı ile doğrulanabilmektedir (Roller, 2004: s. 47, 108. dipnot).

¹⁰⁹ Roller’e göre (2004: 33), Plinius, Lucretia’nın ve Brutus’un aksine Cloelia’nın onuruna heykel dikildiğini belirterek Cloelia’nın yaptığı işin yaşadığı dönemde onların yaptıklarından daha önemli görüldüğünü ima etmektedir.

¹¹⁰ İÖ 133 yılı *consul*’ü Lucius Calpurnius Piso Frugi, *annales* yazarı. Eserinden günümüze yalnızca parçalar kalmıştır. Roller (2004: 30), Plinius’un Piso’dan yaptığı bu alıntının, Cloelia’ya ait en eski gönderme olduğunu ileri sürer.

göre ise Valeria'ya ait olduğunu belirtir (*Publ.* 19. 5). Seneca, Kutsal Yol'da bulunan heykelin kendi döneminde var olduğu bilgisini vermiştir (*dial.* VI. 16).

Cloelia'nın, hem kendisini hem yoldaşlarını esaretten kurtarıp vatanına kavuşmak için böyle zorlu bir yolculuğu göze alması ve bunun için diğer kızları da ikna ederek yüreklendirmesi, onlara önderlik etmesi, onun, hem Kral Porsenna tarafından hem de Romalılar tarafından onurlandırılmasını, Eskiçağ yazarlarınca “erkekler kadar, hatta erkeklerden bile daha yürekli bir kadın” olarak övülmesini ve zamane Romalı gençlerine örnek olarak gösterilmesini sağlamıştır.¹¹¹

Livius, Cloelia'nın hikâyesini Horatius Cocles ve Mucius Scaevola ile eş zamanlı olarak anlatır ve onları Cloelia ile kıyaslar, Kral Porsenna'nın ağzından, Cloelia'nın, yüreklilik bakımından onları bile aştığını aktarır (II. 13). Florus da, savaşın dostlukla sonuçlanmasının ardından ortaya olağanüstü ve sıra dışı üç ismin ortaya çıktığını yazar (*epit.* I. 4. 10): Horatius, Mucius ve Cloelia. Onların adlarının *annales*'te yer almasa da kendi döneminde masal olarak anlatıldıklarını aktarır. Florus, önce Horatius ve Mucius'un kahramanlıklarından kısaca bahseder, daha sonra ise, genç kızların sergilediği yürekliliğin (*virginum virtus*) de övülmesi gerektiğini belirterek nehri at üstünde geçip vatanına dönen rehine Cloelia'nın ne kadar yürekli olduğunu, Kral Porsenna'nın onun cesaretinden etkilenip rehineleri özgür bıraktığını anlatır. Valerius Maximus da geçmişte kahramanların yürekliliklerinden örnekler verirken önce Tiber Nehri'ne silahlı halde dalan ve Etrüskleri dize getiren Horatius'tan bahseder, daha sonra da asıl planına geçmeden (yani Romulus'u anlatmaya başlamadan) önce Cloelia'nın hikâyesinden bahsetmeyi uygun gördüğünü belirtir (III. 2. 2). Cloelia'nın Horatius'la aynı dönemde, aynı

¹¹¹ Cloelia'nın, ancak bir erkekten beklenen yürekliliği sergilemesi ve bundan dolayı bir erkek gibi onurlandırılması üzerine ayrıntılı bir inceleme için bk. Roller, 2004: 38-50.

nehirde, aynı düşmana karşı cesurca ve korkusuzca (*ausa*) hareket ettiğini, geceleyin at üstünde kaçtığını, hızla yüzerek nehri aştığını ve böylece kendisini esaretten (*obsidio*), vatanını ise korkudan (*metus*) kurtardığını aktarır ve onun, küçük bir kız olmasına rağmen olgun bir erkeğin yürekliliğinin ışığını taşıdığını (*viris puella lumen virtutis praeferendo*, III. 2. 2. 8) belirtir. Vergilius da, Aeneas'ın kalkanı üzerinde Roma tarihini resmederken Porsenna'yı kızdırarak köprüyü yıkmayı göze alan Horatius'u ve zincirlerini kırıp nehri yüzerek geçen Cloelia'yı yan yana tasvir eder (*Aen.* VIII. 650-651). Manilius, Romalı kahramanlar arasında Cloelia'yı, Horatius Cocles, Mucius Scaelova ile beraber sayar ve onu “erkeklerden daha güçlü bir kız” (*maiorque viris et Cloelia virgo*, I. 780) betimler.

Silius Italicus'un *Punica*'sında, savaş meydanına gidip yerde yatan ölüleri gören Kartacalıların önderi Hannibal, can çekişen sahibinin yanına koşan ve bir insan gibi duygulanan cesur bir ata hayran kalarak sahibinin kim olduğunu sorar. Hannibal'e yanıt veren Cinna, atın sahibinin kim olduğunu anlatmak için Roma'nın geçmişine gider ve yerde yatan genç Cloelius'un soyunun, krala, anlaşılmaya, yaşına ve nehre rağmen coşkulu Tiber'e meydan okuyarak küçücük dirsekleri ile dalgaları yararak korkusuzca (*interrita*) yüzen Cloelia'dan geldiğini ve adını bu ünlü (*clara*) kızın anısına borçlu olduğunu söyler; Cinna ayrıca, Cloelia için “Eğer doğa onun cinsiyetini değiştirseydi, belki de sen Porsenna, bir daha asla Etruria topraklarına adım atamazdın.” der (X. 492-502).¹¹² Silius Italicus, yapıtında, Ölüler Ülkesi Hades'te, ünlü kadınların ruhlarıyla karşılaşan Scipio ile kâhin Sibyl arasında geçen diyalogda da Cloelia'nın ruhunu şöyle tanıtır (XIII. 28-30): “Şu da o, Tiber Irmağı'nı

¹¹² Roller'e göre (2004: 42), Silius Italicus, bu cümle ile, eğer erkek olsaydı Cloelia'nın düşmandan kaçmak yerine onu öldüreceğini ima ederek Cloelia'nın davranışını bir erkeğin yapacağı davranıştan ayırır; bu anlamda, Cloelia'nın muhafızları atlatarak kaçması, kadına özgü bir *virtus*'u simgelemektedir.

daha geçmeden Etrüsklere karşı yapılan savaşlara son veren Cloelia; kendi cinsinin üstünde bir kadın (*contemprix Cloelia sexus*), günün birinde Roma erkeklerinin de onun gibi olmaları için dua edecek.”

Cassius Dio’nun yapıtında ise, Marcus Tullius Cicero’nun Antonius’a karşı konuşmasından yapılan alıntıda, Cicero, Cloelia’nın hikâyesini Antonius’u küçümsemek için kullanılır (XLV. 31): Cicero, konuşmasında *consul*’ken Lupercalia Festivali’ni bahane edip çıplak halde halkın karşısına kürsüye çıkan Antonius’u kötüler ve “Acaba Antonius bir zamanlar kıyafetleri ile nehri yüzerek geçen Cloelia’yı ya da silahlı halde kendini akıntıya bırakan ünlü Horatius’u mu taklit etmek istemişti? Antonius’un da heykeli dikilse iyi olurdu (öyle değil mi?). Böylece biri silahlı halde nehirde görünebildiğine göre, öteki de çıplak halde *forum*’da görünebilir.” der. Cicero, Horatius ile Cloelia’yı, Antonius ile kıyaslayarak onların geçmişte devleti koruyup vatani özgürlüğe kavuşturduklarını, Antonius’un ise gücünün yettiğince özgürlüğü yok edip Cumhuriyet’e zarar verdiğini ima etmektedir.

Iuvenalis ise, Cloelia’nın adını “cesaret”i örneklemek için kullanır (VIII. 265): Roma’dan kovulan kralların içeri girebilmesi için haince kentin kapılarını gevşeten gençlerden (Brutus’un oğullarından) bahseder ve onlara aslında, “Özgürlüğü korumak uğruna, Cocles’i, Mucius’u ve imparatorluğun sınırı olan Tiber’i yüzerek geçen genç kızı (Cloelia’yı) hayrete düşürecek şekilde davranmak yakışırdı.” der.

Seneca da, babasını yitirmiş olan Marcia’ya yazdığı tesellide, Cloelia’dan, kadınların cesur davranışlarını örnekleme amacı ile bahseder; yazar, yakınlarını yitirdikleri halde acıya metanetle katlanan erkeklerden örnekler verdikten sonra,

Marcia'yı cesaretlendirmek için, ona, acı ve zorluklar karşısında güçlü ve cesur durabilen kadınları örnek gösterir:

“Ne diyeceğini biliyorum: ‘Bir kadını teselli ettiğini unutuyorsun, hep erkeklerden örnekler veriyorsun.’ Doğanın kadınların yaradılışı konusunda (*cum mulierum ingeniis*) cimri davrandığını ve onların erdemlerini (*virtutes illarum*) dar bir çerçeveye ile sınırladığını kim söyledi? İnan bana, onlar eğer isterlerse onurlu şeyler uğruna (*ad honesta*) erkekler kadar güçlü (*par illis ... vigor*), erkekler kadar yetenekli (*facultas*) olurlar. Acı ve zorluklara karşı, bir kere alıştıktan sonra aynı şekilde göğüs gererler. Ey yüce tanrılar, biz böyle hangi kentte konuşuyoruz? Lucretia ve Brutus’un Romalıların başındaki kralı devirdikleri bir kentte yaşıyoruz: Brutus’a özgürlüğü, Lucretia’ya ise Brutus’u borçluyuz. Hem düşmana hem nehre meydan okuyarak olağanüstü cesareti sayesinde (*ob insignem audaciam*) adeta erkek kahramanlar arasında saydığımız Cloelia’nın yaşadığı bir kentte. Kutsal Yol’da, en çok ziyaret edilen noktada, at üstündeki Cloelia heykeli (*equestri insidens statuæ ... Cloelia*), tahtirevan üzerine çıkıp başıboş gezinen gençlerimizi, kadınları bile atlı olarak tasvir ettiğimiz bu kentte böyle yolculuk yapmalarından ötürü ayıplıyor.” (*dial. VI. 16*)¹¹³

¹¹³ Cicero da Cloelia ile ilgili benzer bir imada bulunarak onu Romalı gençler ile karşılaştırır: Yazar, *de Officiis* adlı yapıtında, birini azarlamak için şöyle demenin uygun olduğunu söyler (I. 61): “Siz, gençler, bir kadının yüreğini (*animum ... muliebre*) taşıyorsunuz, bu kız (*illa virgo*) ise bir adamın.” Roller (2004: 36), Cicero’nun, *illa virgo* derken büyük olasılıkla Cloelia’yı kastettiğini ileri sürmüştür.

II.1.2. Volsklara Karşı Verilen Mücadelede Veturia

İÖ V. yüzyılda yaşadığı anlatılan Veturia, Roma'nın ünlü komutanlarından Gaius Marcius Coriolanus'un¹¹⁴ annesidir (*mater Coriolani*). Kocasını, Marcius henüz çocukken kaybeden Veturia, oğlunu tüm zorluklara karşı koyarak, dul bir kadın olarak (*χήρα*) tek başına yetiştirmiştir (Plut. *Cor.* 1. 2. 1-2). Plutarkhos'un anlatısına göre, Marcius babasını yitirmiş bir genç olmasına rağmen ileride çok güçlü ve başarılı bir asker olur ve başkaları ün elde etmek için savaşıırken Marcius annesini memnun etmek için ün kazanır; Marcius için hayattaki en büyük onur ve mutluluk, annesinin, onun başarıları karşısında duyduğu sevinç ve gururdur (*Cor.* 4. 3). Plutarkhos ayrıca, Marcius'un, babasız büyüyen bir evlat olarak tüm sevgisini annesine verdiğini ve bu büyük sevgiden dolayı evlendiğinde annesinin arzusunu yerine getirerek onun evinde yaşamaya devam ettiğini aktarmıştır (*Cor.* 4. 4).

Veturia'nın dâhil olduğu olaylar, tıpkı Sabin kadınlarının hikâyesinde olduğu gibi, bir kez daha kadınların barışçıl gücünü, tehlikeli durumlarda ortaya çıkarak çözüm üretme yetisini, konuşmaları, gözyaşları ve yakarışları ile erkekler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Zira Veturia aracılığı ile bir araya gelen kadınlar, erkeklerin silahlarıyla koruyamadıkları bir kenti, yakarış ve gözyaşları ile (*precibus lacrimisque*, Liv. II. 40. 3) korumayı başarmışlardır. Eskiçağ yazarları tarafından bu başarıdaki en büyük pay Veturia'ya atfedilmektedir:

Roma tarihinde Veturia'nın etkinliğine rastladığımız olaylar İÖ 488 yılında, Spurius Nautius Rutilus ile Sextus Furius'un *consul*'lükleri döneminde geçmektedir (Liv. II. 39. 9). Veturia'nın oğlu Gaius Marcius Coriolanus bu dönemde Roma'nın

¹¹⁴ Marcius'a, "Coriolanus" adının, Corioli kentinde Volsklara karşı cesurca savaşarak elde ettiği başarılarından ötürü İÖ 493 yılı *consul*'ü Postumus Cominius Auruncus'un önerisi ile verildiği anlatılır (Dion. Hal. *ant.* VI. 94; Plut. *Cor.* 11. 1-2).

düşmanı konumundadır. Oysa dört yıl öncesinde Romalıların bir İtalya kavmi olan Volsklara karşı verdiği mücadelede cesurca savaşmış, başarılarıyla Romalıların sevgisini ve övgüsünü kazanmıştır. Ancak Marcius, daha sonra *plebs*'lere karşı *patricius*'ların yanında yer aldığı ve halk aleyhine ağır konuşmalar yaptığı için¹¹⁵ halkın nefretini ve öfkesini üzerine çeker, sonunda da halkın baskısı ile sürgün cezası olarak kentten uzaklaştırılır (Dion. Hal. *ant.* VII. 64; Plut. *Cor.* 20). Bu cezanın ardından, annesini ve karısını gözü yaşlı şekilde ardında bırakan Marcius, yanına hiçbir şey almadan intikam duygularıyla Volskların başkenti Antium'a gider. Burada, servetiyle, yiğitliğiyle, soyluluğuyla Volsklar arasında en önemli kişi sayılan Attius Tullus Aufidius ile görüşür ve Roma'ya saldırmak üzere Volsklar ile iş birliği yapar (Liv. II. 35; Dion. Hal. *ant.* VIII. 1-3; Plut. *Cor.* 22-23). Ardından Marcius'un önderliğinde harekete geçen ordular Roma'nın etrafındaki kasabaları kuşatma altına alarak kentin sınır kapılarına dayanırlar ve Roma'yı felaketin eşiğine getirirler. Tehlikenin farkında olan tüm Roma halkı çılgınlıkla, gözyaşlarıyla sokaklara dökülür (Val. Max. V. 4. 1; Plut. *Cor.* 30. 2). Sonunda halkın isteği üzerine *senatus*, Marcius'la barış yapmak üzere düşman ordugâhına elçiler yollar; fakat Marcius son derece sert bir yanıtla, ancak Volsklara topraklarının geri verilmesi ve Romalılar ile eşit yurttaşlık haklarının tanınması karşılığında barışı düşünebileceğini söyler. Aynı elçiler ikinci kez Marcius ile konuşmak istediklerinde ise ordugâha kabul edilmezler. Ardından Marcius'u ikna etmek için rahipler, biliciler ve diğer tüm din görevlileri resmi giysilerini giyinerek ordugâha giderler; fakat onlar da Marcius üzerinde etkili

¹¹⁵ Bu dönemde halk kıtlıktan ötürü zor günler geçirmektedir ve Marcius, dışarıdan gelen tahıl yardımının halka bedava dağıtılmaması ve *tribunus* olma yetkisinin halkın elinden alınması için *senatus*'ta kışkırtıcı konuşmalar yapmıştır. Marcius'un, halkın öfkesini üzerine çekmesine neden olan konuşması için bk. Dion. Hal. *ant.* VII. 22-24; Plut. *Cor.* 16.

olmazlar (Liv. II. 39; Val. Max. V. 4. 1; Plut. *Cor.* 30-32). İşte bu noktada Roma'nın esenliği için bir araya toplanan kadınlar (*matronae*) duruma müdahale ederler.

Dionysios (*ant.* VIII. 39) ve Plutarkhos (*Cor.* 33) kadınları harekete geçmeleri için kışkırtan ve ne yapılması gerektiğini planlayan kişinin, soylu sınıftan, Publicola'nın kız kardeşi Valeria olduğunu aktarırlar: Valeria umutsuzluk ve hayal kırıklığı içinde evlerini terk edip ağıtlarla, gözyaşlarıyla tapınaklara koşan kadınları, aniden ayağa kalkarak yüreklendirir; onları, devletin kurtuluşu için hâlâ bir umut olduğuna, bu umudun da yalnızca kendilerine bağlı olduğuna inandırır. Kadınlardan biri Valeria'ya, “Erkekler vazgeçmişken biz kadınlar vatanımızı kurtarmak için ne yapabiliriz? Bizim gibi güçsüz ve zavallı kadınların nasıl gibi bir gücü olabilir?” diye sorduğunda Valeria'nın verdiği yanıt oldukça etkileyicidir:

“Bizim gücümüz silaha ve beden gücüne değil -zira doğamız gereği biz bunları kullanamayız- iyi niyete (*εὐνοία*) ve söze (*λόγος*) dayanır.” (Dion. Hal. *ant.* VIII. 39. 3)

Valeria'nın planına göre kadınlar, yas giysileri içinde, çocuklarını da yanlarına alarak hep birlikte, Marcus'un annesi Veturia'nın¹¹⁶ evine gidecekler ve gözyaşları içinde ondan merhamet dilenip torunları ve gelini ile düşman ordugâhına giderek oğlunu, vatanına zarar vermemesi için ikna etmesini isteyeceklerdir; plana göre Marcus ayaklarına kapanan annesinin gözyaşlarına dayanamayıp onun isteğine boyun eğecektir.¹¹⁷ Valeria'nın planı tüm kadınlar tarafından coşkuyla karşılanır ve hep birlikte tanrılara dua ettikten sonra, tek ve son umut olarak gördükleri Veturia'nın evine, onu Valeria'nın planı konusunda ikna etmeye giderler (Dion. Hal. *ant.* VIII. 40; Plut. *Cor.* 33. 2-3). Burada da tüm kadınlar adına Valeria konuşma

¹¹⁶ Plutarkhos'un yapıtında, Marcus'un annesinden Volumnia, karısından ise Vergilia olarak bahsedilmektedir. Karışıklık olmaması için, bu çalışmada, genel olarak kabul edildiği şekilde, annesi için Veturia, karısı için ise Volumnia adlarını kullanmayı tercih ettik.

¹¹⁷ Veturia ve kadınların hareketi için bk. Dion. Hal. *ant.* VIII, 39-55; Liv. II. 40; Plut. *Cor.* 33-38.

görevini üstlenir.¹¹⁸ Valeria, Veturia'dan, önce vatan adına, sonra kendileri ve çocukları adına yardım ister; ondan, bir kadın olarak, daha önce aynı kutsal törenlerde birlikte yer aldığı kadınlara merhamet etmesini, gelinini ve torunlarını yanına alıp kendileriyle Marcus'un ordugâhına gelmesini ve orada oğlunun ayaklarına kapanarak onu vatanına karşı savaşmaya son vermesi için ikna etmesini ister. Valeria, ona, bu onurlu girişimi (*καλὸς ὁ κί νδυνος*, Dion. Hal. *ant.* VIII. 40. 5. 1) sayesinde hem oğluna kavuşacağını hem vatanını kurtaracağını hem yurdunun kadınlarını koruyacağını hem de erdemi ile ölümsüz bir ün kazanarak sonsuza dek yaşayacağını söyler (Dion. Hal. *ant.* VIII. 40. 4-5). Başlangıçta Valeria'nın teklifini reddeden Veturia, oğlunun, haksız yere sürgün edilip kentten ayrılırken her şeyi ve herkesi geride bıraktığını, ailesine yüz çevirdiğini, aradan geçen dört yıl süresince ondan hiç haber almadıklarını, dolayısıyla onun üzerinde böyle bir ikna gücü olmadığını söyler ve ailesine veda ederken kimseye sarılmayacak, tek bir öpücük vermeyecek kadar katı yürekli bir adamın kadınların yakarışlarından da etkilenmeyeceğini söyler; ancak daha sonra Veturia, kadınların ısrarla yalvarmaya devam etmeleri ve ayaklarına kapanmaları karşısında daha fazla dayanamaz ve gelinini, torunlarını ve kendisine eşlik etmek isteyen bütün kadınları yanına alarak vatan adına bu görevi üstleneceğine söz verir (*ant.* VIII. 41-4). Plutarkhos da, Veturia'nın ağzından verdiği konuşmada, onun umutsuz olduğunu, ancak hiçbir işe yaramasa bile son nefesini vermek üzere oğlunun yanına gitmeyi kabul ettiğini aktarır (*Cor.* 33. 5-6).¹¹⁹

¹¹⁸ Valeria'nın konuşması için bk. Dion. Hal. *ant.* VIII. 40. 4-5; Plut. *Cor.* 33. 3-4.

¹¹⁹ Valeria'dan hiç bahsetmeyen Livius, Veturia'nın, onu ikna etmeye gelen kadınlara verdiği tepki hakkında ayrıntı vermez, kadınların oradan Veturia, Volumnia ve Marcus'un çocukları ile doğrudan düşman ordugâhına gittiklerini aktarır (Liv. II. 40. 1-2).

Kadınların düşman ordugâhına hür iradeleri ile mi yoksa herhangi bir resmi bir karar ile mi gittikleri konusunda farklı anlatılar bulunmaktadır: Livius, kadınların, resmi bir karar uyarınca mı yoksa kadın olarak duydukları korkudan ötürü mü (*publicum consilium an muliebris timor*) toplandıklarını tam olarak bilmediğini belirtir ve onların Veturia'yı ikna ettikten sonra oradan doğruca düşman ordugâhına gittiklerini bildirir (Liv. II. 40. 1-2). Dionysios ise, Valeria'nın önerisi ve teşviki ile Veturia'nın etrafında toplanan kadınların, düşman ordugâhına gitmeye karar vermelerinin ardından, bu konunun *consul*'ler tarafından görüşüldüğünü ve kadınların böyle bir görevle kent dışına çıkmalarına izin verilip verilmemesi konusunun karara bağlanması için *senatus*'un toplandığını aktarır (*ant.* VIII. 43. 3-7): *Senatus* üyelerinden bazıları sadece Marcus'un akrabalarına izin verilmesi, bazıları kimseye izin verilmemesi, bazıları ise, kadınların, hem tanrılara edecekleri dualar sayesinde hem de Marcus'un dürüst ve adil karakteri sayesinde güvende olacakları düşüncesiyle, tüm kadınlara izin verilmesi gerektiğini savunur. Sonuçta Marcus'un, eline fırsat geçince devletin en zayıf halkasına zarar verecek yapıda biri olmamasından ötürü, kadınların düşman ordugâhına gitmelerine izin veren tasarı *senatus*'tan geçirilir. Hikâyede genel olarak Dionysios'u takip ettiği anlaşılan Plutarkhos ise, Valeria'nın, kadınları yüreklendirip harekete geçmeye ikna ettiğini, ardından birlikte Marcus'un annesinin ve karısının yanına gittiklerini, burada Valeria'nın, onlara, kadın kadına görüşmeye geldiklerini ve ne *senatus* tarafından alınan bir karara ne de *consul* tarafından verilen bir emre göre hareket ettiklerini söylediğini (*Cor.* 33. 3), bu şekilde onları ikna ettikten sonra hep birlikte Volskların kampına doğru yola çıktıklarını aktarır (*Cor.* 34. 1). Valerius Maximus'un anlatısından ise, Marcus'un annesi Veturia'nın, kendi hür iradesi ile, yanına sadece

gelini Veturia'yı ve torunlarını alarak düşman ordugâhına gittiği anlaşılmaktadır (V. 4. 1. 17-19). Cassius Dio'ya göre, bu hareketin başında bizzat Veturia ve gelini Volumnia vardır; onlar, düşman ordugâhına girip Marcius ile görüşmek için kentin tüm seçkin kadınlarını bir araya toplamışlardır (V. 18. 7).¹²⁰

Dionysios'un anlatısına göre, kadınlar ertesi sabah şafak vakti çocukları ile meşaleler eşliğinde önce Veturia'nın evine giderler, ardından da Veturia'yı, Volumnia'yı ve Marcius'un iki oğlunu alarak düşman ordugâhına doğru ilerlerler; bu kutsal yolculuk için kadınlara gerekli araç ve olanakları temin eden *consul*'ler, *senatus* üyeleri ve çok sayıda yurttaş onları kentin kapılarına kadar dualarla, adaklarla uğurlarlar (*ant.* VIII. 44. 1). Kadınlar ordugâha vardıklarında onları gören Marcius, özgür ve erdemli kadınların, yabancı erkeklerle görülmelerinin uygunsuzluğunu bir yana bırakıp, karşılaşılabilecekleri tehlikeleri göze alarak, yanlarında kendilerini koruyacak erkekler olmadan çocuklarıyla birlikte düşman ordugâhına girmeye cesaret etmeleri karşısında şaşkına döner (*ant.* VIII. 44. 2); ancak Marcius'un annesine karşı duyduğu sevgi, saygı ve sadakat (*pietas*, *εὐσέβεια*), onu ordugâhta görür görmez içinde taşıdığı tüm intikam duygularına üstün gelir:¹²¹

¹²⁰ Kadınların bu hareketi, kocaları ve babaları arasındaki savaşı durdurmak için kendilerini silahların ortasına atan Sabin kadınlarını hatırlatmaktadır. Nitekim Dionysios'un anlatısında, Valeria, planı konusunda Veturia'yı ikna etmeye gittiğinde, ona, Sabin kadınlarını örnek gösterir ve "Oğlunu Roma'ya geri getirdiğinde ... biz, arabuluculuk yaparak Romulus ve Sabinler arasındaki savaşa son veren ve askerlerle aileleri bir araya getirerek küçük bir başlangıçtan bu koca kenti yaratan kadınların soyundan geldiğimizi göstermiş olacağız." der (*ant.* VIII. 40. 4). Plutarkhos'un yapıtında da, Valeria, Marcius'un annesine ve karısına, savaşı barışa dönüştüren Sabin kadınlarını örnek göstererek kendilerinin çok daha büyük bir üne (*δόξα*) kavuşacağı vaadinde bulunur (*Cor.* 33. 3). Dolayısıyla Romalı yazarlar bu iki olayı aktararak kadınların savaş ve barıştaki rolünü, etkinliğini öne çıkarmışlardır. Hem Sabin kadınları hem Veturia'nın etrafında toplanan kadınlar, yas giysileri içinde, ellerinde çocukları ile bir kavganın içine girmişlerdir ve bu kavgada yakarışları, gözyaşları, konuşmaları ile erkekler üzerine silahlardan daha etkili olmuşlardır.

¹²¹ Plutarkhos da, bu beklenmedik manzara karşısında şaşkınlık içerisinde kalan Marcius'un, annesini görünce dayanamayıp koşarak ona sarıldığını, annesi ile uzun uzun kucaklaştıktan sonra da karısı ve çocuklarını, gözyaşlarını ve şefkatini esirgmeden kucakladığını aktarır (*Cor.* 34. 2).

Marcus, annesinin, karısının ve çocuklarının büyük bir kadın ordusu ile ordugâha yaklaştıklarını gördüğünde, *lictor*'larına, değneklerini bir kenara bırakmalarını emrettikten sonra, adamlarıyla birlikte annesini karşılamak üzere ordugâhın dışına çıkar ve annesinin yanına yaklaştığında da baltaları indirmelerini emreder. Dionysios, bunun, devlet görevlileri tarafından, kendilerinden daha üstün konumda birini karşılariken uygulanan bir adet olduğunu, Marcus'un da adeta kendisinden üstün bir güç ile karşılaşacakmış gibi görevinin tüm nişanlarını bir kenara bırakarak Romalılara özgü bu âdeti devam ettirdiğini aktarır. Buna istinaden Marcus'un, ailesine karşı hürmet beslediğini ve bunu sergilemekten hoşlandığını belirtir. Marcus, karısı ve çocuklarına, ancak gözü yaşlı annesini kucakladıktan, onunla hasret giderdikten sonra yönelir ve karısına, iyi bir eşe yaraşır şekilde davranarak annesiyle yaşamaya devam ettiği, annesini yalnızlığa terk etmediği için kendisine en büyük iyiliği yapmış olduğunu söyler (*ant.* VIII. 45. 2). Marcus daha sonra, annesi, konuşmasına başlamadan önce kendisinden her zamanki resmi koltuğuna geçmesini isteyince yerine geçmeden önce, annesinden yüksek bir konumda oturmasının ve ona karşı herhangi bir resmi yetki kullanmasının uygun olmayacağını düşünerek, *lictor*'larına, koltuğu kaldırıp yere koymalarını emreder (*ant.* VIII. 45. 3).

Dionysios, Veturia'nın, oğlunu ikna etmek için yaptığı konuşmaya, diğer yazarlara¹²² nazaran yapıtında oldukça uzun bir yer ayırmıştır (*ant.* VIII. 46, 48-53); çünkü Marcus'u savaştan vazgeçirmek gerçekten çok zordur; Marcus, kendisine kucak açan Volsklara ihanet etmemek, kendisini haksız yere vatanından sürgün eden Romalılarla uzlaşmamak konusunda kararludur; bu nedenle Veturia'nın çok etkili bir konuşma yapması gerekir. Bu konuşmada Veturia, oldukça kültürlü, akıllı,

¹²² Veturia'nın konuşması için bk. Liv. II. 40. 5-9; Plut. *Cor.* 35-36; Cass. Dio V. 18. 7.

sağduyulu, inançlı, ahlaki değerlere önem veren, yaşadığı toprakların tarihini, politikasını, yasalarını ve âdetlerini iyi bilen, öngörülü, ikna gücü yüksek, güzel konuşma yeteneğine sahip, vatanının çıkarlarını kişisel çıkarlarının üstünde tutan yurtsever bir anne portresi çizmektedir. Konuşmanın ana hatlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Veturia, başlangıçta tüm kadınlar adına oraya neden geldiklerini, ondan ne istediklerini oğluna kısaca açıklar (*ant.* VIII. 46). Volskları gücendirmeden savaşa son vermek, ardından da Romalılarla Volskların uzlaşmasını sağlamak için ne yapması, nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda oğluna önerilerde bulunur. Ona, Volskları, haklılığına ikna etmek, onları kibirden ve hırstan arındırmak için akıllı ve mantığı vurgulayan birtakım özlü sözler kullanmasını¹²³ öğütler (*ant.* VIII. 48). Volsklara karşı ihanet etmekten çekinen oğlunun korkularını gidermeye çalışarak, Volsklara kazandırdığı başarılar ile onların kendisine yaptığı iyiliklerin karşılığını fazlasıyla vermiş olduğunu söyler. Oğlunu, vatanına karşı beslediği nefretin yanlış olduğu konusunda ikna etmeye çalışır ve ona, Roma tarihinde, haksız yere sürgün edildiği halde vatanına karşı silaha sarılmayan, yurduna ve dostlarına sadık kalarak sessizce sürgüne çekilen Tarquinius Collatinus'u¹²⁴ örnek gösterir (*ant.* VIII. 49). O güne dek, kendisine barış için yalvarmaya gelen, Roma'nın seçkin yurttaşlarından oluşan elçileri, resmi din görevlilerini reddettiği için oğlunu saygısızlıkla, kibirlilikle, zorbalıkla suçlar ve kendisine dualarla sığınan kişiye merhamet duymak yerine öfkesini sürdüren kişinin, bu insanlık dışı küstah tavrı yüzünden tanrıların gazabına

¹²³ Veturia'nın örnek verdiği özlü sözler arasında şunlar vardır: 1. Her tür barış her tür savaştan iyidir. 2. Dostlar arasında isteyerek yapılan bir uzlaşma koşullar gereği zorla verilen bir imtiyazdan daha güvenlidir. 3. Zenginlik mallarını idare etmek, zenginlikleri eriyip değerini yitirdiğinde ise onur kırıcı olan hiçbir şeye boyun eğmemek akıllı insanların işidir.

¹²⁴ Lucius Iunius Brutus'la birlikte Roma'nın ilk *consul*'ü olan Lucius Tarquinius Collatinus, Tarquinius soyundan geldiği için kendisine yapılan baskı sonucunda görevini yarıda bırakarak Roma'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Liv. II. 2).

uğrayacağını, sonunda zavallı bir hale geleceğini söyler. Tanrıların bağışlayıcılığı üzerinde durarak, onlar bile kendilerine karşı günah işleyenlerin dualarını kabul ederken, oğluna, nasıl hâlâ öfkesini sürdürebildiğini sorar. Pişmanlık içinde olan ve kendisinden aldıklarını geri vermeye hazır olan vatanını artık bağışlaması gerektiğini söyler (*ant.* VIII. 50). Anne olarak onun uğruna yaptığı fedakârlıkları hatırlatır. Hayatta sahip olduğu en büyük ve en değerli şeyleri, yani bedenini ve ruhunu ona vermiş kişi olarak oğlunun sonsuza dek kendisine bağlı olduğunu, kendisine ait olduğunu ve kendisine borçlu olduğunu söyler. Doğanın koyduğu bu yasaya dayanarak ona, yurduna karşı savaşmaktan vazgeçmesi için yalvarır; aksi takdirde anne katili olarak Öç Tanrıçaları'nı üzerine çekeceğini bildirir. Kocasını daha Marcius bebekken kaybettiğini, onun iyiliği için dul bir şekilde yaşamına devam ederek ona sadece anne değil, aynı zamanda baba, bakıcı, kardeş olduğunu, o ergenliğe eriştiğinde bu sorumlulukları bir yana bırakıp yeniden evlenip başka çocuk sahibi olabilecekken her şeyini ona adadığını, karşılığında ise hep acı, korku ve dert yaşadığını söyler (*ant.* VIII. 51). Geçmişte oğlu *plebs*'lere karşı *patricius*'ların tarafında yer aldığına, bu çekişmenin onu bir sona götürdüğünü görerek yaşadığı sıkıntıları, korkuları açıklar. Onun aldığı sürgün cezası ile kendi hayatının da sona erdiğini söyler. Ancak şimdi vatanına karşı duyduğu nefreti bir yana bırakmasını öğütler. Marcius'a, eğer kendisini dinlerse zihninin ferah ve özgür olacağını, huzurlu olacağını, kendisinin de erkekler ve kadınlar tarafından onurlandırılarak ölümsüz bir üne kavuşacağını ve eğer ruh bedenden ayrılınca gittiği bir yer varsa bu yerin kendisi için cennet olacağını, tanrılar tarafından kutsanacağını ve tanrılardan oğlunu ödüllendirmelerini isteyeceğini söyler (*ant.* VIII. 52). Fakat eğer annesine saygısızca davranıp onu onursuz bir şekilde geri yollarsa başına kötü şeyler geleceğini ima

ederek, her şey yolunda gitse bile, vicdanının onu asla rahat bırakmayacağını belirtir. Eğer herkesin önünde isteklerini zalimce geri çevirirse, Volumnia'nın da, kendisinin de oracıkta intihar edeceklerini ve Öç Tanrıçaları'nın onun peşine düşeceklerini söyler. Konuşmasının sonunda tanrılara hitap eden Veturia, oğlunun orada kendisine yaptığı saygı gösterisini hatırlatır ve oğlunun bu şekilde, insanlara, annesi dışında herkese hükmedebileceğini, kendisine ise annesinin hükmedebileceğini gösterdiğini söyler ve oğlundan, vatanını hür bırakarak kendisini onurlandırmasını, onu dünyanın en talihli kadını yapmasını, tanrılardan da, oğlunda merhamet ve onur duyguları uyandırmalarını ister. Veturia, vatanını korumak için ne gerekirse yapacağını söyledikten sonra oğlunun ayaklarına kapanır (*ant.* VIII. 53).

Veturia ve oğlunun karşılaşmasını Dionysios kadar detaylı anlatmayan Livius, kadınlardan oluşan büyük bir kalabalığın ordugâha yaklaşmakta olduğu haberi geldiğinde, daha önceki barış girişimlerinde ne devlet makamının (*publica maiestas*) ne de din kurumunun (*religio*) etkilemeye yetmediği Marcius'un, başlangıçta kadınların gözyaşları karşısında da (*adversus lacrimas muliebres*) kayıtsız kaldığını, ancak annesi ve karısının onların arasında bulunduğunu öğrenince hızla yerinden kalkarak annesine sarılmak istediğini, annesinin ise bir anda yakarışlarına son verip oğlunu azarlamaya başladığını (II. 40. 5) ve onu, Roma'yı felakete sürükleyen savaştan vazgeçirmek için şu konuşmayı yaptığını aktarır:

“Kucaklamana karşılık vermeden önce izin ver, bir düşmanın mı yoksa bir evladın mı yanına geldiğimi; senin ordugâhında bir esir mi yoksa bir anne mi olduğumu bileyim. Uzun bir hayat ve talihsiz bir yaşlılık, bana, seni önce sürgün sonra düşman olarak görmeyi mi nasip etti? Dünyaya geldiğin ve ekmeğini yediğin bu toprağı yıkıp viran etmeye gücün yetti mi? Ruhun ne kadar saldırgan, ne kadar tehditkâr olursa olsun, sınırlarına girdiğinde öfken yatışmadı mı? Karşında Roma'yı gördüğünde aklına gelmedi mi ‘Bu surların içinde bir evim, koruyucu tanrılarım, annem, eşim, çocuklarım var.’ diye?

Demek ben seni doğurmasaydım Roma kuşatma altında olmayacaktı, demek bir oğlum olmasaydı özgür bir vatanda özgür bir kadın olarak ölecektim. Oysa şimdi benim için üzücü olduğu kadar senin için onur kırıcı olmayan bir şeye katlanamam; üzgün olduğum kadar uzun yaşayamam. Bunlar üzerine düşün: Eğer bu şekilde yoluna devam edersen kimleri zamansız bir ölüm, kimleri uzun bir esaret bekliyor?” (Liv. II. 40. 5-9)

Marcus, yaşlı annesi Veturia'nın duygu yüklü konuşmasından, yalvararak ayaklarına kapanmasından, eşinin ve çocuklarının kendisine sarılmalarından ve orada bulunan tüm kadınların hep birlikte kendisine yakarıp ağlamalarından, kısaca kadınların vatan için sergiledikleri bu kenetlenmeden etkilenir, daha fazla dayanamaz ve annesinin isteğine boyun eğmek zorunda kalır;¹²⁵ onları evlerine yolladıktan sonra düşman askerlerini Roma toraklarından geri çeker (Liv. II. 40; Dion. Hal. *ant.* VIII. 54; Val. Max. V. 4. 1; Plut. *Cor.* 36).

Valerius Maximus'a göre, annesini karşısında gördükten sonra Romalıları karşı savaştan vazgeçen Marcus, yüreğindeki acı, kırgınlık, hırs, endişe, korku ve çekingenlik duygularından, *pietas* sayesinde temizlenir (V. 4. 1. 23-26) ve “Onun, sadece annesini karşısında görmesi bile, vahşi bir savaşı faydalı bir barışa dönüştürmeye yeter.” (V. 4. 1. 26-27) Dolayısıyla, Marcus'u Roma'yı yıkmaktan alıkoyan şey annesinin yakarılarıdır (*maternae preces*, Val. Max. VIII. 4. 4). Her ne kadar Plutarkhos, bu durumu, bir anne için onur verici olmasından çok, sanki tek başına kendisi kurtarılmaya değer değilmiş gibi, bir kadının gözyaşları ve yakarıları sayesinde kurtarılan vatan için küçük düşürücü bulduğunu açıklasa da (*comp. Alc. Cor.* 4. 4), başka kaynaklarda bu tür bir yorum bulunmaması, aksine Marcus'un övülmesi, annesinin ve Roma'daki tüm kadınların ödüllendirildiğinin aktarılması,

¹²⁵ Marcus annesine, “Zafer senin anne, fakat bu zafer ne sana ne de bana mutluluk getirecek. Çünkü sen vatanını kurtarmış olsan da beni, vefakâr ve sevgi dolu oğlunu mahvettin.” diyerek çadırına çekilir (Dion. Hal. *ant.* VIII. 54. 1).

Romalı yazarların, dolayısıyla Romalıların, bu olayı önemsediklerini, kadın hareketini onurlu bir hareket olarak gördüklerini ve kadına bir anne olarak ne kadar büyük değer verdiklerini ispatlamaktadır. Bu olay, aynı zamanda, bir babaya çocuklarını öldürme yetkisini veren Roma'da, bir annenin oğlu üzerindeki etkisini, saygınlığını, gücünü ortaya koymaktadır.

Dionysios'un anlatısına göre, Marcius, kadınları evlerine yollamadan önce annesi, karısı ve çocuklarıyla birlikte çadırına çekilerek geceyi onlarla özel bir görüşme yaparak geçirir.¹²⁶ Marcius'un bundan sonraki politik ve askeri tutumunda bu görüşme etkili olur. Zira burada alınan karara göre, Volsklar savaştan vazgeçip anlaşma yapmaya karar verinceye kadar Roma'da Marcius'un kente dönüşü hakkında görüş ya da önerge sunulmayacaktır. Marcius ilk etapta ordugâhtan ayrılarak ordusunu Roma topraklarından geri çekecektir. Daha sonra Volsklara konu hakkında bilgi vererek onları anlaşma konusunda ikna etmeye çalışacaktır ve eğer bunu başaramazsa görevinden istifa edecektir. Bu görüşmenin ardından kadınlar evlerine dönerler, Marcius ise ordusunu toplar ve askerlerine ertesi gece ordugâhtan ayrılmak üzere hazırlanmalarını emreder (Dion. Hal. *ant.* VIII. 54).

Dionysios, ordugâhtan olumlu haber alan Romalı erkeklerin, kadınları karşılamak için büyük bir coşku ve sevinç içinde kentin kapılarına doğru koştuklarını ve onları zafer şarkıları söyleyerek kucakladıklarını, o geceyi Roma'da şenliklerle, eğlencelerle geçirdiklerini aktarır (*ant.* VIII. 55. 1-2). Zira Roma, "o güne dek karşılaştığı ve tüm devleti temelinden sarsıp ortadan kaldırmak üzere olan en büyük tehlikeden (Dion. Hal. *ant.* VIII. 62. 3. 7-9)" kadınların gücü, kadınların sesi sayesinde kurtulmuştur.

¹²⁶ Plutarkhos da Marcius'un, onları Roma'ya geri yollamadan önce annesi ve karısı ile kısa bir süre özel olarak görüştüğini aktarır, ancak yazar bu görüşmenin içeriğinden bahsetmez (*Cor.* 36. 4).

Kadınların bu önemli başarısının Romalılarca resmi olarak ödüllendirildiği anlatılır. Eskiçağ yazarları, *consul*'ler aracılığı ile toplanan *senatus*'un aldığı resmi karar uyarınca, kadınların, hem övülerek hem de onlar adına Fortuna Muilebris'e¹²⁷ adanan bir tapınak inşa edilerek onurlandırıldıklarını bildirirler (Liv. II. 40. 11; Dion. Hal. ant. VIII. 55. 2-3; Plut. Cor. 37). Dionysios, ayrıca, *senatus* tarafından, kadınların savaşa son verdikleri günün anısına her yıl bu tapınakta dini festivaller düzenlenmesine ve tapınak, sunak ve festivaller için yapılacak harcamaların resmi ödenekle desteklenmesine, ilk dinsel törenin de bir kadın tarafından yönetilmesine karar verildiğini aktarır (ant. VIII. 55. 3); kadınlar tarafından bu göreve seçilen ve ilk töreni yöneten rahibe ise onları bir araya getiren ve Veturia'yı kendileriyle kent dışına çıkmaya ikna eden Valeria olur (ant. VIII. 55. 4). Valerius Maximus da, Veturia ve Volumnia'nın yakarışları sayesinde Marcus'un savaştan vazgeçmesinin sonucunda, *senatus*'un kadınlara karşı sergilediği minnettarlıktan (*gratia*) bahseder ve yazar, *senatus*'un, Veturia ve Volumnia onuruna kadınlar topluluğuna (*matronarum ordo*) son derece cömert kararlar alarak (*benignissimis decretis*) ödüllendirdiğini aktarır.

¹²⁷ *Muliebris*, Talih Tanrıçası Fortuna'nın, kadın gücünü temsil ettiğini gösteren *epiteton*'udur. Dionysios, Fortuna Muliebris heykeli ile ilgili olarak olağanüstü bir hikâye anlatır. Bu hikâyeye göre, Fortuna Muliebris Tapınağına biri resmi ödenekle diğeri bizzat kadınlarca desteklenen iki heykel dikilir ve kadınlar tarafından yaptırılan heykel, tapınağın tamamlandığı gün Latince olarak, "Siz kadınlar, beni adayarak kentin kutsal yasasını yerine getirdiniz." der; kadınlar duydukları sesin heykelden geldiğine inanamazlar, fakat tapınağın yine dolu olduğu başka bir zaman heykel aynı sözü tekrar edince herkes duyduğuna emin olur ve bunun üzerine *senatus* dinsel kutlamaların ve törenlerin her yıl düzenli olarak yapılmasına karar verir; kadınlar da, rahibenin tavsiyesi doğrultusunda, ikinci kez evlenmiş hiçbir kadının heykeli süslememesini ya da ona elleriyle dokunmamasını, bu onurların yalnızca yeni evlenmiş kadınlara bahşedilmesini gelenek haline getirirler (ant. VIII. 56). Valerius Maximus da, yapıtında, Roma'da yaşanmış mucizeler üzerine (*de miraculis*) örnekler verirken tapındaki Fortuna Muliebris heykelinden duyulan sözleri aktarır (I. 8. 4. 5-6): "*rite me, matronae, dedistis riteque dedicastis.*" Plutarkhos da yapıtında tapınakta duyulan sestten bahsetmekle birlikte (Cor. 37. 3) böyle bir şeyin yaşanmış olmasının kendisine olası gelmediğini ifade eder (Cor. 38. 1).

Valerius Maximus'un verdiği bilgiler doğrultusunda *senatus* tarafından alınan kararları şöyle sıralayabiliriz (V. 2. 1. 1-15): 1. Erkeklerin yolda kadınlara öncelik vermelerine karar verildi. Bu da *senatus*'un, devletin esenliği konusunda kadınların erkeklerden (kadınların kıyafetlerinin erkeklerin silahlarından) çok daha etkili olduğunu kabul ettiği anlamına geliyordu. 2. Eskiden beri kadınlara özgü küpelerin yanına ayırt edici kutsal bir özellik olarak saç bandı (*vitta*) eklendi. 3. Kadınların mor renkte giyinmelerine ve gösterişli süsler kullanmalarına izin verildi. 4. En önemlisi de, *senatus*'un desteği ile, Marcius'un yakarışlara yenik düştüğü yere bir Fortuna Muliebris Tapınağı ve sunak yapılmasına karar verildi.

Roma büyük bir tehlikeden Marcius'un, kadınların yakarışlarına kayıtsız kalamaması sayesinde kurtulmuş olsa da, Veturia'nın oğluna kavuşma hayalleri gerçekleşmez. Livius, Marcius'un sonu hakkında farklı anlatılar olduğundan bahseder; onun, askerlerini Roma'dan çektikten sonra, nefrete kurban giderek hayatını yitirdiğinin söylendiğini, ancak Fabius'un anlatısına göre, "Sürgün, yaşlı bir adam için çok daha acı!" sözünü sarf edecek kadar uzun yıllar yaşadığını aktarır (II. 40. 10-11). Dionysios ise, Livius'un vermiş olduğu ilk bilgiyi desteklemektedir. Dionysios, Marcius'un, askerlerinden destek almayı başardığını, fakat savaşla ilgili büyük umutlar besleyen ve hayal kırıklığına uğrayan gençlerin Marcius'a karşı bilendiğini ve bu kişiler arasında başı çeken, Marcius'u uzun süredir kıskanan ve arkasından hesaplar yapan Attius Tullus Aufidius'un ona karşı dava açtığını ve Marcius savunmasını yapmak için kürsüye çıktığında Attius'un kışkırtmalarıyla bir grup insanın "Vurun, taşılayın!" sesleri arasında Marcius'u taşıyarak öldürdüğünü anlatır (*ant.* VIII. 57-59). Dionysios'un anlatısına göre "zamanının en büyük komutanı (*ant.* VIII. 60. 1)" Marcius'un ölümünden sonra kent yasa bürünür ve

Marcus, Volsklar tarafından cesur bir adama yakışır bir cenaze töreniyle uğurlanır (*ant.* VIII. 59). Dionysios, ayrıca Marcus'un ölümüne sadece Volskların üzülmeyişi, aynı zamanda haberi alan Romalıların da bunu devlet için büyük bir felaket saydıklarını ve kentte hem özel hem resmi yas ilan edildiğini, kadınların, en yakınlarını ve en kıymetlilerini kaybettikleri zaman uyguladıkları geleneğe uygun olarak mücevherlerini, süslerini çıkararak siyahlar giyindiklerini ve bir yıl süresince onun yasını tuttıklarını aktarır (*ant.* VIII. 62. 2). Marcus'un Attius Tullus'un komplosuna kurban gittiğini belirten Plutarkhos ise, onun, Volsklar tarafından cesur bir kahraman ve eşsiz bir komutan olarak uğurlandığını, Romalıların ise Marcus'un ölüm haberini aldıktan sonra ne onu onurlandırmak için bir şey yaptıklarını, ne de herhangi bir öfke belirtisi sergilediklerini, sadece, kadınların isteğı üzerine, onlara, yasal olarak azami süre olan on ay boyunca sanki her biri babasını, erkek kardeşini, oğlunu kaybetmiş gibi, Marcus için yas tutmalarına izin verdiklerini anlatır (*Cor.* 39. 5).

II.1.3. Sınıf Mücadelesi: Halkın *Decemvir*'lere Karşı Zaferinde Verginia

Halk sınıfından (*plebs*) Verginius ailesine (*gens Verginia*) mensup Verginia, İÖ V. yüzyılda, Roma'nın politik açıdan içeride ve dışarıda çalkantılı günler geçirdiği, *plebs*'lerin, *patricius*'lar karşısında hak elde etmek için mücadele ettiği bir dönemde yaşamıştır. Eskiçağ yazarları onun olağanüstü güzelliğini (*forma excellens*, Liv. III. 44. 4; *καλλίστη*, Dion. Hal. ant. XI. 28. 2. 1) ve iffetini (*pudicitia*, Liv. III. 44. 4, 45. 7; Val. Max. XI. 1. 2. 7) övmüşlerdir. Ancak başkalarının gıpta ettiği bu özellikler Verginia'ya felaket getirmiş,¹²⁸ Verginia genç yaşta trajik biçimde hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte onu ölüme götüren olaylar, Roma halkına, yönetime meydan okuma fırsatını ve gücünü vermiştir ve onu Roma'daki *patricius*'larla *plebs*'ler arasındaki mücadelenin bir parçası yapmıştır.

Verginia, halk tarafından çok sevilen ve saygı gören komutan Lucius Verginius¹²⁹ ile erdemli ve iyi bir kadın olarak tanınan (*σώφρονα καὶ ἀγαθὴν γυναικα*, Hal. Dion. ant. XI. 30. 1. 9) Numitoria'nın¹³⁰ kızıdır. Diodorus, Verginia'nın iyi bir aileden gelen fakir bir kız olduğunu belirtir (*εὐγενοῦς ... πενιχρᾶς*, XII. 24. 2. 3). Livius, Verginius'un eşinin de çocukları ile aynı eğitimi aldığını (*perinde uxor instituta fuerat liberique instituebantur*, III. 44. 3) ve Verginia'nın, *forum*'da yapılan edebiyat çalışmalarına katıldığını aktarır (III. 44. 5-6). Verginia'nın evin tek çocuğu olduğunu belirten Dionysios (*ant. XI. 29. 2*) da, onun, *forum* civarında çocuklar için kurulmuş bir okulda eğitim aldığını bildirir (*ant. XI. 28. 3*). Dionysios'un anlatısından, Verginia'nın bu sırada on beş yaşlarında

¹²⁸ Iuvenalis, güzellik ve iffet arasındaki uyumsuzluğu işlerken Lucretia'nın kendisinininki gibi bir güzelliği yasakladığını, Verginia'nın da çirkin bir kadınla seve seve yer değiştirmek isteyeceğini belirtir (X. 293-298).

¹²⁹ “*uir exempli recti domi militiaeque*” (Liv. III. 44. 2); “*Verginius plebei generis, sed patricii vir spiritus.*” (Val. Max. XI. 1. 2. 1-2)

¹³⁰ Verginia'nın annesi Numitoria'nın adına yalnızca Dionysios'un yapıtında rastlamaktayız: *ant. XI. 29. 2, 30. 1, 34. 3, 5, 36. 3.*

olduğu (*ant.* XI. 30. 2, 30. 6), annesini ise kısa süre önce yitirdiği (*ant.* XI. 30. 1), bu nedenle ona dışarıda bakıcılarının eşlik ettiği (*ant.* XI. 28. 4) anlaşılmaktadır. Babası, Verginia'ya, halkın gözünde sevilen bir kişi olan eski *tribunus plebis* Lucius Icilius¹³¹ ile sözlendirir, ancak Roma'nın bu dönemde sürdürdüğü dış savaşlar yüzünden Verginia ile Icilius evlenemezler (*ant.* XI. 30. 1) ve *decemvir*'lerin başkanı Appius Claudius'un Verginia'ya göz koyması Verginia'nın ve Roma'nın kaderini bir anda değiştirir (Liv. III. 44. 3-4; Dion. Hal. *ant.* XI. 28. 2-3).

Eskiçağ yazarları genel olarak Verginia'nın hikâyesini anlatırken *decemvir*'liğin nasıl ortaya çıktığını ve *decemvir*'lerin, ellerindeki gücü zamanla nasıl zorbaca kullanmaya başladıklarını işlerler ve Verginia'nın başına gelenlerden sonra halkın baskısı ile yönetimin nasıl *decemvir*'lerden alınıp yeniden *consul*'lere devredildiğini anlatırlar (Liv. III. 33-58; Dion. Hal. *ant.* XI. 25-45; Diod. XII. 23-25). Bu bakımdan Verginia'nın hikâyesini anlatmaya geçmeden önce, *decemvir*'lerden kısaca söz etmek yararlı olacaktır: İÖ 452 yılında, Roma'da, yalnızca *patricius*'ların bildiği ve çoğu zaman halka karşı keyfi kullandıkları atalardan kalma yasaların (*mos maiorum*) yazılı hale getirilmesi amacı ile on kişinin görevlendirilmesine ve *decemviri* olarak bilinen bu on kişi görev yaptığı sürece Roma'daki diğer tüm kamu çalışanlarının görevlerinin geçici olarak durdurulmasına karar verilir. İÖ 451 ve İÖ 450 yıllarında art arda iki komisyon kurulur; ilk komisyon¹³² on levha hazırlar, daha sonra iki levhanın eksik olduğu düşüncesi ile ikinci bir komisyon¹³³ daha kurulur ve bu komisyonların yaptığı çalışmalar sonucunda Roma Hukukunun temelini oluşturan

¹³¹ “*Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, viro acri et pro causa plebis expertae virtutis.*” (Liv. III. 44. 3)

¹³² Appius Claudius, Titus Genucius, Publius Sestius, Lucius Veturius, Gaius Iulius, Aulus Manlius, Publius Sulpicius, Publius Curatius, Titus Romilius, Spurius Postumius (Liv. III. 33).

¹³³ Appius Claudius, Marcus Cornelius Maluginensis, Marcus Sergius, Lucius Minucius, Quintus Fabius Vibulanus, Quintus Poetelius, Titus Antonius Merenda, Caeso Duillius, Spurius Oppius Cornicen, Manius Rabuleius (Liv. III. 35).

On İki Levha Kanunu (*Lex Duodecim Tabularum*) hazırlanır.¹³⁴ Ancak *decemvir*'ler işlerini tamamladıkları halde görevlerini iade etmek istemezler; zira ellerinde çok büyük bir güç vardır, bir zamanlar krallardan *consul*'lere geçen yönetim artık onu *consul*'lerden devralan *decemvir*'lerin elindedir. *Decemvir*'ler zamanla ellerindeki bu gücü keyfi bir biçimde zorbalık ve şiddetten yana kullanmaya başlarlar. Esasen halkın çıkarlarını korumak adına göreve gelen *decemvir*'ler, artık *patricius*'lar ile hareket etmeye ve halkın özgürlüğünü tehdit etmeye başlarlar. Bunun nedeni *decemvir*'lerin başında bulunan Appius'un ilk komisyon görevdeyken taktığı iyilik maskesini, ikinci komisyon kurulurken çıkararak zalim bir kimliğe bürünmesi ve başvurduğu hilelerle ve kurnazlıklarla tekrar seçilip diğer *decemvir* üyelerinin de kendi karakterinde kişilerden seçilmesini sağlamasıdır. İkinci komisyondaki *decemvir*'lerin her biri, krallığın sembolü olan on iki *lictor*'la gezmeye başlar ve istediği kararı alıp istediği gibi davranarak halka korku ve dehşet saçar (Liv. III. 36). Livius bu dönemi şöyle anlatır (III. 38. 2): “Bu (yönetim) hiç kuşkusuz bir krallık görünümüne bürünmüştü. Özgürlük adeta sonsuza dek kaybolmuştu ve onu kurtarabilecek tek bir kişi bile yoktu ve olacak gibi de görünmüyordu. İnsanlar sadece kendi benliklerini yitirmemişlerdi, aynı zamanda komşu halklar tarafından da hor görülmeye başlamışlardı.” Nitekim Roma'nın içeride yaşadığı ruhsal çöküşten dışarıdaki düşmanlar da yararlanmak isterler ve bu dönemde Roma Sabinlerin ve Aequusların akınlarına uğrar. Bu karışıklıklardan dolayı *decemvir*'ler *senatus*'u toplayarak birtakım kararlar almak zorunda kalırlar ve bu kararlara göre Appius Claudius, Roma'yı korumak üzere görev arkadaşı Spurius Oppius ile kentte kalırken diğer *decemvir*'ler dışarıda Sabinlere ve Aequuslara karşı yapılan savaşlara komuta

¹³⁴ Diodorus, iç karışıklıklardan ötürü eksik kalan iki levhanın, Marcus Horatius ve Lucius Valerius Turpinus'un *consul* oldukları yıl (İÖ 449) eklendiğini ileri sürer (XII. 26. 1).

etmek üzere Eretum'a ve Algidus Dağı'na yollanırlar (Liv. III. 41; Dion. Hal. ant. XI. 23. 1). Verginia'nın babası Verginius da Aequuslarla yapılan savaşta yer alan beş bölgeden birinde bulunan birliğin (*centuria*'nın) komutanı olarak görevlendirilir (Dion. Hal. ant. XI. 28. 1).

Bu dönemde biri orduda diğeri Roma'da meydana gelen ve *decemvir*'lere karşı duyulan öfkenin kızışmasına neden olan, hem askerleri hem halkı yönetime karşı isyana teşvik eden iki utanç verici olaydan (*duo nefanda facinora*, Liv. III. 43. 1) bahsedilir.¹³⁵ Askerleri kızdıran olay, daima halkın haklarını gözeten, çok sayıda savaşa katılmış tecrübeli bir asker olan Lucius Siccus'un, *decemvir*'lerin savaş alanındaki beceriksizliklerini dile getirdiği, halkın haklarını yeniden kazanması ve askerlerin ordudan ayrılmaları için gizli konuşmalar yaptığı gerekçesi ile, *decemvir*'lerin emri doğrultusunda hain bir pusu kurularak yanındaki adamlar tarafından zalimce öldürülmesidir (Liv. III. 43; Hal. Dion. ant. XI. 25-26). Halkı kızdıran olay ise, halk sınıfından özgür bir kızın (Verginia'nın), *decemvir* Appius Claudius tarafından uydurma bir gerekçe ile köle yapılması ve kızın, özgürlüğünü ancak ölümü ile koruyabilmesidir.¹³⁶ Özellikle bu ikinci olay halkı yönetime karşı harekete geçirir. Verginia'nın uğradığı saldırı (*iniuria*), tıpkı Lucretia'nın durumunda olduğu gibi, bardağı taşıran son damla olur ve halk Verginia'nın ölümü ile sonuçlanan olayları kendi lehine döndürmeyi başarır.¹³⁷ Verginia, *plebs*'lerin, *decemvir*'ler tarafından alınan özgürlüklerini ve haklarını yeniden elde etmelerinde

¹³⁵ Liv. III. 51. 7, 12; Dion. Hal. ant. XI. 25. 1, 27. 7, 28. 1.

¹³⁶ *Decemvir*'lerin yasaları tamamlamadıklarını ileri süren Diodorus, bunu Roma'da çıkan karışıklıklara bağlar ve bu karışıklıkların sebebi olarak (Lucius Siccus'u konu etmeden) tutkularının esiri olan Appius'un Verginia'ya olan tutumunu gösterir (XII. 24. 2).

¹³⁷ Eski Roma'da ırza geçme suçu için herhangi bir ceza yoktu. Lucretia ve Verginia'nın hikâyelerinde suçlulara karşı kanuni bir ceza uygulanmamıştır; her iki durumda da kadının iffetine ve özgürlüğüne yapılan saldırı (*iniuria*), yönetime karşı isyan hareketini başlatmak için sebep olarak kullanılmıştır. Roma hukukunda ırza geçme suçu ile ilgili olarak bk. Tahiroğlu, 1969: 103-107.

önemli rol oynar. Tıpkı kralların zalimliklerinden bıkan halkın, Lucretia'nın uğradığı şiddet karşısında harekete geçip, kralların kovulmasını ve Roma'daki yönetim şeklinin tamamen değişmesini sağladığı gibi, Verginia'nın başından geçenler de, halkın, güçlerini kötüye kullanan *decemvir*'lere karşı harekete geçmesini ve yönetimin *decemvir*'lerin elinden alınarak yeniden *consul*'lere devredilmesini sağlar. Livius da, Verginia'nın hikâyesini, sebebi ve sonuçları ile Lucretia'nın hikâyesine benzetmiştir:

“Ardından kentte şehvetten doğan (*ab libidine ortum*) bir suç (*nefas*) daha işlenir, en az Lucretia'nın tecavüze uğraması ve ölmesi sonucu Tarquinius'un kentten ve krallıktan kovulmasını sağlayan olay kadar korkunç bir suç: Sonuçta *decemvir*'ler, krallarla sadece aynı sonu değil aynı zamanda egemenliklerini bitiren aynı sebebi yaşadılar.” (III. 44. 1)

Livius'a göre yaşananların sebebi, *decemvir*'lerin başında bulunan Appius Claudius'un, bir genç kıza, yani Verginia'ya sahip olmak için duyduğu şehvettir (*stuprandae libido*, Liv. III. 44. 2): Verginia'ya duyduğu şehvet (*libido*,¹³⁸ *πάθος*¹³⁹) yüzünden deliye dönen *decemvir* Appius Claudius, başlangıçta onu para ile kandırmaya çalışır, adını gizleyerek bazı kadınlar aracılığı ile Verginia'nın bakıcılarına hediyeler yollar ve vaatlerde bulunur (Liv. III. 44. 4; Dion. Hal. *ant.* XI. 28. 4; Diod. XII. 24. 2). Dionysios, Appius'un Verginia'ya evlenmek maksadı ile yaklaşmamasının sebeplerini şu şekilde sıralar: Genç kızın başka biri ile nişanlı olması, Appius'un yasal olarak başka bir kadınla evli olması,¹⁴⁰ *patricius* sınıfından birinin *plebs* sınıfından biri ile evlenmesinin ne adetlere ne de On İki Levha

¹³⁸ Liv. III. 44. 2. 2, 6. 2, 45. 8. 3, 48. 1. 1, 50. 7. 4, 9. 1, 51. 7. 4, 12. 2; Suet. *Tib.* 2. 2. 3.

¹³⁹ Dion. Hal. *ant.* XI. 28. 4. 1, 5. 4, 7, 33. 1. 2.

¹⁴⁰ Roma'da evlilik kurumu, monogamdi. Evlenme için öngörülen yasal engeller, nişanlanma için de geçerliydi. İkinci kez nişanlananlar veya nişanlı olmalarına rağmen başka bir kimse ile evlenenler, *infamis* (şerefsiz) sayılırdı; bk. Emiroğlu, 2003: 69.

Kanunu'na uygun olması¹⁴¹ (*ant.* XI. 28. 4). Appius bundan dolayı genç kız ile sadece tutkularını tatmin etmek niyetindedir. Valerius Maximus da yapıtında, *decemvir* Appius Claudius'un, görevinin kendisine sağladığı gücü kullanarak ısrarla Verginius'un kızına sahip olmaya çalıştığını (*struprum ... pertinacius expeteret*, Val. Max. XI. 1. 2) aktarır. Ancak Appius ne Verginia'yı ne bakıcılarını ikna edebilir; çünkü denediği her yolda karşısına iffet (*pudor*) çıkar (Liv. III. 44. 4. 3). Bunun farkına varan Appius acımasız ve zorba bir plana başvurur:

Appius, Verginia'yı elde etmek için hazırladığı planda, o sırada kızın babası Verginius'un askeri görevi nedeni ile kent dışında olmasından yararlanır ve konumunun kendisine sağladığı gücü ve yetkileri kullanır. *Cliens*'i ve tutkularının maşası Marcus Claudius'u (*minister decemviri libidinis*) da suçuna ortak eder (Liv. III. 44. 5-6; Dion. Hal. *ant.* XI. 28. 5-6): Plana göre, Claudius, Verginia, edebiyat çalışmaları için *forum*'a geldiği sırada eliyle Verginia'yı işaret ederek onun, kendi kölesinden doğma bir köle (*serva sua natam servamque*, Liv. III. 44. 6. 3) olduğunu iddia eder ve Verginia'ya, peşinden gelmesini, gelmezse zora başvuracağını (*vis*) söyler.¹⁴² Kız, korkudan şaşkına döner (*pavida puella stupente*, Liv. III. 44. 7. 1-2) ve bakıcısının (*nutrix*) çığlığı üzerine kalabalık toplanır ve insanlar, kızın babası Verginius'un ve nişanlısı Icilius'un adını haykırırlar. Hem onların halkın gözünde saygın kişiler olmasından hem de kızın başına gelen olayın çirkinliğinden (*indignitas*) ötürü meydana büyük bir kalabalık toplanır. Bunun üzerine, kızın üzerinde hak iddia eden Claudius, telaşa gerek olmadığını, kendisinin şiddet kullanmadığını, hukuka uygun (*ius*) davrandığını söyler ve kızı mahkemeye (*in ius*)

¹⁴¹ *Plebs* ile *patricius* sınıfı arasında evlilik hakkı tanıyan yasa İÖ 445 yılında *tribunus plebis* C. Canuleius'un teklifi ile yürürlüğe girmiştir (*lex Canuleia de conubio*).

¹⁴² Diodorus, Appius'un *cliens*'inin kızı gidip evinden aldığını aktarır (XII. 24. 3).

çağırır. Bu dönemde diğer tüm resmi kurumlar gibi mahkemeler de *decemvir*'lerin yetkisinde olduğundan adaleti sağlamak üzere yargıç kürsüsünde planın sahibi *decemvir* Appius Claudius oturmaktadır.

Livius'un anlatısına göre (III. 44-45), mahkemede davacı Claudius, Appius'un önünde, bir kez daha kızın (Verginia'nın) kendi evinde doğduğunu, buradan çalınıp Verginius'un evine götürüldüğünü iddia eder ve Verginius'un da dediklerini doğrulayacağını, ancak o mahkemeye gelene kadar kızın kendi yanında (yani efendisinin yanında) kalmasının doğru olacağını söyler. Genç kızı savunanlar ise (dayısı Publius Numitorius ve nişanlısı Lucius Icilius), Verginius'un devlet görevi nedeni ile kentte olmadığını, eğer haber yollanırsa ancak iki gün içinde mahkemeye çıkabileceğini, o yokken çocukları ile ilgili bir karar vermenin adil olmayacağını ve kanunun da (On İki Levha Kanunu'nun) kızın özgürlüğünden yana olduğunu¹⁴³ söyleyerek Appius'tan, Verginius gelinceye kadar davayı ertelemesini ve kızı serbest bırakmasını talep ederler. Ancak Appius, bahsettikleri kanunun özgür kişiler için geçerli olduğunu, buna karşın hâlen babasının yetkisi altında (*in patris manu*) olan bu kızın, babası kentte olmadığına göre, o gelene kadar efendisinin gözetimine (... *cui dominus possessione cedat*) verilmesinin adil olacağını açıklar ve Verginia'nın, Claudius'un yanında kalmasına karar verir.¹⁴⁴ Ancak Appius, verdiği kararın adaletsizliği karşısında (*adversus iniuriam decreti*) Verginia'nın dayısı Publius Numitorius'un ve nişanlısı Lucius Icilius'un tepkisi ile karşılaşınca geri adım atmak zorunda kalır. Appius, başlangıçta *lictor*'ları aracılığı ile Icilius'u konuşmasını

¹⁴³ İlgili kanun maddesi için bk. Dion. Hal. *ant.* XI. 30. 3: "Bir kişi özgürlükten köleliğe sürüklenmek istendiğinde onun gözetimi dava gününe kadar, onun özgürlüğünü almak isteyen kişiye değil, özgürlüğünü koruyan kişiye verilir."

¹⁴⁴ Krş. Hal. Dion. *ant.* XI. 31. 1-2.

yapmadan dışarı atmaya kalkışır, fakat Icilius, kendisini oradan ancak öldürerek uzaklaştırabileceklerini söyledikten sonra nişanlısının hakkını şu sözlerle savunur:

“Yakında evleneceğim bu kız benim iffetli karım olacak. Bu yüzden kendine ve meslektaşlarına ait tüm *lictor*’ları çağır istersen, baltaların ve değneklerin hazır edilmesini emret, ama Icilius’un nişanlısı babasının evinden başka yerde kalmayacak! Elimizden *tribunus*’ların desteğini ve Roma halkına temyiz hakkını, özgürlüğümüzün güvencesi bu iki siperimizi almış olsan da, bu sana eşlerimiz ve çocuklarımız üzerinde şehvet duygularını tatmin etme hakkını vermez. Çılgınlıklarını bizim sırtımızda ve ensemizde uygula, ama hiç olmazsa iffet güvende kalsın. Eğer ona şiddet uygulanırsa, ben nişanım için burada bulunan tüm insanlardan, Verginius da hayattaki tek kızı için askerlerden, hepimiz birlikte tüm tanrılardan ve insanlardan destek isteyeceğiz. Ve sen, bizim kanımızı dökmeden böyle bir kararı uygulayamayacaksın. Senden, işi nereye götürdüğünü tekrar tekrar düşünmeni istiyorum, Appius. Verginius gelince kızı ile ne yapacağını o düşünsün. Eğer bu adamın iddialarını kabul ederse kızı için başka bir eş araması gerektiğini bilsin. Bana gelince, nişanlımın özgürlüğü için savaşırken yaşam beni inancımın önce terk etmiş olacak.” (Liv. III. 45. 6-11)

Romalı bir erkeğin nişanlısına duyduğu sevgiyi ve sadakati gösteren bu sözler karşısında halk da sessizliğini bozar ve Appius’un kararına tepki gösterir.

Dionysios’un anlatısına göre, davada Verginia’nın nişanlısından önce dayısı Numitorius söz alır ve Roma yurttaşı olan bir kıza el uzatmaya kimin cüret ettiğini, amacının ne olduğunu sorar (*ant.* XI. 28. 7). Davacı Claudius ise Verginia’yı kendi kölesinin doğurduğunu, ancak kölesinin, Numitoria ile anlaşma yapıp bebeğini doğurduktan sonra büyüüp yetiştirmesi için ona verdiğini, kendisine ise bebeğin ölü doğduğunun söylendiğini ve gerçeği yeni öğrendiğini, bu konuda birçok güvenilir şahidin olduğunu ve yasalara göre Verginia’nın kendisine verilmesi gerektiğini ileri sürer (*ant.* XI. 29). Numitorius ise Verginia’nın özgür yurttaşlardan doğan özgür bir yurttaş olduğunu savunur ve Claudius’un on beş yıl boyunca hiçbir girişimde

bulunmadığını, şimdi yeğeni evlenecek yaşa gelmişken ve olağanüstü güzellikte bir genç kız olmuşken, onun, arzularını tatmin etmek isteyen başka bir adam tarafından yönlendirilerek hareket ettiğini ileri sürer. Numitorius ayrıca, özgürlük yasasına göre, dava görülmeden önce kızın babasının ordugâhtan dönmesinin beklenmesi gerektiğini savunur ve Appius'tan, güçsüz ve mağdur olanın yanında olmasını; uzun zaman önce annesini kaybetmiş, şimdi ise babasından uzakta olan, sadece soyadını değil, aynı zamanda hayat arkadaşını, yurdunu ve bir insan için en büyük lütuf olan kişisel özgürlüğünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalan ve kendisine sığınan bu kıza merhamet etmesini ister (*ant.* XI. 30). Buna rağmen Appius, kızın babasının mahkemede bulunmaması gerekçesi ile o gelene dek kızın Claudius'un yanında kalmasına karar verir. Dionysios Verginia'nın nişanlısı Icilius'un bu noktada söz alarak nişanlısını şu sözlerle savunduğunu anlatır:

“Ben hayatta olduğum sürece kimse bu kızı alıp götüremez Appius! Fakat eğer niyetin yasaları ihlal etmek, haklarımızı çiğnemekse, o halde artık siz *decemvir*'ler, krala dönüştüğünüz suçlamalarını inkâr etmeyin! Fakat benim başımı aldıktan sonra sadece bu kızı değil, diğer bütün kızları ve kadınları da dilediğiniz yere götürün, ancak o zaman Romalılar artık özgür birer yurttaş değil, köle oldukları ve bundan böyle bu konumlarının ötesinde cesaret sergileyemeyecekleri konusunda ikna olabilirler. O halde niye hâlâ bekliyorsun? Niçin herkesin gözü önünde yargıçlık kürsünün önünde benim kanımı akıtmıyorsun? Fakat şundan emin ol ki benim ölümüm Romalılar için ya çok büyük felaketlerin ya da çok büyük lütufların başlangıcı olacak!”
(Dion. Hal. *ant.* XI. 31. 4-5)

Appius *lictor*'ları aracılığı ile Icilius'un konuşmasına devam etmesini engeller; ancak bu kez halk, amcasına ve nişanlısına asılıp ağlayan Verginia'nın durumundan etkilenir ve adeta Appius'un otoritesine meydan okurcasına Claudius'un onu alıp götürmesine engel olur. Hem Verginia'nın dayısının hem nişanlısının hem de halkın baskıları sonucunda Appius kararını değiştirmek zorunda

kalır ve Verginius'un ordugâhtan gelmesi için bir gün süre tanır; kızın, ertesi gün orada bulunması güvencesi verilmesi koşulu ile, akrabalarının yanında kalmasına karar verir ve dava ertesi güne ertelenir (Liv. III. 46; Dion. Hal. *ant.* XI. 32).

Verginia'nın güvenliği (*salus*) ertesi gün, onu adaletsizlikten koruyacak olan (*vindex iniuriae*, Liv. III. 46. 6. 2) babasının zamanında mahkemede bulunmasına bağlı olduğu için, nişanlısı Icilius'un erkek kardeşi ve dayısı Numitorius'un oğlu hızla Verginius'un bulunduğu ordugâha giderek ona haber götürürler.¹⁴⁵ Appius ise, sadece Verginia'nın davası ile ilgileniyormuş gibi görünmemek için bir süre daha *forum*'da bekler ve ardından evine dönerek Verginius'un ordugâhtan ayrılmasına izin verilmemesi ve hapsedilmesi için kampa haberciler yollar, ancak haberciler kampa vardıklarında Verginius çoktan yola çıkmıştır (Liv. III. 46. 9-10).

Livius'un anlatısına göre, Verginius, ertesi gün tam zamanında kızı Verginia ile mahkemede olur. Onlara, içlerinde saygın kişilerin bulunduğu bir topluluk ve ayrıca kadınlardan (*matronae*) oluşan bir grup eşlik etmektedir. Verginius, orada bulunan insanlardan, onların eşleri ve çocukları için savaş meydanında yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak yardım ve destek ister. Onlara, "Eğer kent esir alınırsa diye korktuğumuz en kötü şeyler, kent güvendedeyken de çocuklarımızın başına gelecekse savaşmamızın ne anlamı vardı?" diye sorarak tek tek her birinden yardım talep eder. Icilius da benzer konuşmalar yapar. Davayı izleyen kadınların sessizce akıttıkları gözyaşları da kalabalık üzerinde etkili olur. Ancak yaşananlar karşısında inatçılığını sürdüren ve aşktan aklını yitirmiş olan Appius kürsüye çıkar ve davacı henüz konuşmasına başladığı sırada, onun suçlamasını, Verginius'un ise savunmasını

¹⁴⁵ Dionysios, onların daha olaylar duyulmaya başlar başlamaz Verginius'u haberdar etmek için yola çıktıklarını, Verginius'un da olanları öğrendikten sonra komutan Antonius'a bir yakınının öldüğünü söyleyerek ordugâhtan ayrıldığını aktarır (*ant.* XI. 33. 3-4).

yapmasına fırsat tanımadan davaya müdahale ederek genç kızın köle olduğuna hükmeder (Liv. III. 47).

Dionysios, Verginia'nın köleliği ile sonuçlanan bu dava hakkında Livius'a nazaran daha fazla bilgi verir ve Livius'un aksine hem davacının suçlamasını tamamladığını hem de davalının avukatlarının (Verginia'nın babası ve akrabalarının) savunmalarını yaptığını anlatır. Dionysios'un anlatısı doğrultusunda, Verginius'un karısı Numitoria'nın, başka birinin bebeğini aldığı suçlamalarına karşı, avukatların yaptığı savunma maddelerini şu şekilde sıralayabiliriz (*ant.* XI. 34. 1-6):

1. Numitoria'nın başka bir çocuğu almış olmasının hiçbir mantıklı açıklaması olamaz; zira genç bir kızken genç bir erkekle evlenmiş olan Numitoria, evliliğinden kısa süre sonra bir bebek dünyaya getirmiştir. Ve eğer başkasının çocuğunu kendi ailesine sokmayı çok isteseydi, herhangi birinin kölesinin bebeğini değil, kendi akrabası ya da dostu olan güvenilebileceği bir kadının kölesinin bebeğini alırdı.
2. İsteddiği cinsiyette bebeği sahiplenme fırsatı varken bir kız bebektense bir erkek bebeği almayı tercih ederdi. Zira çocuk sahibi olmak isteyen bir anne ister kız ister erkek olsun doğanın kendisine bahsettiği bebeğini severek büyütüp yetiştirmekle yükümlüdür; oysa evlat edinen bir kadın büyük olasılıkla daha aşağı olan cinsten bir bebek yerine daha iyi ve güçlü olanını (*τὸ κρεῖττον ἀντὶ τοῦ χείρονος*, *ant.* XI. 34. 2. 5) tercih edecektir.
3. Claudius'un şahit olarak bahsettiği muhbir ve kişilere karşın, Numitoria, böyle bir şey yapmış olsa, ileride çocuğun, annesinin

sahipleri tarafından alınabileceği ihtimaline karşı son derece gizli hareket eder ve sırrını tek bir kişi dışında kimseyle paylaşmazdı.

4. Aradan geçen bu on beş yıl süresince ne muhbir ne de şahitler böyle bir sırrı saklayabilirlerdi.
5. Numitoria doğum yaparken onu gören akrabaları ya da onu doğum yaptıktan sonra elinde bebeğiyle gelirken gören birçok kadın var, bu kadınlar sorguya çekilebilirler.
6. Her şeyden önemlisi de, çok sayıda erkeğin, kadının, azatlının ve kölenin ifadelerine göre bebek annesi tarafından emzirilmişti ve çocuk doğurmamış bir kadının göğsünün süt dolması imkânsızdı.

Bu savunmanın ardından insanlar gözlerini Verginia'ya çevirirler ve onun yas giysileri içinde çaresizce gözyaşı dökmesinden etkilenirler ve kendi özgürlüklerini sorgulamaya başlayıp ağlarlar: Özgürlüklerini koruyan yasa bir kez çiğnendi mi kendi eşlerinin ve kızlarının da bu kızla aynı kaderi yaşamalarını engelleyebilecek hiçbir şeyin kalmayacağını düşünürler (Dion. Hal. *ant.* XI. 35. 3). Tutkularının esiri olan Appius ise ne yapılan savunmadan ne insanların döktüğü gözyaşlarından etkilenir ve kendisinin, çok daha önce, yönetime gelmeden önce, Numitoria'nın, Claudius'un kölesinin bebeğini kendi bebeği gibi alıp yetiştirdiğini duyduğunu ve biraz araştırma yaptıktan sonra bu bilginin doğruluğuna emin olduğunu ifade eder ve Claudius kendi *cliens*'i olduğu için kendisinin de bu kız üzerinde hak iddia edebileceğini, ama seçimi tamamen *cliens*'ine bırakmayı uygun gördüğünü söyler ve Claudius'un, kızın efendisi olduğuna hükmeder (Dion. Hal. *ant.* XI. 36. 2-5).

Appius'un bu adaletsiz yargısına halk tepki gösterir. Ağlayarak feryat eden insanlar Claudius'un önünde durup Verginia'yı almasına engel olurlar. Kadınlar ve

Verginia'yı destekleyenler Claudius'u iterler. Livius bu sırada Verginius'un Appius'a tehditkâr bir tavırla seslenerek şöyle dediğini aktarır:

“Ben kızımı sana değil, Icilius'a verdim ve onu fahişelik için değil (*non ad stuprum*) evlilik için (*ad nuptias*) yetiştirdim. Erkeklerin, sığırlar ve hayvanlar gibi önlerine gelenle yatarak tatmin olmalarını mı istiyorsun? Buradaki insanların bu tür şeylere katlanıp katlanmayacaklarını bilmiyorum, ama ellerinde silah olan kişilerin buna katlanacaklarını sanmıyorum.” (Liv. III. 47. 7)

Tüm bunlar karşısında Appius ise insanları susturur ve tehdit eder; tehlikenin farkında olduğu için oraya silahlı askerlerle geldiğini, devletin huzurunu bozanları cezalandıracağını söyleyerek kalabalığın dağılmasını emreder ve *lictor*'unun Claudius'a yolu açmasını, Claudius'un da, kimseden çekinmeden kızı alıp götürmesini emreder (Liv. III. 47; Dion. Hal. *ant.* XI. 37). Bunun üzerine kalabalık kendiliğinden dağılmak zorunda kalır ve adaletsizliğe terk edilen zavallı genç kız (*desertaque praeda iniuriae puella*, Liv. III. 48. 3-4) tek başına kalır. Verginius ise artık hiç kimseden yardım göremeyeceğini anladığında çok zor ve acı bir karar almak zorundadır: Verginius, Appius'tan, bir baba olarak son kez kızının yanına gidip onunla konuşmak, hâlâ özgür bir genç kızken ona son kez sarılmak için izin ister, ardından kızını alıp birkaç adım ilerler ve yakındaki bir kasabın bıçağını hızla alıp kızının kalbine saplayarak onu öldürür (Liv. III. 48. 4-5; Dion. Hal. *ant.* XI. 37. 5; Diod. XII. 24. 4). Verginius'un amacı kızının özgürlüğünü (*libertas*) ve iffetini (*pudicitia*) korumaktır. Livius, onun, bıçağı saplarken, kızına, “Benim hayattaki tek varlığım, seni özgürlüğüne ancak bu yolla kavuşturabilirim,” dediğini ve Appius'a da, “bu kanı sana ve senin başına adıyorum, Appius.” diyerek meydan okuduğunu aktarır (III. 48. 5-6). Dionysios da, Verginius'un, “Kızım, seni özgür ve erdemli biri olarak yeryüzünün üstündeki atalarına yolluyorum. Çünkü eğer yaşamaya devam

etseydin bu kral yüzünden bu iki lütfü artık tadamayacaktın.” diyerek kızını bıçakladığını yazar (*ant.* XI. 37. 5). Valerius Maximus, Verginius’un, kirletilmiş bir kızın babası olmaksızın, iffetli bir kızın katili olmayı tercih ederek (*pudicaeque interemptor quam corruptae pater esse maluit*, XI. 1. 2. 7-8) onu öldürdüğünü aktarır. Roma geleneklerinde iffetin ilk sırada yer aldığını ileri süren Quintilianus da, buna örnek olarak Verginius’un, iffetini korumak uğruna kızını öldürmesini gösterir (*decl.* III. 11. 6-8).

Verginia’nın Roma tarihindeki rolü asıl bu noktadan sonra başlamaktadır: Verginia’nın öldüğünü anlayan Appius çok öfkelenir ve derhal Verginius’un yakalanmasını emreder. Verginius ise, elinde bıçak, üstü başı kan içinde, adeta çıldırmışçasına kentin kapılarına doğru koşmaya başlar. Bu sırada ona yaklaşık dört yüz kişi eşlik etmektedir. Verginius’un amacı Algidus Dağı’ndaki ordugâha giderek olanları askerlere anlatıp yönetime karşı onların desteğini almaktır. (Liv. III. 48. 7, 50. 1-3; Dion. Hal. *ant.* XI. 37. 4-6; Diod. XII. 24. 4). Verginius’u elinden kaçıran Appius, Icilius’un yakalanıp hapse atılmasını emreder. Ancak kalabalığın liderleri Lucius Valerius ve Marcus Horatius da Icilius’a destek çıkarlar ve Icilius’u almaya gelen *lictor*’u geri iterler. Valerius ve Horatius’a saldıran *lictor*’un değnekleri halk tarafından parçalanır. Appius konuşmak için kürsüye çıktığında ise insanlar gürültü çıkararak onun sesini bastırırlar. Umutlarını yitiren Appius, hayatının tehlikede olduğunu anlayınca kafasını örtüp kendisini *forum* civarındaki bir eve atar. Spurius Oppius,¹⁴⁶ meslektaşına yardım etmek için *forum*’a koşar, otoritelerinin şiddet kullanılarak ellerinden alındığını anlayıp bir süre bocaladıktan sonra *senatus*’un

¹⁴⁶ Bu sırada Roma’nın dışarıda yaşadığı zorluklardan ötürü *decemvir*’ler kent dışında komutan olarak hizmet yapmaktadır, Roma’da ise bir tek Appius Claudius ve Spurius Oppius bulunmaktadır.

toplanmasını¹⁴⁷ emreder (Liv. III. 49). Böylece Roma’da *decemvir*’lere karşı bir direniş, bir isyan hareketi başlamış olur. Bu andan itibaren, Verginius’un konuşmaları, Numitorius ve Icilius’un kışkırtmaları, halkın liderleri Lucius Valerius ve Marcus Horatius’un desteği sayesinde Verginia’nın kişisel durumu halk için bir hak ve özgürlük mücadelesi haline gelir. Başka bir deyişle halk bu olayı, *decemvir*’lerden kurtulmak ve özgürlüğünü yeniden kazanmak için bir fırsat olarak kullanır. Bu mücadelede halk ve ordu birlikte hareket eder. Ordunun kışkırtılmasında kızını öldürür öldürmez çıldırılmışçasına ordugâha koşan, bir baba olarak duyduğu acı ve vicdan azabı birbirine karışan Verginius etkili olur. Halkın kışkırtılmasında ise Icilius, Numitorius, Horatius ve Valerius etkili olur: Verginius askerleri kışkırtmak üzere Algidum’daki ordugâha giderken Icilius ve Numitorius ise kentte kalıp Verginia’nın cansız bedenini halka teşhir ederek ve Appius’un işlediği günahlardan, suçlardan yakınlardan insanları özgürlük için toplanmaya çağırırlar (Liv. III. 48. 7; Dion. Hal. ant. XI. 38. 2). Livius, bu sırada onları izleyen kadınların da “Çocuk büyütmenin karşılığı bu mu? İffetli olmanın sonuçları (*pudicitiae praemia*) bunlar mı?” diye yakınlardan kadın olarak duydukları acıyı (*muliebris dolor*) dışa vurduklarını aktarır (III. 48. 8). Dionysios, Verginia’nın cesedinin, akrabaları tarafından *forum*’dan alınarak kentin en işlek caddelerinde dolaştırıldığını ve bu sırada tüm kız çocukların ve kadınların tabutun üzerine çiçekler, oyuncaklar, tokalar serptiğini, erkeklerin ise süsler, hediyeler satın alıp koyduklarını anlatır (ant. XI. 39. 5-7).

¹⁴⁷ *Senatus decemvir*’lerin yönetiminde olduğu süreç içerisinde çok az toplanır. *Decemvir*’ler *senatus*’un gücünü de kırdıkları için *senatus* üyeleri de yönetimin eski haline dönmesinden yanadırlar.

Ordu üzerinde etkili olan Verginius da, Algidus Dağı'ndaki ordugâha¹⁴⁸ giderek olan biten her şeyi gözyaşları içinde askerlere anlatarak askerleri intikam almaya çağırır (Liv. III. 50. 5-9; Dion. Hal. *ant.* XI. 40, 41) ve artık onların da eşlerinin, kızlarının, oğullarının kendi kızı gibi tehlikede olduğunu, iffetli bir şekilde yaşamaya devam etmelerinin, özgür kızları köleliğe sürükleyen, evde eşlerini kırbaçla yöneten krallardan kurtulmalarına bağlı olduğunu, bir an önce *decemvir*'lere karşı silahlanıp harekete geçilmesi gerektiğini söyler (Dion. Hal. *ant.* XI. 40. 7, 41. 4, 6). Verginius, ayrıca onlardan, geçmişte kralın oğlu tarafından tecavüze uğrayan ve bu felaket yüzünden trajik biçimde ölen bir kadının (Lucretia'nın) kaderine öfkelenerek ve bir kişinin maruz kaldığı zorbalığı herkese yapılmış gibi görerek hem Tarquinius'u kovan hem monarşiyi kaldıran ataları ile aynı yürekliliği göstermelerini ister (Dion. Hal. *ant.* XI. 41. 2).

Livius, Verginius'un askerleri kışkırtmak için yaptığı konuşmayı şu şekilde aktarır:

“Yalvarırım, Appius'un işlediği suçu bana mal etmeyin, beni evlat katili olarak görmeyin. Benim için kızımın yaşamı kendi yaşamımdan çok daha değerliydi; onun özgür ve iffetli bir yaşam sürmesine izin verildiği süre boyunca. Onun bir köle gibi ahlaksızlığa sürüklendiğini (*velut servam ad stuprum rapi*) görünce, evladımı tecavüz ile (*contumelia*) kaybetmektense ölüm ile kaybetmenin daha iyi olacağını düşünerek, merhamet duyguları içinde (*misericordia*) zalim bir kimliğe büründüm. Eğer onun ölümünün intikamını, asker yoldaşlarımdan yardım ile alma umudunu taşımasaydım ondan daha uzun süre hayatta kalamazdım. Sizin de kızlarınız, kız kardeşleriniz ve eşleriniz (*filiae sorores coniugesque*) var; benim kızımın birlikte Appius Claudius'un şehveti (*libido*) yok olmadı. Üstelik cezasını çekmedikçe daha da dizginlenemez hale gelecek. Başka birinin yaşadığı felaket ile, siz, bu tür bir saldırıya (*iniuria*) uğramamak için dikkatli olmanız

¹⁴⁸ Livius bu sırada ordugâhın Vecilius Dağı'nda kurulu olduğunu aktarır (III. 50. 1).

gerektiği konusunda uyarıldınız. Karımı kader benden aldı, zavallı kızım ise, bir gün olsun iffetsiz yaşamamak için zavallı, fakat onurlu bir şekilde öldü. Appius'un tutkularının artık benim evimde yeri yok. Onun diğer zorbalıklarından da kendimi, tıpkı kızımı koruduğum gibi bedenimi öne atarak koruyacağım. Siz de kendinize ve çocuklarınıza dikkat edin!" (Liv. III. 50. 5-9)

Verginius'un bu konuşması onu dinleyen askerlerden büyük destek alır; askerler hep bir ağızdan, ne onun acısını ne kendi özgürlüklerini göz ardı etmeyeceklerini haykırırlar. Askerlerin silahlanarak ordugâhtan ayrılmaları ve halkın da onlarla birlikte hareket etmesi sonucu *decemvir*'lere karşı başlatılan mücadele gitgide daha da büyür ve güçlenir (Liv. III. 50; Dion. Hal. ant. XI. 42-44; Diod. XII. 24. 5). Verginius bu hareketi yönetmek üzere on *tribunus militum* seçilmesini önerir. Kendisine bu görev teklif edildiğinde ise, kızının intikamı alınmadan hiçbir görev üstlenmek istemediğini söyleyerek reddeder (Liv. III. 51. 4. 1-2) ve başkaları göreve seçilir. Ancak *decemvir*'ler yetkilerinden vazgeçmemeyi sürdürünce ve *senatus*'taki çekişmeler de bitmek bilmeyince halk, kenti terk ederek Kutsal Dağ'a çekilmeye (*secessio plebis in montem sacrum*)¹⁴⁹ karar verir, amaçları *patricius*'lara halkın gücünü hatırlatmak ve *tribunus plebis*'lere yetkilerinin geri verilmesini sağlamaktır (Liv. III. 52). Romalı erkekler, onlara, ne namusun (*pudicitia*) ne özgürlüğün (*libertas*) tanındığı bir kentte kendilerini kime emanet ettiklerini soran eşlerini ve çocuklarını geride bırakarak Aventum Tepesi'nden Kutsal Dağ'a çıkarlar (Liv. III. 52. 4). Bu olayın ardından Valerius ve Horatius'un, *plebs*'leri geri döndürmek için verdiği çabalar sonucunda anlaşmalar yapılır. *Tribunus plebis*'lere *decemvir*'lerden önce edindikleri yetkileri ve halka temyiz hakkı geri verilir (Liv. III. 53). *Senatus*'tan

¹⁴⁹ *Plebs*'ler haklarını elde etmek için İÖ 449 yılında ikinci kez Kutsal Dağ'a çıkarlar. Dionysios'un yapıtında ilgili bölümde bu kısım eksik ya da kayıptır (ant. XI. 44). *Plebs*'ler ilk kez İÖ 494 yılında Kutsal Dağ'a çekilmişlerdir (Liv. II. 32-33).

decemvir'lerin görevlerinden feragat etmeleri için karar çıkar ve *decemvir*'ler görevlerinden ayrılırlar (Liv. III. 54. 6), böylece özgürlük (*libertas*) ve uzlaşma (*concordia*) yeniden sağlanmış olur (Liv. III. 54. 7. 3-4). Halk Roma'ya, eşlerine, çocuklarına dönmek üzere yola çıkar ve *pontifex maximus*'un oluşturduğu komisyon tarafından *tribunus plebis*'ler seçilir. Bu kişiler arasında Lucius Verginius, Lucius Icilius, Publius Numitorius, Gaius Sicinius ve Marcus Duillius, Marcus Titinius, Marcus Pomponius, Gaius Apronius, Appius Villius ve Gaius Oppius vardır (Liv. III. 54. 11-15). Yeni yönetime geçiş için ara dönem tamamlandıktan sonra (*per interregem*), halkın haklarını gözeten Lucius Valerius ile Marcus Horatius *consul* seçilirler (Liv. III. 55. 1). Ardından *decemvir*'ler tek tek yargı önüne çıkarılırlar. Önce Appius'un, Verginius'un karşısında mahkemeye çıkmasına karar verilir; Appius, yaşamı ile ilgili tüm umutlarını yitirince davası görülmeden önceki gün kendisini öldürür (ya da öldürülür). Meslektaşı Spurius Oppius da, adaletsiz kararın verildiği gün kentte olduğu için Publius Numitorius tarafından mahkemeye çıkarılarak hapse atılır ve o da dava günü gelmeden kendisini öldürür (ya da öldürülür). *Tribunus plebis*'ler Appius ve Oppius'un mallarına el koyarlar. Diğer *decemvir*'ler de mallarına el konularak sürgün edilirler. Verginia üzerinde hak iddia etmiş olan Marcus Claudius ise mahkemede suçlu bulunur; fakat o, suçunu Appius'un üzerine yıkarak ölüm cezasından kurtulur ve ömür boyu sürgün edilir (Liv. III. 58; Dion. Hal. *ant.* XI. 46). Livius, Verginia'nın ruhunun, öldükten sonra yaşarken olduğundan daha talihli olduğunu, onun bir süre intikam için çok sayıda ailenin evini ziyaret ettiğini ve sonunda cezasını ödemiş tek bir suçlu kalmadığından huzur içinde uyuduğunu aktarır (III. 58. 11).

II.1.4. Roma Tarihinde İlk Kadın Sanıklar

Roma'da bazı soylu kadınların adları, Roma'nın Italia'nın orta kısmına hâkim olmasını sağlayan Samnit Savaşları'nın yapıldığı dönemde (İÖ 343-290), İÖ 331 yılında, Marcus Claudius Marcellus ve Gaius Valerius Potitus'un *consul* oldukları sırada bir zehirlenme olayına karışmıştır. Bu, Roma tarihinde kadınların bir kamu suçu işleyerek dava edildikleri ve bu suça zehirlenmenin konu olduğu (*de veneficiis*) ilk olay olarak karşımıza çıkmaktadır (Liv. VIII. 18; Val. Max. II. 5. 3; Oros. III. 10). Kadınlar toplu olarak bir eyleme katılmışlar ve bundan ötürü yargılanarak -aile üyelerine teslim edilmek yerine-¹⁵⁰ toplu olarak cezalandırılmışlardır. Livius bu olaya kuşkuyla yaklaşır; fakat buna rağmen kaynaklarını göz ardı etmemek adına olayı aktarıldığı şekliyle anlatmayı uygun gördüğünü yazar:

İÖ 331 yılında Roma'da devletin ileri gelenleri aynı hastalığa yakalanarak aynı şekilde art arda ölmeye başlar. Sonunda bir hizmetçi (*ancilla*) *crulis aedilis*'e giderek, güvenliğinin sağlanması şartıyla, devletin yaşadığı bu felaketin (*publicae pestis*) nedenini açıklayacağını söyler. *Senatus*'un onayıyla köleye dokunulmazlık sözü verildikten sonra köle, vatanın kadınların oyunu yüzünden (*muliebris fraus*) zor durumda olduğunu, bazı kadınların (*matronae*) insanları hasta edip öldüren zehirler hazırladıklarını ve eğer kendisini izlerlerse onları suçüstü yakalayabileceklerini söyler. Sonuçta, içlerinde *patricius* sınıfından Cornelia ve Sergia'nın da bulunduğu yaklaşık yirmi kadın, aynı evde zehir hazırlarken yakalanırlar. Cornelia ve Sergia'nın, bunları yararlı amaçlarla hazırladıklarını söylemeleri üzerine kadınlara bunu ispatlamak için hazırladıkları şeyleri kendilerinin içmeleri söylenir. Kadınlar

¹⁵⁰ Roma'da yargılama sonucunda belli suçlardan mahkum edilen kadınlar, özel olarak cezalandırılmaları için ailelerine teslim edilirlerdi. Bk. Emiroğlu, 2003: 43-44.

buna razı olurlar, ancak herkesin önünde (*in conspectu omnium*) zehir içen kadınlar kendi işledikleri suçun kurbanı olurlar ve oracıkta ölürlər. Ardından zehir soruşturması (*veneficii quaestio*) çok sayıda kadını kapsayacak şekilde genişletilir ve mahkemeye çıkarılan kadınlar arasından tam yüz yetmiş kadın suçlu bulunur. Valerius Maximus'un anlatısına göre suçlu bulunan kadınlar ölüme mahkûm edilirler (II. 5. 3. 5-6).

Livius, Romalıların bu olaya ders çıkarılması gereken bir işaret olarak baktıklarını ve yaşananların kadınların kötü niyetinden çok bir tür deliliğin eseri olduğunu düşündüklerini ve buna göre önlemler aldıklarını aktarır (VIII. 18. 11-13).¹⁵¹ Livius'un aktardığı bu tespite karşın, tarihte bilinen ilk toplu zehirleme davası olan bu olayın arkasında politik bir neden arayan araştırmacılar, bu suçun, medeni ve siyasi hak talep eden, *patricius* sınıfına mensup bir grup kadın tarafından işlendiği fikrini ortaya atmışlardır.¹⁵² Sınıflar arası mücadelenin yaşandığı bu ortamda, *patricius* sınıfına mevcut kadınların da, kendilerini baskı altında hissetmiş olmaları ve daha özgür yaşam hakkı talep etmiş olmaları mümkün olmakla birlikte, bu eylemin altında yatan böyle bir fikri kabul etmek için elimizde yeterli kanıt bulunmamaktadır.

Livius, bu olaydan birkaç yıl sonra soylu kadınların, yine toplu olarak yargılanarak ceza aldıkları başka bir davadan daha bahsetmiştir (X. 31. 8-9): Samnit Savaşları'nın sürdüğü İÖ 295 yılında Roma'da büyük bir salgın başlar ve arka arkaya pek çok uğursuz alamet görülür. Bunun üzerine *consul* Quintus Fabius Maximus

¹⁵¹ Eskiçağda toplumu ilgilendiren kötü bir olay gerçekleştiğinde, bir suç ya da günah işlendiğinde, bunun sadece kişilerin kötü karakterinden dolayı değil, aynı zamanda yaklaşmakta olan bir felaketi haber veren tanrıların gazabından dolayı meydana geldiği düşünülürdü ve bu felaketi engellemek için kâhinlere danışılarak birtakım önlemler alınırdı.

¹⁵² İÖ 331 yılındaki zehirleme olayı, bu olayın gerçekliği ve olası nedenleri üzerine araştırmacıların yorumları üzerine bk. Bauman, 2003: 14 ve notları.

Rullianus'un oğlu olan ve o sırada *crulis aedilis* olarak görev yapan Quintus Fabius Maximus Gurgus, *Kehanet Kitapları*'na (*Sibyl Kitapları*)¹⁵³ danışır. Daha sonra Gurgus, bazı soylu kadınları, halkın önünde *stuprum*¹⁵⁴ suçu ile yargılayarak para cezasına çarptırır ve buradan sağlanan gelirle Circus Maximus yakınında bir Venus Tapınağı yaptırır.

¹⁵³ *Sibyl Kitapları* ya da *Kehanet Kitapları* olarak bilinen bu kitapların Roma'ya getirilişi ve Roma dini üzerindeki etkisi üzerine bk. Çapar, 1979a: 171-172; Aşkit, 2011: 14-15.

¹⁵⁴ Burada *stuprum* ile sıradan bir zina değil, kadınların, bedenlerini birer fahişe gibi sattıkları sistemli bir cinsel birliktelik durumu kastedilmektedir; bk. Bauman, 2003: 16.

II.1.5. Sınıflar Arası Eşitlik Arayan Verginia

Roma'da sınıf mücadelelerinin sürdüğü ve Samnit Savaşları'nın yaşandığı yıllarda, Livius (İÖ 331 yılında yaşanan zehirlenme soruşturmasından sonra), Lucius Volumnius Flamma Violens'in¹⁵⁵ Appius Claudius Caecus'la birlikte *consul* olarak görev yaptığı İÖ 296 yılında, birçok olumsuz alemetin (*prodigia multa*) görüldüğünden ve alametlerin kesilmesi için *senatus*'un kadın erkek çok sayıda kişinin katılımıyla iki gün süresince kutsal törenler düzenlenmesine karar verdiğinden ve bu sırada *forum Bovarium*'da bulunan Pudicitia Patriciae Tapınağında soylu kadınlar arasında (*inter matronas*) çıkan bir tartışmanın (*certamen*) törenleri bastırıldığından bahseder. Romalı kadınlar arasındaki *patricius-plebs* mücadelesinin örneği olan bu tartışmada, soylu Verginia, gördüğü bir haksızlıktan ötürü kendi sınıfından kadınların karşısında yer alır ve *plebs* sınıfına mensup kadınların, eşitlik adına önemli bir adım atmasında etkili olur:

Livius'un anlatısına göre (Liv. X. 23), Aulus Verginius'un kızı Verginia, *patricius* sınıfına mensup olmasına rağmen *plebs* sınıfından *consul* Lucius Volumnius ile evli olduğu için (*patricia plebeio nupta, L. Volumnio consuli*),¹⁵⁶ Pudicitia Patriciae Tapınağındaki törenlere kabul edilmez. Zira törenlere yalnızca, tek bir kez evlenen (*univirae*), *patricius* sınıfına mensup kadınlar katılabilmektedir. Kısa bir tartışmanın ardından, kadınca bir öfke sonucu (*ex iracundia muliebri*) çekişme (*contentio*) başlar. Verginia, kendisinden emin bir şekilde kocasıyla birlikteliğinden ötürü pişmanlık duymadığını söyler ve hayatı boyunca bakireyken evlendiği adamın karısı (...*ut uni nuptam ad quem virgo deducta sit...*, Liv. X. 23.

¹⁵⁵ *Homo novus*. *Plebs* sınıfından olup *consul*'lük görevini üstlenen ilk kişidir. İÖ 307 ve İÖ 296 yıllarında *consul* olarak görev yapmıştır. *Homo novus* tanımı için bk. Telatar-Ak, 2009: 128 dipnot 4.

¹⁵⁶ Roma'da kadın evlendiğinde kocasının statüsünü alırdı; kendisine uygun olmayan bir kimse ile evlenenler, sahip oldukları statüyü kaybederlerdi. Bu konuda bk. Emiroğlu, 2003: 83.

59) olmakla övünür ve hem *patricius* sınıfından olduğu için hem de iffetli olduğu için tapınağa girmeye hakkı olduğunu savunur. Verginia, kusursuz bir konuşma yaptıktan sonra olağandışı bir tutum sergiler (*facto egregio magnifica verba*): Yaşadığı evde küçük bir tapınak olabilecek ölçüde bir yer ayırarak içine sunak yaptırır ve *plebs* sınıfına mensup kadınları buraya toplayarak onlara *patricius* sınıfına mensup kadınlardan gördüğü haksızlıktan (*iniuria*) yakınarak şöyle der:

“Bu sunağı Pudicitia Plebeia’ya adıyorum ve sizden, bu toplumda erkekler arasında süren yüreklilik yarışının (*certamen virtutis*), kadınlar arasında da iffet yarışı (*certamen pudicitiae*) olarak sürmesi ve eğer mümkünse bu sunağa diğerinden daha kutsal bir şekilde (*sanctius*) ve daha temiz kişiler tarafından (*a castioribus*) özen gösterildiğinin söylenmesi için çaba göstermenizi istiyorum.” (Liv. X. 23. 7-8)

Verginia’nın yaptırdığı bu sunaktaki kutsamalara iffetli ve hayatında yalnızca bir tek erkekle evlenmiş kadınlar (*matrona ... quae uni viro nupta fuisset*) dışında kimsenin katılmasına izin verilmez. Ancak zamanla sadece *matrona*’ların değil, isteyen her kadının katılımıyla sunak bayağılaşır ve zamanla kaybolur (Liv. X. 23. 9-10).

II.2. Kartaca Savaşları'nın Yaşandığı Süreçte Kadınlar

I. Kartaca ve II. Kartaca Savaşları'nın yaşandığı İÖ 264-241 ve İÖ 218-201 yıllarında, Roma, bir taraftan yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalırken diğer taraftan aldığı galibiyetler neticesinde Akdeniz'in Batı kesimini hâkimiyeti altına alarak otoritesini büyük ölçüde artırmıştır. Bu zorlu süreç evlerinde oturup oğullarından, kocalarından haber beklemek zorunda kalan kadınların yaşamını da etkilemiştir. Kartaca Savaşları'nın yaşandığı uzun yıllar süresince tüm işlerin sorumluluğunu üstlenen ve bu sırada dini görevlerini de yerine getirmeleri beklenen kadınlar, aynı zamanda *senatus* tarafından da maddi ve manevi yaptırımlara maruz bırakılmışlardır. Olasılıkla kadınlar üzerinde yasalar aracılığıyla kurulan baskı ve yaptırımların nedeni, barış için bir araya gelerek örgütlenen, birlik olan kadınların gücünün farkında olan yönetimin, zafere (*victoria*) ulaşmanın bir yolunu, kadınları direnç, birlik ve dayanışma içinde tutmakta görmesi idi. Kadınlardan maddi manevi anlamda dengeli ve sabırlı olmaları, yaşamlarını katı bir çerçeve içerisinde sürdürmeleri, ahlaklı olmaları, uzun süre yas tutup karanlığa ve umutsuzluğa gömülmemeleri, duygularını bastırmaları, kenetlenerek hem ailelerine hem devlete destek vermeleri beklenmişti. Toplumdaki değişimi gören/öngören Romalılar olasılıkla hem kadınların desteği ile bu sıkıntılı süreci atlatma hem de vatanseverlik ruhunu yeniden canlandırma niyetinde idiler.

II.2.1. Claudia

Soylu bir kadın (*mulier nobilis*) olan Claudia, İÖ 312 yılı *censor*'u Appius Claudius Caecus'un¹⁵⁷ beş kızından biridir (Gell. X. 6). Claudia ayrıca, kehanetleri küçümsediği için I. Kartaca Savaşı'na başarısızlığı ile damga vuran İÖ 249 yılı *consul*'ü Publius Claudius Pulcher'in¹⁵⁸ de kız kardeşidir ve tarihe ağabeyi ile benzer şekilde, halkı küçümsediği, halkın önünde saygısızca (*petulantius*) konuştuğu için geçmiştir.

Suetonius, Claudia'dan, vatanın yüceliğini incitme (hainlik) suçundan halkın önünde yargılanan ilk kadın (...*quae novo more iudicium maiestatis apud populum mulier subiit*, Tib. 2. 3. 6-7) olarak bahseder. Suetonius Claudia'nın yargılanmasının sebebi olarak, onun, arabası ile ilerlerken kalabalığın arasında kalınca "Keşke kardeşim Pulcher dirilip bir donanma daha yitirse de, Roma'nın nüfusu azalsa." şeklinde açık açık dilekte bulunmuş olmasını gösterir (Tib. 2. 3). Livius ise, oyunlardan dönerken kalabalık tarafından özellikle engellenen Claudia'nın, bu sözleri yüzünden para cezasına çarptırıldığını (... *multa ei dicta est, per. XIX. 8-9*) aktarır. Valerius Maximus, Claudia'nın, masum (*insons*) olmasına rağmen bu münasebetsiz dileği (*votum impium*) yüzünden mahkûm edildiğini öne sürer (VIII. 1. *damn. 4*). Aulus Gellius da, Claudia'nın, bu serkeş ve saygısız sözleri yüzünden (*ob haec mulieris verba tam improba ac tam incivilia...*, X. 6. 3), dönemin *aedilis plebis*'leri Gaius Fundanius ve Tiberius Sempronius tarafından para cezasına

¹⁵⁷ Appius Claudius Caecius, öncesinde *consul* olmadığı halde İÖ 312 yılında *censor* olmuştur (Liv. IX. 29). Via Appia ve Aqua Appia'yı inşa eden kişidir. İÖ 307 ve İÖ 296 yıllarında *consul* olarak görev yapmıştır.

¹⁵⁸ Eskiçağ yazarları, Publius Claudius Pulcher'in, Sicilia'da, savaşa girilip girilmemesi konusunda kuş falına bakılırken, tavukların yemlerini yememeleri üzerine, "Madem yemek istemiyorlar, o halde su içsinler!" diyerek tavukları suya attıktan sonra Kartacalılarla deniz savaşına girdiğini ve tanrıların kehanetini önemsemeyip küçümsediği için çok sayıda askerini yitirerek ağır bir yenilgiye uğradığını anlatırlar (Cic. *div. I. 29. 1-3*, II. 20. 10-15; Liv. *per. XIX. 2*; Val. Max. VIII. 1. *absol. 4*; Suet. Tib. 2. 2. 5-12).

çarptırıldığını aktarır. Gellius ayrıca, Ateius Capito'nun *de Iudiciis Publicis* adlı yapıtını kaynak göstererek bu olanların, I. Kartaca Savaşı sırasında, Fabius Licinus ile Otacilius Crassus'un *consul*'lükleri döneminde (İÖ 246) yaşandığını bildirir.

Claudia hakkında anlatılanlar bu bilgilerle sınırlı olmakla birlikte, Roma'da sadece işlenen fiillerin değil, saygısızca sarf edilen sözlerin de dava konusu olabildiğini (*non in facta modo, sed in voces etiam petulantiores publice vindicatum est*), Romalıların, değerlerini (*disciplinae*) ve saygınlıklarını (*dignitas*) korumada ne kadar hassas davrandıklarını göstermektedir (Gell. X. 6. 1).

II.2.2. Savaşlar Sürerken Kentteki Kadınlar

Livius'un II. Kartaca Savaşları'nı anlattığı XXII. kitabında, Roma'daki kadınların savaşlardan ne şekilde etkilendiklerini gösteren ve kadının dinsel rolünü ön plana çıkaran iki örnek yer almaktadır:

İÖ 217 yılında (Trasimenus yenilgisinin ardından), Gnaeus Servilius Geminus ile Gaius Flaminius'un *consul* oldukları, Hannibal'in Romalılara büyük korku saldığı dönemde, savaşta aktif rolü olmayan kadınlara bazı maddi sorumluluklar yüklenir: (Liv. XXII. 1. 8-13): Bu dönemde farklı yerlerde ortaya çıkan bazı uğursuz işaretlerin (*prodigia*)¹⁵⁹ insanların korkularını daha da artırdığını anlatan Livius, *consul*'ün rahiplerin fikrine danıştığını ve *Kehanet Kitapları* (*Sibyl Kitapları*) incelendikten sonra, *decemvir*'lerin¹⁶⁰ önerisi ile, çeşitli kefaretlere ödenmesinin yanı sıra, evli kadınların (*matronae*), para toplayarak Tanrıça Iuno Regina'ya hediye götürmelerine ve Tanrıça adına bir *lectisternium* düzenlenmesine; azatlı kadınların da (*libertinae*), Tanrıça Feronia'ya sunmak üzere güçleri yettiği ölçüde para toplamalarına karar verildiğini aktarır (XXII. 1. 18).

İÖ 216 yılında ise Roma'nın Kartaca Savaşları sırasında en büyük kaybı yaşadığı Cannae bozgununun ardından yas tutan kadınlar manevi yaptırımla karşılaşır (Liv. XXII. 55-56; Val. Max. I. 1. 15): Bu dönemde Roma'nın yasa boğulduğunu anlatan Livius, kadınların çılgınlıklarının kenti sardığını, kimin ölü kimin sağ olduğu bilinmediğinden neredeyse her evden ağlama seslerinin yükseldiğini ve

¹⁵⁹ *Prodigia* üzerine bk. Aşkit, 2011: 9-11.

¹⁶⁰ *Decemviri sacris faciundis*: Başlangıçta *patricius*'lardan seçilen iki rahipten oluşan bu kurulda (*duumviri sacris faciundis*), İÖ 366 yılından itibaren yarısı *patricius* sınıfından yarısı *plebs* sınıfından seçilen on rahip görev yapmaya başlamıştır. Daha sonra (İÖ 51) kurulda yer alan rahiplerin sayısı on beşe kadar çıkarılmıştır (*quindecimviri sacris faciundis*). Kurulun başlıca görevi *Sibyl Kitapları*'nı korumak, *senatus* gerek gördüğünde, *prodigium*'larla ilgili olarak (tanrıların öfkesinin nedenini araştırmak ve bu nedenin nasıl ortadan kaldırılacağını öğrenmek amacıyla) bu kitaplara danışmak ve kitaplardan edindiği bilgiyi yorumlamaktır. Roma'da bilicilik alanında etkin olan kurullar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aşkit, 2011: 11-17.

bunun sonucunda Fabius Maximus'un önerisi ile *senatus*'ta birtakım kararlar alındığını aktarır; bu kararlar uyarınca kadınların sokağa çıkmaları, evlerinde yas tutmaları yasaklanır (Liv. XXII. 55). Ancak daha sonra Cannae'daki kayıp haberlerinin gelmesi üzerine bütün kent yeniden yasa bürünür ve her yıl kutlanan Ceres şenliği¹⁶¹ o yıl iptal edilir; çünkü yas tutan kadınların bu şenliğe katılması yasaktır ve Roma'da "O dönemde yas tutmayan tek bir kadın bile yoktur." Bundan dolayı, gelecekteki şenliklerin de ihmal edilmesini engellemek için *senatus* kararıyla (*senatus consultum*) yas süresi otuz gün ile sınırlandırılır (Liv. XXII. 56).¹⁶² Dolayısıyla *senatus*, dini bir şölenin kutlanamamasını, kadınların yakınları için döktükleri gözyaşlarından daha mühim görür ve bu nedenle kadınların uzun süre ağlamalarını yasa ile engelleyerek onlara sessiz kalmalarını emreder. Valerius Maximus, kadınlar açısından acımasızca olan bu kararı yapıtında şöyle aktarır:

"Devletimizin *senatus*'u tanrılara karşı ne kadar da saygılı! Cannae bozgunundan sonra, kadınlar Ceres Şenliği'ndeki kutsal işleri yerine getirebilsinler diye, onların otuz günden fazla yas tutmamalarına karar verdi. Çünkü Romalı erkeklerin neredeyse büyük bir kısmının cansız bedeni o lanetli ve korkunç yerde yatarken yas tutulmayan bir tek ev bile yoktu. Böyle bir ortamda, daha yeni hayatını yitirmiş olan erkeklerin anneleri, kızları, eşleri, kız kardeşleri gözyaşlarını silmeye, yaşadıkları acıyı gösteren giysilerini çıkararak temiz giysiler giyinmeye ve sunaklarda tütsü yakmaya zorlandılar. Dinin sürdürülmesi için gösterilen bu kararlılık, tanrılarda, bu soyun başına başka bir zalimlik getirme konusunda büyük bir çekingenlik yarattı; çünkü onları, yaşadıkları felaketler bile tanrı kültünü yerine getirmekten alıkoymamıştı." (I. 1. 15)

II. Kartaca Savaşı'nın yaşandığı dönemde, Thrasimenus ve Cannae bozgunlarında Hannibal'in Roma'ya verdiği büyük kayıplardan ötürü, *senatus*

¹⁶¹ Buğday Tanrıçası Ceres onuruna yalnızca kadınlar tarafından kutlanan dini şölen.

¹⁶² Ceres Şenliği'nin iptal olması ve kadınların yas süresinin otuz gün ile sınırlandırılması üzerine ayrıca bk. Plut. *Fab.* 18. 1-2.

tarafından, kadınlara yönelik bazı maddi kısıtlamalar da getirilmiştir. İÖ 215 yılında, Fabius Maximus ve Tiberius Sempronius Gracchus'un *consul*'lükleri döneminde, *tribunus plebis* Gaius Oppius'un önerisi ile *lex Oppia* (Oppius Yasası) yürürlüğe girmiştir.¹⁶³ Kadınların lüks tüketimini denetim altına alan Oppius Yasası (*lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebre*, Liv. XXXIV. 4. 6. 3, 4. 7. 1) ile, kadınların yarım onstan¹⁶⁴ fazla altına sahip olmaları, renkli kıyafet giymeleri, halka açık dini bir tören sebebi ile olmadıkça kentte, kasabada ya da buralara bir milden¹⁶⁵ daha yakın yerlerde araç kullanmaları yasaklanmıştır (Liv. XXXIV. 1. 3; Val. Max. IX. 1. 3. 6-9; Cass. Dio XVIII. fr. Zon. IX. 17; Oros. IV. 20. 14).

¹⁶³ Oppius Yasası için bk. Liv. XXXIV. 1-8; Val. Max. IX. 1. 3; Tac. *ann.* III. 33-34; Cass. Dio XVIII. fr. Zon. IX. 17. Bu konuya ileride ayrıntılı olarak değinilecektir.

¹⁶⁴ Bir ons yaklaşık 31,1 gram altına denk gelmektedir.

¹⁶⁵ Bir mil yaklaşık 1,609 kilometredir.

II.2.3. Vesta Rahibeleri Opimia ve Flornia

Livius savaş döneminde kadınlara yönelik katı bir uygulamadan bahseder. Yazar, İÖ 216 yılında, olumsuz alametlerden ve Roma'nın yaşadığı felaketlerden sorumlu tutulan iki Vesta Rahibesinin ismini verir: Ahlaksızlıkla (*stuprum*) suçlanan Opimia ve Flornia. Bu kadınlardan biri âdet olduğu üzere canlı canlı gömülerek öldürülür, diğeri ise intihar eder; Flornia'nın aşk yaşadığı, *scriba pontificius* görevini üstlenmiş olan Lucius Cantilius ise *pontifex maximus* tarafından kamçılanarak öldürülür. Daha sonra bu günahın (*nefas*) bir felakete dönüşmemesi için *decemvir*'ler *Kehanet Kitapları*'na danışmak üzere Delphoi'a giderler. Tanrıları yatıştırmak için Romalıların daha önce başvurmamış türde farklı kurban etme yöntemlerine başvurulur: Gallialı bir erkek ve bir kadın ile Hellen bir erkek ve bir kadın *forum Bovarium*'da canlı canlı gömülürler (XXII. 57. 1-6).¹⁶⁶

¹⁶⁶ Plutarkhos'a göre, Romalılar bu yöntemi tanrıları yatıştırmak için başka zamanlarda da uygulamışlardı: Plutarkhos, I. Kartaca Savaşı'nın bitmesinden sonraki yirmi ikinci yılda Romalıların Gallialılarla karşı karşıya geldiklerini ve geçmiş tecrübelerinden ötürü Gallialıları kendileri için büyük bir tehdit olarak gördüklerini, bu nedenle askeri hazırlıkları en üst seviyede tutmalarının yanı sıra tanrılara olağandışı sunularda bulunduklarını aktarır. Buna örnek olarak ikisi Gallialı, ikisi Hellen dört kişinin *forum Bovarium*'da canlı canlı gömüldüğünü anlatan Plutarkhos, o günün anısına kendi döneminde hâlâ Romalıların kasım ayında gizem ayinleri düzenlediklerini aktarır (*Marc.* 3).

II.2.4. Claudia Quinta

İÖ 312 yılı *censor*'u Appius Claudius Caecus'un torunu, İÖ 249 yılı *consul*'ü Claudius Pulcher'in kızı, İÖ 212 yılı *consul*'ü Appius Claudius Pulcher'in kız kardeşi, halkı küçümsediği için yargılanarak hain ilan edilen Claudia'nın yeğeni Claudia Quinta, Eskiçağ yazarlarının yapıtlarında¹⁶⁷ yer almayı, saygı görmeyi başarmış bir kadındır. Kartaca Savaşları'nın son bulmasında önemli rolü olduğu anlatılan Claudia Quinta, yüzyıllar içerisinde bir iffet sembolü haline gelmiş ve Romalıların gözünde efsaneleşmiştir. Eskiçağ yazarları, soyluluğu (*nobilitas*), erdemi (*virtus*) ve temiz ahlakı (*castitas*) ile onu, kökleri çok eskiye dayanan Claudius soyunun (*gens Claudia*) saygın bir hanımefendisi (*matrona, mulier*)¹⁶⁸ olarak övmüşlerdir. Claudia Quinta ismini günümüze taşıyan olay, Claudia'nın, Kartaca Savaşları sırasında kenti koruması için Phrygia'dan Roma'ya getirilen ve yüzyıllar boyu Roma toplumunda büyük saygı gören Magna Mater (Kybele)¹⁶⁹ heykeli ve kültüründe oynadığı rol ile ilgilidir. Hannibal'in Italia'dan çıkarılmasını, dolayısıyla savaşın ve felaketin sona erdirilmesini Magna Mater heykelinin Roma'ya getirilmesine bağlayan Romalılar, bunun Claudia Quinta sayesinde gerçekleştiğine inanmışlardır ve Claudia Quinta, bu bakımdan Romalılarca adeta kutsallaştırılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Cic. *Cael.* 34, *har. resp.* 27; Liv. XXIX. 14; Prop. IV. 11. 51-52; Ov. *fast.* IV. 247-344, V. 155-156; Val. Max. I. 8. 11; Plin. *nat.* VII. 35. 120; Stat. *silv.* I. 2. 245-246; Tac. *ann.* IV. 64. 1; Sil. XVII. 1-47; Suet. *Tib.* 2. 3; App. *Hann.* VII. 56; Aur. *Vict.* III. 46. 1-2.

¹⁶⁸ *matrona* (Cic. *har. resp.* 27. 5; Liv. XXIX. 14. 12. 1); *mulier* (Cic. *Cael.* 34. 11; Suet. *Tib.* 2. 3. 7). Ovidius, Claudia'yı Magna Mater heykelini taşımaya gelen kadınlar arasında, annelerin bulunduğu grubun içinde (*ab agmine matrum*) sayar (*fast.* IV. 313).

¹⁶⁹ Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) kültürü üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Çapar, 1979a: 167-190. Kybele Gizem Dini üzerine bk. Dürüşken, 2000: 70-83. Magna Mater'in vatanı ile ilgili olarak bk. Çapar, 1979b: 191-210: Çapar, çalışmasında, Kybele kültürünün kökenini Anadolu'da aramaktadır.

¹⁷⁰ Propertius, Claudia'yı, "Kule Taçlı Tanrıça'nın (Kybele'nin) eşsiz koruyucusu" (*Claudia, turritae rara ministra deae*, IV. 11. 52) olarak niteler. Statius ise yapıtında Claudia'yı "virgo" sözcüğü ile niteler (*silv.* I. 2. 246). Propertius'un ve Statius'un nitelemeleri, Claudia'nın daha sonraki yüzyıllarda

Claudia Quinta'nın adı, ilk olarak Cicero'nun yapıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Yazar, İÖ 56 yılında yaptığı Caelius'un savunmasında (*pro Caelio*), düşmanı Publius Clodius Pulcher'in¹⁷¹ kız kardeşi Clodia'ya saldırırken, ona, atası Appius Claudius Caecus'un ağzından Claudius soyunun ünlü kahramanlarını¹⁷² hatırlatır (*Cael.* 14. 34).¹⁷³ Bu kahramanlar arasında meşhur Claudia Quinta (*illa Claudia*) da vardır ve Cicero, soyuna yaraşır şekilde davranmamakla suçladığı Clodia'ya atasının ağzından şu soruyu yöneltir: “Eğer bizim o kahraman atalarımızın heykellerinin sende hiç etkisi olmadıysa, bir kadın olarak ailesine kattığı övgü ile ünlenen, benim soyumdan gelen o meşhur Claudia Quinta'ya da mı hiç özenmedin?” Cicero, aynı yıl içerisinde verdiği *de Haruspicum Responso* söylevinde de, bir kez daha tarihteki kahramanları anarken Claudia'yı, Romalı kadınların en temizini (*matronarum castissima*, 27. 5) olarak niteler. Plinius da, Claudia Quinta'yı, Romalı önde gelen yüz kadın arasında en iffetli kadın (*pudicissima femina*) olarak Venus

Vesta Rahibesi olarak düşünülmesine neden olmuştur. Ancak Propertius ve Statius'un kullandığı ifadeler, Claudia'nın yerine getirmiş olduğu görevin kutsallığından ve onun yüzyıllar içerisinde Magna Mater kültü ile özdeşleşmesinden kaynaklanıyor olabilir. Claudia Quinta'nın *matrona* iken bir Vesta Rahibesine dönüşmesi üzerine bk. Fraschetti, 2001: 23-33; Leach, 2007: 5-6.

¹⁷¹ Claudius, İÖ 61 yılında *tribunus plebis* görevini üstlenebilmek için, mensup olduğu *patricius* sınıfından ayrılıp *plebs* sınıfına geçmiştir. Bu amaçla uzak akrabası P. Fonteius tarafından İÖ 59 yılında evlat edinilerek Claudius yerine Clodius adını almıştır. Plutarkhos'un anlatısına göre, Caesar ve partisinin önyak olduğu bu sınıf değişikliği ve seçim, yasaya uygun değildi (*Cat. Min.* 33. 3).

¹⁷² Cicero, Appius Claudius Caecus'un ağzından Clodia'yı azarlarken Claudius soyunun geçmişte yaşamış ünlü kahramanlarını sayar. Saydığı kahramanlar arasında bulunan iki kadından biri Claudia Quinta'dır, diğeri ise İÖ 143 yılı *consul*'ü Appius Pulcher Claudius ile Antistia'nın kızı Claudia'dır. Claudia bir Vesta Rahibesidir. Babası, Gallia Cisalpina'da Salassi halkına karşı yaptığı savaşta galip gelir; fakat savaşta binlerce Roma askerini yitirdiği için Roma'da zafer töreni kutlamasına izin verilmez, ancak Claudius halkın ve *senatus*'un onayı olmamasına rağmen zafer töreni düzenlemeye karar verir. Törenin bir *tribunus plebis* tarafından engelleneceğini öğrenen Claudia ise, görevinin kendisine sağladığı kutsallık ve dokunulmazlıktan faydalanarak babasını korumak amacıyla, tören sırasında babasının arabasına atlar ve babasına kimse engel olamasın diye Capitolum'a çıkana dek ona eşlik eder. Claudia bu hareketiyle babasına olan bağlılığını (*pietas*) göstermiştir (Cic. *Cael.* 34; Val. Max. V. 4. 6). Cicero, Claudia'nın, *tribunus plebis* tarafından arabadan çekilerek alındığını aktarır. Suetonius, Claudia'nın, zafer töreni kutlamasına yardım ettiği kişinin, onun erkek kardeşi olduğunu ileri sürer (*Tib.* 2. 3).

¹⁷³ Suetonius, Cicero gibi, Claudia Quinta'yı, Claudius soyuna mensup kahramanlar arasında sayar ve halası Claudia'ya karşı, Claudia Quinta'yı bu soyun örnek kadınlarından biri olarak sunar (*Tib.* 2. 3).

Verticordia heykelini adamaya hak kazanan Sulpicia¹⁷⁴ ile özdeşleştirir ve Magna Mater (Mater Deum) heykelinin Roma'ya taşınmasında Claudia'nın, Sulpicia'ninkine benzer bir kutsal tecrübe (*religionis experimentum*) yaşadığını aktarır (*nat.* VII. 35).

Claudia'nın bu övgülere layık bulunmasını sağlayan olay ise II. Kartaca Savaşları'nın tüm şiddeti ile devam ettiği dönemde, İÖ 204 yılında geçmektedir: Trasimenus ve Cannae Savaşları'nda aldığı büyük kayıpların sıkıntısını ve gerginliğini üzerinden atamayan Romalılar, Hannibal'den kurtulmak, Roma'yı korumak için son çare olarak tanrılara başvurmaya karar verirler. Bu amaçla başvurdukları *Kehanet Kitapları* (*Sibyl Kitapları*), Romalılara, Phrygia'da, Pessinus'ta bulunan Magna Mater'in Roma'ya getirilmesini önerirler.¹⁷⁵ Kadın doğasındaki sınırsız gücü, besleyiciliği ve koruyuculuğu simgeleyen, ölüme ve yeniden dirilişe işaret eden Magna Mater, Roma'ya “Kent Koruyucu Tanrıça” niteliği ile getirilir (Çapar, 1979a: 177; Fraschetti, 2001: 27). Cicero, Phrygia'dan Roma'ya (*ex Phrygia Romae*) gemi ile taşınan kutsal heykelin, Roma'da, halk tarafından “en iyi erkek” (*vir optimus*) olarak kabul edilen Publius Cornelius Scipio (Nasica) ile *matrona*'lar arasında “en temiz kadın” (*femina castissima*) sıfatına layık görülen Claudia Quinta tarafından karşılandığını aktarır (Cic. *har. res.* 27. 2-7).

Tanrıça'nın heykelinin Roma'ya taşınmasında Claudia Quinta'nın rolü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiyi Livius ve Ovidius'un yapıtlarında bulmaktayız. Livius ve Ovidius, bundan, Roma'da Magna Mater onuruna nisan ayının ilk haftasında

¹⁷⁴ Paterculus'un kızı, Fulvius Flaccus'un eşi.

¹⁷⁵ II. Kartaca Savaşı sırasında (Trasimenus yenilgisi sonrasında) *Kehanet Kitapları*'nın önerisi ile Roma'ya getirilen tanrılardan biri de İÖ 217 yılında Sicilia'daki Eryx Tepesi'nden alınan Venus Erycina'dır. *Kehanet Kitapları*'nın Roma'ya getirilmesini önerdiği tanrılar üzerine bk. Çapar, 1979a: 171-172.

düzenlenen Megalesia (μεγάλη θεός) Festivali'nin kaynağını açıklamak amacı ile bahsederler (Liv. XXIX. 14; Ov. *fast.* IV. 247-344).¹⁷⁶ Livius'un anlatısına göre (XXIX. 14), *Kehanet Kitapları*'nın önerisine uyan *senatus*, Pessinus'taki Magna Mater heykelinin, rahipler eşliğinde gemi ile Ostia Limanı'na getirilmesine ve burada heykelin, *vir optimus* seçilen Publius Cornelius Scipio tarafından kentin tüm kadınları ile (*cum omnibus matronis*, XXIX. 14. 10. 1-2) karşılanmasına karar verir.¹⁷⁷ Kentin önde gelen kadınları (*matronae primores civitatis*, XXIX. 14. 12. 1-2), Scipio tarafından Ostia Limanı'nda karşılanan Tanrıça heykelini elden ele taşıyarak Roma'ya sokarlar. Livius, bu kadınlar arasında Claudia Quinta'nın da bulunduğunu, onun, bu dinsel görevi yerine getirerek, daha önce adına (*fama*) sürülmüş olan bir lekeyi temizlediğini ve iffetli olduğunu ispatladığını; ardından kadınların Tanrıça'yı Victoria Tapınağına taşıdıklarını¹⁷⁸ ve daha sonra Megalesia Festivali'nin düzenlenmeye başladığını aktarır.

Ovidius'un anlatısına göre (*fast.* IV. 247-344), Claudia'nın adının lekelenmiş olmasının nedeni, onun şıklığı, çeşitli şekiller verdiği süslü saçları ve büyüklerin yanındaki hazırcevaplılığıdır (*cultus et ornatis varie produsse capillis obfuit ad rigidos promptaque lingua senes*, *fast.* IV. 309-310).¹⁷⁹ Heykelin Roma'ya taşınmasında üstlendiği rol, Claudia'nın, kendisine atılan düşmanca iftiralar

¹⁷⁶ Yapıtında "Megalesia" sözcüğünü açıklayan Varro, Claudia Quinta'dan bahsetmez (*ling.* VI. 15). Yazar, Magna Mater heykelinin Roma'ya Pergamon'dan getirilmiş olduğunu ileri sürer.

¹⁷⁷ Ovidius da, Tanrıçanın heykelinin karşılanmasında devletin ileri gelen erkeklerine, annelerin, kız evlatların, gelinlerin ve kutsal ateşi taşıyan bakirelerin eşlik ettiğini aktarır (*fast.* IV. 295-296): "*procedunt pariter matres nataque nurusque quaeque colunt sanctos virginitate focos.*" Bu olaya Diodorus da yapıtında yer vermiştir (XXXIV. 33); fakat yazar, Ana Tanrıça heykelinin Roma'da karşılanması için Scipio'nun ve Valeria'nın seçildiğini belirtmiş, Claudia Quinta'dan ise hiç bahsetmemiştir.

¹⁷⁸ Magna Mater heykeli, İÖ 191 yılında, *senatus* kararı ile, Victoria Tapınağından Tanrıça onuruna Palatinus Tepesi'ne yaptırılan tapınağa getirilir (Çapar, 1979a: 173 ve 178).

¹⁷⁹ "Appianus da, Claudia'nın, çılgın yaşam tarzı yüzünden iftiraya maruz kaldığını aktarmıştır (*Hann.* VII. 56).

kurtulmasını sağlar. Çünkü Roma'nın huzurlu günler yaşaması için Magna Mater heykelinin ve kültünün kente getirilmesi gerektiğini bildiren kehanet, aynı zamanda bunun ancak temiz bir el ile (*casta ... manu*, Ov. *fast.* IV. 260)¹⁸⁰ yapılabileceğini bildirmiştir. Nitekim heykeli taşıyan gemi Ostia Limanı'na yaklaştığında fırtına yüzünden aniden kontrolden çıkar ve karaya oturur. Orada bulunan hiçbir erkek gemiyi hareket ettiremezken bir mucize gerçekleşir: Güzelliği soyluluğundan aşağı kalmayan (*nec facies impar nobilitate fuit*, Ov. *fast.* IV. 306), namuslu, fakat namuslu olduğuna inanılmayan (*casta quidem, sed non ei credita*, Ov. *fast.* IV. 307) Claudia Quinta, ellerini ve başını nehrin temiz suyu (*pura fluminis aqua*) ile arındırdıktan sonra Magna Mater'e dua ederek, ondan, herkesin önünde masumiyetini ispatlamasını, bunun için de onun temiz ellerine (*castae manus*) geçit vermesini diler. Bunun üzerine fırtına yön değiştirir, gemi Claudia sayesinde yeniden kolayca hareket ettirilir. Tanrıça'nın heykeli Roma'ya getirilirken, Tanrıça'nın şahitliği sayesinde sonunda iffetli olduğuna inanılan Claudia, gururlu bir ifade ve sevinç ile en önde yol alır (*Claudia praecedit laeto celeberrima voltu/credita vix tandem teste pudica dea*, Ov. *fast.* IV. 343-344).¹⁸¹

Magna Mater heykelininin Roma'ya getirilmesini sağlayarak büyük bir övgü kazanan Claudia Quinta ile ilgili olarak, Valerius Maximus (I. 8. 11) ve Tacitus (*ann.* IV. 64. 1), Ana Tanrıça Tapınağının girişinde, Tanrıça'ya adanmış bir Claudia Quinta heykelinin bulunduğu ve bu heykelin tapınakta çıkan iki yangında zarar

¹⁸⁰ “*castissimae ... feminae manu*” (Aur. Vict. III. 46. 1)

¹⁸¹ Silius Italicus'un anlatısına göre, kimse gemiyi hareket ettiremeyince bir rahip bağırarak iffetli olmayanların ellerini halatlardan çekerek gemiden uzaklaşmalarını emreder; eğer orada bulunan, bedenini tüm kötülüklerden korumuş iffetli bir kadın varsa tek başına da olsa onun gemiyi hareket ettirmesini söyler ve bunun üzerine Claudia Quinta öne çıkar (XVII. 26-35).

görmeden korunduğundan bahsederler.¹⁸² Bahsi geçen Claudia heykeli ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanamıştır. Öte yandan günümüzde Roma'daki Capitolium Müzesi'nde (Centrale Montemartini) sergilenen, bir kadını Tanrıça'nın heykelinin oturur vaziyette bulunduğu gemiyi örgüden bir halat ile çekip sürüklerken tasvir eden ve üzerinde “*matri deum et navi salviae salviae voto suscepto Claudia Synthyche d. d.*” yazan, İS II. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir altar bulunmaktadır.¹⁸³

¹⁸² Valerius Maximus bu yangınlardan ilkinin Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio ile Lucius Calpurnius Bestia'nın *consul*'lükleri döneminde (İÖ 111), ikincisinin ise Marcus Servilius ile Lucius Aelius Lamia'nın *consul*'lükleri döneminde (İS 3) çıkmış olduğunu bildirir.

¹⁸³ Altar üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Leach, 2007.

II.3. Roma'nın Akdeniz'de Genişlemesi Sürecinde Kadınlar

II. Kartaca Savaşı'nın ardından Batı Akdeniz'i hâkimiyeti altına alarak muazzam bir kuvvet elde eden Roma, daha sonra politik çıkarları gereği Doğu Akdeniz Bölgesi'ne yönelmek durumunda kalmıştır. Roma, İÖ 200'de, II. Kartaca Savaşı sırasında Kartacalılara destek veren Makedonia ile savaşımaya başlamıştır ve bu savaş İÖ 197 yılında Thessalia'da Kynoskephalai Savaşı'nda Roma'nın galibiyeti ile sonuçlanmıştır; böylece Roma Makedonia'nın Hellas üzerindeki egemenliğine son vermiştir. Roma daha sonra İÖ 192-İÖ 189 yılları arasında savaştığı Syria Kralı III. Antiokhos'u Asia Minor'da Magnesia Savaşı'nda yenerek Doğu'daki gücünü artırmıştır. İÖ 171'de ise Roma Makedonia ile tekrar karşı karşıya gelmiştir ve İÖ 168 yılındaki Pydna Savaşı'nda Makedonia yenilgiyi kabul ederek Roma'ya boyun eğmiştir. Roma son olarak, İÖ 149-İÖ 146 yılları arasında üçüncü kez savaştığı Kartaca'yı tümüyle ortadan kaldırmıştır ve burada Africa Eyaleti'ni kurmuştur.

Roma'yı Akdeniz'in tek hâkimi yapan bu gelişmeler, Roma'daki sosyal yaşamın da başkalaşmasına sebep olmuştur. Nitekim Roma için büyük bir dönüm noktası olarak bahsedebileceğimiz bu devirde, Roma, genişleyerek ve zenginleşerek sadece politik ve askeri gücünü artırmamış, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda da büyük değişiklikler yaşamıştır. Bu dönemde Roma'daki geleneksel kadın imgesi de tümüyle değişmiştir. Bunun başlıca nedeni Roma'nın uyguladığı yayılma politikası olmuştur: “Roma uzak toprakları fethedip yönettikçe tarihinin daimi bir niteliği olan erkek yokluğu, kadınların bağımsızlaşmasına ve kalıcı olmayan evlilikler yapmalarına yol açmıştır (Pomeroy, 1995: 181).” Zira savaşın uzun yıllar sürmesi ve Roma'nın bu yıllarda büyük kayıplar vermesi erkek nüfusun azalmasına, kadınların çoğunun dul, birçok kız evladın da yetim kalmasına neden olmuştur.

Dolayısıyla akrabasını, yani vasisini (*tutor*)¹⁸⁴ yitiren çok sayıda kadın bağımlılıktan kurtulmuştur ve birçoğu da ölen akrabalarından kalan mirasın tek varisi olarak zengin olmuştur. Savaş sırasında alınan maddi tedbirler, uygulanan kısıtlamalar ya da halkın kendi özgür iradesiyle malını mülkünü devlete bağışlaması, savaş sonunda kadınların servet sahibi olmalarını engelleyememiştir.

Bir başka önemli neden ise, Roma'nın, Doğu'dan gelen zenginliklerin ve Doğu kültürünün etkisi altına girmesi, bu kültürlerin Roma toplumundaki zevk ve eğlence anlayışını çeşitlendirmesi olmuştur. Kente savaş ganimeti olarak giren Hellas işi sanat eserleri, pahalı el işleri, kumaşlar Romalı erkekler kadar kadınlarda da hayranlık uyandırmış ve yeni yeni zevkler ortaya çıkmıştır. Bu hayranlık Roma'nın toplum hayatında öyle büyük bir değişime neden olmuştur ki birçok yazar ve şair bundan yapıtlarında bahsetmiş ve bunu ahlaki değerlerin çöküşü olarak eleştirmiştir.¹⁸⁵

Roma'ya yabancı kültürlerin etkisiyle giren lüks ve savurganlık (*luxuriae peregrinae*) karşısındaki yakınmaların, kadınların ahlaki yaşamındaki bozulmayla ilgili yakınmalarla paralel olarak devam ettiği görülmektedir: Livius, Roma'daki Hellen hayranlığının kaynağı olarak, İÖ 212 yılında, II. Kartaca Savaşı'nın sürdüğü dönemde, Marcus Claudius Marcellus'un Syrakousai kentini ele geçirilmesiyle Hellene özgü sanat eserlerinin Roma'ya getirilmesini göstermiştir (XXV. 40). İÖ 195

¹⁸⁴ “Eski devirlerde vasi (*tutor*) olarak tayin edilen kimse, ölen *pater familias*'ın en yakın erkek *agnat*'ı olurdu.” (Ayiter, 1963: 67); “... *Agnat*'ın bulunmaması halinde *gens*'e bakılır ve oradan mevcut en yakın şahıs vasi olurdu.” (Ayiter, 1963: 83); kadınlar üzerindeki vesayet (*tutela mulierum*) konusunda bk. Ayiter, 1963:69, 83-85; Emiroğlu, 2003: 61-63.

¹⁸⁵ İÖ I. yüzyılda yazan Horatius, yenik durumdaki Hellen kültürünün Latin dünyası üzerindeki etkisini şu dizesi ile gözler önüne sermiştir (*Ep.* 2.1.156-157): “Esir Hellas, vahşi fatihini esir aldı ve kaba Latium'a sanatı getirdi (*Graecia capta ferum victorem cepit et artes/intulit agresti Latio.*)” Plutarkhos da, Sulla'nın doğduğu dönemden bahsederken (İÖ 138), bu dönemde yaşayan Romalıların artık eski dürüst ve ahlaklı yaşam tarzını sürdürmediklerini, lüks ve savurganlık karşısında yenik düştüklerini ileri sürmüştür (*Sull.* 1).

yılında da Cato, *senatus*'ta, zamanının kadınlarını açgözlülükle suçlamış, onların rahatça erkeklerin arasına karışmalarından, haklarını özgürce savunmalarından yakınmıştır (Liv. XXXIV. 4) ve kadınların kendi döneminde sahip oldukları serbestliğin (*licentia*), eğer durdurulmazlarsa onları önce erkeklerle denk, sonra da erkeklerden üstün kılacağından duyduğu endişesini açıkça dile getirmiştir (Liv. XXXIV. 3. 1-3). Livius, İÖ 187 yılında, Gnaeus Manlius Volso'nun komutanlığında Asia Minor'da Gallialıları yenen askerlerin evlerine dönerken yabancılara özgü lüks zevkleri Roma'ya soktuklarını söylemiş (*luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est*, XXXIX. 6. 7. 1-2), bu fetih sonrasında müzik çalıp dans eden kadınların, lüks şölen ve ziyafetlerin, sınırsız eğlencenin Roma'da yaygınlaştığını, eskiden değersiz görülen aşçılığa bir sanat olarak bakılmaya başladığını ve tüm bunların daha sonra benimsenen lüks yaşam tarzının tohumları (*semina futurae luxurae*) olduğunu belirtmiştir (XXXIX. 6). Livius, İÖ 186 yılında ifşa edilen ve binlerce kişinin mahkûmiyeti ile sonuçlanan Bacchanalia skandalını anlatırken de, *consul* Postumius'un, kötülüğün kaynağı (*fons mali*) olarak kadına (*mulier*) işaret ettiğini açıklamıştır (Liv. XXXIX. 15. 9). Sallustius ise, Roma'daki ahlaki düşüşün, III. Kartaca Savaşı'nda Kartaca'nın tümünden devrilmesinin ardından (İÖ 146) başladığını, bu dönemden itibaren tutkunun, ölçsüzlüğü ve hırsın her geçen gün arttığını, erkeklerin kadınsı şeylere yöneldiklerini, kadınların da gelişigüzel ilişkiler yaşamaya başladıklarını anlatmıştır (*Catil.* 5. 9. 4-6) ve Roma'nın eski günlerinden bahsederken gençlerin o zamanlar “fahişeler ve şölenlerden çok donanımlı silahlara ve savaş atlarına tutku duyduklarını” (*iuventus ... magisque in decoris armis et militaribus equis quam in scortis atque conviviis lubidinem habebat*, *Cati.* 7. 4) söylemiştir. Plinius da, *consul* Piso Frugi'nin, Marcus Valerius Messalla

ve Gaius Cassius Longinus'un *ensor* olarak görev yaptıkları dönemden (İÖ 154) itibaren Roma'da iffetin (*pudicitia*) kaybolduğunu haykırdığını aktarmıştır (*nat. XVII. 38. 244*).

Roma'nın ahlaki bir kriz içine düştüğü bu noktada, Doğu kültürünü savunan Scipio ve çevresi ile *mos maiorum*'u canlandırmaya çalışan Marcus Poricius Cato'nun öncülüğündeki gelenekçiler karşı karşıya gelmişlerdir. Bu çarpışmanın en somut örneği, kadınların Kartaca Savaşları sırasında çıkarılan Oppius Yasası'nın kaldırılması için verdikleri mücadele esnasında görülmektedir.

II.3.1. Oppius Yasası'na (*lex Oppia*) Karşı Mücadele Eden Kadınlar

II. Kartaca Savaşı sırasında, İÖ 215 yılında, Fabius Maximus ve Tiberius Sempronius Gracchus'un *consul*'lükleri döneminde, *tribunus plebis* Gaius Oppius'un önerisi ile *lex Oppia* (Oppius Yasası) yürürlüğe girmiştir. O dönemde kadınlara harcamaları konusunda belirli kısıtlamalar getiren Oppius Yasası'nın yanı sıra başlangıçta tüm halkı kapsayan başka kısıtlayıcı yasalar (*leges sumptuariae*) da çıkarılmıştı;¹⁸⁶ ancak yasanın çıkmasından yirmi yıl sonra (İÖ 195), Kartaca Savaşları -kadınların da maddi manevi katkıları ile- son bulmasına rağmen Oppius Yasası'nın hâlâ yürürlükte olması, üstelik herkes barış ve huzur içinde hayatını sürdürürken sadece kadınların bu yasaya tabi olmaları, onların, savaşın bedelini hâlâ ödemeye devam ettiklerini göstermekteydi. Bu haksızlığa karşı çıkan kadınlar (*matronae*) Roma tarihindeki en büyük kadın hareketinin öncüsü olmuşlardır: Kadınlar, bir araya gelerek devlet görevlilerine karşı kendi iradeleri ile (*sua sponte*) haklarını savunmuşlar, haklarına sahip çıkmışlardır. Kadınların ilk kez şahsi çıkarları için verdikleri bu ilgi çekici ve başarılı mücadele, Livius'un (Liv. XXXIV. 1-8), Valerius Maximus'un (IX. 1. 3), Tacitus'un (*ann.* III. 33-34), Cassius Dio'nun (XVIII. fr. Zon. IX. 17) yapıtlarında ayrıntılı biçimde işlenmiştir.

Kadınların lüks tüketimini denetim altına alan Oppius Yasası (*lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem*, Liv. XXXIV. 4. 6. 3, 4. 7. 1), kadınların yarım onstan fazla altına sahip olmalarını, renkli kıyafet giymelerini, halka açık dini bir tören sebebi ile olmadıkça kentte, kasabada ya da buralara bir milden daha yakın yerlerde araç kullanmalarını yasaklıyordu (Liv. XXXIV. 1. 3; Val. Max. IX. 1. 3. 6-9; Cass. Dio XVIII. fr. Zon. IX. 17; Oros. IV. 20. 14). II. Kartaca Savaşı'nın

¹⁸⁶ *lex Claudia* (İÖ 218), *lex Metilia* (İÖ 217). *Leges Sumptuariae* üzerine bk. Tamer, 2007:121-128.

bitiminden yedi yıl sonra, İÖ 195 yılında, Lucius Valerius Flaccus ile Marcus Porcius Cato'nun *consul*'lükleri döneminde, *tribunus plebis* Marcus Fundanius ve Lucius Valerius'un önerisi ile Oppius Yasası'nın yürürlükten kaldırılması gündeme gelir. Ancak *tribunus plebis* Marcus Iunius Brutus ve kardeşi Publius Iunius Brutus'un bu öneriyi veto etmeleri sonucunda yasaya karşı çıkanlar (*contra legem*) ve yasayı destekleyenler (*pro lege*) arasında büyük bir mücadele (*magnum certamen*) başlar. Her iki grubun taraftarları sokaklara dökülüp Capitolium'u doldururlar. Bu kişiler arasında yasanın iptaline destek veren çok sayıda kadın da vardır. Hiçbir otoriteye boyun eğmeden, kimseden çekinmeden, kocalarını dinlemeden sokaklara dökülen kadınlar (*matronae nulla nec auctoritate nec verecundia nec imperio virorum contineri limine poterant*, Liv. XXXIV. 1. 5. 1-2), *forum*'a giden *tribunus plebis*'lerin yollarını kesip onlardan yasanın iptali için destek isteyerek bu mücadelede aktif rol üstlenirler. Üstelik çevredeki kasabalardan ve köylerden gelenlerle kadınların sayısı gün geçtikçe daha da artar ve kadınlar, *consul*'lere, *praetor*'lara ve diğer devlet görevlilerine giderek onlardan bizzat destek istemeye cüret ederler (Liv. XXXIV. 1. 6-7). Livius, devletin ileri gelenlerinden *consul* Marcus Porcius Cato'nun ve *tribunus plebis* Lucius Valerius'un, bu mücadelenin temsilcileri olarak karşı karşıya geldiklerini anlatır ve onların halk önünde yaptıkları ateşli konuşmaları yapıtında ayrıntılı bir biçimde aktarır:

Mos maiorum'a olan bağlılığı, lükse ve savurganlığa (*luxuria*) ve özellikle de bunların Roma'ya girmesinde büyük rol oynadığını düşündüğü Hellen kültürüne olan düşmanlığı ile tanınan Cato'nun, Oppius Yasası'nın iptaline karşı yaptığı konuşma

(Liv. XXXIV. 2-4), her ne kadar gerçekliği şüpheli de olsa,¹⁸⁷ Cato'nun katı, sert, muhafazakâr kişiliği ile bütünüyle örtüşmektedir¹⁸⁸ ve Roma'nın en katı muhafazakârının ve dolayısıyla onun gibi düşünen diğer Romalıların düşünce yapısı hakkında ipuçları vermesi bakımından da oldukça önemlidir. Yasanın kaldırılmasına kesinlikle karşı olan ve böyle bir şeyi *mos maiorum*'un ihlali olarak gören Cato, konuşmasında, kadınların baskısı sonucu yasanın iptalinin toplumda açacağı tahribat üzerinde durur ve bunu kadınların bir komplosu olarak değerlendirir.¹⁸⁹ Konuşmasında sık sık atalarının, kadınları denetim altına almak ve kadınları erkeklere bağımlı kılmak için uyguladıkları ilkeleri (*iura*) hatırlatan Cato, kendi döneminin erkeklerini, eşleri üzerinde bu kuralları korumayı başaramamakla suçlar ve kadınların bizzat mücadele ederek birtakım haklar elde etmelerinden endişe duyar:

“Ey Romalılar, eğer her birimiz kendi karımız üzerinde bir koca olarak hâkimiyetimizi (*ius*) ve üstünlüğümüzü (*maiestas*) sürdürmeyi başarabilseydik, bugün tüm kadınlarla çok daha az sorun yaşıyor olurduk. Oysa, evde kadınların ölçüsüzlüğüne yenik düşen irademiz (*domi victa libertas nostra impotentia muliebri*) artık burada, *forum*'da da ayaklar altında. Zamanında her biriyle ayrı ayrı başa çıkamadığımız için şimdi hepsiyle birden aynı anda boğuşuyoruz.” (Liv. XXXIV. 2. 1-2)

“Atalarımız kadınların, vasinin *auctoritas*'ı olmadan, kendi kişisel meseleleri dahil hiçbir iş görmemelerini istediler, kadınları babalarına, erkek kardeşlerine, kocalarına bağımlı (*in manu esse parentium, fratrum, virorum*)

¹⁸⁷ Cato'nun ve Valerius'un konuşma metinlerinin orijinalliği üzerine bk. Bauman, 2003: 32 ve 226 not 3.

¹⁸⁸ Cato'nun kadınlar hakkında düşüncelerini ve onlara karşı tutumu yansıtan diğer metinler için bk. Plut. *Cat. Ma.* 8. 2; Gell. X. 23, XVII. 6.

¹⁸⁹ Cato, konuşmasında Apollonios Rhodios'un *Argonautica*'sındaki (I. 609-639), erkeklere karşı ayaklanan ve kocalarını öldürmeye başlayan Lemnoslu kadınlara atıfta bulunarak şöyle der (Liv. XXXIV. 2. 3-4): “Ben aslında bunun, erkek soyunun, bir adada kadın soyu tarafından hazırlanan komploya kurban gittiğini anlatan bir masal, uydurma bir hikâye olduğunu düşünüyordum.” Rentschler ve Dawe, Cato'nun bu atfı kadın gücünün ne noktaya varabileceğini örneklemek amacı ile kullandığını aktarırlar (2011: 27).

kıldılar: Oysa biz, onların devletle ilgili konulara bile karışmalarına, neredeyse *forum*'da, toplantılarda ve mecliste yer almalarına (*et foro prope et contionibus et comitiis immisceri*) göz yumuyoruz.” (Liv. XXXIV. 2. 11)

“Kadınlarla ilgili tüm o ilkeleri (*omnia muliebria iura*) hatırlayın, atalarınız onlar aracılığı ile kadınların serbestliğini (*licentia*) kısıtladılar ve onlar aracılığı ile kadınları erkeklere bağımlı kıldılar; siz ise tüm bunlarla denetim altına alınmış kadınları şimdi güç bela zapt edebiliyorsunuz. Neden? Siz eğer kadınların bu kuralları tek tek ele alıp ortadan kaldırmalarına, sonunda da erkeklerle eşit konuma gelmelerine göz yumarsanız artık onlarla baş edebileceğinize inanıyor musunuz? Sizinle eşit haklara sahip olmaya başlar başlamaz sizden üstün olacaklardır!” (Liv. XXXIV. 3. 1-3)

Cato, kadınların, *tribunus plebis*'lerin sunduğu öneriye destek vermelerini, herkesin önünde bir yasanın iptalini savunmalarını ve bunun için sokağa çıkıp tanımadıkları erkeklerin yollarını kesmelerini ve onlardan açık açık yardım talebinde bulunmalarını geleneklere aykırı ve utanç verici bulur. *Forum*'a gelirken kadın ordusunun ortasından (*per medium agmen mulierum*) utanç duyarak geçtiğini, onları azarlamamak için kendisini zor tuttuğunu söyler:

“Eğer saygınlık ve alçak gönüllülük bakımından hepsinden ziyade içlerinden bazılarına duyduğum çekingenlikten (*verecundia*) ve bir *consul* olarak onları azarlıyor gibi görünmek istemeyişimden ötürü kendimi tutmasaydım onlara şöyle derdim: ‘Herkesin içinde koşturmak, yolları kapamak, tanımadığınız erkeklerden destek istemek âdeti (*mos*) de nereden çıktı? Aynı şeyi evde kendi kocalarınızdan isteyemediniz mi? Yoksa kendi evinizden çok herkesin içinde, kendi kocalarınızdan çok başkalarının kocaları üzerinde mi daha etkilisiniz? Eğer utanç duygusu (*pudor*), evde olmadığınızda da siz kadınları temel sınırları içinde (*sui iuris finibus*) tutsaydı, bugün hangi yasaların önerildiği ya da iptal edildiği ile ilgilenmek size düşmezdi.” (Liv. XXXIV. 2. 8. 10)

Kadını kontrol edilemez bir canavara (*indomito animali*, Liv. XXXIV. 2. 13.

2) benzeten Cato, eğer dizginleri kadınlara bırakılırsa onların, bu serbestliği (*licentia*) asla ölçülü bir şekilde kullanmayacaklarını, eğer erkekler onları denetim altına almazlarsa onların bunu kendi kendilerine asla yapmayacaklarını ileri sürer ve

her bakımdan özgür (*libertas*) ve serbest (*licentia*) olmak isteyen kadınların, eğer bu savaşı kazanırlarsa artık her alanda mücadele etmeye kalkışacaklarını ima eder (Liv. XXXIV. 2. 13-14). Cato'ya göre, bir tek yasanın kaldırılması, diğer yasaların da etkisini zayıflatacaktır; zira Cato'ya göre “Hiçbir yasa herkes için yeterince adil değildir. Düşünülmesi gereken şey sadece, herkes içinde çoğunluğun yararına olmasıdır.” (Liv. XXXIV. 3. 5)

Cato, geçmişte Magna Mater heykelinin Roma'ya getirilmesi için toplanan kadınları bir araya getiren şeyin *religio* (inanç) olduğunu hatırlatır ve zamanındaki kadınların ise, harcamaları ve lüks konusunda hiçbir kısıtlama olmasın diye (*ut ullus modus sumptibus, ne luxuriae sit*) meydanlara koştuklarını söyleyerek bu kadın hareketini küçümser (Liv. XXXIV. 3. 7-9). *Avaritia* ve *luxuria*'yı devlet için felaket (*pestis*) olarak gören Cato (Liv. XXXIV. 4. 2. 1-2),¹⁹⁰ zamanının kadınlarını açgözlülükle suçlar: Epeiros Kralı Pyrrhus'un (İÖ 319/318-İÖ 272) geçmişte elçisi Kineas aracılığı ile Romalı erkekleri ve kadınları hediyelerle kandırmaya kalkıştığında hiçbir kadının bu hediyeleri kabul etmediğini hatırlattıktan sonra,¹⁹¹ “Eğer Kineas şimdi o hediyelerle kenti dolaşıydı hediyeleri kabul etmek için sokakta bekleyen çok sayıda kadın bulabilirdi.” der (Liv. XXXIV. 4. 6-11). Cato, Oppius Yasası'nın, kadınları, hayattaki en büyük utanç (*pudor*) olan cimrilik (*parsimonia*) ve sefaletten (*paupertas*) koruduğunu savunur; zira Cato'nun görüşüne göre, kadınların, zaten sahip olmaları yasak olan bir şeye sahip olmamaları bu tür duyguları engeller (Liv. XXXIV. 4. 13). Zengin kadının (*locuples*), yoksulla eşit

¹⁹⁰ Sallustius da Cato gibi, devletin ahlaki değerlerinin (*civitatis mores*), *luxuria* ve *avaritia* yüzünden bozulduğunu ileri sürer (*Catil.* 5. 8).

¹⁹¹ Pyrrhus'un Romalı kadınları etkilemeye çalışması hakkında bk. Plut. *Pyrrh.* 18; App. *Samn.* III. 11. Appianus, Pyrrhus'un, Roma'daki para sıkıntısından ve eskiden beri kadınların Romalı erkekler üzerindeki etkisinden haberdar olduğundan bu işe kalkıştığını ileri sürer.

görünmeye (*exaequatio*) tahammül edemediği için yasaya karşı çıktığını ileri süren Cato, yasanın aynı zamanda insanlar arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırdığını, kadınlar arasında gösteriş savaşını engellediğini savunur ve eğer yasa kaldırılırsa zenginlerin kendilerini üstün göstermek için lüks tüketimde bulunacaklarını, yoksulların da değersiz görünmemek için maddi güçlerinin üzerinde harcama yapacaklarını ve tüm bunların erkekleri mutsuz edeceğini ileri sürer (Liv. XXXIV. 4. 14-18). Cato, Romalı erkeklere, eğer yasa kaldırılırsa bundan sonra hiçbir şeyin yasanın çıkmasından önceki gibi olmayacağını, ahlaksız bir adamın tutuklanıp serbest kaldıktan sonra eskisinden çok daha tehlikeli olması ya da zincirlerinden kurtulmuş bir hayvanın artık çok daha saldırgan olması gibi, lüks tüketimin de bundan sonra baş edilemez boyutlara ulaşacağını söyler ve konuşmasını “Ben, Oppius Yasası’nın kesinlikle kaldırılmaması gerektiğini düşünüyorum: Dilerim aldığınız kararla tüm tanrıları memnun edersiniz!” diyerek bitirir (Liv. XXXIV. 4. 19-21).

Genel olarak kadınların yasanın iptali için yaptıkları girişimden bahsederken tertip (*coniuratio*), isyan (*consternatio*), ayaklanma (*secessio*), başkaldırı (*sedition*), toplanma (*contio*) sözcüklerini¹⁹² kullanan Cato, bu girişimi, geçmişte *plebs*’in, haklarını elde etmek için Kutsal Dağ’a çekilmesi (*secessio plebis in montem sacrum*) ile özdeşleştirir ve kadınların da bu şekilde birtakım haklar elde etmesinden, kendisinin (dolayısıyla devletin) kadınların istediğine boyun eğmek zorunda

¹⁹² *coniuratione muliebris*, Liv. XXXIV. 2. 3. 2; *consternatio muliebris*, Liv. XXXIV. 2. 6. 1; *feminas ... seditio*, Liv. XXXIV. 2. 7. 1-2; *mulierum secessionem*, Liv. XXXIV. 2. 7. 3; *matronae consternatae*, Liv. XXXIV. 3. 6. 2; *contione*; Liv. XXXIV. 3. 7. 1. Cato’dan sonra söz alan Valerius da, Cato’nun, kadınların hareketinden bahsederken “*seditio muliebris*” ve “*secessio*” ifadelerini kullanmasını, onun, kadınların Kutsal Dağ’a ya da Aventum’a çekilmelerinden korkmasından kaynaklandığını ileri sürer (Liv. XXXIV. 7. 14).

kalmasından korkar ve bu açıdan kadınların bu başkaldırısını (*haec consternatio muliebris*) devlet için onur kırıcı (*deformis*) bulur (Liv. XXXIV. 2. 7).¹⁹³

Cato'nun konuşmasını tamamlamasının ardından yasayı destekleyen *tribunus plebis*'ler söz alır ve daha sonra da, yasanın kaldırılması önerisini sunan Lucius Valerius konuşmasını yapar. Valerius konuşmasında, Cato'nun, konuyu tartışmaya yönelik değil, daha çok kadınları suçlamaya yönelik sözcükler (*plura verba in castigandis matronis*, Liv. XXXIV. 5. 3. 2) kullandığını ileri sürer. Cato'nun, kadınların, savaş sırasındaki sıkıntılı günlerde kendileri aleyhine çıkmış olan bir yasanın, yurdun artık içinde bulunduğu barış ve huzur dolu günlerde iptal edilmesini istemek için sokaklara dökülmelerini, toplanma (*coetus*), başkaldırı (*sedition*) ve zaman zaman da kadınların ayaklanması (*secessio muliebris*) olarak adlandırmasını, onun, söylevlerindeki ateşli ve sert üslubuna bağlar ve bu tarz ifadelerin konuyu abartmak için kullanıldığını ileri sürer (Liv. XXXIV. 5. 5-6). Cato'nun suçlamalarına ve endişelerine tek tek karşılık veren Valerius, savunmasını beş yönlü yapar: İlk olarak, kadınların sokağa dökülmelerini daha önce rastlanmamış bir durum olarak gösteren Cato'nun ifadelerini çürütmek için Roma tarihinden örnekler verir ve bu tür bir hareketin tarihte ilk olmadığını savunur.¹⁹⁴ İkinci olarak da, yasanın savaş sırasında, savaş koşulları uyarınca çıkarıldığını, dolayısıyla geçici ve değişebilecek bir yasa olduğunu (*leges, mortales ... mutabiles*), çoğunlukla barış zamanında

¹⁹³ Rentschler ve Dawe'e göre (2011: 21-29), yasanın iptaline karşı çıkan Cato'nun büyük olasılıkla asıl amaçladığı şey Roma'ya girmekte olan Hellen kültürünün tahrip edici etkisi karşısında kadınları denetim altında tutmaktır. Bu nedenle Cato, geçmişte savaşın zararlı etkilerinin yok edilmesi amacı ile çıkarılmış olan yasanın, artık koşullar değişmiş olsa da, bu kez toplumun Hellenin zararlı etkilerinden korunması amacı ile yürürlükte kalmasından yanadır.

¹⁹⁴ Valerius'un örnek olarak saydığı kadınlar: Barış için iki ordu arasına giren Sabin kadınları; Marcus Coriolanus'un ordusunun kentten çekilmesini sağlayan kadınlar; Roma, Gallia akınına uğradığında altınlarını devlet hazinesine bağışlamaya karar veren kadınlar; Hannibal'e karşı yapılan savaş sırasında para sıkıntısı yaşanınca hazineye para yardımında bulunan dullar; Roma'yı savaşın verdiği sıkıntılardan kurtarmak için toplanıp Magna Mater heykelini karşılamaya deniz kıyısına giden kadınlar (Liv. XXXIV. 5. 7-10).

Çıkarılan yasaların savaşta, savaş zamanında çıkarılan yasaların barışta yürürlükten kaldırıldığını ileri sürerek Oppius Yasası'nın barış zamanında hâlâ yürürlükte olmasının anlamsız olduğunu savunur (Liv. XXXIV. 6. 5-6). Valerius, yasayı, kadınları denetim altında tutmanın ve toplum ahlakını korumanın bir koşulu olarak değerlendiren Cato'ya şu soruları yöneltir:

“Bu yasa, kraliyet dönemine ait, kentimizle aynı anda doğmuş eski bir yasa mı? Yoksa hemen ardından, yazısız ilkeleri yasalaştırmak için atanan *decemvir*'ler tarafından On İki Levha Kanunu'na yazılan bir yasa mı? Bu, atalarımızın o olmadan kadınlık onurunun (*decus matronale*) korunamayacağını düşündükleri bir yasa mı? Bundan dolayı mı biz, o yasayla birlikte kadınların ahlakı ve arılığının (*pudorem sanctitatemque feminarum*) da sona ereceğinden endişe etmeliyiz? Peki, bu yasanın, sadece yirmi yıl önce, Quintus Fabius ve Tiberius Sempronius'un *consul*'lükleri döneminde çıkarılmış yeni bir yasa olduğunu bilmeyen var mı? Bu yasa olmadan kadınlar yıllarca ahlaki değerlere en iyi şekilde uyarak (*optimis moribus*) yaşamış olduklarına göre neden yasa kaldırılınca kendilerini lükse vereceklerinden endişe duyuluyor?” (Liv. XXXIV. 6. 8-10)

Valerius ardından (nc olarak), Oppius Yasası'nın, toplumsal değil, maddi gerekçelerle çıkarılmış olmasına vurgu yapar: Yasanın, kadınların şehvetinin (*libido muliebris*) dizginlenmesi amacı ile değil, Hannibal yüzünden devletin düştüğü zor durumun atlatılması amacı ile çıkarılmış olduğunu ifade eder ve o koşullarda herkesin devlete destek olduğunu, maddi açıdan yaşanan sıkıntıları hafifletmek için dulların ve yetimlerin (*viduae et pupilli*) paralarını devlet hazinesine bağışladıklarını, o dönemde herkesin, evlerinde belli bir miktardan fazla altın, gümüş bulundurmalarının yasaklandığını anlatır (Liv. XXXIV. 6. 11-14). Valerius, ayrıca, kadınların tuttuğu yas yüzünden Ceres şenliği'nin iptal edilmesi üzerine *senatus*'un yas süresini otuz gnle sınırlandırdığı bir dönemde (İÖ 216), kadınların lüks ve giyim kuşam ile (*luxuria et ornatus*) ilgilendiklerini düşünmenin ne kadar mantıksız

olduğuna işaret ederek Oppius Yasası’nın, devlet tarafından, yaşanan zor koşullardan dolayı, her bireyin parasını devletin yararına kullanması için çıkarılmış olduğunu söyler. Savaş sırasında alınan diğer tedbirlerin artık bir geğerliliği yokken kadınların neden hâlâ bedel ödemek zorunda olduklarını, barış ve huzurun meyvelerinden (*pacis et tranquillitatis publicae fructus*) neden sadece kadınlarının mahrum bırakıldıklarını sorar (Liv. XXXIV. 6. 14-18, 7. 1).

Valerius daha sonra (dördüncü olarak), yasanın hem erkek ile kadın arasında, hem de Romalı kadınlar ile Latin kadınlar arasında eşitsizliğe yol açtığını savunur: Romalı kadınlar kendi topraklarında yaya halde yolculuk yapmaya mecburken komşularının kadınlarını kentte araçlarıyla, giyinip kuşanmış halde rahatça gezdiklerini gördüklerinde bunun, zaten kolay etkilenen kadınların ruhunda yara açacağını, onlar için acı ve aşağılanma (*dolor et indignatio*) duygularına neden olacağını ileri sürer (Liv. XXXIV. 7. 3-7). Çünkü Valerius’a göre süsün ve zarafetin kadınlar için anlamı son derece büyüktür, yazar bu düşüncesini şöyle ifade eder:

“Onlar ne kamu görevi, ne rahiplikler, ne zafer alayları, ne rozetler, ne askeri armağanlar, ne de savaş ganimetleri elde edebilirler: şıklık, takılar ve giyim kuşam (*munditiae et ornatus et cultus*); bunlardır kadınların rozetleri (*insignia*); bunlarla memnun olur, bunlarla gururlanırlar, atalarımız buna ‘kadının dünyası’¹⁹⁵ dediler.” (Liv. XXXIV. 7. 8-10)

Valerius, konuşmasını tamamlarken (beşinci olarak), yasanın kaldırılmasının erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini azaltmayacağını (*minus ... in manu*)

¹⁹⁵ Livius’un yanı sıra Cassius Dio da yapıtında Cato’nun konuşmasına kısaca yer verir; bu konuşmadan, Cato’nun, Valerius’un bu düşüncesine tamamen karşı olduğu, bu iki büyük devlet adamının “kadının dünyası”nı (*mundus muliebris/mulieris*) tamamen farklı tasarladıkları anlaşılmaktadır: “O halde kadınlar, altınla, değerli taşlarla ya da parıltılı şeylerle ve Amargos işi pahalı giysilerle değer, akıl ile (*σωφροσύνη*), koca sevgisi ile (*φιλανδρία*), evlat sevgisi ile (*φιλοτεκνία*), itaat ile (*πειθοή*), ölçölülük ile (*μετρίότητι*), yerleşmiş yasalar ile (*τοις νόμοις τοῖς κεϊμένοις*), silahlarımız ile (*τοῖς ὅπλοις τοῖς ἡμετέροις*) zaferlerimiz ile (*ταῖς νίκαις*), ganimetlerimiz ile (*τοῖς τροπαίοις*) süslensinler.” (Cass. Dio XVIII. fr. Zon. IX. 17) *Mundus mulieris* üzerine bk. Valmaņa A., 2011: 75-80.

savunur: Yasalara göre, kız evlatların (*filiae*), eşlerinin (*uxores*), kız kardeşlerin (*sorores*), erkek akrabaları hayatta olduğu sürece asla bağımlılıktan kurtulamayacaklarını (*numquam salvis suis exiit servitus muliebris*, Liv. XXXIV. 7. 12. 1) ve zaten onların, dulların ve yetimlerin başına gelen bu tür bir özgürlükten (*libertas*) tiksindiklerini söyler. “Kadınlar takıları konusunda yasadansa size bağımlı olmayı tercih ederler. Siz onları esaret altında değil (*non in servitio*), yetki ve vesayet altında (*in manu et tutela*)¹⁹⁶ tutmalısınız; efendileri (*domini*) yerine babaları (*patres*) ya da kocaları (*vires*) olarak bilinmeyi tercih etmelisiniz (Liv. XXXIV. 7. 13).” der. Son olarak kadının zayıf doğasının ne karar verilirse ona uymak zorunda olduğunu söyleyerek (... *patiendum huic infirmitati est*) kararı *tribunus plebis*’lere bırakır (Liv. XXXIV. 7. 15).

Livius, yasa aleyhine ve lehine (*contra legem proque lege*, XXXIV. 8. 11) yapılan bu konuşmaların sonrasında, ertesi gün kadınların çok daha kalabalık bir şekilde sokaklara döküldüklerini, vetoda bulunan *tribunus plebis*’lerin kapılarına dayandıklarını ve istediklerini alana kadar pes etmediklerini, sonuçta *tribunus*’ların her birinin yasanın iptalinden yana oy kullandığını ve Oppius Yasası’nın böylece yürürlükten kalktığını aktarır (Liv. XXXIV. 8. 1-3).

Cassius Dio’nun anlatısına göre, uzun bir konuşma yapan Valerius, konuşmasının sonunda Cato’ya alaycı bir tavırla, madem kadınların süslerinden hoşlanmıyor, o zaman kadınları, saçlarını kesip ve erkek gibi giydirip zırhlarıyla birlikte atlara bindirmesini ve yanında Hispania’ya götürmesini, böylece kentteyken meclise de girebileceklerini söyler. Valerius’un bu şakasını ciddiye alan kadınlar ise,

¹⁹⁶ Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarına kadar kadının, kocasının ya da kocasının aile babasının *manus*’u altına girmesi zorunlu idi. Evlenmeden önce babasını yitiren bir kadın ise en yakın *agnat*’ının vesayeti (*tutela*) altına girerdi. Evli kadınlar üzerinde egemenlik hakkının (*manus*) kurulması üzerine bk. Emiroğlu, 2003: 38-42.

tam yasanın iptali onaylanırken merakla meclise girerler. Hızlı bir şekilde yasa yürürlükten kaldırılınca kadınlar meclisin içinde mücevherlerini takıp dans ederek dışarı çıkarlar (Cass. Dio XVIII. fr. Zon. IX. 17).

Kadının zaferi ile sonuçlanan bu mücadeleyi lüks ve tutku konusunu işlerken (*de luxuria et libidine*) ele alan Valerius Maximus'un yorumundan, yazarın, Cato'nun fikirlerini desteklediği, bu zaferi, kadınların savurganlığının başlangıcı olarak gördüğü anlaşılmaktadır:

“O dönemin erkekleri bu tuhaf topluluğun inatçı azminin (*insoliti coetus pertinax studium*) nasıl bir medeniyete yol açacağını (*ad quem cultum tenderet*) ya da yasalara karşı galip gelen kadının (*legum victrix*) cüretinin (*audacia*) hangi noktaya varacağını tahmin edemediler. Eğer dikkatlerini biraz olsun kadının, her gün bir yenisi ve daha pahalısı eklenen süs malzemelerine vermiş olsalardı, felakete sürükleyen bu savurganlığa daha baştan karşı çıkarlardı. Kadınlardan niye daha fazla bahsedeyim? Kadınların hem entelektüel anlamdaki zayıflıkları (*imbecillitas mentis*) hem de ciddi işlerdeki dikkate alınmayan hevesleri (*graviorum operum negata adfectatio*), onların, tüm gayretlerini dış görünümüne daha fazla bakmaya harcamalarına neden olur.” (Val. Max. IX. 1. 3. 10-20)

Tacitus da *Annales* adlı yapıtında Oppius Yasası'na değinmiştir (III. 33-34): Burada, Aulus Caecina Severus, İS 21 yılında, *senatus*'ta Africa Eyaleti konusunda görüşmeler yapılırken, devlet görevlilerin başka eyaletlere göreve giderken eşlerini yanlarında götürmemeleri konusunda bir yasa önerisinde bulunur. Kadınların barış zamanı savurganlıkla, savaş zamanı korkaklıkla vakit geçirdiklerini ileri süren, “kadın”ın zayıf ve dayanıksız olmasının yanı sıra, eline fırsat geçtiğinde acımasız, açgözlü ve politikada hırslı olduğunu (... *non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum, ann.* III. 33. 10-12) ifade eden Caecina, önerisini savunurken Oppius Yasası'nı hatırlatır ve bir zamanlar Oppius Yasası ve diğer yasalarla denetim altına alınmış kadınların

artık zincirlerinden kurtulduklarını, evleri, mahkemeleri, hatta orduları idare ettiklerini (... *domos, fora, iam et exercitus regerent*), karar verirken çok sert ve saldırgan (... *pervicacibus magis et impotentibus*) davrandıklarını ileri sürer. *Senatus* üyelerinin çoğu gibi Caecina'nın önerisine karşı çıkan Marcus Valerius Messalla Messallinus ise, konuşmasında, eskilerin katı kurallarının çoğunun (*multa duritiae*) artık yumuşatıldığını belirtir ve Oppius Yasası'nın o dönemde devletin yaşadığı olumsuz koşullardan ötürü devletin esenliğinin sağlanması amacı ile çıkarılmış olduğunu söyler.

Kadınların Oppius Yasası'nın iptali için verdikleri mücadele belirli haklar elde etmeleri ve özgürleşmeleri adına ilk ve en önemli adım olmuştur. Bu mücadele her ne kadar erkekler tarafından toplumdaki ahlaki çöküşün bir parçası, hatta sebebi olarak yorumlansa da aslında kadınlar bu mücadeleye girerek toplumdaki varlıklarını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte *lex Oppia*'nın kaldırılması, yasa yoluyla kadınlar üzerinde baskı kurulması durumunu sonlandırılmamıştır. Marcus Porcius Cato'nun, kadınların lüks tüketimini ortadan kaldırmayı hedefleyen mücadelesi devam etmiştir ve onun ateşli konuşmaları¹⁹⁷ sayesinde İÖ 169 yılında, kadınların vasiyetname ile mirasçılıklarına ciddi kısıtlamalar getiren *lex Voconia* kabul edilmiştir (Cic. *Cato* 14). *Tribunus plebis* Voconius Saxa'nın önerisiyle çıkarılan bu yasa ile yüksek sınıfa mensup kişilerin, genç kızları (*virgines*) ve kadınları (*mulieres*) *heredes* olarak göstermeleri engellenmiştir (Cic *Verr.* 2. I. 107).¹⁹⁸ Ancak genellikle

¹⁹⁷ Cato'nun *lex Voconia*'yı savunduğu konuşmasından (*suasio legis Voconiae*) günümüze şu parça kalmıştır (ORF fr. 158): “Önce kadın size büyük bir *dos* getirmiştir; daha sonra kocasının *potestas*'ına bırakmadığı, kocasına borç olarak verdiği çok miktarda parayı geri alır. Sonra da öfkelenildiği bir anda şahsi kölesine kocasını izlemesini ve paranın peşine düşmesini emreder.”

¹⁹⁸ “Yasaya göre yüksek sınıflara mensup kişiler kadınları *heredes* olarak belirleyemezler. Hiç kimse muayyen mal vasiyeti veya ölüme bağlı bağışlama (*donatio mortis causa*) ile *heredes*'in aldığından fazlasını alamaz. Bu şekilde kadınların vasiyetnamesiz miras paylarına dokunulması engellenirken, yüksek sınıfların kadınlarının *heredes* yapılması engellenerek onlara darbe indirilmiştir. Kanunun

kadınlar bu yasadan kaçmanın hilelerini bulmuşlardır. Nitekim yasa bir süre sonra uygulanmamaya başlanmış, Augustus zamanında ise tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁹⁹

etkisi yüksek sınıf kadınlarının erkeklerle karşı karşıya kaldıklarında vasiyetnamesiz miras paylarıyla sınırlanmalarını zorunlu kılar. Kadınların alabilecekleri şöyle belirlenmiştir: Vasiyetname yapılmamışsa kadın kanuni miras payını alacak, vasiyetname varsa erkekler heredes olacak, kadına terekenin bir bölümünü içeren bir miras hissesi (legatum partitionis) bırakılacak ve eğer vasiyetname yapılmış, ancak kadınlar ihmal edilmişse, vasiyetnamesiz mirasçılık paylarını alacaklardır. Ancak ailede hiç erkek yoksa kadınlar ne olacaktır? Tek bir kız varsa baba yasaya uyabilmek için dışarıdan bir erkek belirleyek ve mirasın yarısı erkeğe, diğer yarısı da legatum olarak kadına bırakılacaktır. Vasiyetname yoksa, aile reisi vasiyetname yapmak istememişse vasiyetnamesiz mirasçılık kuralları geçerli olacaktır.” (Tamer, 1999: 235-236)

¹⁹⁹ *Lex Voconia*’nın şartlarının ortadan kalkması hakkında bk. Tamer, 1999: 236-237.

II.3.2. Cumhuriyet'in Yeni Kadın İmgesi: Aemilia Tertia Paulla

İÖ 219 ve İÖ 216 yıllarında iki kez *consul* olarak görev yapan ve ikinci *consul*'lüğü sırasında II. Kartaca Savaşı'ndaki Cannae bozgununda hayatını kaybeden komutan Lucius Aemilius Paullus'un kızı Aemilia Tertia, aynı zamanda İÖ 202'de Hannibal'i yenerek Roma'ya büyük bir zafer getiren, Roma'yı tarihindeki en büyük tehlikeden kurtaran Publius Cornelius Scipio Africanus Maior'un (İÖ 236-183) da karısıdır. Aemilia tarihe, soyluluğunun ve zenginliğinin yanı sıra ailesinin ve çocuklarının²⁰⁰ başarıları ile geçmiştir.

Oppius Yasası'nın gündemde olduğu dönemde yaşayan ve bu yasanın kaldırılması için mücadele eden kadınlar arasında yer aldığı düşünülen²⁰¹ Aemilia, Eskiçağ yazarlarının yapıtlarında zenginliği ve gösteriş tutkusu ile yer almıştır. Aemilia hakkında en güvenilir bilgiyi, Aemilia'nın aynı zamanda aile dostu olan Polybios'un yapıtında bulmaktayız. Polybios, Aemilia'nın son derece zengin bir kadın olduğunu ve bu zenginliğini sergilemekten büyük zevk aldığını anlatır. Polybios, Aemilia'nın, kadınların katıldığı dinsel şöenlere giderken giyimi kuşamı ve arabasının süsleri ile zenginliğini sergilediğini, şöenler için yanına aldığı tüm malzemelerin (sepetler, çanaklar) altın ya da gümüşten olduğunu ve nereye giderse gitsin yanında erkek ve kız hizmetçilerden oluşan büyük bir grup ile yolculuk yaptığını aktarır (XXXI. 26. 3-5).

Livius ve Valerius Maximus'un yapıtlarında ise, Aemilia'nın evlilikteki rolü ve evliliğe bakışı üzerine bilgiler bulmaktayız. Livius'un anlatısına göre, Cornelius

²⁰⁰ En büyükleri olan Publius Cornelius Scipio, seçkin bir *orator* olmuştur. İkinci oğlu Lucius Cornelius Scipio İÖ 174 yılı *praetor*'udur. İki kızından büyük olanı, Cornelia, kuzeni (İÖ 138 yılı *consul*'ü) Publius Cornelius Scipio Nasica ile evlenmiştir. Diğer kızı Cornelia ise Tiberius Sempronius Gracchus'la evlenmiş ve Roma'nın en ünlü reformcuları Tiberius ve Gaius Sempronius Gracchus'u dünyaya getirmiştir.

²⁰¹ Bauman, 2003: 27, 30.

Scipio Africanus, en küçük kızı Cornelia'yı, karısı Aemilia'ya danışmadan Tiberius Gracchus ile sözlendirir ve Aemilia bunu öğrendiğinde bir anne olarak kendisinin onayı alınmadığı için kadınca bir öfke ile (*muliebriter indignabunda*) kocasına içerlenir (XXXVIII. 57. 7.2); buna karşın damadın Tiberius Gracchus olması Aemilia'nın öfkesinin yumuşamasına neden olur (XXXVIII. 57. 7-8).²⁰²

Valerius Maximus ise, Aemilia'nın kocasına olan bağlılığından (*fides*) bahseder, onun kocasına gösterdiği anlayışlılığını, içtenliğini (*comitas*) ve sabrını (*patientia*) şöyle anlatır:

“Şimdi de evli bir kadının bağlılığından bahsedelim. Africanus'un ilk karısı, Gracchus'ları dünyaya getiren Cornelia'nın annesi Aemilia (*mater Corneliae Gracchorum*) öyle anlayışlı, öyle sabırlı bir kadındı ki kocasının, kendi kölelerinden bir kız ile ilişkisi olduğunu öğrendiği halde, sıradan bir kadın olarak böyle büyük bir adamı, dünyayı zapt eden Africanus'u iradesizlikle suçlanan bir sanık haline getirmemek için (*ne domitorem orbis Africanum femina magnum virum impatientiae reum ageret*) bilmiyormuş gibi yaptı. Üstelik zihni intikam duygusundan öyle uzaktı ki Africanus'un ölümünden sonra köle kızı azat edip kendi azatlısı ile evlendirdi.” (Val. Max. VI. 7. 1)

Livius'un ve Valerius Maximus'un yorumları, genel olarak Romalıların evliliğe bakış açısı hakkında da bilgi verir niteliktedir. Livius'un, Aemilia'nın, kendisine danışılmadan karar verilmesine içerlemesinden bahsederken bunu genel olarak tüm kadınlara özgü bir davranış olarak nitelemesi (*muliebriter*), Aemilia'nın, bir kadın olarak, kızlarının gelecekları konusunda söz sahibi olmayı beklediği ve

²⁰² Livius bu hikâyenin gerçekliği konusunda şüphelidir; yazarın anlatısına göre Scipio Africanus'un, kızının sözü ya da evliliği sırasında hayatta olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır (XXXVIII. 57. 3). Plutarkhos da Aemilia ile Scipio Africanus'a atfedilen bu hikâyenin esasında Antistia ve Appius Claudius Pulcher (İÖ 143 yılı *consul*'ü) arasında yaşandığını, Antistia'nın kocasına, kendisine danışmadan kızı Claudia'yı sözlendirdiği için sinirlendiğini, ancak daha sonra damat adayının (Cornelia ile Tiberius Gracchus'un oğlu) genç Tiberius olduğunu duyunca yumuşadığını aktarır. Polybios dâhil çoğu kaynakta hikâyenin bu şekilde yer aldığını belirten yazar, Aemilia'nın kızı Cornelia'nın, babası Scipio Africanus'un ölümünden sonra akrabaları tarafından Tiberius ile evlendirildiğini ileri sürer (*Ti. Gracch.* 4. 4).

bunun doğal olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Valerius'un anlatısından ise, evli bir kadının, kocasının aşk kaçamaklarını görmezlikten gelmesinin övgüyü hak eden bir davranış olduğu anlaşılmaktadır.²⁰³

Polybios'un anlatısına göre, Aemilia'nın serveti, ölümünden sonra, oğlu Cornelius Scipio'nun evlat edindiği üvey torunu (ve aynı zamanda öz yeğeni) Publius Cornelius'a kalır. Bununla birlikte Aemilia'nın erkek kardeşi Lucius Aemilius Paullus²⁰⁴ ile Papiria'nın²⁰⁵ oğlu olan Publius Cornelius, üvey büyükannesinden kalan serveti öz annesi Papiria'ya verir. Kocasını ile uzun süre önce boşanan, bu nedenle maddi sıkıntı yaşayan ve sosyal yaşamdan kısıtlanıp eve kapanmak zorunda kalan Papiria, oğlunun bu cömertliğinin ardından ilk fırsatta dinsel bir şölene tıpkı Aemilia gibi büyük bir zenginlik ve gösteriş içerisinde katılır ve onu gören kadınlar Publius Cornelius Scipio'nun annesine göstermiş olduğu

²⁰³ Plutarkhos'un da aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır: *mor.* II. 140. B. Roma'da kadından erkeğin kaçamakları konusunda hoşgörülü ve sabırlı olması beklenirken erkeğin, zina yaparken yakaladığı karısını öldürme hakkı bulunuyordu. Aulus Gellius'un, geçmiş dönemde yaşamış kadınların yaşam tarzı ve gelenekleri üzerine (*de mulierum veterum victu et moribus*) Marcus Cato'nun konuşmasından yaptığı alıntı bu gerçeği ortaya koymaktadır (X. 23. 1-2): "Roma halkının yaşam tarzı ve kültürü üzerine yazmış olan kişiler, kadınların, Roma'da ve Latium'da ölçülü bir yaşam sürmüş olduklarını, eski dilde *temetum* denen şaraptan kendilerini daima uzak tutmuş olduklarını, eğer içki içmişlerse kokusundan anlaşılın diye akrabalarını öpmelerini gerektiren bir geleneğin var olduğunu söylerler. ... Cato, içki içen kadınların (*mulieres*), ahlaksızlık ve zina suçu ile mahkemeye çıkan bir kadın kadar ağır şekilde yargılanıp cezalandırıldıklarını aktarır. Cato'nun evlilik üzerine kaydedilen konuşmasındaki ifadeleri aktardım ki bu metinde erkeklerin, zina yaparken yakalanan eşlerini öldürme haklarının bulunduğu da yazılmıştır. Cato bu konuda şöyle demiştir: 'Erkek boşanırken *ensor* yerine kendisi karısını yargılar ve buna uygun olarak, erkeğin, eğer karısı tarafından kötü ve yüz kızartıcı bir suç işlenmişse sınırsız bir yargılama gücü (*imperium*) vardır; karısı eğer içki içmişse cezalandırılır, eğer zina suçu işlediye mahkûm edilir.' Öldürme yetkisi hakkında (*de iure occidendi*) ise şöyle yazılmıştır: 'Eğer karını zina yaparken yakalamışsan onu mahkeme olmaksızın (*sine iudicium*), ceza almadan (*sine inpune*) öldürebilirsin; fakat eğer sen zina yaparsan ya da ahlaksız bir duruma düşersen ne o sana parmak uzatmaya cesaret edebilir ne de yasa buna izin verir.'" Dionysios da Romulus'un koyduğu yasalara göre, Roma'da kadınların, yüz kızartıcı suç işlemişlerse kocaları tarafından yargılandıklarını; evli kadınların zina suçu işlemeleri ve içki içmeleri durumunda, eşlerinin ve akrabalarının onları yargılama ve ölümle cezalandırma yetkisi olduğunu anlatmıştır (*ant.* II. 25. 6-7). İçki içen kadının sert şekilde cezalandırılması üzerine ayrıca bk. Val. Max. II. 1. 5, VI. 3. 9.

²⁰⁴ İÖ 182 ve İÖ 168 yıllarında *consul* olarak görev yapmıştır.

²⁰⁵ Papiria'nın Lucius Aemilius Paullus ile evliliği hakkında bk. Plut. *Aem.* 5.

iyiliğe ve cömertliğe hayran kalarak onun için dua ederler. Polybios böylece, Publius Cornelius Scipio'nun ününün -konuşmayı ve abartmayı seven kadınlar sayesinde- hızla yayıldığını aktarır (Pol. XXXI. 26). Polybios'un anlatısına göre, Publius Cornelius Scipio, Aemilia'nın kızlarının kocalarına da, hakları olan *dos*'un²⁰⁶ tamamını zamanından önce bir kerede öder (XXXI. 27); annesi Papiria'nın ölümünden sonra ise, Aemilia'dan kalan serveti bu kez, yasal bir zorunluluğu olmadığı halde annesi Papiria'nın kız kardeşlerine bağışlar (XXXI. 28. 7-8). Polybios'u kaynak alan Diodorus Siculus da, Aemilia ve Papiria'dan, Cornelius Scipio'nun iyilikseverliğini, cömertliğini ve bir evlat olarak *pietas*'ını örneklemek için bahseder; yazar Polybios'un yapıtındaki bilgileri herhangi bir değişiklik yapmadan aktarır (XXXI. 27).

Aemilia hakkında bildiklerimiz bu kadarla sınırlı olmakla birlikte, onun, Cumhuriyet Dönemi'nin ortalarından itibaren zenginleşmeye ve özgürleşmeye başlayan kadınların temsilcisi olduğunu söyleyebiliriz. Aemilia kocasından uzun yaşamıştı, serveti kocasının ölümü ile artmış olmalıydı ve servetiyle, görgüsü ile, çevresiyle çocuklarının gelişimi ve başarıları üzerinde mutlaka etkisi olmuştu.

²⁰⁶ Kadının evlenirken kocasının artan ev masraflarına katkıda bulunmak üzere getirdiği ve kocanın mal varlığını arttıran şeyleri ifade eden "*dos*" ve "*dos*'un tesisi" üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Ayiter, 1958; 1963: 17-39; Roma yazınında "*dos*" için bk. Telatar, 2003:137-146.

II.3.3. Bacchanalia Skandalı

İÖ 204 yılında Cloelia sayesinde Roma'ya getirilen ve toplum tarafından büyük saygı gören Magna Mater kültü, Roma'daki Doğu kültürünün etkisi ile başlayan değişimin en büyük göstergesi idi. Nitekim Roma'da artık kadının ve erkeğin doğrudan birlikte katıldığı aykırı dinsel etkinlikler düzenlenmeye başlamıştı. Bu aslında sosyal ortamda da artık daha rahat bir araya gelebilen kadın ve erkek arasındaki ilişkinin de yansımasıydı. Ancak bu ortamın, ahlaki açıdan yozlaşmaya ve suça teşvik ettiğini düşünen Romalı gelenekçiler Roma'da yabancı kültürlere karşı mücadele ediyorlardı. Bu mücadele, her ne kadar Roma'daki toplumsal değişimin artık önüne geçemeyecek olsa da, İÖ 186 yılında, Roma'da Doğu tanrılarının yasaklanması ile sonuçlanmıştı.²⁰⁷ Eskiçağ yazarları bu yasağı ele alırken toplumdaki değişimi de gözler önüne sermektedirler:

İÖ 186 yılında Roma'da, suç işleyen ve işledikleri suçları Tanrı Bacchus'un tanrısallığı altında saklayan gizli bir tertibin (*coniuratio*)²⁰⁸ varlığından bahsedilir. Roma'ya sıkıntı yaratan bu yasadışı tertibi araştırmak üzere (*quaestio de clandestinis coniurationibus*) *senatus*, *consul* Spurius Postumius Albinus ile *consul* Quintus Marcius Philippus'u görevlendirir (Liv. XXXIX. 8. 1). Bu topluluğun Roma'da ifşa edilmesi ve Bacchanalia²⁰⁹ adı ile anılan törenlerin yasaklanması üzerine bildiklerimiz, Cato'nun "*de Coniuratione*" başlıklı söylevinden günümüze kalan bir

²⁰⁷ Bu konu üzerine bk. Meisner, 2008: 1-40. Yazar, çalışmasında, Bacchanalia ile ilgili kaynakları ayrıntılı bir biçimde incelerken yasağı açıklayan *senatus* kararname ile ilgili olarak "*Senatus consultum*, yabancı kültürlere karşı bir tepki olarak mı doğdu?" sorusuna yanıt arar ve *senatus*'taki toplantıların arka planında gelenekçi Cato ile Hellen dostu Scipio arasındaki çekişmeyi sorgular.

²⁰⁸ Livius, birçok yerde bu yasadışı topluluktan ve onun eylemlerinden bahsederken *coniuratio* sözcüğünü ve *coniurare* fiilini kullanır: *coniuratio*, XXXIX. 8. 1. 3, 8. 3. 1, 14. 4. 2, 16. 3. 3-4, 17. 6. 2, 18. 3. 3; *coniurare*, XXXIX. 13. 13. 3, 14. 8. 5, 15. 10. 2, 16. 3. 1, 16. 6. 1, 17. 6. 1.

²⁰⁹ Bacchanalia üzerine ayrıntılı bir okuma için bk. Walsh, 1996: 188-203; Pagan, 2005: 50, 67; Meisner, 2008: 1-40.

parçayla²¹⁰ ve Livius'un verdiği bilgilerle sınırlıdır; bununla birlikte 1640 yılında Batı Italia'da, Bruttium'da Ager Teuranus'ta bulunan, Bacchus kültünü ve törenlerini Roma ve Italia'da birtakım yasaklamalarla denetim altına alan *senatus* kararnamesi (*senatus consultum de Bacchanalibus*)²¹¹ Livius'un anlatılarını doğrular niteliktedir.

Hellenler arasından kim olduğu bilinmeyen bir kişinin, Etruria'ya gelmesinin ardından, Bacchus adına düzenlenen törenlerin, Etruria'dan Roma'ya adeta bulaşıcı bir hastalık gibi yayıldığını aktaran Livius, bu kişiyi gece gizemleri rahibi olarak (*occultorum et nocturnorum antistes sacrorum*, XXXIX. 8. 4. 3) tanıtır ve onun aracılığı ile Roma'ya giren Bacchus gizemlerinin içeriği hakkında şu bilgileri verir:

“Başta çok az kişinin katıldığı başlangıç gizemleri (*initia*) vardı, bunlar daha sonra erkek ve kadın katılımcılar aracılığı ile (*per viros mulieresque*) geniş bir topluluğa yayıldı. Daha fazla kişinin zihnini esir almak için şarabın ve ziyafetin verdiği zevkler de Tanrı adına yapılan kutsamalara eklendi. Şarapla birlikte akıl baştan gidince, gecenin karanlığı ve erkeklerle kadınların, yaşlılarla gençlerin birbirine karışması her tür utanç duygusunu (*discrimen omne pudoris*) ortadan kaldırınca, birden her tür yozlaşma (*corruptelae primum omnis generis*) yaşanmaya başladı, çünkü her bir kişi karakterinin çok yatkın olduğu şehveti (*libido*) doyurma arzusunu (*voluptas*) içinde zaten taşıyordu. Tek yapılan yanlış (*noxa*) erkeklerle kadınların ahlaksız birliktelikleri (*stupra promiscua ingenuorum feminarumque*) değildi, sahte tanıklar (*falsi testes*), sahte mühürler (*falsa signa*), sahte miraslar (*falsa testamenta*) ve sahte belgeler (*falsa indicia*) aynı yerden (*officina*) çıkıyordu, tıpkı zehirlemeler ve aile içi cinayetler (*venena intestinaeque caedes*) gibi, öyle ki bazı zamanlar gömmek için ölülerin bedenleri bulunamıyordu. Birçok şeye kalkışırken hileye (*dolo*) başvuruyorlardı, çoğunda da şiddete (*per vim*). Bu vahşet gizli kalıyordu, çünkü uğultuların, davulların ve zillerin arasında, ahlaksızlıkların ve cinayetlerin içinde (*inter stupra et caedes*) çığlık atan kurbanlardan gelen hiçbir ses duyulmuyordu.” (Liv. XXXIX. 8. 5-8)

²¹⁰ “*precem*”, Cato *ORF* fr. X. 68.

²¹¹ *CIL* 12. 581; *ILS* 18.

Livius bu törenlerin açığa çıkmasını, bir kadının sevgilisine duyduğu aşkla ilişkilendirir. Bu kadın Hispala Faecenia adında kölelikten azat edilmiş ünlü bir fahişedir (*scortum nobile libertina Hispala Faecenia*, Liv. XXXIX. 9. 5. 1). Faecenia, sevgilisi Aebutius'u korumak için bu gizemler hakkında bildiği sırları ona anlatmak zorunda kalır: Babası öldüğü için annesi Duronia ve üvey babası T. Sempronius Rutilus'un vesayeti altında (*sub tutela*) bulunan Aebutius, kendisine karşı maddi sorumluluklarını yerine getirmeyen ve bunun hesabını vermek istemeyen üvey babası tarafından kötü yola düşürülmek istenir. Üvey babası, bu amaçla onu, bir gencin ahlakını bozmak için en iyi yol olan Bacchanalia'ya (*via una corruptelae Bacchanalia erant*, Liv. XXXIX. 9. 3. 4) yollamayı düşünür. Duronia, Aebutius'tan, o hastayken tanrılara yapmış olduğu adağını yerine getirmek için on günlüğüne Bacchanalia törenlerine katılmasını ister. Ne annesi ile üvey babasının niyeti ne de Bacchanalia törenlerinin içeriği hakkında bilgisi olan Aebutius, annesinin isteğini kabul ederek sevgilisi Faecenia ile vedalaşmaya gider (Liv. XXXIX. 9). Faecenia ile arasında büyük bir güven duygusu olmasından ve birbirlerinden hiç sır saklamamalarından dolayı,²¹² ona, birkaç gece yalnız kalırsa meraklanmamasını tembihler ve kendisinin dini bir görevi yerine getirmek üzere (*religionis causa*) Bacchus törenlerine katılacağını söyler. Faecenia bunu duyar duymaz büyük bir endişeye kapılır ve sevgilisine bunu tavsiye edenlerin başına lanet okumaya başlar. Ancak Aebutius, bu görevi kendisine, üvey babasının onayı ile annesinin vermiş

²¹² Livius, Faecenia'nın Aebutius'a duyduğu aşkı şöyle anlatır (XXXIX. 9. 6-7): "Aebutius ile arasında komşu olmalarından kaynaklanan bir ilişki (*consuetudo*) başlamıştı. Bu ilişkinin gencin ne cüzdanına ne ününe bir zararı vardı, çünkü karşılık beklenmeden sevilir ve arzulanıyordu; kendisinden her şeyi kısan akrabalarına karşın fahişenin cömertliği (*meretriculae munificentia*) sayesinde para edinebiliyordu. Hatta kadın ona öyle bir aşkla bağlıydı ki sahibinin (*patronus*) ölümünden sonra, artık kimsenin yetkisi (*manus*'u) altında olmadığından, vasiyet hazırlayabilmek için *tribunus*'lardan ve *praetor*'dan bir vasi (*tutor*) talep ederek Aebutius'u tek mirasçısı yapmıştı."

olduğunu söyleyince, Faecenia, üvey babasının bunu, Aebutius'un namusunu (*pudicitia*), adını (*fama*), yaşamını (*vita*) kirletmek için istediğini söyler ve tanrılardan af dileyerek sevgilisine bu gizemli dinsel törenler hakkında bildiklerini anlatır. Faecenia kendisinin, henüz küçük bir kız ve hizmetçi iken, hanımına bu kutsal yere (*sacrarium*) giderken eşlik ettiğini, azat edildikten sonra ise oraya asla gitmediğini, oranın her tür bozulmanın yaşandığı bir yer olduğunu (*corruptelarum omnis generis eam officinam esse*), iki yıldır yirmi yaşın üzerindekiilerin oraya kabul edilmediklerini ve içeri alınan kişilerin kurban gibi rahiplere teslim edildiklerini, şiddete ve tecavüze uğrayıp çılgılık atan kurbanların sesleri dışarıdan duyulmasın diye her yandan uğultuların, şarkıların, davullarla zillerin gümürtüsünün yükseldiğini anlatır ve sevgilisi Aebutius, ona bu gizemlerden (*ab his sacris*) uzak duracağına dair söz verene kadar onu bırakmaz (Liv. XXXIX. 10).

Aebutius, eve geldiğinde annesine bu ayinlere katılmak gibi bir niyetinin olmadığını söyler. Annesi ise bağırarak onun, Faecenia'nın yatağından on gece uzak kalamadığını, o yılanın cazibesinin ve zehrinin tesiri altında olduğu için ne annesinden ne üvey babasından ne de tanrılardan utanmadığını haykırır (Liv. XXXIX. 11. 2). Aralarında geçen tartışmanın ardından Aebutius annesi ve üvey babası tarafından evden kovulur ve halası Aebutia'nın evine gider. Daha sonra Aebutius, halasının tavsiyesi üzerine bildiklerini ve yaşananları *consul* Postumius'a anlatır. *Consul* üç gün sonra tekrar yanına gelmesini söyleyerek onu yollar ve bu süre içerisinde Aebutius'un anlattıklarının doğru olup olmadığını anlamak için, ağırbaşlı bir kadın olan (*gravis femina*) kayınvalidesi Sulpicia'nın yardımlarıyla önce yaşlı Aebutia'yı sorgular. Aebutia, *consul*'e gözyaşları içinde, yeğeninin dürüst bir genç olduğu için sırf o malum karanlık gizemlere katılmak (*obscenis sacris initiari*)

istemedi diye servetinden mahrum bırakılarak annesi tarafından sokağa atıldığını anlatır (Liv. XXXIX. 11). Daha sonra *consul*, ondan aldığı bilgilerin güvenilir olduğuna inanarak kayınvalidesi ile Faecenia'yı getirtip sorgular. Başlangıçta büyük bir korku ve endişe (*pavor tremorque*) duyan Faecenia, Aebutius ve Sulpicia'nın çabaları sonucunda Bacchanalia törenleri sırasında gerçekleşen gece gizemlerinde (*Bacchanalibus in sacro nocturno*) neler olduğunu ve gizemlerin kaynağını (*origo sacrorum*) anlatmak zorunda kalır:

“Başta bu, sadece kadınlara özgü bir gizemdi (*sacrarium*), erkekler ise kabul edilmezdi. Yılda saptadıkları üç gün vardı, o günler içerisinde gün boyu Bacchus törenlerine (Bacchis) kabuller gerçekleştirdi ve kadınlar sırayla rahibe seçilirdi. Campanialı Paculla Annia, rahibe olduğu sırada, tanrıların isteği gibi göstererek her şeyi değiştirdi: O, ilk defa erkekleri de, kendi oğulları Minius Cerinnius ve Herennius Cerinnius’u ayinlere kabul etti, gündüz yerine gece gizemi (*nocturnum sacrum ex diurno*) düzenledi ve kabul günlerini yılda üç gün yerine ayda beş gün yaptı. Erkeklerle kadınların bir araya gelmesi (*permixti viri feminis*) ile gizemlerin (*sacra*) yaygınlaşmasından ve gecenin karanlığının sağladığı serbestliğin (*licentia*) de eklenmesinden sonra orada denenmedik hiçbir suç ve hiçbir ahlaksızlık kalmadı (*nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum*). Erkeklerin kendi aralarında kadınlarınkinden daha kirli ilişkiler (*stupra*) yaşandı. Aralarında bu utanca tahammül edemeyen ve suç işleme konusunda isteksiz davranan birileri olursa bu kişiler kurban olarak (*pro victimis*) feda edilirdi. Onların inancına göre bu dinin esası (*summum*), hiçbir şeyi günah (*nihil nefas*) saymamaktı. Erkekler sanki akılları başlarından gitmiş gibi vücutlarını deli deli savurarak şarkı söylüyorlardı, kadınlar ise tıpkı Bacchalar gibi dağınık saçlarla ve ellerinde yanan meşalelerle Tiber Nehri’ne doğru koşuşturuyorlardı ve meşaleleri suya daldırıp -içlerinde kireç taşıyla karışık doğal kükürt olduğu için- yine alevlerle sudan çıkarıyorlardı. Vahşice bir makineye bağlanan insanlar gözden uzak gizli bir mağaraya götürülüyorlardı ve onları tanrıların aldığı söyleniyordu. Bunlar komplo kurmak, suça bulaşmak ya da ahlaksızlığa katlanmak istemeyen kişilerdi (*qui aut coniurare aut sociari facinoribus aut stuprum pati noluerint*). İçlerinde bazı soylu kadın ve erkeklerin (*nobiles ... viri feminaeque*) de bulunduğu bu

korkunç topluluk neredeyse ikinci bir halk (*populus*) oluşturacak kadar kalabalıktı. Yaklaşık iki yıl önce ayinlere yirmi yaşın üzerindekiilerin kabul edilmemesine karar verilmişti: Hedeflerinde, yaşlarından ötürü hataya ve ahlaksızlığa tahammülü daha fazla olan gençler vardı.” (Liv. XXXIX. 13. 8-14)

Faecenia’den edindiği bilgilerin güvenilir olduğuna inanan *consul*, ihbarcılarını (*indices*) Faecenia ile Aebutius’u kalabilecekleri güvenli yerlere (Faecenia’yı kayınvalidesinin, Aebutius’u *cliens*’inin evine) yerleştirir ve ardından konuyu *senatus*’a taşıyarak *senatus* üyelerini Bacchus’un kutsallığını kullanarak geceleri toplanan bu gizemli topluluk ve o topluluğun yasadışı eylemleri hakkında bilgilendirir. Bu topluluğun hem devlet hem kendileri adına büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünen *senatus* üyeleri, konunun araştırılması ve topluluğun bastırılması için birtakım kararlar (*senatus consulta*) alırlar (Liv. XXXIX. 14):

1. *Consul*’e, endişeye mahal vermeden konuyu titiz bir şekilde incelediği için teşekkür edilecek.
2. Bacchanalia törenleri ve gece gizemleri ile ilgili araştırma yapmak üzere *consul*’ler olağanüstü görev yapacaklar.
3. İhbarcı Aebutius ve ihbarcı Hispala Faecenia korunacak.
4. Ödül verilerek başka ihbarcılar bulunacak.
5. İster erkek ister kadın olsun, bu gizemlerin rahipleri sadece Roma’da değil, tüm kasaba ve toplanma yerlerinde aranıp *consul*’lerin huzuruna getirilecek.
6. Roma’da bir bildiri (*edictum*) yayımlanarak ve bu bildiri tüm Italia’ya dağıtılarak Bacchus törenlerine katılmış olan birilerinin gizemleri bahane ederek (*sacrorum causa*) toplanıp bir araya gelmeleri ve bu türde ayinler düzenlemeleri engellenecek.

7. Öncelikle ahlaksız ve utanç verici bir suç işlemek amacıyla toplanıp eylemde bulunanlar hakkında soruşturma yapılacak.

Senatus'un aldığı bu kararlardan sonra *consul*'ler, *magistratus*'ları görevlendirerek tüm kenti gözetim altına alırlar ve Bacchanalia törenleri hakkında halkı bilgilendirmek ve *senatus* kararnameini (*senatus consultum*) okumak amacıyla kürsüye (*rostra*) çıkarlar (Liv. XXXIX. 15. 1). Livius'un anlatışına göre *consul* Postumius, konuşmasında, Bacchanalia törenlerinin içeriğini halka anlatırken bu gizemin ve kötülüklerinin kadınlarla doğduğunu ve yayıldığını aktarır (XXXIX. 15-16):

“Başta bu kişilerin büyük bir kısmı kadındı ve kötülüğün kaynağı buydu (*primum igitur mulierum magna pars est, est is fons mali huiusce fuit*). Daha sonra kadınlara benzeyen erkekler de katıldı: Irzına geçilen, ırza geçen, uykusuzluktan, şaraptan gözü dönmüş, gece sesleri ve çığlıklarıyla kendinden geçmiş erkekler (*deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores, fanaticii, vigiliis, vino, strepitibus clamoribusque nocturnis attoniti*).” (Liv. XXXIX. 15. 9)

Son yıllarda Roma'da meydana gelen her tür suçun (*scelus*), sahtekârlık (*fraus*) ve ahlaksızlığın (*libido*) geceleri bir araya gelen bu topluluktan ve onların tapındığı gizemlerden çıktığını öne süren Postumius, tüm bunların Roma'da yabancı kültürlerin etkisi ile doğduğu görüşündeydi (Liv. XXXIX. 15. 2-3, 16. 8-9). Postumius, izinsiz gece toplantılarını, kadınlarla erkeklerin geceleyin bir araya gelmelerini, yirmi yaşın altında, henüz asker olmamış gençlerin törenlerde zihinlerinin yıkanmasını, binlerce kişinin bu gizemlere katılmasını ve gün geçtikçe daha da kalabalıklaşmalarını devletin esenliği için (*salus rei publicae*) büyük bir tehdit olarak görür ve onların eğer durdurulmazlarsa devleti ele geçireceklerini ima eder (Liv. XXXIX. 16. 3-5). Postumius bu gizeme katılan kişilerin tanrıların kutsallığının altına gizlenerek suç işlediklerini, bu nedenle, dini kullanarak ceza almaktan da kendilerini

kurtardıklarını söyler. Ancak yapılan bildirilerin onları bu tür duygulardan azat ettiğini söyleyerek insanlardan, vicdanen rahat olmalarını ve bu gizemlere karşı hep birlikte mücadele etmelerini ister (Liv. XXXIX. 16. 7-13). Ardından *senatus* kararnamesi okunur, ihbarcılara ödöl verileceği duyurulur ve kaçaklar hakkında nasıl bir yol yöntem izleneceği açıklanır.

Topluluğun dağılmasının ardından insanlar Roma dışındaki yakınlarını da mektupla, *senatus* kararnamesi, toplantı ve *consul*'lerin bildirisi hakkında (*de senatus consulto et contione et edicto consulum*, Liv. XXXIX. 17. 4. 4) bilgilendirirler. Sonuçta aynı gece birçok kişi kaçmaya çalışırken yakalanıp teslim edilir. Çok sayıda kişi ihbar edilir ve bunlar arasında bazı erkekler ve kadınlar intihar eder. Yaklaşık yedi bin kişinin eylemlere bulaşmış olduğu anlaşılır (Liv. XXXIX. 17. 5-6). Soruşturma sonucunda *senatus*'un aldığı kararlara (*senatus consulta*) göre;

1. Törenlere sadece katılmış, ancak herhangi bir suç işlememiş olanlar zincire vurulurlar, suça iştirak edenler ise ölüme mahkûm edilirler ki bu kişilerin sayısı zincire vurululardan çok olur (Liv. XXXIX. 18. 3-5).
2. Mahkûm edilen kadınlar, özel olarak (*in privato*) cezalandırılmak üzere varsa akrabalarına (*cognatis*) ya da *manus* ile tabi oldukları kişilere (*in quorum manu essent*) teslim edilirler. Eğer cezayı uygulayabilecek kimseleri yoksa halkın önünde (*in publico*) cezalandırılırlar (Liv. XXXIX. 18. 6).
3. *Consul*'lere, eski bir kutsal sunak ya da heykelin bulunduğu yerler dışında, Bacchanalia ile ilgili her şeyi, önce Roma'dan, daha sonra da tüm Italia'dan imha etme görevi verilir.

4. Gelecekte de Bacchus kültü adı altında düzenlenebilecek törenler denetim altına alınır (Liv. XXXIX. 18. 7-9): Buna göre eğer herhangi biri bu tür bir tapınmanın kutsal ve gerekli olduğunu ve kendisinin bunu yok saymasının dinsizlik ve suç sayılacağını düşünürse, o kişi kent *praetor*'unun karşısında isteğini beyan edecekti. *Praetor* da konuyla ilgili *senatus*'a danışacaktı. *Senatus*'ta en az yüz kişi bulunması şartı ile isteği kabul edilirse bu kültü (*id sacrum*) yerine getirebilecekti. Ancak tören sırasında beşten fazla kişi bir araya gelemezdi. Herhangi bir ortak kasa, gizem hocası (*magister sacrorum*) ya da rahibi (*sacerdos*) bulunamazdı.

5. İhbarcılar dllendirilir. Postumius'un nerisi ile Bacchanalia'nın gün ışığına çıkmasına önayak olan Aebutius ve Faecenia zel olarak dllendirilirler. Her birine para dl verilmesi ve Aebutius'un askerlikten muaf tutulması dışında Hispala Faecenia'ya, mülkünü devretme hakkı (*datio demunitio*), farklı soydan biri ile evlenme hakkı (*gentis enuptio*) ve sanki kocası öyle vasiyet etmiş gibi, Faecenia'ya, vasisini seçme hakkı (*tutoris optio*) verilir; ayrıca zgr bir yurttaşla evlenmesine izin verilmesine, onunla evlenen kişinin de bu yüzden hiçbir şekilde kötü ve onursuz bir duruma (*quid ... fraudi ignominae*) düşmemesine, o sırada görevde olan ve gelecekte görev yapacak olan *consul*'lerin ve *praetor*'ların, kimsenin bu kadını incitmemesi ve kadının güvende olması hususu ile ilgilenmelerine karar verilir ve bu kararname halka duyurulur (Liv. XXXIX. 19).

Livius'un Bacchanalia ile ilgili anlatısını destekleyen ve bir nevi belgeleyen, 1640 yılında Batı Italia'da bulunan *senatus* kararnamesi (*senatus consultum de Bacchanalibus*) ise şöyledir:

“Consullar Lucius oğlu Quintus Marcius ve Lucius oğlu Spurius Postumius Bellona Tapınağı'nda 7 Ekim'de, Senatus'la bir toplantı yaptılar. Aşağıdaki bildirinin kaydedilmesinde, Marcus oğlu Marcus Claudius, Publius oğlu Lucius Valerius ve Gaius oğlu Quintus Minucius da hazır bulundular. Bacchanalia'ya ilişkin olarak, senatorlar Roma'nın müttefiki konumunda olanlara ilişkin aşağıdaki yasaklama kararını aldılar:

Onların hiçbiri evinde Bacchusçu tören düzenlemeye kalkışmayacaktır. Biri çıkıp onlar için Bacchanalia düzenlenmesinin zorunlu olduğunu ileri sürerse, Roma'daki praetor urbanus'un huzuruna çıkmalıdır. Bu kişinin önerileri dinlendikten sonra, Senatamız bu konulara ilişkin son kararı verecektir. Bu konunun tartışılması sırasında en az yüz senatorun hazır bulunması gerekir. Hiç kimse, ister Roma yurttaşı olsun, ister Latin ya da müttefiklerden biri, praetor urbanus'un huzuruna çıkmadan bir Bacchus tapınıcısı kadınla temasa geçmeyecektir. Praetor Urbanus Senatus'un önerisi doğrultusunda bu konuya ilişkin kararını bildirecektir. Bu konunun tartışılması sırasında en az yüz senator hazır bulunması gerekir. Senatus bu kararı almıştır.

Hiçbir erkek rahip olmasın. Hiçbir erkeğin ya da kadının rahip yardımcısı olmasına izin verilmesin. Hiç kimse kamu hazinesinden harcama yapmasın. Hiç kimse ne bir erkeği ne de bir kadını rahip yardımcısı ya da rahip vekili kılmasın. Karşılıklı yeminler, adaklar, ciddi vaatler ya da birbirlerine söz vermeler konusunda ant içmeye kalkışmasınlar ya da aralarında bir inanç birliği yaratmaya çalışmasınlar. Hiç kimse kült törenlerini gizlice uygulamaya girişmesin. Hiç kimse kamuya açık, özel ya da kent dışında, praetor urbanus'un huzuruna çıkmadıkça, bu kült törenlerini gerçekleştirmeye kalkışmasın. Praetor Urbanus senatus'un önerisi doğrultusunda bu konuya ilişkin kararını bildirecektir. Bu konunun tartışılması sırasında en az yüz senatorun hazır bulunması gerekir. Senatus bu kararı almıştır.

Hiç kimse bu kült törenlerini kadınlı erkekli beş katılımcıdan daha fazla kişiyle kutlamasın. Katılımcılar olarak tören yapmak isteyenlerin sayısı,

yukarıda belirtildiği gibi, prator urbanus ve Senatus'un izni olmadıkça, iki erkek ve üç kadından daha fazla olmamalıdır.

Yürürlüğe girmeden en az üç gün önce bu kararlar kamuya açık olarak yapılan bir toplantıda beyan edilmelidir. Senatus'un kararı aşağıdaki gibidir: 'Yukarıda bildirilen kısıtlamalara karşı hareket edecek kişiler varsa, kendilerine en ağır cezaların uygulanacağını bilsinler.' Bu bronz bir levhaya kaydedilecektir; çünkü Senatus bunun böyle olmasını uygun görmüştür. Bu levha da kolayca okunabilecek bir yere asılmalıdır. Bu bildirinin size ulaşmasından sonra on gün içinde Bacchusçu tapım yerlerini belirlemelisiniz. Eğer yaşadığınız bölgede bunlardan biri varsa, yukarıda kaydedildiği gibi, içlerinde kendi dinimize ilişkin kutsal herhangi bir şey yoksa yok edilmelidir.'²¹³

Dolayısıyla Livius'un anlatısını ve *senatus consultum de Bacchanalibus*'u birlikte değerlendirecek olursak birçok bakımdan örtüşükleri görülmektedir.²¹⁴ Bununla birlikte *senatus consultum*'da herhangi bir kadın adı özel olarak geçmezken Livius, *senatus consultum*'u hazırlayan gelişmelerde kadını merkeze koymuştur. Livius'un anlatısında kötülük "kadın"la birlikte doğar. Rahibe Paculla Annia'nın, kadınlara özgü geleneksel bir yabancı kült üzerinde tanrıları bahane ederek yaptığı değişiklikler sonucunda başlayan ahlaksızlıklar, sahtekârlıklar, cinayetler Roma'ya ve tüm Italia'ya yayılır. Önce kadın, ardından erkek, gece ve şarap: Tüm bunların bir araya gelmesinin doğrudan devlet için bir tehdit meydana getirdiği düşünülür. Livius'un, kendisini kocasına adayan ve kocası uğruna öz oğlunu tehlikeye atarak bu günahkâr tertibin (*coniuratio impia*) içine dahil etmeye çalışan zalim Durlonia'sı da olasılıkla topluluğa katılan üyelerden biridir. Her geçen gün sayıları ve eylemleri artan bu gizemli topluluk azatlı Hispala Faecenia sayesinde gün ışığına çıkarılır. *Consul* Postumius, Faecenia'dan aldığı bilgilere dayanarak hareket eder. Faecenia

²¹³ Çeviri için bk. Dürüşken, 2000: 104-105.

²¹⁴ Livius'un, olayların yaşandığını aktardığı dönem, Bacchus kültüne getirilen kısıtlamalar hakkında verdiği bilgiler, "*senatus consultum de Bacchanalibus*"taki bilgilerle uyumaktadır.

dışında yaşlı Aebutia ve kayınvalide Sulpicia da Postumius'un yaptığı araştırmada önemli rol oynar. Livius Aebutia'yı, Sulpicia'nın ağzından dürüst (*proba*) ve eski ahlak anlayışına sahip bir kadın (*antiqui moris femina*) olarak betimler. Sulpicia ise önemli, saygın, bilge ve merhametli bir kadındır. *Consul* Postumius, konuyu *senatus*'a taşımadan önce yaptığı araştırmasında her noktada kayınvalidesi Sulpicia'ya danışarak hareket eder ve sık sık onun tavsiyelerine ve yardımlarına başvurur.²¹⁵ Sonuçta, Paculla Annia yüzünden doğan ve yayılan kötülükler, Faecenia'nın aşkı ve cesareti sayesinde gün ışığına çıkar ve bastırılır.

²¹⁵ *Consul*'ün Aebutia hakkında kayınvalidesi Sulpicia'dan bilgi alması ve daha sonra onun aracılığı ile Aebutia ile görüşmesi hakkında bk. Liv. XXXIX. 11. 4-6; *consul*'ün Sulpicia aracılığı ile Hispala'yı yanına getirtmesi, Hispala'yı birlikte sorgulamaları ve Sulpicia'nın Hispala'yı sakinleştirip ona konuşması için güven vermesi hakkında bk. Liv. XXXIX. 12. 1-4, 13. 1-7; *consul*'ün, Sulpicia'nın yardımı ile Hispala'ya gerçekleri anlattırdıktan sonra ondan, kendi evinde Hispala'nın kalacağı güvenli bir yer hazırlatmasını istemesi hakkında bk. Liv. XXXIX. 14. 1-2.

II.3.4. Consul Kocalarını Zehirlemekle Suçlanan Publilia ve Licinia

Bilhassa kadınların konu edildiği ve yaklaşık yedi bin kişinin suçlu bulunduğu Bacchanalia skandalının (İÖ 186) ardından, kadınlar üzerindeki baskıların devam ettiğini görmekteyiz. Tıpkı İÖ 331 yılında yaşanan zehirleme olaylarında olduğu gibi, soylu kadınların, belki de sürekli devam etmekte olan bu baskılara karşılık olarak, devletin ileri gelenlerine karşı suç işlediklerini görmekteyiz.

Publilia ve Licinia'nın adları, Livius ve Valerius Maximus'un yapıtlarında, Roma'nın Hispania ile savaşa başladığı İÖ 154 yılında²¹⁶ gerçekleşen bir zehirleme olayıyla ilgili olarak geçmektedir. Kadınların, davaya gerek duyulmaksızın erkek akrabaları tarafından cezalandırıldıkları bu olay, Livius'un yapıtında şu şekilde yer almaktadır:

“*Consul*’lük görevinde bulunmuş olan kocalarını öldürmekle suçlanan soylu kadınlar (*nobiles feminae*) Publilia ve Licinia, dava görülmeye başladıktan sonra (*cognita causa*), *praetor*’a güvence olarak para ödemiş oldukları halde, akrabalarının kararı uyarınca idam edildiler.” (*per.* XLVIII. 29-33)

Valerius Maximus bu kadınların kocalarının adlarını da vermiştir: Publilia'nın eşi *consul* Postumius Albinus, Licinia'nın eşi Claudius Asellus. Yazar, bu olayı, “*severitas*” konusunu ele alırken, kadınların akrabaları tarafından nasıl ağır bir cezaya maruz bırakıldıklarını örneklemek amacıyla anlatmış ve kadınların masum olmadıkları açıkça ortada olduğu için, akrabalarının uzun bir dava süreci ile zaman kaybetmek yerine onları bir an önce cezalandırmayı seçtiklerini aktarmıştır (IX. 3. 8).

²¹⁶ II. Kartaca Savaşı sırasında iki eyalete ayrılmış olan Hispania’da İÖ 154 yılında başlayan ayaklanmaları bastırmak ve Hispania’yı tümüyle ele geçirmek amacı ile Roma yaklaşık yirmi yıl süresince mücadele etmiştir. İÖ 134 yılında *consul* seçilen Scipio Aemilianus’un verdiği mücadele sonrasında Sicilia büyük kayıplar vermiştir ve İÖ 133 yılında Roma’ya tümüyle teslim olmuştur. Hispania’nın zaptı için bk. Atlan, 1970: 100-102.

II.4. Roma’da İç (Sosyal) Karışıklıkların Yaşandığı Süreçte Kadınlar

Roma’yı bir Dünya İmparatorluğu haline getiren savaş süreci, maddi anlamda bir yandan Roma’nın -kurduğu eyalet sisteminin de etkisi ile- genişlemesini ve zenginleşmesini sağlarken, diğer yandan Roma’nın bel kemiği olan “çiftçi”nin topraklarını yitirmesine ve fakirleşmesine yol açmıştır. Bu sebeple, Roma’da toprak sahibi zenginlere, yani azınlık durumunda olan soylulara karşı halkın haklarını savunan gruplar ortaya çıkmış, bu da Roma’da bir yüzyıl kadar sürecek iç karışıklıkların başlamasına yol açmıştır: İÖ 133 yılında *tribunus plebis* olarak görev yapan Tiberius Sempronius Gracchus Roma çiftçisini korumak üzere düzenlenmiş bir reform hareketi başlatmıştır, ancak tüm çabalarına rağmen Tiberius’un bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O ve yandaşları aristokratlar tarafından öldürülmüşlerdir. Ağabeyinin reform hareketini tamamlamak ve *senatus*’un egemenliğine son vermek isteyen *tribunus plebis* Gaius Sempronius Gracchus’un İÖ 121’deki girişimi de sonuç vermemiştir. O ve üç bin yandaşı mahkeme yapılmaksızın idam edilmişlerdir. Gracchus Kardeşler’in giriştikleri reform hareketleri ile başlayan, komutanlar arasındaki mücadeleler ile devam eden, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların artık kaba güce başvurularak çözülmeye çalışıldığı, Romalının Romalıya karşı savaştığı bu buhranlı süreç, bir yüzyıl süresince devam etmiş, Cumhuriyet’i yıkıma sürüklemiştir.

Bu süreçte en göze çarpan şey, Cumhuriyet’in çehresini değiştiren, politik amaçlarla kurulan evliliklerin yaygın olmasıdır. Kadından bu dönemde “birleştirici, uzlaştırıcı” niteliği ile ön planda olması beklenmiştir ve bu tür evliliklerle toplumda uyumun, uzlaşmanın ve barışın sağlanması amaçlanmıştır. Ancak tıpkı politik anlaşmaların zaman zaman bozulması, yeni anlaşmaların yapılması gibi, evliliklerin

de boşanmayla sonuçlanması, yeni dostlukları, bağları, anlaşmaları simgeleyen yeni evliliklerin yapılması olağan karşılanmıştır. Politik amaçlı evlilikler hem Roma'nın önde gelen isimlerinin politikadaki yükselişlerinde hem de Roma tarihinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim bu dönemde Roma'da, kocaları ya da sevgilileri aracılığı ile politik, maddi ve hatta askeri konularda söz sahibi olan, hatta bu işlere doğrudan müdahale eden kadınlara rastlamaktayız. Dolayısıyla Roma politikasının, evliliklere ya da boşanmalara göre şekillendiği, Cumhuriyet'in bu son yıllarında yaşayan kadınlar sessiz kalmak yerine taraf olmuşlardır. Kimi zaman şahsi istekleri doğrultusunda, kimi zaman da ailevi çıkarları doğrultusunda sergiledikleri tutumları ile, erkekler üzerinde (ve onlar aracılığı ile Roma politikası üzerinde) yapıcı ya da yıkıcı müdahalelerde bulunmuşlardır.

II.4.1. Gracchus'ların Annesi Cornelia Scipionis Africana

İÖ 190-102 yılları arasında yaşamış olan Cornelia, Aemilia Tertia Paulla ile Publius Cornelius Scipio Africanus Maior'un kızıdır. Cornelia, Romalı erkeklerin övgüye değer buldukları kadınların başında gelmektedir. Romalılar ondan daima sahip olduğu erdemlerle örnek bir kadın olarak bahsetmişler ve kadınlarda görmek istedikleri niteliklerin tümünü ona atfederek onu adeta efsaneleştirmişlerdir. Cornelia hakkında bildiklerimiz, onun, babası tarafından sözlendirilmesi ile başlamaktadır. Biri soylu sınıftan ve diğeri halk sınıfından iki köklü aile arasındaki uzlaşmanın simgesi olarak anlatılan bu söz, politik bir birlikteliği temsil etmektedir.

Livius'un anlatısına göre, babası, henüz çocukken Cornelia'yı, o güne dek politik hasımlarından olan biri ile, gördüğü büyük bir iyiliğin karşılığı olarak sözlendirir; bu kişi Roma'da halk sınıfının önde gelen ailelerinden birinin üyesi olan ünlü Tiberius Sempronius Gracchus'tur (İÖ 217-154). Bu söz, *senatus* üyelerinin katıldığı bir şölen sırasında gerçekleşir:

“*Senatus* o gün Capitolium Tepesi'nde yemek verdi ve orada bulunan herkes aynı anda Scipio'ya kızını hemen oracıkta Gracchus'la sözlendirmesini rica etti. Bu söz herkesin şahitliğinde resmi olarak gerçekleşti ve Scipio eve gitti. Scipio, karısı Aemilia'ya kendisinin, küçük kızlarını sözlendirdiğini (*filiam se minorem despondisse*) söyledi. Karısı ise ortak kızları ile ilgili bir konuda kendisine danışılmadığı için kadınca bir öfkeye kapılarak şöyle dedi: ‘Onu Tiberius Gracchus’a bile vermiş olsan annesi olarak benim de söz hakkım olması gerekirdi.’ Bu söz üzerine Scipio, karısının da kendisiyle aynı fikirde olduğunu anlayarak sevindi ve ‘onu zaten Gracchus’la sözlendirdim.’ dedi.” (Liv. XXXVIII. 57. 5-8)

Livius, bu söz ile ilgili olarak farklı anlatımların da olduğunu aktarmıştır. Zira Plutarkhos, gerçekte olayın bu şekilde yaşanmış olamayacağını, çünkü Scipio'nun, kızının ne nişanlanmasına ne de evlenmesine razı olduğunu, bu nedenle de

Cornelia'yı, babasının ölümünden sonra, akrabalarının Tiberius ile sözlendirdiğini yazar (*Ti. Gracch.* 4. 3). Aulus Gellius ise hikâyeyi, Livius'un aktardığı şekliyle anlatır:

“Kahramanlıklarıyla, üst kamu görevlerine gelmeleriyle ve onurlu bir yaşam sürmeleriyle ünlenen yaşlı Publius Africanus ve Tiberius ile Gaius Gracchus'un babası Tiberius Gracchus politik konularda çoğu kez birbirleriyle anlaşmazlığa düşmüşlerdi ve bu ya da başka nedenlerle dost değillerdi. Bu düşmanlığın uzun süredir devam ettiği bir dönemde, senede bir kez Iuppiter adına yapılan festival günü gelmişti ve *senatus* bu kutsal festival nedeniyle bir yemek vermişti. Şans eseri bu iki adam aynı masada karşı karşıya oturmuşlardı ve aniden, Tanrılar Tanrısı Iuppiter adına yapılan şölende adeta ölümsüz tanrılar aracı olmuşçasına el sıkıştılar ve çok iyi dost oldular. Üstelik aralarında sadece dostluk doğmamıştı, aynı zamanda aileleri de evlilik bağıyla birleşmişti; zira evlenmemiş ve evlenecek çağa gelmiş bir kızı olan Publius Scipio oracıkta çok zor bir karar alarak kızını şahsi düşmanı Tiberius Gracchus'a verdi.” (Gell. XII. 8. 1-4)

Valerius Maximus da yapıtında, Capitolium Tepesi'nde gerçekleşen söz sayesinde iki aile arasındaki düşmanlığın sona erdiğini ve uzunca bir dönem sürecek olan dostluğun başladığını aktarır (IV. 2. 3).

Cornelia evlendikten sonra kocasıyla olan ilişkisiyle de yazarların övgüyle söz ettikleri bir kadın olmuştur. Cornelia, yaşı Tiberius'a göre oldukça küçük olsa da -evlendiklerinde Cornelia on sekiz, Tiberius ise kırk beş yaşlarındadır- onunla arasında sevgi ve saygı bağı kurmayı başarır. Cornelia'yı, akıllı ve iyi yürekli bir eş olarak betimleyen Eskiçağ yazarları, Tiberius'un, ona duyduğu sevginin göstergesi olarak doğaüstü bir hikaye anlatmışlardır:

“(Baba) Tiberius'un, bir gün, yatağının üzerinde bir çift yılan yakaladığı söylenir. Biliciler, bu tuhaf olayı incelemişler, bu iki yılanın da ne öldürülmesine ne de serbest bırakılmasına izin vermişlerdi, dahası her bir yılan için şöyle bir yorum da getirmişlerdi. Erkek yılan öldürülürse, Tiberius'un ölümüne; dişi yılan ölürse, Cornelia'nın ölümüne neden olacaktır. Böylece

Tiberius, hem karısını sevdiği için hem de yaşça, Cornelia daha küçük, kendisi ise daha büyük olduğu için kendisinin ölmesinin daha doğru olacağını düşünerek, erkek yılanı öldürmüş, dişi yılanı ise serbest bırakmıştı. Kısa bir süre sonra da, ardında, Cornelia'dan sahip olduğu on iki çocuğunu bırakarak ölmüştür. Cornelia, çocukların bakımını ve evin bütün ihtiyaçlarını üzerine almıştır. Cornelia öyle aklı başında, sevecen ve yüce gönüllü idi ki Tiberius, karısının yerine kendisinin ölmesine karar vermekle, hata yapmamıştı.” (Plut. *Ti. Gracch.* I. 2-4)²¹⁷

Cicero da kehanetlerin yapısıyla ilgili savları tartıştığı *de Divinatione* adlı yapıtında kehanetlerin geçerliliğini tartışırken aynı hikâyeye yer vermiştir:

“Peki Publius’un oğlu Tiberius Gracchus’un başına gelen o meşhur kazayla ilgili ne diyorsun? Tiberius iki kere *consul* ve *ensor* oldu, en yüksek *augur*’luk makamına gelmiş olmasının yanı sıra son derece akıllı ve seçkin bir insandı. Ama oğlu Gaius’un anlattığına göre, Tiberius bir gün evinde iki yılan yakalar ve bunu yorumlamaları için kâhinleri çağırır. Kâhinler, eğer erkek yılanı serbest bırakırsa kısa bir süre içinde karısının öleceğini, eğer dişi yılanı bırakırsa çok yakında kendisinin öleceğini söylerler. Bunun üzerine Tiberius, ani bir ölümün Publius Africanus’un kızı olan genç karısındana kendisi için daha doğru olacağını düşünerek dişi yılanı serbest bırakır ve birkaç gün içerisinde ölür.” (*div.* I. 36)

Cicero, kaynak olarak Tiberius’un küçük oğlu Gaius’un mektubunu gösterdiği bu hikâyeye *de Divinatione*’nin ikinci kitabında tekrar değinir. Amacı bu bilindik hikâyeye üzerinden, olması mümkün olan hiçbir şeyin kötüye işaret sayılamayacağını, yılanların eşiğe sarılmalarının değil, ancak eşiğin yılanlara sarılmasının kötüye işaret olabileceğini tartışmaktır. Cicero, Tiberius’un kâhinlerin dediği gibi gerçekten ölmesinin ise bir tesadüf olduğunu, onun aslında çok ciddi bir hastalık yüzünden öldüğünü ileri sürer (*div.* II. 61-62).²¹⁸

²¹⁷ Çeviri için bk. Sandalcı, 2001: 11-13.

²¹⁸ Halk arasında bilindik bir söylence haline gelen bu olaya, Valerius Maximus ve Plinius da yapıtlarında yer vermişlerdir: Val. Max. IV. 6. 1; Plin. *nat.* VII. 36. 122.

Kazandığı askeri başarılar ve yükseldiği politik görevler kadar karakteriyle de Roma'da büyük bir saygınlık kazanan Tiberius, öldüğünde ailesine onurlu bir ad bırakır ve Cornelia onun anısına büyük bir bağlılıkla daima sadık kalır, aldığı cazip evlilik tekliflerini, hatta bir kralın evlilik teklifini²¹⁹ bile reddederek ölene dek tek bir adamın eşi olarak kalmayı seçer. Cornelia, kocasına ve anılarına sadık kalıp, yaşamını tümüyle çocuklarına adadığı için sonraki nesiller tarafından *univira* olarak nitelendirilir.

Eskiçağ yazarları, Cornelia'nın tam on iki çocuk dünyaya getirdiğini yazarken onu, doğurganlığıyla (*fertilitas*) da Romalı kadınlara iyi bir örnek olarak sunarlar. Plinius kadınların doğurganlıklarındaki özel durumları açıklarken bir kız bir erkek şeklinde sırayla çocuk doğurabilen kadınlara örnek olarak on iki çocuk doğuran Cornelia'yı gösterir (*nat. VII. 13. 57*). Ne var ki bu çocuklardan yalnızca üçü hayatta kalabilmiştir (*Plut. Ti. Gracch. 1. 5*), diğerleri ise ya doğumda ya doğumdan bir süre sonra çeşitli sebeplerle ölmüşlerdir. Kızı Sempronia²²⁰ ve oğulları

²¹⁹ Plutarkhos, Cornelia'nın, kendisine kraliyet tacını uzatan Kral Ptolemaios'un evlilik teklifini reddettiğini aktarır (*Ti. Gracch. 1. 4*).

²²⁰ Sempronia hakkında günümüze kalan sınırlı bilgiden, onun, İÖ 146 yılında Roma *consul*'ü olarak görev yapan, III. Kartaca Savaşı'na komuta ederek Roma'yı Kartaca tehlikesinden sonsuza dek kurtaran genç Scipio Aemilianus ile evlendiğini öğreniyoruz (*Liv. per. LIX; Val. Max. III. 8. 6; Plut. Ti. Gracch. 4.4; App. civ. I. 20*). Scipio Aemilianus, Sempronia'nın kardeşlerinin yürüttüğü toprak reformlarına karşı çıkan kişilerin başında gelmektedir. Üstelik Scipio, toprak reformları sırasında çıkan kavgalarda Gracchus Kardeşler'in karşısında yer almıştır ve Tiberius'u öldüren kalabalığın içinde yer aldığı için daha sonra Roma'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Bu da İÖ 129 yılında Scipio Aemilianus öldüğünde şüpheleri Sempronia'nın üzerine çekmiştir. Appianus, Scipio'nun, bir sonraki gün halkın huzurunda yapacağı konuşmayı yazmak üzere odasına çekildikten sonra yatağında şüpheli şekilde ölü bulunduğunu aktarır. Appianus, Scipio'nun intihar etmiş olabileceği ya da yabancı birileri tarafından boğulmuş olabileceği ihtimallerinin yanı sıra, kayınvalidesi Cornelia ve karısı Sempronia tarafından da öldürülmüş olabileceğini belirtir. Nedenini ise Scipio'nun, Gracchus politikasına karşı çıkmasına bağlar ve Sempronia ile her ne kadar evli olsalar da, Sempronia'nın kusurları ve çocuklarının olmayışı nedeniyle birbirlerini sevmediklerini yazar (*civ. I. 20*). Livius da baş şüpheli olarak Sempronia'yı gösterir, ancak herhangi bir soruşturma yapılmadığını aktarır (*per. LIX*). Plutarkhos, Scipio'nun öldürülmüş olmasından kuşkulandığını, fakat şüphelerin Gaius Gracchus üzerinde toplanmasını engellemek isteyen halkın baskısı yüzünden ne bir mahkeme ne de soruşturma yapıldığını aktarır (*C. Gracch. 10. 4-5*). Sempronia üzerindeki şüpheler, onun kardeşlerine olan

Gaius ve Tiberius Gracchus, Cornelia'nın, hayatta kalmayı başarabilen çocuklarıdır. Cornelia, onlara büyük bir sevgiyle ve özenle bakar. Ailesiyle ilgili anlatılan ünlü hikâyelerden biri de, Cornelia'nın, çocuklarına olan düşkünlüğünü ve mütevazılığını yansıtmaktadır:

“Soylu bir hanımefendi, Gracchus’ların annesi Cornelia’yla birlikte otururken dönemin en güzel mücevherlerine sahip olmakla övünüyor. Cornelia çocukları okuldan gelinceye kadar onun konuşmasını sürdürmesine izin vermiş. Ardından şöyle söylemiş: ‘Bunlar da benim mücevherlerim.’” (Val. Max. IV. 4)

Gerçekliği kuşkulu olsa da, Romalıların dinlemekten ve anlatmaktan zevk aldıkları bu hikâyeye, onların bir annede görmek istedikleri nitelikleri yansıtmaktadır. Mütevazı bir kadın olan Cornelia, çocuklarına olan sevgisini, onlara sunduğu sabırlı ve zahmetli eğitimde de gösterir. Kocasının ölümünden sonra evinin ve çocuklarının sorumluluğunu tek başına üstlenir. Plutarkhos, Cornelia'nın, oğullarını dürüst yurttaşlar olarak yetiştirdiğini, her ikisinin de çok zeki olduğunu ve bunun, doğal bir yetenekten çok annelerinden aldıkları eğitimden kaynaklandığını ileri sürer (*Ti. Gracch.* 1. 5). Hatip Vipstanus Messella da (Tacitus aracılığıyla), Roma'nın geçmiş yıllarını özlemle anarken o zamanlar bebeklerin parayla satın alınmış sütannelerin odalarında değil, kendi annelerinin kucaklarında büyüdüklerini, çocuklarının eğitimleri kadar oynadıkları oyunlarla da ilgilendiklerini, bir anne için en büyük övünç kaynağının (*praecipua laus*), evine bakmak ve kendisini çocuklarına adanmak

düşkünlüğünden ileri gelmiş olmalıdır. Valerius Maximus, Sempronia'yı, ailesinin itibarını koruyan cesur bir kadın olarak över; onun (ağabeyi Tiberius'un ölümünden sonra), kendisini Tiberius'un oğlu olarak tanıtp halkın desteğini almaya çalışan Equitius'u, halk toplantısında, devletin ileri gelenlerinin önünde, karşılaştığı tüm baskılara rağmen, nasıl kesin bir dille reddettiğini aktarır. Yazar burada ayrıca Sempronia'yı, bir halk toplantısına (*contio*) katıldığı ve bu, geleneksel hukuka (*patrius mos*) uygun olmadığı için aykırı bir kadın olarak sunar; ancak çekingenliği (*verecundia*) bir yana bırakmasında mantıklı bir sebebi olduğu için onurlandırılan bir kadın (*honorata*) olarak över (Val. Max. III. 8. 6). Equitius hakkında ayrıca bk. Val. Max. IX. 7. 1, 15. 1; App. civ. I. 32-33. Scipio Aemilianus'un ölümü üzerine bk. Worthington, 1989: 253-256.

(*tueri domum et inservire liberis*) olduğunu aktarır ve çocuklarının eğitimini üstlenerek büyük evlatlar yetiştiren örnek annelerin başında Gracchus'ların annesini, Cornelia'yı sayar (*dial.* 28-29).

Gracchus kardeşlerin politik açıdan güçlü olmalarının ve yoksullar kadar zenginleri de etkilemelerinin başında gelen sebeplerden biri, her ikisinin de halka hitap etme konusundaki becerileriydi. Başta Cicero olmak üzere Eskiçağ yazarları, Gracchus'ların bu özelliğini, Cornelia'nın, onların eğitimi için gösterdiği özen ve gayrete bağlamışlardır:

“Gracchus, annesi Cornelia sayesinde çocukken eğitim almaya başladı ve Hellen Edebiyatı ile beslendi.” (Cic. *Brut.* 104)

“Bir insanın evde günlük yaşantısında haşır neşir olduğu konuşmacıların nasıl oldukları, çocukluğundan itibaren en çok kimlerle konuştuğu, babasının, bakıcısının, hatta annesinin nasıl konuştuğu gerçekten büyük bir fark yaratır. Gracchus'ların annesi Cornelia'nın mektuplarını okuduğumuzda, oğullarının, annelerinin sütünden olduğu kadar konuşma becerisinden de beslendiklerini açıkça görebiliyoruz.” (Cic. *Brut.* 210-211)

“... Ebeveynlere gelince, onların olabildiğince yüksek eğitilmiş olmaları gerektiğini düşünüyorum ve bunu sadece babalarla da kısıtlamıyorum. Derler ki Gracchus'lar, güzel konuşma yeteneklerini annelerine borçluydular ki bugün bile Cornelia'nın yazdığı mektupları okuduğumuzda üslubundan ne kadar eğitilmiş olduğunu anlıyoruz.” (Quint. *inst.* I. 1. 6)²²¹

Gaius ve Tiberius Gracchus, annelerinden aldıkları eğitim sayesinde, Roma halk sınıfının temsilcileri olarak, zenginlere karşı yoksulların haklarını koruyan politikalarıyla ünlenirler, sonunda edindikleri düşmanlıklar yüzünden bu politikanın kurbanı oldukları halde gelecek kuşakları etkilemeye devam ederler ve Gracchus

²²¹ Quintilianus'un, konuşma yeteneğini ailesinden almış olan kişilere verdiği diğer örnekler, babası Quintus Hortensius'un hitabet yeteneğini alan Hortensia, ve babası Gaius Laelius'un (İÖ 140 yılı *consul*'ü) yeteneğini alan Laelia'dır. Cicero da Cornelia'dan etkilenen Gracchus'ların yanı sıra, Gaius Laelius'tan etkilenen Laelia'yı, Laelia'nın kızları Mucia'ları ve torunları Licinia'ları saymıştır (*Brut.* 210-211).

Kardeşler namıyla halk tarafından adeta kahraman statüsüne yerleştirilirler. Önce büyük oğlunu (İÖ 133), daha sonra da küçük oğlunu (İÖ 121) politikada verdikleri mücadele yüzünden yitiren Cornelia da, hayatta oldukları sürece onları korumaya çalışmış olmalıdır; zira Plutarkhos ve Cicero, yapıtlarında Cornelia'nın özellikle de küçük oğlu Gaius'a yazdığı öğüt verici ve uyarıcı mektuplardan bahsederler (Plut. *C. Gracch.* 13. 2; Cic. *Brut.* 211). Cornelia ayrıca, yazıları günümüze ulaşmış yalnızca dört Romalı kadından biridir (Vivante, 1999: 261-62). Cornelia'nın yazmış olduğu düşünülen²²² ve en eski Latin biyografi yazarlarından (İÖ yak. 110-24) Cornelius Nepos aracılığıyla günümüze ulaşan bir mektuptan kalan parçalar (fr. I), Cornelia'nın bilgisini ve görgüsünü yansıttmasının yanı sıra oğlunun yaşamından endişe eden bir anne olarak yaşadığı içsel sıkıntıyı da ortaya koymaktadır. Mektubunda Cornelia oğlu Gaius'u *tribunus plebis* olmaktan vazgeçirmeye çalışmaktadır:

“Düşmanlardan intikam almanın güzel bir şey olduğunu söyleyebilirsin. Böyle bir amacın, iyi ve yerinde olduğunu herkesten çok ben düşünürüm; tabi ancak devletin esenliğinin gözetilmesi şartıyla. Eğer bu mümkün değilse, düşmanlarımız asla tamamıyla yok olmayacaklarsa yurdun zarar görmesinden ve yok olmasındansa düşmanlar oldukları gibi kalsınlar daha iyi.

...

İçtenlikle yemin edebilirim ki Tiberius Gracchus'u öldürenler dışında hiçbir düşman bana, senin bu meseleler yüzünden yaşattığın kadar sıkıntı vermemiştir. Tüm gücünle ölen çocuklarımin her birinin sorumluluğunu üzerine alman gerekirdi, yaşlandığımda mümkün olduğunca az endişem olması için, her ne istersen iste, her şeyden önce beni mutlu etmek için uğraşmalıydın ve benim düşünceme ters olan şeyler yapmanın günah olduğunu düşünmeliydin, özellikle de kısa bir ömrüm kaldığı için. Bu kadar kısacık bir zaman, seni bana karşı gelmekten ve devleti zora sokmaktan alıkoyamaz mı? Bunun sonucu ne olacak? Ailemiz bu çılgınlığa ne zaman son verecek? Bundan ne zaman kurtulabilecek? Üzücü şeylere katlanmaktan ve

²²² Bu konudaki tartışmalar için bk. Dixon, 2007: 27-28.

sebept olmaktan ne zaman vazgeçeceğiz? Devletin karışıklığa girmesi ve sarsılması ne zaman yüzümüzü kızartacak? Yok, eğer o günler gelmeyecekse ben ne zaman ölürsem sen de o zaman *tribunus plebis* olmayı iste. Beni düşünüyorsan eğer, ne istiyorsan ben hislerimi kaybettiğimde yap. Ben öldüğümde benim ailem sen olacaksın ve aile tanrımızı çağıracaksın.²²³ O zaman, hayattayken ve buradayken terk edip bir yana bıraktığın o tanrılardan dua beklemek sana utanç vermeyecek mi? Iuppiter bir an olsun ne bu davranışları sürdürmene, ne de böyle bir çılgınlığı aklına getirmene izin verir! Eğer kararlıysan korkarım, kendi hatan yüzünden, bütün hayatını, bir daha hiçbir zaman seni mutlu edemeyecek bir sıkıntının içine sokacaksın.” (Nep. fr. 1)

Plutarkhos’un aktardığına göre, ağabeyinin ölümünden dokuz yıl kadar sonra politikaya atılarak *tribunus plebis* olan Gaius, onun arkadaşlarını sürgüne gönderen Marcus Octavius’a karşı bir yasa teklifinde bulunur, daha sonra ise annesinin ricasıyla bu yasayı geri çeker; halk da, Cornelia’ya verdiği değerden ötürü Gaius’un kararını saygıyla karşılar (C. Gracch. 4. 2-3). Plutarkhos, Cornelia’nın, oğlunun politik işlerine kayıtsız kalmadığını gösteren bu bilgileri verdikten sonra Gaius’un halka hitaplarından birinde, annesini örnek göstererek bir rakibini şu sözlerle eleştirdiğini aktarır:

“Neden sen, Tiberius’u doğuran Cornelia’yı küçümsüyor musun? ... hangi cesaretle kendini Cornelia ile kıyaslıyorsun? Sen onun gibi çocuk mu doğurdun? Bütün Romalılar senin yetişkin olmanla onun kocasıyla beraber olması arasında çok zaman farkı olduğunu elbette bilirler.” (C. Gracch. 4. 4)²²⁴

Cornelia’nın Romalılarca bu denli bilinir olmasında olasılıkla Gaius’un ailesini yüceltmeye yönelik bu tür konuşmalarının da büyük etkisi olmuştu.

²²³ Eskiçağda iyi bir evlattan, öldüğünde annesinin ve babasının cenaze işlerini üstlenmesi beklenirdi, bu onun en önemli göreviydi.

²²⁴ Çeviri için bk. Sandalcı, 2001: 69.

Plutarkhos'un anlatısına göre, Cornelia daima oğullarıyla tanınan bir kadın olmayı arzulamıştı ve bu nedenle zaman zaman Romalılar tarafından hâlen Scipio'nun kayınvalidesi olarak tanındığı için oğullarını azarladığını söyleyenler vardı (*Ti. Gracch.* 8. 5). Bununla birlikte Cornelia'nın bu arzusu zamanla gerçeğe dönüşmüştür. Nitekim Romalılar onu yaşlı Scipio'nun kızı ve genç Scipio'nun kayınvalidesi olarak tanımış olsalar da Eskiçağ yazarları ondan genel olarak Gracchus'ların annesi (*mater Gracchorum/Gracchorum*)²²⁵ olarak bahsetmişlerdir. Üstelik Plutarkhos ve Plinius, Roma'da onun anısına üzerinde "Gracchus'ların annesi Cornelia" yazan bir anıt dikildiğini bildirmişlerdir (*Plut. C. Gracch.* 4. 3; *Plin. nat.* XXXIV. 14. 31). Plinius, bu anıttan, geçmişte kadınlar onuruna dikilmiş anıtlara örnek olarak bahsetmiştir:

"... Örneğin Gracchus'ların annesi ve yaşlı Scipio Africanus'un kızı Cornelia'nın bir anıtı vardır. Bu anıtta Cornelia oturur vaziyettedir ve ayakkabılarında bağcık bulunmamasıyla ayırt edilmektedir; ilkin Metellus sütunlarının bulunduğu yerdeydi, fakat şu anda Octavia binasında bulunmaktadır." (*nat.* XXXIV. 14. 31)

Cornelia, iki oğlunu da büyük bir sevgiyle, emek ve özenle büyütür ve onları Roma'nın geleceğine yön verebilecek gençler olarak yetiştirir. Her ikisinin de birkaç yıl arayla vahşice öldürülmesine şahit olan Cornelia, bu ölümler karşısında her şeye rağmen metanetini kaybetmez, hayata küsüp kendisini dünyadan soyutlamaz, tersine tüm gücüyle hayata tutunmaya çalışır. Onun, hayattaki tüm sevdiklerini birer birer yitirmek karşısında sergilediği güçlü, cesur ve metanetli tutum, Romalılarda hem hayranlık hem de şaşkınlık uyandırmıştır. Plutarkhos, Cornelia'nın, başına gelen felaketlere, sanki başkalarının felaketiymiş gibi, onurla ve yüce gönüllülükle

²²⁵ *Plin. nat.* VII. 13. 57, 16. 69, XXXIV. 14. 31; *Iuv.* VI. 167-8; *Cic. Brut.* 211. 1; *Sen. dial.* VI. 16. 3; *Val. Max.* IV. 4, VI. 7. 1; *Tac. dial.* 28. 6.

katlandığını aktarır (C. *Gracch.* 19. 1) Seneca, dört çocuğundan ikisini arka arkaya yitiren ve yıllardır ikincisinin yasını yutan Marcia için yazdığı teselli metninde, benzer felaketleri yaşayan babalardan ve annelerden örnekler verirken, on iki çocuğunu birden yitirmesine rağmen bu trajediye büyük bir yüreklilikle katlanan Cornelia'yı sayar (*dial.* VI. 16). Yazar, annesi Helvia için yazdığı metinde de, Cornelia'nın, yaşadığı felaketler karşısındaki dayanıklılığından (*constantia*) bir kez daha övgü ile bahseder:

“Kader Cornelia'nın on iki çocuğunu ikiye düşürdü, eğer kaybettiklerini saymak istersen onunu yitirdi, eğer anlamlandırmak istersen Gracchus'ları yitirdi. Ama yine de, etrafında ağlayan ve onun kaderine (*fatum*) lanet okuyan kişilere talihi (*fortuna*) suçlamayı yasakladı, çünkü talih ona evlat olarak Gracchus'ları vermişti. Toplantının ortasında, ‘Benim doğmamı sağlayan annemi mi kötülemeye kalkıyorsun?’ diyebilen bir evlat bu kadından doğmalıydı. Bana annenin konuşması (*vox matris*) çok daha yürekli geliyor; oğlu, Gracchus'ların doğumuna pay biçti, anne ise cenazelerine.” (Sen. *dial.* XII. 16. 6)

Eskiçağ yazarları, Cornelia'nın, oğullarının ölümünden sonraki yıllarını, kızıyla birlikte Misenum'da geçirdiğini ve dul, yaşlı bir kadın olarak evinde, döneminin en bilgili ve kültürlü insanlarını ağırladığını yazarlar. Plutarkhos, onun buradaki şaşırtıcı ve hayranlık verici yaşamını şu cümlelerle aktarır:

“Cornelia, Misenoi denilen yerin yakınlarında, alışılmış hayat tarzını değiştirmeden yaşar. Birçok dost edinir. Daima herkesi ağırlamaya hazırdır. Etrafında sürekli Hellenli filozoflar olur ve bütün krallar onun gönderdiği armağanları kabul eder, onlar da ona gönderirler. Bazı kişilerin evine gelmesi ve onunla sohbet etmesi onun açısından oldukça memnunluk vericidir. Babası Africanus'un hayatını anlattığı zaman hayranlık duygusunu yaşar. Gözyaşı dökmeden oğullarını andığı zaman, öğrenmek isteyenlere başka birilerinden bahseder gibi onların felaketlerini ve yaptıklarını anlatır. Bundan dolayı bazı kişiler onun, ihtiyarlık ve olan biten büyük felaketler nedeniyle mantığını kaybettiğine ve şanssızlıkları dolayısıyla hissiz biri olduğuna inanır. Fakat

gerçekte insanların kederlerinde bile soylu bir kökenin ve iyi bir eğitimin ne kadar yararlı olduğunu ve talihin çoğu kez kötülükler tarafından kuşatılan erdemden üstün olduğunu, ayrıca felaketlere basiretle katlanılması için gücün erdemden yoksun bırakılamayacağını anlamadıkları için asıl hissiz olanlar kendileridir.” (*C. Gracch.* 19. 1-3)²²⁶

²²⁶ Çeviri için bk. Sandalcı, 1991: 99-101.

II.4.2. Ahlaksızlıkla Suçlanan Vesta Rahibeleri: Aemilia, Licinia, Marcia

Cornelia, oğlu Gaius Gracchus'un da katkısı ile geleneksel bir Roma hanımefendisi olarak betimlenmişti ve bu betim, olasılıkla Roma'da değişen kadın imgesini beğenmeyen, Roma'nın eski değerlerini canlandırmak isteyen gelenekçiler tarafından da desteklenmişti. Ancak artık kadınların da erkeklerin de yaşayış biçimleri tamamıyla değişmişti. Bununla birlikte, Roma'da, kentin başına gelen olumsuz koşullardan, felaketlerden iffetsizlikle suçlanan kadınların, özellikle Vesta Rahibelerinin sorumlu tutulması geleneği (Dion. Hal. *ant.* II. 67) devam ediyordu. Nitekim Roma'nın Keltlerle karşı mücadele ettiği ve arka arkaya iki ağır yenilgi aldığı yıllarda (İÖ 114-113),²²⁷ Vesta Rahibeleri Aemilia, Licinia ve Marcia iffetsizlik suçundan yargılanmışlardı ve etraflarına felaket yaydıkları gerekçesi ile ölüme mahkum edilmişlerdi.

Aemilia, Licinia ve Marcia'ya yapılan suçlama ile ilgili detaylar Plutarkhos'un ve Cassius Dio'nun yapıtlarında bulunmaktadır. Plutarkhos, tanrılara insan kurban eden Bletonesii adında bir kavim hakkında dinsizlik suçlamasıyla soruşturma başlatan, daha sonra bunu gelenekleri uyarınca yaptıkları için onları affeden, fakat bir daha bu uygulamayı yapmalarını yasaklayan Romalıların, daha önce kendilerinin ikisi Hellen ikisi Gallialı iki erkek ve iki kadını Forum Boarium'da canlı canlı gömdüklerini aktarır ve "insan kurban etme" konusunda Romalıların kendi tutumları ve yabancılara karşı sergiledikleri tutum arasındaki tutarsızlığın kaynağı olarak Helvia adında bir kızın başından geçenleri ve sonrasında yaşananları anlatır (*mor.* IV. 83): Hikâyeye göre, at sürerken düşen Helvia, kıyafetleri, yüzükleri, başlığı oraya buraya saçılmış, çıplak ve dili ağızından dışarıya fırlamış vaziyette

²²⁷ İÖ 114 yılında, bir Kelt kavmi olan Scordisci, *consul* Gaius Porcius Cato'nun ordusunu mağlup etmiştir. İÖ 113 yılında ise bir Kelt kavmi olan Cimbri, *consul* Gnaeus Papirius Carbo'nun ordusunu mağlup etmiştir.

bulunur. Bu olayın Vesta Rahibeleri arasında bir onursuzluğa işaret ettiğini bildiren kâhinler, bu onursuzluğun atlı sınıfına dahi sığmamış olabileceğini söylerler. Bunun üzerine atlı sınıfından tanınmış bir adamın kölesi, Vesta Rahibeleri Aemilia, Licinia ve Marcia'nın uzun süredir erkeklerle ilişki yaşadıklarına, o erkeklerden birinin de kendi efendisi Vetutius Barrus olduğuna dair ifade verir.²²⁸ Ardından adı geçen Vesta Rahibeleri mahkûm edilerek cezalandırılırlar ve bu onursuzluğun telafisi için aynı zamanda *Kehanet Kitapları*'na danışılmasına karar verirler. Bu olayların Romalılar için uğursuzluk alameti olduğunu bildiren kâhinler, yaklaşmakta olan felaketin engellenebilmesi için Romalıların bazı yabancı ruhlara ikisi Hellen ikisi Gallialı dört kişiyi canlı canlı gömerek kurban etmelerini söylerler.

Cassius Dio ise, yasalara göre lekesiz olmaları gereken ve saygınlıkları yasayla korunan, dine göre kutsal sayılan Vesta Rahibelerinin, kirlenmeleri ve günah işlemeleri durumunda, insanların, son derece utanç verici ve korkunç bir şeyin yapılmış olduğuna inandıklarını, onların günahlarıyla etraflarına felaket yaydıklarını, bu yüzden de böyle bir durumda sadece kendilerinin değil, onlarla birlikte suçlanan herkesin en ağır şekilde cezalandırıldıklarını, dolayısıyla tüm olayın sadece kadının kendisini tutamamasından dolayı değil, aynı zamanda bir tanrının gazabından dolayı meydana geldiğine inanıldığını söyler ve buna örnek olarak, Aemilia, Licinia, Marcia'nın dahil olduğu skandalı anlatır. Cassius Dio, Marcia'nın, diğerlerinden ayrı olarak atlı sınıfından bir kişiyle ilişkisi olduğunu, diğerlerinin soruşturmasının uzun sürmesinden dolayı son anda ifşa olduğunu, Aemilia ve Licinia'nın ise çok sayıda aşığı olduğunu ve farklı türde pek çok ahlaksız ilişki yaşadıklarını aktarır. Onları ihbar eden kişinin ise, başından beri olaylara göz yuman, fakat susması karşılığında

²²⁸ Krş. Oros. V. 15. 22.

beklentilerini elde edemeyen Manius adında bir köle olduğunu söyler (XXVI. 87. 1-5).

Olayların bizzat tanığı olan Cicero'dan ve yaşananları bir önceki nesilden dinleyerek öğrenen Livius ve Asconius'tan edindiğimiz bilgiler de, *incestus* (iffetsizlik) suçundan yargılanan Vesta Rahibelerinin davasının o dönemde oldukça ünlü olduğunu göstermektedir. Nitekim Cicero, Atticus'a, başarılı bir hatip olarak Lucius Licinius Crassus'un işlerinden bahsederken onun, daha 27 yaşındayken Licinia'nın savunmasını üstlenmiş olduğunu ve davadaki en iyi konuşmacı olarak, konuşmasının bazı kısımlarının kayda geçirildiğini söyler (*Brut.* 43. 160).²²⁹ Livius da, iffetsizlik suçundan mahkûm olan bu üç Vesta Rahibesiyle ilgili olarak, suçun nasıl işlendiğinin, nasıl ortaya çıktığı ve nasıl cezalandırıldığının dilden dile dolaştığını (*refertur*) aktarmıştır (*per.* LXIII. 4).

Davanın aşamalarıyla ilgili bilgi veren Asconius'a göre, dava iki kez görülür: İlk davada, *pontifex maximus* Cecilius Metellus Delmaticus ve *pontifex* heyeti, bir tek Aemilia'yı mahkûm ettikleri, diğer iki Vesta Rahibesini ise azat ettikleri için, *tribunus plebis* Sextus Peducaeus tarafından kusurlu bulunurlar. Bunun üzerine halk, katılımı ile tanınan L. Cassius'un²³⁰ yeniden soruşturma yapmasını ister. Cassius da, soruşturmasının sonucunda, beklenildiği gibi çok katı bir tutum sergileyerek, yalnızca Aemilia'yı ve diğer iki Vesta Rahibesini değil, onlarla birlikte daha pek çok kişiyi mahkûm eder (*Asc.* 46C).

²²⁹ Cicero ayrıca, "*virgo Vestalis summo loco nata*" olarak nitelediği Licinia ile ilgili olarak, onun, Quintus Caecilius Metellus ve Quinctius Flaminius'un *consul* olarak görev yaptıkları dönemde (İÖ 123), *sacrum*'um yanında bir sunak, küçük bir tapınak ve bir sedir adamaya kalkıştığını ve bu konunun *senatus*'un kararı uyarınca *pontifex* heyetine taşındığını, *pontifex maximus*'un heyet lehine yanıt vererek "Gaius'un kızı Licinia, halkın onayını almadan kamu alanına adakta bulunmuş olduğu için, adağı kutsal sayılamaz." dediğini anlatmıştır. Cicero, *senatus*'un ne kadar katı ve ne kadar titiz bir tutum sergilediğinin anlaşılabilmesi için bu konuyla ilgili *senatus consultum*'u okumuştur (*dom.* 53.136).

²³⁰ İÖ 127 yılında *consul*, İÖ 125 yılında *censor* olarak görev yapmıştır.

II.4.3. Lucius Cornelius Sulla'nın Hayatında: Ilia, Aelia, Cloelia, Caecilia Metella, Valeria

İÖ I. yüzyılda yaşamış olan (İÖ 138-78) Romalı komutan ve devlet adamı Lucius Cornelius Sulla, Roma tarihinde önemli bir yere sahiptir. *Senatus*'un ve aristokratların yanında yer alan Sulla, İÖ 88 yılında, Doğu'da Pontos Kralı Mithradates'e karşı yapılacak savaşın komutanlığını elde etme konusunda, halk yanlısı Marius ve taraftarlarına karşı silahlı mücadeleye girişmiştir. İÖ 82 yılında Sulla'nın üstünlüğü ile biten bu kanlı mücadede Roma en büyük iç darbeyi almıştır. Sulla daha sonra kendisini diktatör seçirmiştir ve yaptığı düzenlemelerle *senatus*'un idari yetkilerini artırmıştır. İÖ 79 yılında görevini kendi isteği ile bırakan Sulla'nın askeri ve siyasi yükselişinde, hayatına giren kadınların önemli etkisi olmuştur. Nitekim, Sulla, ihtiyacı olan maddi desteği de, politik bağlantıları da hayatındaki kadınlar aracılığı ile sağlamıştır.

Plutarkhos, Lucius Cornelius Sulla'nın özel hayatı hakkında bilgi verirken onun soylu bir aileden geldiğini, fakat dedelerinden Rufinius'un *consul* iken *senatus*'tan atılmasının ardından bu soyun zamanla eski gücünü kaybettiğini ve Sulla'nın da çocukluğunda varsıl bir yaşam sürmediğini aktarır (*Sull.* 1). Plutarkhos, Sulla'nın sonradan edindiği ve nereden geldiği kesin olarak belli olmayan servetinin kaynağını bir kadına bağlar:

“Nikopolis adında bayağı, fakat zengin bir kadına âşık olup iyi davranışları ve gençliğinin çekiciliğiyle sonunda kendini ona sevdirdi ve bu düşkün kadın ölünce, kalıtçısı oldu. Üstelik kendisini öz oğlu gibi seven üvey annesinin de kalıtına kondu; işte böylece bir hayli zenginleşti.” (*Sull.* 2. 3-4)²³¹

Plutarkhos'un aşk ve şehvet düşkünü bir adam olarak sunduğu Sulla'nın beş evlilik yaptığı anlatılır. Sulla ilk evliliğini gençken Ilia adında bir kadınla yapar ve

²³¹ Çeviri için bk. Sarıgöllü-Gürsoy, 1999: 66.

ondan bir kızı olur (Plut. *Sull.* 6. 11).²³² Sulla'nın Ilia'dan olan kızı, Sulla'nın İÖ 88 yılındaki görev arkadaşı *consul* Quintus Pompeius Rufus'un oğlu ile evlenir (Liv. *per.* 77; Vell. II. 18); olasılıkla bu evlilik Sulla'nın politik yaşamında, Pompeius Rufus'un, Marius yanlılarına karşı, I. Mithridates Savaşı'nda başkumandanlığın Sulla'ya verilmesini desteklemesinde etkili olmuştur.²³³

Plutarkhos'un anlatısına göre, Sulla, ikinci evliliğini Aelia ile yapar (*Sull.* 6. 11), ancak Aelia ile Sulla'nın evliliği üzerine elimizde bilgi bulunmamaktadır.²³⁴

Sulla, Aelia'dan sonra üçüncü evliliğini Cloelia ile yapar, fakat ondan kısır olduğu gerekçesi ile -onu övgülerle ve armağanlarla onurlandırarak- boşanır; Plutarkhos, Sulla'nın, Cloelia'dan boşanır boşanmaz birkaç gün içerisinde halk sınıfından zengin ve güçlü bir aile olan *gens Caecilia*'ya mensup Caecilia Metella ile evlenmesinin, Sulla'nın, Cloelia'dan boşanmak için doğruyu söylememiş olabileceği düşüncesini uyandırdığını belirtmiştir (*Sull.* 6. 11).

Sulla kendisini politik anlamda destekleyen Caecilius Metellus Delmaticus'un²³⁵ kızı Caecilia Metella ile evlendiğinde elli yaşındadır (*Sull.* 6. 10),

²³² Valerius Maximus, Sulla'nın kızıdan, İÖ 52 yılında *tribunus plebis* olan Quintus Pompeius Rufus'un annesi olarak bahseder ve adının Cornelia olduğu bilgisini verir. Yazar, Cornelia'yı burada, oğlu kentten sürgün edilip mallarına el konulduğu halde, oğluna miras bırakılmış olan malları teslim etmek istemeyen ve bu nedenle oğlunu zor durumda bırakan açgözlü (*avara*) bir kadın olarak betimler (IV. 2. 7). Plutarkhos, Marius'un Misenum'daki lüks evini yetmiş beş bin drahmiye Cornelia'nın aldığını, kısa bir süre sonra da (Cornelia'dan) aynı evi Lucius Licinius Lucullus'un iki milyon beş yüz bin drahmiye satın aldığını yazar (*Mar.* 34. 2); ayrıca bk. D'Arms, 2003: 40 ve dipnot 33.

²³³ Çıkan olaylarda Quintus Pompeius Rufus'un oğlu Pompeius, Marius yanlıları tarafından öldürülür (Plut. *Sull.* 8; App. *civ.* I. 56), Sulla'nın kızı dul kalır.

²³⁴ Eskiçağ yapıtlarında Aelia hakkında başka bilgiye rastlanmaması ve Plutarkhos'un Sulla'nın ilk karısı olarak bahsettiği Ilia isminin de kulağa yabancı gelmesi, Ilia'nın isminin yanlış yazılmış olabileceği, bu kişinin aslında Iulia ya da daha büyük olasılıkla Aelia olduğu ve Sulla'nın aslında beş değil, dört evlilik yapmış olduğu düşüncesini doğurmuştur (Carney, 1961: 71). Ancak Plutarkhos'un, Aelia'dan sonra Cloelia'yı Sulla'nın üçüncü eşi olarak tanıtmaması, yapıtta Aelia ile Ilia'nın karıştırılmış olmasının söz konusu olamayacağını göstermektedir. Diğer taraftan, Ilia'nın, Caesar'ın "Iulia" adında bir akrabası olması da olası gözükmemektedir.

²³⁵ *Consul* olarak görev yaptığı İÖ 119 yılında Marius'la karşı karşıya gelmiştir. İÖ 114 yılında *pontifex maximus* olarak görev yaparken Vesta Rahibeleri Aemilia, Licinia ve Marcia'yı yargılamıştır.

bu evlilik Sulla'nın, Quintus Pompeius Rufus ile İÖ 89 yılında sonraki yıl için *consul* seçilmesinden hemen sonra gerçekleşir. Sulla'nın Metella ile yaptığı evlilik onun politik anlamda yükselmesinde önemli rol oynamıştı, zira Sulla bu evlilik sayesinde o dönem Roma'daki politik ortamda önemli gücü ve etkisi olan Metellus ailesinin (*familia Metelli*)²³⁶ desteğini almış oluyordu. Plutarkhos, onların evliliği üzerine birçok şarkı yazıldığını, kentin ileri gelenlerinin *consul* olmaya layık buldukları Sulla'yı, Metella gibi bir kadına yakıştıramayarak (muhtemelen Sulla'nın sefahat ve zevke düşkün yaşam tarzından ötürü) bu evlilikten hoşnutsuz olduklarını (*Sull.* 6. 10), ancak Sulla'nın, Metella ile en mutlu evliliğini yaptığını (*Sull.* 6. 11), Sulla'nın ona her konuda büyük saygı gösterdiğini, öyle ki Roma halkının, Sulla, sürgündeki Marius yanlılarının geri çağırılması talebini reddettiğinde, Metella'dan yardım istediğini aktarmıştır (*Sull.* 6. 12). Plutarkhos, yine Sulla'nın Metella'ya verdiği değerini göstergesi olarak, Sulla'nın, daha önce Metella'ya kaba bir şekilde davrandığı için, Athena'yı aldıktan sonra halkına çok daha sert davrandığını (*Sull.* 6. 12), hatta Sulla'nın Athena'yı almak için beslediği arzunun²³⁷ da ya kentin eski şanının onu kışkırtmasından ya da tiran Aristion'un surların üzerinden kendisine ve Metella'ya yaptığı alaycı konuşmaların onu öfkeliendirmesinden kaynaklandığını (*Sull.* 13. 1) ileri sürmüştür.

Sulla İÖ 87 yılında Athena'daki Pontos birliklerine karşı savaşmak üzere Roma'dan ayrıldığında Metella çocuklarıyla birlikte çok zor günler geçirir. Bu dönemde Lucius Cornelius Cinna'nın desteği ile Roma'nın kontrolünü ele geçiren ve

²³⁶ *Plebs* sınıfından *Caecilia gens*'ine mensup soylu ve seçkin bir aile olan Metellus'lar, İÖ III. yüzyıldan Cumhuriyet'in yıkıldığı İÖ I. yüzyıla kadar Roma politikasında önemli bir konuma sahip olmuşlardır. İÖ 79 yılına kadar Sulla'yı destekleyen Metellus'lar, daha sonra Sulla'nın ezici tek kişi yönetimine karşı Gnaeus Pompeius'u bağlaşıklık olarak görmeye başlamışlardır (bk. Özaktürk, 1999: 301).

²³⁷ Sulla İÖ 87 yılında ordusuyla, Pontos birliklerinin toplanmış olduğu Athena üzerine yürümüştür ve İÖ 86 yılında kent ele geçirilmiştir.

Sulla'nın düzenini yıkan Marius, Roma'da Sulla'nın dönüşü ile ilgili komplo hazırlar. Plutarkhos, bu dönemde, Metella'nın da kendisini ve çocuklarını zor kurtardığını, Sulla'nın yanına gidip ona, evlerinin yakıldığı, kenttekiler için Roma'ya yardıma gitmesi gerektiği haberini verdiğini aktarmıştır (*Sull.* 22).²³⁸

İÖ 82 yılında Sulla, İç Savaşın galibi olarak diktatör seçildikten sonra, Gnaeus Pompeius Magnus'la bağ kurabilmek ve ondan politik destek alabilmek için, karısı Metella'nın, ilk kocası Marcus Aemilius Scaurus'tan²³⁹ olan kızı Aemilia'yı, hamile olduğu halde kocası Manius Acilius Glabrio'dan²⁴⁰ ayırıp Pompeius'a verir (*Sull.* 33. 3, *Pomp.* 9. 2). Plutarkhos, bu konuda Metella'nın da Sulla'nın fikrini desteklediğini ve Pompeius'u, Aemilia ile evlenebilmesi için, karısı Antistia'dan boşanmaya birlikte ikna ettiklerini aktarır (*Pomp.* 9. 2).²⁴¹ Dolayısıyla Sulla'nın Metella ile yaptığı evlilik, onun hem Metellus ailesi ile hem de Pompeius ile bağ kurmasını ve bu sayede politikada hızla yükselmesini sağlamıştır.

Metella'nın Sulla ile evliliğinden olan ikizlerinden Fausta²⁴² ilk evliliğini Pompeius'un o dönemdeki ateşli destekçilerinden, *tribunus plebis* Gaius Memmius²⁴³ ile yapar ve ondan bir oğlu olur.²⁴⁴ Elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte olasılıkla bu evlilik Sulla'yı Pompeius'la biraz daha yakınlaştırmıştı.

²³⁸ Appianus, bu dönemde Sulla'nın tüm arkadaşlarının ölüme mahkûm edildiklerini, evinin yıkıldığını, mallarına el konulduğunu, vatan haini ilan edildiğini, karısı ve çocuklarının da peşine düşüldüğünü, fakat onların kaçmayı başardıklarını aktarır (*civ.* I. 73).

²³⁹ İÖ 115 yılı *consul*'ü, *princeps senatus* olarak *senatus*'un en kıdemli üyesiydi.

²⁴⁰ İÖ 67 yılı *consul*'ü.

²⁴¹ Aemilia, Pompeius'un evinde doğum yaparken hayatını kaybeder (Plut. *Pomp.* 9. 3, *Sull.* 33. 3).

²⁴² Kendisini talihli bir insan olarak gören, bu nedenle (İÖ 81 yılında zafer töreni kutlamasının ardından) kendisine "Felix" denilmesini emreden Sulla, oğlunun adını "Faustus", kızının adını ise "Fausta" koymuştur (Plut. *Sull.* 34. 2-3).

²⁴³ Memmius daha sonra Pompeius'la anlaşmazlık yaşayarak Caesar'ı desteklemeye başlamıştır.

²⁴⁴ Fausta, Gaius Memmius ile boşanmalarından kısa bir süre sonra ise (İÖ 55) Titus Annius Milo ile evlenir (Ascon. 28C). Cicero'dan öğrendiğimize göre, Milo, İÖ 52 yılının Ocak ayında Publius Clodius Pulcher'le (İÖ 92-52) Via Appia üzerinde karşılaştığında yanında karısı Fausta da vardır (Cic. *Mil.* 28. 55). Milo, Clodius'un katili olarak mahkûm edilip Marsilia'ya gittikten sonra, el konulan

İÖ 79 yılında diktatörlüğü bırakıp politik yaşamdan çekilen Sulla'nın karısı Metella, kısa bir süre sonra amansız bir hastalığa yakalanır. Rahipler Sulla'nın Metella'ya yaklaşmasını ve evini cenazeyle kirletmesini yasaklayınca Sulla, ona boşanma yazısı²⁴⁵ yollayarak başka bir eve taşınmasını emreder (*Sull.* 35. 2). Rahiplerin yasaklarını uygulayan Sulla, bizzat kendi koymuş olduğu cenaze masraflarını kısıtlayan yasayı ise ihlal ederek Metella'nın cenazesi için hiçbir masraftan kaçınmaz. Metella'nın ölümünden sonra acısını dindirmek için kendisini içkiye, lüks şöenlere verirken, yine kendi koymuş olduğu şöen masraflarının kısıtlanması yasasını ihlal eder (*Sull.* 35. 2-3). Sulla olasılıkla Metella'ya hep özlem duymuştu. Plutarkhos'un anlatısına göre, Sulla, ölmeden bir süre önce rüyasında, Metella'dan kısa bir süre önce ölmüş olan oğlunu görür²⁴⁶ ve oğlu kendisine şöyle der (*Sull.* 37): “Didinmeyi bırak da benimle Metella'nın yanına gel, orada rahat, tasasız bir yaşam sürelim.”²⁴⁷

Plutarkhos, Sulla'nın, son evliliğini, Metella'nın ölümünden aylar sonra, gladyatör oyunları sırasında tiyatrodaki karşılaşma ve tanışma Valeria ile yaptığını anlatır:

malları ile ilgili olarak Cicero'dan destek bekler ve ondan Fausta'nın payına düşen malların verilmesi konusu ile ilgilenmesini ister (*Cic. Att.* V. 8; *Ascon.* 34C). Fausta ile ilgili olarak ayrıca, Milo'nun onu tarihçi Sallustius'la aynı yatakta yakaladığı ve Sallustius'un bu durumdan ancak kırbaçlandıktan ve belli bir miktar para cezası ödedikten sonra kurtulduğu üzerine bazı söylentiler olduğundan bahsedilir (*Gell.* XVII. 18; *Hor. sat.* I. 2). Sallustius ve Fausta üzerine bk. Whitehorne, 1975: 425-430. Whitehorne, Sallustius ve Fausta hakkında çıkan söylentileri politik açıdan değerlendirir.

²⁴⁵ Oğuzoğlu (1956: 100): “*Repudium* umumiyetle karı kocadan birinin diğerine bir mektup göndermesi ve bu mektubun yedi şahit huzurunda tabliğ edilmesi suretiyle vâki oluyordu.” Roma'da Cumhuriyet'in ortalarından itibaren yaygın olarak görülen ve evli kadın üzerindeki hakimiyeti önemsiz kılan *manus*'suz evlenme biçiminde, karı ve kocanın birlikte arzusu ile ya da taraflardan yalnız birinin isteği ile evliliği sonlandırmak (*divortium*) mümkündü. Bu durumda, eşlerin, boşanma istekleri konusundaki beyanlarını (*repudium*) açık olarak sözle, davranışlarla veya bir elçi aracılığı ile yolladıkları yazı ile bildirmeleri mümkündü. Bu konuda bk. Gönenç, 2003: 650.

²⁴⁶ Lucius Cornelius Sulla. Sulla'nın, kendisinden önce ölen oğlunun hangi eşinden olduğu anlaşılamamaktadır.

²⁴⁷ Çeviri için bk. Sarıgöllü-Gürsoy, 1999: 118-119.

O dönemde tiyatrolarda erkekler ve kadınlar karışık oturdukları için²⁴⁸ tesadüfen Sulla'nın yanına çok güzel ve soylu bir kadın olan Valeria denk gelir. Messala'nın kızı, hatip Hortensius'un kardeşi olan ve kısa bir süre önce kocasından boşanan Valeria, Sulla'nın arkasından dolaşıp elini ona doğru yaslar ve giysisinden bir parça koparıp yerine döner. Sulla şaşkınlık içinde ona bakarken “Korkacak bir şey yok, diktatör, o senin uğurundan ben de payımı alayım demiştim de...”²⁴⁹ der. Valeria'nın bu tavrı Sulla'nın hoşuna gider ve gizlice birini yollayıp onun adını, ailesini, geçmişini soruşturur; ardından karşılıklı bakışmalar, gülüşmeler ve sonunda da evlilik gelir (Plut. *Sull.* 35. 3-5). Plutarkhos, Valeria'nın bu evliliği masum düşüncelerle yaptığını, Sulla'nın ise, her ne kadar Valeria iffetli ve saygın bir kadın olsa da, onunla bu nedenlerden ötürü değil, “tıpkı toy bir delikanlı gibi en aşağılık ve en utanmazca duyguları kamçılayan hallere, cilvelere kapılarak (*Sull.* 35. 5)”²⁵⁰ evlendiğini aktarır. Plutarkhos, Sulla'nın, evde böyle bir karısı olmasına rağmen oyuncularla, tiyatrocularla gönül eğlendirdiğini, kanepede uzanıp tüm gün onlarla içki içtiğini ve vakit geçirdiği kişiler arasında gençliğinden beri tutkun olduğu ve ölünceye dek tutkusunu kaybetmediği (*Sull.* 2. 4) kadın taklitçisi tiyatro oyuncusu Metrobius'un da bulunduğunu anlatır (*Sull.* 36. 1). Dolayısıyla böyle bir ortamda Sulla'nın Valeria ile pek fazla ilgilendiği düşünülemez; bununla birlikte Sulla İÖ 78 yılında öldüğünde Valeria hamiledir ve onun ölümünden sonra bir kızı olur;

²⁴⁸ Suetonius, bu geleneğin İmparator Augustus tarafından bozulduğunu, onun, oyunlardaki oturma düzenini belli kurallara bağlarken kadınların ancak en üst sırada erkeklerden ayrı oturmak şartı ile gösterileri izlemelerine izin verdiğini, ayrıca kadınların atletizm gösterilerini izlemelerini yasakladığını aktarır (*Aug.* 44).

²⁴⁹ Çeviri için bk. Sarıgöllü-Gürsoy, 1999: 117.

²⁵⁰ Çeviri için bk. Sarıgöllü-Gürsoy, 1999: 117.

Plutarkhos, Roma'daki geleneğe göre, bu kıza, babasının ölümünden sonra doğduğu için "Postuma"²⁵¹ adının verildiğini aktarır (*Sull.* 37. 4).

²⁵¹ Varro da, babasının ölümünden sonra doğan kız çocuğuna "Postuma" adının verildiğini bildirmiştir (*ling.* XXXVIII. 60).

II.4.4. “Dönemin İlk Kadın Politikacısı”: Praecia

Cumhuriyet’in son dönemlerinde yaşayan ve Bauman’ın (2003: 65), “dönemin ilk kadın politikacısı” olarak tasvir ettiği Praecia, İÖ 70’li yıllarda, Sulla’ya olan yakınlığından ötürü politik konularda söz sahibi olan Publius Cornelius Cethegus²⁵² ile olan ilişkisi ve onun üzerindeki etkisi sayesinde tanınmıştır. Plutarkhos, Cethegus’un Roma’daki en güçlü kişi olduğu dönemde, Praecia ile sevgili olduğunu bildirir. Praecia’nın zekâsı ve güzelliği ile tanınan ünlü bir fahişe olduğunu belirten Plutarkhos, onun, bağlantılarını ve birlikteliklerini dostlarının politik amaçlarını desteklemek için kullandığını, bu sayede her istediğini yaptırarak büyük bir güç kazandığını aktarır ve bunu şöyle açıklar:

“Cethegus istemediği sürece devletle ilgili hiçbir karar alınamazdı, Cethegus ise Praecia’nın onayı olmadığı sürece hiçbir şeye evet demezdi.” (Luc. 6. 3)

Plutarkhos, Praecia’nın, Cethegus üzerindeki etkisini, Lucius Licinius Lucullus için de kullandığını anlatır (Luc. 6. 3-4): İÖ 74 yılında Kilikia’ya *proconsul* olarak gönderilen Lucius Octavius kısa bir süre sonra hayatını yitirince yerine gelmek isteyen Lucullus, bu konuda dönemin en güçlü ve en ünlü kişisi olan Cethegus’un desteğini almak için sevgilisi Praecia’ya yanaşır. Lucullus’un konuşmalarına, verdiği armağanlara kanan ve onun gibi güçlü biriyle ortaklık ediyor görünmekten hoşlanan Praecia, kısa sürede Cethegus’u Lucullus’un tarafına çeker ve Lucullus bu sayede Kilikia yöneticiliğini elde eder. Ancak Lucullus emelini gerçekleştirdikten sonra ne Cethegus’un ne de Praecia’nın yardımına ihtiyacı kalır.

Cicero da, Praecia’nın, Cethegus üzerinde oldukça etkili olduğunu, Cethegus aracılığı ile bir yerlere gelmek isteyen kişilerin Praecia’ya yanaştıklarını ima etmiştir:

²⁵² Başlangıçta Marius taraftarı olan, Marius ve yandaşları ile İÖ 87 yılında Roma’dan sürgün edilen Cethegus, daha sonra taraf değiştirerek Sulla’ya katılmıştır (App. civ. I. 60, 62, 80).

“Daha çok özgür bir adamın özelliği gibi gözükken kamu görevi, askeri yetki, eyalet yöneticiliği tutkusu ne de katı, ne de buyurgan, ne de zorlu bir efendidir! İşte böyle bir tutku, kendilerini son derece üstün gören kişileri, Cethegus gibi istenmeyen bir adama hizmet etmeye, ona armağanlar göndermeye, geceleri onun evine gitmeye ve sonunda Praecia’ya diz çöküp yalvartmaya kadar getirdi. Eğer bunun adına özgürlük deniliyorsa, kölelik nedir? (*parad.* 5. 40)”²⁵³

Dolayısıyla Cicero ve Plutarkhos’un verdiği bilgilere dayanarak Praecia’nın, bir kadın olarak zekâsını, cazibesini ve güzelliğini kullanarak döneminin önemli isimlerini etkisi altında bıraktığını ve bu sayede dönemin politikasında dolaylı olarak rol oynadığını söyleyebiliriz.

²⁵³ Çeviri için bk. Kalaycıoğulları-Keyinci, 2012: 79.

II.4.5. Magnus Gnaeus Pompeius'un Hayatında: Antistia, Aemilia, Mucia, Iulia, Cornelia

Sulla'nın siyasi hayattan çekilmesinin ardından Roma'nın en güçlü adamı haline gelen, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'da yaşanan ikinci İç Savaşta (İÖ 49-48) Caesar'a karşı Cumhuriyetçilerin (son) lideri olan, Lucilia ile Gnaeus Pompeius'un oğlu²⁵⁴ Magnus Gnaeus Pompeius da (İÖ 106-İÖ 48), politik ve askeri anlamda işbirliği yapmasına olanak sağlayacak nitelikte evlilikler yapmıştır:

Pompeius, ilk evliliğini Publius Antistius'un kızı Antistia ile yapar. Bu evlilik Pompeius'un ve Antistius'un karşılıklı politik ve sosyal çıkarları doğrultusunda kurulur. Plutarkhos'un anlattığına göre kamu malını zimmetine geçirmekle suçlanan Pompeius, davanın sonuçlanmasından önceki süreçte, o sırada *praetor* ve yargıç olarak görev yapan Publius Antistius'a kendisini o kadar çok sevdire ki Antistius ona, kendi kızı ile evlenmesini teklif eder. Pompeius, Antistius'un bu teklifini hiç düşünmeden kabul eder ve aralarında gizli bir anlaşma yapılır. Bu anlaşma uyarınca Antistius olasılıkla davada Pompeius aleyhine tutum sergileyecektir. Ancak insanlar Antistius'un Pompeius'a verdiği desteği ve çabaları gördükçe ortada bir anlaşma olduğunu sezerler. Bununla birlikte bu durum halkın hoşuna gitmiş olmalıdır ki Pompeius'un beraat kararı açıklandığında hep bir ağızdan, gelini kutlamak için “*talasio*” diye bağırlar. Birkaç gün içerisinde de Pompeius ve Antistia evlenirler (İÖ 86) (Plut. *Pomp.* 4). Ancak Antistia için bu evlilik bir trajediye dönüşür. Zira Pompeius, İÖ 82 yılında, Sulla'nın desteğini alabilmek adına, onun Metella'dan olan üvey kızı Aemilia ile evlenebilmek için zavallı Antistia'yı terk eder. Üstelik kısa bir

²⁵⁴ Vell. II. 29. 1.

süre önce kocası yüzünden babasını kaybeden²⁵⁵ Antistia'nın annesi de, bu utanç verici felaketlere daha fazla dayanamayarak intihar eder (Plut. *Pomp.* 9).

Pompeius'un ikinci evliliği de oldukça kısa sürer. Pompeius, Aemilia'nın, kendisinden önceki kocasından olan çocuğunu doğururken evinde ölmesi üzerine (Plut. *Pomp.* 9. 3, *Sull.* 33. 3) bu kez Mucia ile evlenir.

Pompeius'un üçüncü karısı Mucia, Roma tarihinde iz bırakmış kadınlardan biridir. Bauman'a göre (2003: 79), bu evliliğin gerçekleşmesinde Mucia'nın Metellus'lar gibi nüfuslu bir aileye mensup olması²⁵⁶ rol oynamıştır. Licinia ile İÖ 95 yılı *consul*'ü Quintus Mucius Scaevola'nın kızı (Ascon. 19C) Mucia'nın, Pompeius'tan üç çocuğu olur: Gnaeus Pompeius Magnus, Pompeia, Sextus Pompeius. Eskiçağ yazarlarının anlatılarından Mucia'nın kocası ve çocukları üzerinde sözü geçen bir kadın olduğu anlaşılmaktadır.

Cicero, İÖ 62 yılında (Clodia'nın ilk kocası) Quintus Metellus Celer'e yazdığı mektubunda, Celer'in kardeşi Quintus Metellus Nepos'un²⁵⁷ Catilina yandaşlarının tarafında yer alarak kendisi aleyhine hareket etmesinden ötürü, kendisinin hem Celer'in eşi Clodia'ya hem de Pompeius'la yakınlığından ötürü pek çok konuda desteğini görmüş olduğu üvey kardeşi Mucia'ya başvurarak onlardan Nepos'u bu tutumundan vazgeçirmeleri için yardım istediğini bildirir (*fam.* V. 2).

²⁵⁵ Antistius, Marius ve Sulla arasındaki İç Savaşın (İÖ 87-82) kurbanlarından biri olarak, Marius'un emri ile *senatus*'ta öldürülür (Plut. *Pomp.* 9. 3; App. *civ.* I. 88).

²⁵⁶ Mucia'nın annesi Licinia, İÖ 98 yılı *consul*'ü Quintus Caecilius Metellus Nepos (İÖ 135-55) ile de evlilik yapmıştır ve ondan iki oğlu olmuştur: Quintus Caecilius Metellus Celer ve Quintus Caecilius Metellus Nepos.

²⁵⁷ İÖ 57 yılı *consul*'ü. *Tribunus plebis* olarak görev yaptığı İÖ 62 yılında Cicero aleyhine çalışmış, Cicero'yu Catilina yandaşlarını mahkeme kararı olmaksızın idam ettirmiş olmasından ötürü suçlamıştır.

Mucia'nın, oğlu Sextus Pompeius ile Antonius ve Octavianus arasında İÖ 39 yılında imzalanan Misenum Anlaşması'nda²⁵⁸ önemli rol oynadığı anlatılmaktadır: Appianus, insanların Sextus Pompeius'u yumuşatmak ve barışa ikna etmek için annesi Mucia'yı, onu yakmakla tehdit ederek oğlunun yanına yolladıklarını (*civ. V. 69*) ve annesi Mucia ile Iulia'nın ricaları sayesinde²⁵⁹ Octavianus, Antonius ve Sextus Pompeius'un Puteoli'de bir araya gelerek anlaşma imzaladıklarını anlatır (*civ. V. 72*). Cassius Dio da, Octavianus'un, Sextus'un güvenini ve dostluğunu kazanabilmek için, onun yanına (Sicilia'ya) annesi Mucia'yı yolladığını ve kendisi de Sextus'un kayınpederi Lucius Scribonius Libo'nun²⁶⁰ kız kardeşi Scribonia ile evlendiğini aktarır (XLVIII. 16. 3). Cassius Dio, bu olayların sonucunda Sextus'un anne tarafından üvey kardeşi Marcus Scaurus'un²⁶¹ ölümüne mahkûm edildiğini, fakat daha sonra annesi Mucia'nın hatırına serbest bırakıldığını bildirir (LI. 2. 5).

Pompeius ve Mucia'nın boşanmaları konusunda, Eskiçağ yapıtlarında Mucia'nın ahlaksızlığına dair imalar bulunmaktadır (Ascon. 20C; Plut. *Pomp.* 42. 7,

²⁵⁸ Bu anlaşmaya göre, Sextus Pompeius'un Sicilia'daki hâkimiyeti tanınmış, ayrıca Achaia'nın da bu topraklara katılması kararlaştırılmıştır (Atlan, 1970: 186). Bu anlaşma ile Sextus Pompeius, İÖ 43 yılında Antonius, Octavianus ve Lepidus arasında kurulan II. *Triumvir*'liğe bir nevi dördüncü kişi olarak dahil olmuştu (Bauman, 2003: 80).

²⁵⁹ Appianus burada "annesi Mucia ile karısı Iulia'nın ricaları sayesinde..." ifadesini kullanmaktadır. Ancak büyük olasılıkla burada yazım ya da tanım hatası yapılmıştır. Appianus, burada Sextus Pompeius'un karısı Scribonia'yı veya Antonius'un annesi Iulia'yı kastetmiş olabilir (Bauman, 2003: 239 dipnot 10). Zira anlaşıldığı kadarıyla Misenum Anlaşması'nın imzalanmasında Mucia'nın yanı sıra Iulia da önemli rol oynamıştır ve Antonius'un Sextus'a karşı olumlu tutum sergilemesinde etkili olmuştur: Antonius'un karısı Fulvia ve kardeşi Lucius Antonius, Perusia Savaşı'nda Octavianus tarafından yenilgiye uğratıldıklarında (İÖ 40), Iulia Italia'dan ayrılarak Sicilia'ya gider ve Sextus Pompeius'un yanına sığınır. Sextus daha sonra Iulia'yı elçileriyle birlikte güvenli bir şekilde Antonius'un yanına yollar. Sextus'un bu tavrı Antonius'un ondan yana tavır almasını sağlar (Plut. *Ant.* 32; App. *civ. V.* 52; Cass. Dio XLVIII. 15). Octavianus da, Sextus'un üzerine yürümek niyetindeyken, bu tutumu ile hem Sextus'u hem Antonius'u karşısına almış olacağını düşünerek uzlaşmadan yana tavır sergiler (Cass. Dio XLVIII. 16) ve sonuçta üçü arasında Misenum Anlaşması imzalanır.

²⁶⁰ İÖ 34 yılı *consul*'ü.

²⁶¹ Pompeius tarafından terk edildikten sonra Mucia Tertia, Sulla'nın üvey oğlu Marcus Aemilius Scaurus ile evlenir ve ondan bir oğlu olur (Ascon. 19C).

Caes. 50; *Suet. gramm.* 14). Cicero, İÖ 61 yılında Atticus'a yazdığı mektupta Pompeius'un Mucia'dan boşanmasının onaylandığını bildirmiştir (*Att.* I. 12). Cassius Dio, Pompeius'un, Doğu seferinden döndükten sonra (İÖ 61), Lucius Afranius ve Quintus Caecilius Metellus Celer'i, kendi amaçları doğrultusunda sonraki yılın *consul*'ü olarak atadığını, ancak çeşitli nedenlerle hayal kırıklığına uğradığını aktarmıştır ve bu nedenlerden biri olarak da, Metellus'un, çocukları olmasına rağmen kız kardeşini boşadığı için Pompeius'a kızgın olmasını ve bundan ötürü ona her konuda şiddetle karşı çıkmasını göstermiştir (XXXVII. 49. 3). Plutarkhos, Mucia'nın, Pompeius'un yokluğunda ahlaksız bir tutum sergilediğini, bunu duyan Pompeius'un Italia'ya dönüş yolundayken Mucia'ya boşanma yazısı yolladığını, fakat boşanma nedeninden hiç söz etmediğini aktarmıştır. Plutarkhos, gerçek nedenin ise Cicero'nun mektuplarında yer aldığını bildirmiştir (*Pomp.* 42. 7). Caesar'ın pek çok ünlü kadınla ahlak dışı ilişki yaşadığını ileri süren Suetonius ise, açıkça Pompeius'un karısı Mucia'yı bu kadınlar arasında saymış ve Pompeius'un Caesar yüzünden üç çocuğunun annesini terk ettiğini yazmıştır (*Iul.* 50). Suetonius ayrıca, Gaius Memmius²⁶² tarafından Mucia'ya yollanan ahlak dışı bir mektuptan bahsetmiş, ancak Mucia'nın bu mektubu kendisine getiren Curtius Nicias'ı ele verdiğini belirtmiştir (*gramm.* 14).

Pompeius, Mucia'dan olasılıkla Caesar yüzünden boşanmış olmasına rağmen (*Suet. Iul.* 50. 1), daha sonra Caesar'ın, ilk eşi Cornelia'dan²⁶³ olan kızı Iulia ile evlenir (*Suet. Iul.* 1. 1; *Plut. Caes.* 5. 7). Gaius Iulius Caesar, Marcus Licinius

²⁶² Hatip, şair olan Memmius, Yunanca üzerine yaptığı çalışmalarla da adından söz ettirmiştir (*Cic. Brut.* 247). Romalı şair Lucretius yaptığı *de Natura Rerum*'u ona adamıştır. Kamu görevlerinde bulunmuş, İÖ 58 yılında *praetor*'luk, İÖ 57 yılında Bithynia yöneticiliği yapmıştır.

²⁶³ İÖ 87'den İÖ 84 yılına kadar dört yıl boyunca Roma'da *consul* olarak görev yapan, Sulla ile Marius arasındaki İç Savaşta Marius'a en büyük desteği veren Lucius Cornelius Cinna'nın kızı.

Crassus ve Gnaeus Pompeius Magnus arasında imzalanan I. *Triumvir*'lik²⁶⁴ kurulduktan yaklaşık bir yıl sonra, Caesar'ın *consul* olduğu yıl (İÖ 59) gerçekleşen bu evliliğin, politik amaçlı bir evlilik olduğu, ilk günden son güne dek Caesar ile Pompeius arasındaki bağları koruduğu ve güçlendirdiği pek çok Eskiçağ yazarının yapıtında yer almaktadır.²⁶⁵

Suetonius, Caesar'ın, kızı Iulia'yı, Servilius Caepio ile nişanlı olmasına rağmen nişanı bozduğunu,²⁶⁶ onu Gnaeus Pompeius ile evlendirdiğini²⁶⁷ ve evlilik ile kurulan bu yeni akrabalığın ardından (*post novam adfinitatem*) Caesar'ın *senatus*'taki oturumlarda ilk olarak Pompeius'un fikrini almaya başladığını²⁶⁸ aktarmıştır (*Iul.* 21). Cassius Dio'nun ve Appianus'un verdiği bilgilere göre, Caesar'ın bu evliliğe önyak olmasının nedeni, kendisi *consul*'lüğü'nün ardından *proconsul* olarak Gallia'ya giderken, yokluğunda Pompeius'un yeni *consul*'lerle²⁶⁹ bir olup çeşitli değişiklikler yapmasından (Cass. Dio XXXVIII. 9. 1), başarılarının dostları arasında dahi kıskançlıklara yol açmasından (App. civ. II. 14. 1) endişelenmesiydi. Plutarkhos, bu evlilikle Caesar ile Pompeius'un devlete karşı birleştiklerini ileri sürmüştür (Plut. *Cat. Min.* 31. 4). Zira Pompeius bu evliliğin ardından kendisini tamamıyla Caesar'a adan ve onun lehine çalışmaya başlar (Plut. *Caes.* 14. 10, *Pomp.* 47. 5-6).

²⁶⁴ İÖ 60 yılında yapılan ve Crassus'un İÖ 53 yılındaki ölümüne kadar geçerliliğini sürdüren bu gizli anlaşma ile Caesar, Pompeius ve Crassus, politik konularda birlikte hareket etmeye yemin ederek yönetimi kendi aralarında paylaşmışlardı (Atlan, 1970: 151).

²⁶⁵ Cic. *Att.* II. 17; Vell. II. 44. 1-3, 47. 2; Suet. *Iul.* 21. 1; Plut. *Caes.* 14. 7, 23. 6, *Pomp.* 47. 6, 53. 5, *Cat. Min.* 31. 4; Cass. Dio XXXVIII. 9. 1, XL. 44. 2-3; App. *civ.* II. 14. 1; Gell. IV. 10. 5; Flor. *epit.* II. 13. 2. 13.

²⁶⁶ Servilius'un gücenmesini önlemek için Pompeius'un, o sırada Sulla'nın oğlu Faustus ile nişanlı olan kızını Servilius'a verirler (Plut. *Caes.* 14. 7, *Pomp.* 47. 6).

²⁶⁷ Ayrıca bk. Plut. *Caes.* 14. 7, *Pomp.* 47. 6; App. *civ.* II. 14. 1.

²⁶⁸ Ayrıca bk. Gell. IV. 10. 5.

²⁶⁹ İÖ 58 yılı *consul*'leri Lucius Calpurnius Piso ve Aulus Gabinius. Caesar, Piso'nun kızı Calpurnia ile evlenerek onu da kendisine bağlar ve böylece her yönden güçlenir (Suet. *Iul.* 21. 1; Plut. *Caes.* 14. 8; Cass. Dio XXXVIII. 9. 1; App. *civ.* II. 14. 1).

Bununla birlikte Caesar ile Pompeius'un birlikteliğini sağlamlaştıran, onların gücüne güç katan bu evlilik bazı çevrelerde hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Plutarkhos, Cato'nun, Caesar'ın tutumuna şiddetli bir biçimde karşı çıktığını, evlilik bağlarını kullanarak güç elde etmenin ve erkeklerin, kadınlar aracılığı ile birbirlerine yetki, ordu ve eyalet konularında destek olduklarını görmenin tahammül edilemez olduğunu haykırdığını aktarır (Plut. *Caes.* 14. 8). Plutarkhos'a göre, Cato, Caesar ile Pompeius arasında kurulan bu dostane birlikteliğin iyi niyetli olduğuna inanmıyordu (Plut. *Cat. Min.* 31. 5). Appianus, Caesar'ın, kızını Pompeius ile evlendirmesi, kendisi de Piso'nun kızı Calpurnia ile evlenmesi ve karısı Pompeia'dan boşanmasına neden olan Clodius'u *tribunus* yapması gibi tutumlarından sonra, Cato'nun, imparatorluğun artık sadece bir "evlilik şirketi" haline gelmesinden yakındığını aktarmıştır (*civ.* II. 14. 1). Cato'nun yanı sıra Lucullus ve Cicero da, Caesar'ın izlediği politikaya karşı çıkmışlardır (Plut. *Cat. Min.* 31. 5). Cassius Dio, Caesar'ın, düzenlediği evliliklerle gücüne güç katmasından hoşnutsuz olan Cicero ile Lucullus'un, Lucius Vettius'tan yardım alarak Caesar'ı ve Pompeius'u öldürmeye kalkıştıklarını, fakat başarısızlığa uğradıklarını, sonunda bu tutumlarının kendi canlarına mal olduğunu anlatmıştır (XXXVIII. 9. 2). Olayların en yakın tanığı olan Cicero da, aniden kurulan bu evlilik bağından (*repentina adfinitatis coniunctio*) duyduğu hoşnutsuzluğu ve korkularını aynı yıl (İÖ 59) Atticus'a yazdığı mektubunda belirtmiştir ve açıkça Caesar'ın tiran olmaya hazırlandığını²⁷⁰ ileri sürmüştür (*Att.* II. 17).

Iulia ile Pompeius'un evliliğinden hoşnut olmayanlar arasında, Caesar'ın ve Pompeius'un hasımlarının yanı sıra Pompeius'un kendisini tamamen Iulia'ya adanmış

²⁷⁰ Cicero, Caesar'ın her hareketinde bu amacı güttüğü düşüncesindedir; bk. Plut. *Caes.* 4. 8.

olmasından rahatsızlık duyan yandaşları da vardır. Zira her ne kadar bu evlilik, politik emellerle kurulmuş olsa da, Pompeius ile Iulia arasında karşılıklı sevgi ve kuvvetli bir bağ oluşur. Üstelik Pompeius, kendisini genç karısına öyle kaptırır ki *forum*'daki işleri bir yana itip yalnızca karısı ile ilgilenmeye, onunla gezip dolaşmaya başlar (Plut. *Pomp.* 48. 5), bundan ötürü de alay konusu olur.²⁷¹ Pompeius, kendi eyalet işlerini ve ordularını dostları arasından seçtiği elçilere devreder, kendisi ise tüm zamanını karısıyla birlikte Italia'nın çeşitli yerlerinde dolaşıp keyif yaparak geçirmektedir; birbirlerini o kadar çok sevmektedirler ki Pompeius onu bir an olsun yalnız bırakamamaktadır (Plut. *Pomp.* 53. 1). Plutarkhos'a göre, Iulia'nın, aradaki yaş farkına rağmen kocasına bu kadar düşkün olmasının altında yatan neden, Pompeius'un ona olan sadakati, şefkati ve davranışlarındaki asaletiydi (*Pomp.* 53. 2). Plutarkhos, Iulia'nın Pompeius'u ne kadar çok sevdiğinin ispatı olarak, yapıtında, Iulia'nın başına gelen üzücü bir olayı anlatmıştır:

Aediles seçimi sırasında bir çatışma çıkar ve Pompeius'un çevresinde bulunan pek çok kişi bu sırada öldürülür. Üzeri kana bulanana Pompeius giysilerini değiştirir. Pompeius'un yardımcıları büyük bir endişe ve telaş içinde Pompeius'un giysilerini eve getirirler. Bu sırada Pompeius'un hamile olan genç karısı Iulia, bir anda kocasının kanlı *toga*'sını fark edince bayılıp yere yığılır. Ardından güçlkle kendine gelen Iulia, yaşadığı sarsıntı ve acı yüzünden düşük yapar (*Pomp.* 53. 3). Plutarkhos, bu olaydan sonra, Pompeius'un Caesar'la olan dostluğunu doğru bulmayanların bile onu, karısına beslediği aşktan ötürü artık suçlayamadıklarını belirtir (*Pomp.* 53. 4).Yapıtında aynı olaya yer veren Valerius Maximus, Iulia'nın bebeğini düşürmüş olmasını, aslında bütün dünya için bir felaket olarak değerlendirmiştir; çünkü

²⁷¹ Plutarkhos, Publius Clodius Pulcher'in, bu tür davranışlarından ötürü Pompeius'u küçümsediğini ve onunla halkın önünde alay ettiğini anlatır (*Pomp.* 48. 5-7).

Valerius Maximus'a göre eğer Caesar ile Pompeius arasındaki uzlaşma (*concordia*), ikisinin de kanını taşıyan bir çocuk sayesinde, bozulmadan devam edebilseydi iç savaşların neden olduğu vahşet yüzünden dünyanın huzuru (*tranquillitas*) bozulmayacaktı (IV. 6. 4).

Caesar ile Pompeius'un arasının açılması, genel olarak aralarındaki akrabalık bağlarının kopmasına bağlanır. Zira yaşadığı korku yüzünden bebeğini düşüren Iulia, daha sonra Pompeius'tan bir kez daha hamile kalır; ancak bu kez doğum yaparken hayatını kaybeder, doğan bebek²⁷² ise annesinden yalnızca birkaç gün daha fazla hayatta kalmayı başarabilir (Suet. *Iul.* 26; Plut. *Caes.* 23. 6, *Pomp.* 53. 4; Cass. Dio XXXIX. 64. 1, XL. 44. 2; Vell. II. 47. 2).

Iulia'nın ölümü ile ilgili olarak anlatılanlar onun ölümünün, hem Caesar hem Pompeius hem de halk tarafından nasıl büyük bir üzüntü ile karşılandığını göstermektedir. Caesar, kızının ölüm haberini Gallia'da görevde olduğu sırada alır (Plut. *Caes.* 23. 5; Suet. *Iul.* 26. 1). Bu haber karşısında büyük üzüntü duyan (Plut. *Caes.* 23. 6)²⁷³ Caesar, Iulia'nın ölümünden sonra kızının anısına gladyatör gösterileri ve yarışlar düzenler (Plut. *Caes.* 55. 4; Suet. *Iul.* 26. 2; Cass. Dio XLIII. 22. 3).²⁷⁴ Velleius Paterculus'a göre, bu ölüm Caesar'ın Gallia'daki dördüncü yılında (İÖ 54) gerçekleşmiştir. Ancak etkilenen yalnızca Caesar ve Pompeius değildir ve durumun duygusal boyutlarının yanı sıra başka boyutları da vardır; çünkü Caesar ile Pompeius arasındaki dostluğun sembolü olarak tasarlanan evliliğin ölüm sebebi ile

²⁷² Doğan bebeğin cinsiyeti, Plutarkhos'a (*Pomp.* 53. 4) ve Cassius Dio'ya (XXXIX. 64. 1) göre kız, Velleius Paterculus'a (II. 47. 2) göre ise erkek idi.

²⁷³ Öte yandan Seneca, Marcia'yı teselli ederken Caesar'ı, acısının hızla üstesinden gelmeyi başaran ünlü kişiler arasında saymıştır; ölüm haberini aldığı anda Britania seferinde olan Caesar'ın, üç gün geçmeden komutanlık görevlerini yerine getirmeye devam ettiğini anlatmıştır (*dial.* XIV. 3).

²⁷⁴ Plutarkhos'un anlatısına göre, Caesar bu gösterileri, Iulia'nın ölümünden uzun bir süre sonra, Pompeius ve yanlılarına karşı yaptığı savaşların zaferle sonuçlanmasının ardından düzenlemiştir (Plut. *Caes.* 55. 4). Suetonius'a göre Caesar, kızının ölümünden kısa bir süre sonra halk için onun anısına bir şölen düzenlenmiştir ve Roma'da böyle bir uygulama ilk kez yapılmıştır (Suet. *Iul.* 26. 2).

olsa da son bulması, bu iki büyük güç arasındaki bağların koptuğunun ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını da göstergesidir ve bu felaket, Valerius Maximus'un, Iulia'nın ilk bebeğini kaybetmesini anlatırken ima ettiği gibi (IV. 6. 4) tüm dünyayı kargaşaya sokacak iç savaşların habercisidir. Eskiçağ yazarları Iulia'nın ve bebeğinin ölümünü iki lider arasındaki tek bağın kopması, devletin esenliğinin bozulması ve kenti kana bulayan güç savaşlarının başlaması olarak yorumlamışlardır (Vell. II. 47. 2; Plut. *Caes.* 23. 6, *Pomp.* 53. 5; Cass. Dio XL. 44. 2-3; Flor. *epit.* II. 13. 2. 13). Plutarkhos'un anlatısına göre, Iulia'nın ölüm haberi karşısında, Pompeius ve Caesar kadar, devleti uyum ve düzen içerisinde tutabilen tek şey olan Caesar ile Pompeius arasındaki bağın koptuğunu düşünen dostları da büyük acı yaşamışlardır (Plut. *Caes.* 23. 6). Plutarkhos, ayrıca, o güne dek bu iki güçlü adamın hırslarını bastırmak yerine aslında sadece gizleyen evlilik bağının son bulmasıyla kentte büyük bir karmaşa yaşandığını, insanların bir araya gelip hoşnutsuzluklarını dile getirdiklerini aktarmıştır (*Pomp.* 53. 5). Cassius Dio da, Caesar'ın Gallia'dan dönüş zamanı geldiğinde Roma'daki ortamın artık çok farklı olduğunu, kentte bir hengâme yaşandığını ve Iulia'nın ardından bebeğinin de ölümü ile Caesar'la olan tüm dostane bağları sona eren Pompeius'un üçüncü kez *consul* seçilerek (İÖ 52) kentte yeniden güç kazandığını anlatmıştır (XL. 44. 1-3).

Yaşadığı devrin liderleri Caesar ile Pompeius'u bir arada uyum içerisinde tutabilecek kadar güçlü olan Iulia'nın cenazesini, ona büyük saygı duyan halk sahiplenmiştir: Plutarkhos, Pompeius'un, Iulia'nın cenazesini, kendisinin Alba'daki evinin bulunduğu yere gömmek için hazırlıklar yaptığını, ancak halkın onu zorla alıp

Campus Martius'a taşıdıklarını anlatır²⁷⁵ ve halkın bunu Pompeius'a ve Caesar'a iyilik olsun diye değil, genç kadına duyduğu merhametten ötürü yaptığını belirtir (*Pomp.* 53. 4). Iulia'nın cenazesi, *tribunus plebis*'lerin itirazına rağmen halk tarafından Campus Martius'a taşınır; burada cenaze töreni düzenlenir ve Iulia'nın cenazesi buraya gömülür (*Plut. Caes.* 23. 7). Cassius Dio ise, ya Caesar ile Pompeius'un dostlarının ya da onlara yaranmak isteyen kişilerin, Iulia'nın cenazesini alarak *forum*'da ona övgüler (*eulogia*) yağdırdıklarını ve onu, Domitius'un itirazlarına rağmen, Campus Martius'a gömdüklerini anlatmıştır (XXXIX. 64. 1).

Iulia'nın ölümünün ardından Caesar, Pompeius ile arasındaki bağları korumak için, Pompeius'u, kız kardeşinin torunu, o sırada Gaius Marcellus'la evli olan Octavia ile evlendirmek ister, kendisine de eş olarak, Pompeius'un, o sırada Faustus Sulla ile nişanlı olan kızını ister (*Suet. Iul.* 27. 1). Ancak Pompeius bu evliliğe sıcak bakmaz ve bir süre sonra Cornelia ile evlenir. Aemilia Lepida²⁷⁶ ile Quintus Caecilius Metellus Scipio'nun²⁷⁷ kızı Cornelia, Pompeius'tan önce Publius Licinius Crassus²⁷⁸ ile evlidir; ancak Crassus'un, İÖ 53 yılında babası ile Syria'da Partlara karşı savaşırken hayatını yitirmesi üzerine dul kalan Cornelia, bir yıl sonra Pompeius ile evlenir (*App. civ.* II. 83; *Plut. Pomp.* 55. 1).

Plutarkhos, Cornelia'dan övgü ile bahseder:

“Genç kadının tazecik güzelliğinin yanı sıra pek çok cazibesi vardı. Edebiyat, lir, geometri konularında oldukça tecrübeliydi ve faydalanabileceği felsefi

²⁷⁵ Caesar da öldürüldüğünde cenazesi Campus Martius'a, kızının mezarının yanına taşınır ve yakıldıktan sonra burada gömülür (*Suet. Iul.* 84. 1; *Cass. Dio XLVIII.* 53. 5). Suetonius, Augustus'un geleceğinin parlak olduğunu gösteren alametlerden biri olarak, Caesar'ın ölümünün ardından, Augustus Roma'ya girerken hava açık olmasına rağmen aniden gök kuşağına benzer bir çemberin güneşi sardığını ve ansızın Iulia'nın anıt mezarına yıldırım düştüğünü anlatır (*Suet. Aug.* 95).

²⁷⁶ İÖ 77 yılı *consul*'ü Mamercus Lepidus Livianus'un kızı.

²⁷⁷ Publius Cornelius Scipio Nasica ile Licinia'nın oğlu. Quintus Caecilius Metellus Pius tarafından evlat edinilmiş. İÖ 52 yılı *consul*'ü.

²⁷⁸ *Triumvir* Marcus Licinius Crassus ile Tertulla'nın küçük oğlu.

nutukları sık sık dinlerdi. Üstelik bu tür becerilerin genç kadınlarda oluşturduğu sevimsiz ve yapmacık tavırlardan uzak bir yapısı vardı. Babası da, hem soyu hem sanı bakımından lekesizdi.” (Plut. *Pomp.* 55. 1-2)

Plutarkhos, Pompeius’un Cornelia ile evliliğinin bazı kimseleri rahatsız ettiğini aktarır; kimileri aradaki yaş farkının fazla olmasından ötürü, kimileri ise, Pompeius’un, *consul* olarak, devletin içine düştüğü talihsiz durumla ilgilenmek yerine taç takıp evlilik töreni kutlamasından ötürü rahatsızlık duymuşlardır (*Pomp.* 55. 3).

Cornelia ile Pompeius’un evlilikleri her ne kadar politik çıkarları gözeten bir evlilik gibi gözükse de²⁷⁹ ve her ne kadar arada çok fazla yaş farkı bulunsun da,²⁸⁰ aralarında sevgi bağı olduğundan bahsedilebilir. Zira Pompeius o dönemde zor bir süreç geçirmektedir ve Cornelia onu hep desteklemiştir: Pompeius, İÖ 49 yılında, Caesar’a karşı savaşmak üzere Roma’dan ayrılırken Cornelia’yı güvende olması için Lesbos’a gönderir (Plut. *Pomp.* 66. 3); ancak Pompeius, İÖ 48 yılında Pharsalus Savaşı’nda Caesar karşısında yenilgiye uğrayınca kaçarak karısı ve oğlu (Sextus Pompeius) ile buluşmak üzere Lesbos’a gider (Vell. II. 53. 2; Plut. *Pomp.* 74. 1; App. *civ.* II. 83). Plutarkhos, bu buluşmanın detaylarını aktarırken durumun Cornelia açısından ne denli üzücü ve umutsuz olduğunu ortaya koymaktadır (*Pomp.* 74-75): Lesbos kıyılarına vardıktan sonra Pompeius, karısını bilgilendirmek için kente bir haberci yollar. Haberci, öncesinde aldığı sevindirici mektuplardan ötürü savaşın

²⁷⁹ Pompeius ile kayınpederi arasında politik çıkarların varlığından söz etmek mümkündür. Zira Pompeius, Cornelia ile evlenerek Metellus’lar ile daha yakın bağ kurmuş olur. Pompeius, *consul*’lüğü sırasında kayınpederinin menfaatlerini koruyarak hareket eder. Zira Pompeius, o dönemde Roma’da tek başına *consul* olarak seçilir, ancak Caesar’ın ileride meslektaş olma ihtimaline karşı kayınpederi Quintus Caecilius Metellus Scipio’yu *consul* yapar (Cass. Dio XL. 51. 2). Ayrıca Plutarkhos’un anlatısına göre, Pompeius, kayınpederi Scipio rüşvetle yargılanınca üç yüz altmış jüri üyesini evinde toplayarak onlardan destek ister ve davacı, Scipio’nun *forum*’dan jüri üyelerinin eşliğinde getirildiğini görünce davadan vazgeçer (*Pomp.* 55. 4).

²⁸⁰ Plutarkhos’un anlatısına göre Cornelia, Pompeius’un ancak oğlu ile evlenebilecek yaşıydı (*Pomp.* 55. 2).

bittiği haberini almayı bekleyen Cornelia'yı görünce gözyaşlarına boğulur ve ona ancak, eğer tüm donanmasını yitirmiş Pompeius'u küçük bir teknenin içinde görmek istiyorsa acele etmesi gerektiğini söyleyebilir. Cornelia bunu duyunca kendisini yere atar ve bir süre öylece baygın halde yatar. Ancak daha sonra güçlkle de olsa kendine gelmeyi başarınca ağlamanın ve yas tutmanın zamanı olmadığını anlayarak kentten kıyıya doğru koşmaya başlar. Onu karşılayan Pompeius, Cornelia'yı tam sendeleyip düşecekken yakalayarak kollarına alır. Ağlayarak hislerini anlatan Cornelia kocasının başına gelenlerden ötürü kendisini suçlar. Pompeius'un, kendisiyle evlendikten sonra talihinin ters gitmeye başladığını düşünen Cornelia kendisinin uğursuz bir kadın olduğuna inanarak Pompeius'a şöyle der:

“Gelin gittiğim Publius'un Partlar tarafından katledildiğini duymadan önce ölmüş olsam ne kadar da mutlu bir kadın olurum! Hiç olmazsa onun ölümünden sonra, intihara kalkıştığımda canımı almayı becerebilseydim ne iyi olurdu! Ama demek ki Pompeius Magnus'a da felaket getireyim diye canım bağışlanmış.” (Plut. *Pomp.* 74. 3)

Bu sözler karşısında karısını teselli etmeye çalışan Pompeius ise, onu, yeniden güçlenip yükselmek için hâlâ bir umut olduğuna inandırmak ister. Ardından Cornelia kentten eşyalarını ve hizmetkârlarını getirtir (Plut. *Pomp.* 75. 2) ve Pompeius yola, eşiyle ve dostlarıyla birlikte devam eder (*Pomp.* 76. 1).

Pompeius, karısıyla birlikte Doğu'ya doğru ilerleyerek Partlara sığınmak, Partların kralından destek almak niyetindedir; ancak dostları ona, bir süre önce Crassus'un Partlara karşı savaşarak elde ettiği zaferi hatırlatarak Partlardan uzak durmasını ve daha önce Crassus'un karısı olan güzel Cornelia'yı barbarların eline bırakmamasını öğütler. Sonuçta dostlarıyla fikir alışverişinde bulunan Pompeius, rotasını, Ptolemaios XIV ile kız kardeşi Kleopatra VII arasında taht kavgalarının yaşandığı, zengin ve güçlü Aegyptos'a çevirir. Pompeius daha önce babasına yapmış

olduğu iyiliğe²⁸¹ karşı Ptolemaios'tan destek göreceğini ummaktadır (Plut. *Pomp.* 76; App. *civ.* II. 83). Ancak Caesar'a yaranmak niyetinde olan Aegyptos'lular Pompeius'u dostane bir biçimde karşılar görünüp onun karaya ayak basmasına bile fırsat vermeden dostlarının ve karısının gözleri önünde onu hançerleyerek öldürmüşlerdir (İÖ 48) (Plut. *Pomp.* 79. 3; App. *civ.* II. 85). Aegyptos'tan Pompeius'un oğlu ve yandaşları ile kaçmak zorunda kalan Cornelia önce Cyprus'a gider, daha sonra affedilerek Roma'ya döner (Cass. Dio XLII. 5. 7). Oğlu Sextus Pompeius ise, Gnaeus Pompeius'a katılmak üzere Africa'ya ilerler (Cass. Dio XLII. 5. 7). Pompeius'un külleri Cornelia'ya teslim edilir, Cornelia kocasının küllerini onun Alba'daki evinin bulunduğu yere gömer (Plut. *Pomp.* 80. 6).

²⁸¹ Gnaeus Pompeius, İÖ 55 yılında Aegyptos'tan kovulan Ptolemaios XIII'u, sürgünden dönmesini sağlayarak tekrar başa geçirmiştir (Cass. Dio XLII. 5. 3).

II.4.6. Gaius Iulius Caesar'ın Hayatında: Cossutia, Cornelia Cinna, Pompeia, Calpurnia

Roma Cumhuriyeti'nin son bulmasında ve İmparatorluk Dönemi'nin başlamasında önemli rol oynayan devlet adamı, komutan ve yazar Gaius Iulius Caesar'ın (İÖ 100-İÖ 43) hayatına giren kadınların onun yaşamında önemli etkisi olduğu anlatılır. Bu kadınlar, Caesar'ın kurduğu politik ve askeri bağlantılarda etkili olmakla birlikte, zaman zaman izlediği yolu da şekillendirmişlerdir.

Caesar'ın özel yaşamı hakkında pek çok bilgi veren Suetonius, Caesar'ı, evli kadınlarla bile aşk yaşayan, hatta çocuk sahibi olmak amacıyla istediği sayıda istediği kadınla evlenebilmesine izin veren özel bir yasa çıkarttıran çapkın bir devlet adamı olarak tasvir etmiştir (*Iul.* 50-52). Suetonius'a göre, Caesar'ın birlikte olduğu kadınlar arasında, Cicero'nun dostu avukat Servius Sulpicius Lemonia Rufus'un²⁸² karısı Postumia,²⁸³ Gnaeus Pompeius'un destekçisi Aulus Gabinius'un²⁸⁴ karısı Lolliia, *triumvir* Marcus Licinius Crassus'un karısı Tertulla,²⁸⁵ Gnaeus Pompeius'un karısı Mucia, Marcus Brutus'un annesi Servilia, Servilia'nın kızı Iunia Tertia (*Iul.* 50), Mauretania Kralı Bogud'un²⁸⁶ karısı Kraliçe Eunoe ve Aegyptos Kraliçesi Kleopatra vardır (*Iul.* 52). Caesar'ın, Cumhuriyet'in son yıllarındaki politik ortamın şekillenmesinde önemli rol oynayan isimlerin eşleri ile yaşadığı bu ilişkilerin, onun

²⁸² Romalı hatip ve hukuk adamı. İÖ 51 yılında *consul* olarak görev yapmıştır. İÖ 49 yılında başlayan İç Savaşta Caesar'ın yanında yer almıştır.

²⁸³ Cicero, İÖ 49 yılında Cumae'da bulunduğu sırada, Servius Sulpicius'a bir mektup yazmıştır (*fam.* IV. 2). Bu mektuba göre, Servius Sulpicius'un karısı Postumia ve oğlu Servius, Cicero'yu ziyaret ederek Servius Sulpicius'un geleceği hakkında görüşmüşler ve Cicero'ya Servius'un kesinlikle Cumae'a gelmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir, Cicero'dan da Servius'a yazarak bu düşüncelerini bildirmesini istemişlerdir.

²⁸⁴ Romalı devlet adamı, komutan. Pompeius taraftarı olmasına rağmen İÖ 49 yılındaki İç Savaşta Caesar'ın yanında yer almıştır.

²⁸⁵ Romalı devlet adamı, komutan. Lucius Cornelius Sulla'nın destekçilerinden, İÖ 73 yılı *consul*'ü Marcus Terentius Varro Lucullus'un kızı.

²⁸⁶ Caesar'ın müttefiği, İç Savaş esnasında Pompeius'a karşı Caesar'a destek vermiştir.

politik ilişkilerinde lehine ya da aleyhine bir durum oluşturup oluşturmadığı üzerine doğrudan bilgimiz olmamakla birlikte, Caesar'ın, kadınlarla kurduğu ilişkilerinde, açıkça politik konumunu ve bağlarını güçlendirme amacını güttüğünü söylemek mümkün görünüyor. Yaptığı ya da düzenlediği evlilikler de bunun ispatıdır.

Suetonius, Caesar'ın daha *praetexta* giyerken nişanlandığı, atlı sınıfından varsıl bir ailenin kızı Cossutia adında bir kadından bahseder ve Caesar'ın ondan babasını yitirdikten sonraki yıl (İÖ 83) boşandığını aktarır (*Iul.* 1). Cossutia hakkında bildiklerimiz Suetonius'un verdiği bu bilgi ile sınırlıdır; bu nedenle birçok araştırmacı bu evliliğin gerçekleşmiş olması fikrine kuşku ile yaklaşmaktadır.²⁸⁷

İÖ 87'den İÖ 84 yılına kadar dört yıl boyunca Roma'da *consul* olarak görev yapan ve Sulla ile Marius arasındaki İç Savaşta halk yanlısı Marius'a en büyük desteği veren Lucius Cornelius Cinna'nın kızı Cornelia Cinna, Caesar'ın ilk karısı kabul edilir. Caesar politik kariyerinin daha başında evlendiği Cornelia Cinna sayesinde, hem onunla evli kaldığı süreçte hem de onun ölümünden sonraki süreçteki tutumu ile halkın desteğini ve sempatisini kazanmış, Marius taraftarlarını arkasına almıştır. İÖ 82 yılında Sulla diktatör olduğunda, vaatlerle ya da tehditlerle bu evliliği bozmak ister; ancak Caesar, ne olursa olsun karısından boşanmaz (Suet. *Iul.* 1; Vell. II. 41. 2; Plut. *Caes.* 1. 1).²⁸⁸ Suetonius ve Plutarkhos, bu yüzden Sulla'nın, Cornelia'nın çeyizine el koyduğunu aktarırlar (Suet. *Iul.* 1; Plut. *Caes.* 1. 1). Suetonius, Caesar'ın, Sulla'nın aleyhine bir politika izlediğini ve karısının kardeşi Lucius Cinna'nın yurttaşlığa dönmesini sağladığını anlatır (*Iul.* 5). Bununla birlikte

²⁸⁷ Genel olarak Caesar'ın üç evlilik yaptığı kabul edilir ve Cossutia bu kadınlar arasında yer almaz. Ancak Suetonius'un Caesar ile Cossutia'nın ayrılığından bahsederken "boşanmak" anlamına gelen *dimittere* fiilini kullanması ve Plutarkhos'un, Pompeia'yı, Caesar'ın, Cornelia'dan sonraki üçüncü karısı olarak tanıtmaması (*Caes.* 5. 7), Caesar'ın, nişanlısı Cossutia ile kısa bir evlilik yaptığı düşüncesini doğurmaktadır (Deutsch, 1917: 96).

²⁸⁸ Velleius Paterculus, Caesar'ın tutumunun aksine Marcus Piso'nun, Sulla'nın desteğini alabilmek için, Cinna'nın eski eşi olan karısı Annia'dan boşandığını aktarır (II. 41. 2).

Cornelia genç yaşta, Caesar'ın *quaestor* olduğu yıl hayatını kaybeder (İÖ 69). Caesar, hem karısı Cornelia'nın hem de Gaius Marius'un aynı yıl ölen karısı (ve kendi öz halası) Iulia'nın²⁸⁹ cenaze törenlerinde, kürsüden (*pro rostris*) övgü konuşması (*laudatio*) yaparak halkın desteğini ve takdirini kazanır (Suet. *Iul.* 6; Plut. *Caes.* 5. 2-5); üstelik karısını överek Roma'da o güne dek sadece ölen yaşlı kadınlar için uygulanan bir geleneği genç bir kadın için uygulamış olur (Plut. *Caes.* 5. 4).²⁹⁰

Dolayısıyla Caesar, Marius'un dul karısı olan halasını ve Cinna'nın kızı olan karısını cenaze törenlerinde görkemli bir şekilde anarak hem onlarla birlikte Marius'u ve Cinna'yı onurlandırmış, hem Sulla'ya ve soylulara karşı tutumunu ortaya koymuş hem de (özellikle de halası Iulia'yı överek) kendi köklerini yüceltmış olur (Suet. *Iul.* 6).

Caesar, Cornelia'dan olan kızı Iulia'yı da, *consul* olduğu yıl (İÖ 59) Pompeius'la arasındaki bağı korumak ve güçlendirmek için Pompeius'la evlendirir.²⁹¹

Karısı Cornelia'nın cenaze töreninin ardından Hispania'ya *quaestor* olarak giden Caesar (İÖ 69/68),²⁹² görevini tamamladıktan sonra, İÖ 88 yılı *consul*'ü Pompeius Rufus ile Cornelia'nın²⁹³ kızı Pompeia ile evlenir (Plut. *Caes.* 5. 7). Ancak Pompeia'nın, İÖ 62 yılında Caesar'ın evinde düzenlenen ve yalnızca kadınların

²⁸⁹ Plutarkhos'un anlatısına göre, Sulla'nın Caesar'dan nefret etmesinin nedeni, onun, Marius'la olan akrabalığı idi. Zira Caesar'ın halalarından Iulia, Gaius Marius'un eşi ve genç Marius'un da annesiydi, dolayısıyla Caesar ile genç Marius kuzenlerdi (Plut. *Caes.* 1. 2).

²⁹⁰ Caesar, ayrıca, Iulia'nın cenaze töreninde, o güne dek kimsenin cüret edemediği bir şeyi göze alarak Marius'un heykellerini taşıtmış ve halkın övgüsünü kazanmıştır (Plut. *Caes.* 5. 2).

²⁹¹ Suet. *Iul.* 21; Plut. *Caes.* 14. 7, *Pomp.* 47. 6; App. *civ.* II. 14. 1; Gell. IV. 10. 5.

²⁹² Caesar'ın *quaestor* seçildiği ve *quaestor* olarak görev yaptığı tarihler üzerine bk. Taylor, 1941: 122-124.

²⁹³ Diktatör Lucius Cornelius Sulla ile Iulia'nın kızı.

katılabildiği Bona Dea töreninde, Appius Clodius Pulcher'in kadın kılığında Pompeia'nın odasında yakalanması üzerine Caesar, derhal karısından boşanır.²⁹⁴

Caesar, İÖ 62 yılında Pompeia'dan boşandıktan sonra, *consul* olduğu yıl (İÖ 59), Cornelia'dan olan kızı Iulia'yı Pompeius ile evlendirirken kendisi de, bir sonraki yıl *consul*'lük görevini üstlenecek olan²⁹⁵ Lucius Calpurnius Piso Caesonius'un kızı Calpurnia ile evlenir (Caes. *Gall.* I. 12; Suet. *Iul.* 21. 1; Plut. *Caes.* 14. 8, Pomp. 47. 6; Cass. Dio XXXVIII. 9. 1). Dolayısıyla bu evlilik Caesar'ın, o andaki ve gelecekteki konumunu düşünerek yaptığı yine politik bir evliliktir; Caesar bu şekilde gücüne güç katmayı amaçlamıştır.²⁹⁶

Eskiçağ yazarları, Caesar'ın İÖ 44 yılında suikasta uğramasından önce, onun öleceğini bildiren ve evden çıkmaması konusunda onu uyaran birtakım uğursuz alametlerin ortaya çıktığından bahsetmişlerdir (Vell. II. 57. 2; Plut. *Caes.* 63. 1, Brutus 15. 1; Suet. *Iul.* 81. 1; Cass. Dio XLIV. 17. 1; Val. Max. I. 7. 2). Bu alametler arasında, Calpurnia'nın suikasttan bir gece önce gördüğü rüya vardır. Plutarkhos'un anlatısına göre, Caesar karısının yanında uyurken aniden odanın tüm camları ve kapıları kendiliğinden açılır; şaşkın bir biçimde gürültüye uyanan Caesar, Calpurnia'nın derin bir uykuda olduğunu, fakat uykusunda huzursuz bir biçimde inleyerek sayıkladığını fark eder; zira bu sırada Calpurnia, rüyasında, geleceği, yani cinayete kurban giden kocasını kollarına alıp ağladığını görmektedir (Caes. 63. 8-9). Plutarkhos, kimilerinin anlattığına göre ise, Calpurnia'nın, rüyasında, *senatus*'un

²⁹⁴ Plut. *Cic.* 28-29, *Caes.* 9-10; Cic. *Att.* I. 12, 13; Suet. *Iul.* 6; Cass. Dio XXXVII. 45; App. *civ.* II. 14.

²⁹⁵ Plutarkhos'un ve Appianus'un anlatılarından, Piso'nun bu göreve gelmesinde Caesar'ın rolü olduğu anlaşılmaktadır (Plut. *Caes.* 14. 8, *Cat. Min.* 33. 4; App. *civ.* II. 14).

²⁹⁶ Caesar'ın, aynı yıllarda Kleopatra'ya âşık olduğu, onunla bir ilişki yaşadığı, üstelik ondan Caesarion adında bir oğlu olduğu anlatılır (Suet. *Iul.* 52; Plut. *Caes.* 48-49, *Ant.* 54). Octavianus'un, Kleopatra'nın, Caesar'dan olduğunu söylediği oğlu Caesarion'u, Actium Savaşı'nın ardından (İÖ 31), kaçarken yakalatıp öldürttüğü anlatılır (Suet. *Aug.* 17; Cass. Dio LI. 15. 5; Plut. *Ant.* 81).

oyuyla Caesar'ın evine özel eklenen bir duvar süsünün yıkıldığını gördüğünü ve ağladığını aktarır (*Caes.* 63. 9). Suetonius, Caesar'ın, suikasttan önceki gün, rüyasında, bulutların üzerinde uçtuğunu gördüğünü, Calpurnia'nın da, evlerinin alınlığının yıkıldığını ve aklından kocasının kollarında hançerlendiğini geçirdiğini ve aniden odanın kapısının kendiliğinden açıldığını anlatır (*Iul.* 81. 3). Appianus ise, Calpurnia'nın, rüyasında kocasını kanlar içinde gördüğünü belirtir (*civ.* II. 115). Cassius Dio da, Calpurnia'nın, rüyasında, evlerinin çöktüğünü, birkaç kişi tarafından hançerlenen kocasının kaçıp kendi göğsüne yaslandığını gördüğünü bildirir (XLIV. 17. 1). Calpurnia, gördüğü rüyanın etkisi ile Caesar'a yalvararak onu, o gün hiç dışarı çıkmaması, *senatus*'taki toplantıyı ertelemesi için ikna etmeye çalışır (*Vell.* II. 57. 2; *Plut. Caes.* 63. 10, *Brut.* 15. 1; *App. civ.* II. 115; *Val. Max.* I. 7. 2); ondan, eğer kendisinin görmüş olduğu rüyalara itibar etmiyorsa geleceği gösteren başka kehanet yollarına başvurmasını ister. Karısının daha önce kadınlara özgü batıl inançlarla ilgilendiğini hiç görmeyen Caesar, şüphe ve endişe duymaya başlar (*Plut. Caes.* 63. 11). Caesar, kâhinlerden de başvurulmuş tüm alametlerin uğursuzluğa işaret ettiğini öğrenince *senatus*'taki toplantıyı iptal etmek üzere Antonius'la haber yollamaya karar verir (*Plut. Caes.* 63. 10-12; *App. civ.* II. 115). Ancak Decimus onu *senatus*'a gidip toplantıyı bizzat iptal etmesi konusunda ikna edince Caesar *senatus*'a doğru yola çıkar. Bu sırada suikastı haber alan bir yandaşı Caesar'ın evine gider, ancak evde yalnızca Calpurnia'nın olduğunu görünce, suikast hakkındaki ayrıntıları tam olarak bilmediğinden, Caesar'ın dönmesini beklemeye karar verir (*App. civ.* II. 116). Valerius Maximus ise, bir kadının rüyasına göre hareket ettiği düşünülmesin diye (*ne muliebri somnio motus id fecisse existimaretur*) Caesar'ın karısını dinlemeyip *senatus*'a gittiğini aktarır (I. 7. 2). Sonuçta ne uğursuz alametler, ne Calpurnia'nın

uyarıları, ne de Caesar'ı suikast hakkında bilgilendirmek isteyen kişiler Caesar'ın *senatus*'a gitmesine, suikasta uğrayarak öldürülmesine, yani kadere engel olabilir (Vell. II. 57. 2).

Appianus'un ve Plutarkhos'un verdiği bilgilere göre, Caesar'ın ölümünden sonra, Calpurnia, Caesar'a ait hazinenin büyük bir kısmını ve resmi belgeleri (Antonius'a olan güveninin göstergesi olarak) Antonius'a teslim etmiştir (App. *civ.* II. 125; Plut. *Ant.* 15. 1).

II.4.7. Caesar'ın Karısı Pompeia ve Bona Dea Skandalı

Mitolojide kadınların koruyucusu, Bekâret, Doğurganlık ve İyilik Tanrıçası Bona Dea onuruna Roma'da senede bir gün yalnızca kadınların katılabildiği ve yüksek konumdaki devlet görevlilerin evinde gerçekleşen gizli bir dinsel tören yapılırdı (Plut. *Cic.* 19. 3-4). Eskiçağ yazarlarının verdikleri bilgilere göre İÖ 62 yılında bu tören, *praetor* olarak görev yapan Iulius Caesar'ın evinde, karısı Pompeia tarafından düzenlenmişti (Plut. *Cic.* 28-29, *Caes.* 9-10; *Cic. Att.* I. 12, 13; *Suet. Iul.* 6; *Cass. Dio XXXVII.* 45; *App. civ.* II. 14):

Pompeia'ya âşık olan Publius Clodius Pulcher, onunla buluşabilmek için kadın kılığına girerek bu törene katılmıştı. Ancak hizmetçilerden birinin, Clodius'un erkek olduğunu anlamasıyla birlikte Caesar'ın annesi Aurelia, töreni yarıda keserek evi arattırmış ve Clodius, Pompeia'nın odasında yakalanmıştı. Bu olayın ardından söylentilerin günden güne artması sonucunda *senatus*, dinsel bir töreni bozmak, insanları ve tanrıları küçümseyerek dine karşı gelmek ve zina işlemekle suçlanan Clodius'un mahkemeye çıkarılmasına karar vermişti. Çok büyük bir ceza alması beklenen Clodius'a yöneltilen suçlamalar arasında yolsuzluk, dolandırıcılık ve ensest suçlaması vardı. Ancak halk bu tür suçlamalardan rahatsızlık duyduğu için Clodius'u desteklemişti ve kalabalık ve öfkeli bir grup mahkemeyi protesto etmek için toplanmıştı. Bu nedenle mahkeme heyeti, davanın görüleceği gün hazırda bulunması ve olası bir saldırıdan kendilerini koruması için asker talebinde bulunmuştu. Davaya şahit olarak çağırılan Caesar, olayın hemen ardından karısı Pompeia'dan boşanmış olmasına rağmen, konu hakkında bir şey bilmediğini söyleyerek Clodius aleyhine

şahitlik yapmayı reddetmişti.²⁹⁷ Bununla birlikte bu olayın ardından karısından derhal boşanan Caesar, aslında karısının zina işlediğine dair hiçbir kanıt olmadığını, ama Caesar'ın karısının adının hiçbir şekilde lekelenmemiş olması gerektiğini ve bundan dolayı ondan boşandığını söylemişti.²⁹⁸ Cicero ise bu davanın kilit isimlerinden biri olmuştu; çünkü Clodius, mahkemeye çıkarılmasının esas sebebi olan Bona Dea skandalıyla ilgili savunmasında, törenin yapıldığı gün Roma'da olmadığını söylemişti. Oysa Cicero, mahkemede, Clodius'un o gün bir iş için kendi evine uğradığını söyleyerek onun savunmasını çürütmüştü. Plutarkhos'a göre, Cicero'nun bunu söylemesinin altında yatan neden, gerçeği söyleme aşkından çok karısı Terentia'nın kendisine yaptığı baskıydı (Cic. 29. 3). Çünkü Terentia, kocasını, Clodius'un kardeşi Clodia'dan kıskanıyordu, onların her gün görüştiklerini, birbirlerine kur yaptıklarını ve Clodia'nın Cicero'yla evlenmek istediğini düşünüyordu. Dolayısıyla baskıcı ve katı bir karakter olarak bilinen Terentia, Clodia'dan da Clodius'tan da nefret ediyordu. Bu nedenle davada Clodius'un aleyhinde ifade vermesi için kocası üzerinde baskı kurmuştu ve Cicero da hem onun kuşkularını silmek istediğinden hem de üzerindeki baskıya dayanamadığından mahkemede bildiklerini söylemişti ve ateşli bir biçimde Clodius'a suçlamalarda bulunmuştu.²⁹⁹ Ancak her şeye rağmen, halkın *senatus* üzerindeki baskısı, Caesar'ın

²⁹⁷ Appianus'a göre Caesar'ın, Clodius'u bizzat mahkemeye vermemesinin nedeni, Clodius'un geniş bir kitle tarafından desteklenmesidir. Üstelik Caesar, Clodius aleyhine şahitlik yapmayı reddettiği gibi, İÖ 59 yılında *consul* olarak görev yaparken Clodius'u (durumu kendi lehine çevirip Cicero'ya karşı kullanmak amacı ile) *tribunus plebis* yapmıştır (App. civ. II. 14). Plutarkhos'a göre, Caesar'ın bu utanç verici tutumunun nedeni, onun Clodius aracılığı ile Cicero'yu yıkıma uğratmak istemesiydi (Caes. 14. 8-9).

²⁹⁸ Caesar'ın sözlerine göre, onurlu bir kadın hiçbir zaman hata yapmamalıydı, ama bu yetmezdi, aynı zamanda adının da hiçbir şekilde yanlış bir olaya karışmamış olması gerekirdi (Cass. Dio XXXVII. 45). Günümüzde kullanılan "*like Caesar's wife*" deyişi de Caesar'ın bu sözlerinden gelmekte ve bununla ahlâki açıdan dürüst ve lekesiz kadın kastedilmektedir.

²⁹⁹ Cicero'nun Clodius aleyhine ifade vermesinin altında yatan nedenler için bk. Epstein, 1986: 229-235: Bu konuda antik ve modern kaynaklardaki farklı görüşlere yer veren yazara göre, Cicero'nun

sessiz kalması ve hâkimlerin halka yaranmak adına Clodius'un tarafına geçmesi sonucunda Clodius otuza yirmi sekiz oyla hakkındaki tüm suçlamalardan aklanarak beraat etmişti. Davanın ardından Clodius'un, hâkimlere rüşvet verdiği söylentileri de çıkmıştı, hatta Catulus, hâkimlerin, Clodius aleyhine karar vermeleri durumunda halkın kendilerine saldıracağından değil, aldıkları paraları kaybedeceklerinden korktukları için dava sırasında asker talebinde bulunduklarını söylemişti; Cicero da kimseyi kendisine inandıramadığını söyleyerek alay eden Catulus'a, aslında herkesin kendisine inandığını, ama otuz kişinin para uğruna Clodius lehine karar aldıklarını söyleyerek karşılık vermişti (Plut. *Caes.* 9-10). Sonuçta bu davadan Clodius herhangi bir ceza almadan kurtulmuştu; ancak Cicero kendisine azılı bir düşman kazanmıştı. İleride bu düşman onun, Roma'dan, sevdiklerinden ve ailesinden uzun süre uzak kalarak sürgün hayatı yaşamasına ve Roma'daki evlerinin yakılıp yıkılmasına neden olacaktı; bu düşmanlık hem Cicero'ya hem Clodius'a zaman içinde büyük zarar verecekti.

Bona Dea davasında Clodius aleyhine tanıklık etmesinde Clodius'a karşı büyük öfke duyan karısı Terentia'nın etkisi vardı. Terentia'nın Clodius'a olan öfkesi ise, Vesta Rahibesi olan üvey kardeşi Fabia'nın, İÖ 73 yılında yaşadığı olaya dayanıyordu. Bu olayda, Fabia, Clodius tarafından Lucius Sergius Catilina'yla ilişkiye girmekle suçlanmıştı. Davanın sonucunda Fabia aklanmıştı; ancak ailesinden birine yöneltilen bu onursuz suçlamayı unutmayan Terentia, Bona Dea davasında Clodius'tan öç almak için fırsat yakalamıştı ve bunun için de kocası Cicero üzerindeki etkisini kullanmıştı. Bu konu üzerine ayrıca bk. Tatum, 1990. Fabia için bk. Ascon. 91C; Plut. *Cat. Min.* 19. 3; Sall. *Catil.* 15. 1; ayrıca bk. Lewis, 2001.

II.4.8. Catilina Tertibi: Sempronia, Fulvia, Terentia

Sulla'nın ölümünün ardından Pompeius'un Roma'da elde ettiği gücü kırmak isteyen Gaius Iulius Caesar, *quaestor* olduğu İÖ 68 yılında Pompeius'a karşı Crassus ile beraber hareket etmiştir ve İÖ 66 yılında, Roma'daki yönetimi ele geçirmek amacıyla başında Lucius Sergius Catilina'nın bulunduğu bir isyan hareketini desteklemiştir. Plan aşamasındaki bu hareket eyleme geçirilememiştir; ancak Catilina politikada ardı ardına aldığı yenilgilerin ardından, İÖ 63 yılında, kalabalık bir silahlı suç örgütü kurarak devlete karşı ikinci kez ayaklanmaya hazırlanmıştır. Bu tasarıda, Sempronia tertipçilerin yanında, Fulvia karşısında yer almıştır. Terentia ise, *consul* kocası Marcus Tullius Cicero'nun tertipçilere karşı izleyeceği yol konusunda etkili olmuştur. Dolayısıyla adı geçen kadınların her biri, o dönem Roma politikasının ve geleceğinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.

Sempronia hakkında elimizde Eskiçağa ait tek yazılı kaynağın Sallustius'un *Catilinae Coniuratio*³⁰⁰ adlı yapıtı olması nedeniyle Sempronia'nın yaşamı ve ailesi hakkında söyleyebileceklerimiz, varsayımdan öteye gidememektedir.³⁰¹ Ancak, yine de Sallustius'un, Kartaca Savaşları'nda alınan zaferin ardından savurganlık (*luxuria*), hırs ve doyumsuzluk (*avaritia*) ile başlayan ahlaki çöküşün parçası olarak betimlediği Sempronia'yı görmezden gelmek mümkün değildir.

Sallustius, yapıtında, Catilina Tertibi'ni anlatmaya geçmeden önce, devletin ahlaki değerlerinden bahsetmeye (*de moribus civitatis*) karar verir (*Catil.* 5. 9) ve

³⁰⁰ Yapıtın hangi tarihte yazıldığı ve yayımlandığı üzerine kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte genel eğilim, İÖ 44-40 yılları arasına, dolayısıyla Catilina Tertibi olarak bilinen olaydan yaklaşık yirmi yıl sonrasına tarihlendirilmesi yönündedir (Ramsey, 2007: 6; Mellor, 2002: 32). Bununla birlikte MacKay (1962: 181), Sallustius'un, yapıtını olasılıkla daha önce yazdığını, ancak yapıtın İÖ 44-40 yılları arasında yayımlandığını ileri sürmüştür. Yapıtın Türkçe çevirisi için bk. Varinlioğlu, 1973.

³⁰¹ Syme'e göre (2002: 134), Sempronia, Sempronius Tuditanus'un kızı olarak bilinen (*Sempronia, Tuditani filia*), damadı Clodius'un davasında kızı Fulvia ile Milo aleyhine tanıklık etmiş olan Sempronia'nın (Ascon. 40C) kız kardeşi olabilir. Sempronia'nın kökeni üzerine ayrıca bk. Bauman, 2003: 68. Sallustius'un Sempronia'sı üzerine ayrıca bk. Paul, 1985: 9-22; Boyd, 1987: 183-201.

Roma Krallık Dönemi'nde "devletin en güzel (ve en iyi) iken" Kartaca'nın devrilmesinin ardından (İÖ 146) "adım adım nasıl en kötü ve en onursuz hale geldiğini (*Catil.* 5. 9. 4-6)" anlatır (*Catil.* 6-13). Sallustius, Catilina'nın, devleti devirmek gibi büyük bir suça kalkışmak için kolaylıkla çok sayıda insan bulabildiği bu ortamı şöyle tasvir eder:

"Cinsel tutku, mideyi doyurma hırsı ve öteki aşırılıklar da günbegün artıyordu. Erkekler (*viri*) kadını şeylerden (*muliebria*) zevk alıyor, kadınlar namuslarını halka açıyorlardı. Boğazlarını doymak için karada ve denizde ne varsa her şeyi eşeliyorlardı. Uykuları gelmeden uyuyorlardı. Ne acıkmayı, ne susamayı, ne üşümeyi, ne de yorulmayı bekliyorlardı; tüm bu ihtiyaçları savurganlıklarından ötürü zamanı gelmeden gideriyorlardı. Bu tür şeyler, ailelerinin serveti artık yetmediğinde gençleri suç işlemeye (*ad facinora*) itiyordu. Kötü alışkanlıklara bulaşmış olan bir insanın ruhu (*animus inbutus malis artibus*), artık kolay kolay tutkularından arınamazdı, öyle ki kendini bu sahip olma ve tüketme hırsına gitgide daha da fazla kaptırırdı." (Sall. *Catil.* 13)

Bu girişin ardından Catilina Tertibi'ni anlatmaya geçen yazar, böyle kalabalık ve bozulmuş bir toplumda (*in tanta tamque corrupta civitate*), arkasına suçluların, zina yapan ahlaksızların, açgözlülerin, kumarbazların, borç batağındakilerin, katillerin, dinsizlerin, işledikleri suçlar yüzünden yargılanmaktan korkan alçakların desteğini alarak (*Catil.* 14. 1-3) düzene ve devlete karşı büyük bir isyan çıkarmaya hazırlanan Catilina'nın çevresinde, erkeklerin yanı sıra, geçmişte bedenlerini satarak (*stupro corporis*) harcamalarını (*sumptus*) karşılamış, ancak yaşları ilerledikçe, sahip olma ve tüketme tutkusundan vazgeçemedikleri için, borca batmış bazı kadınların da bulunduğunu³⁰² bildirmiştir.³⁰³ Sallustius'a göre Catilina, bu kadınlar aracılığı ile

³⁰² Tertipte kadınların da yer alması üzerine bk. Syme, 2002: 134; Pagan, 2005: 41.

³⁰³ Sallustius yapıtında ayrıca, Catilina Tertibi'nde yer alan kadınlara karşı, tertiple ilgisi olmayan ve Cicero'nun *senatus*'a konuyu açmasının ardından tertibin kentte duyulması ile büyük bir korku yaşayan kadınlardan bahsetmiştir: "Kadınlar büyük bir endişe içerisindeydi; ellerini yalvararak göğe

köle takımını kışkırtabileceğine, kenti ateşe verebileceğine, kadınların kocalarını da kendi yanına çekebileceğine ya da onları öldürebileceğine inanıyordu (*Catil.* 24. 3-4). Sallustius, tertipte yer alan kadınlar arasında sadece İÖ 77 yılı *consul*'ü Decimus Iunius Brutus'un karısı Sempronia'nın ismini vermiştir. Yazar, evli ve çocuklu olmasına rağmen ahlaksız bir yaşam sürdüğünü ima ettiği Sempronia ile, Romalıların ideal kadınına tamamen zıt bir portre çizmiştir:

“Bu kadınlar arasında yer alan Sempronia, birçok kez, ancak bir erkeğin cüret edebileceği çok sayıda suç işlemiştir (*quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat*). Bu kadın (*haec mulier*) hem soyu ve güzelliği bakımından hem de kocası ve çocukları bakımından oldukça talihliydi. Hellen ve Latin Edebiyatı konusunda bilgiliydi (*docta*), lir çalar ve edepli bir kadın için uygun olandan çok daha zarif bir biçimde (*elegantius*) dans ederdi. Hovardalığa yarayan daha başka pek çok becerisi vardı. Fakat onun için her zaman her şey onur (*decus*) ve namustan (*pudicitia*) daha değerli olmuştu. Paraya (*pecunia*) mı yoksa şana (*fama*) mı daha az kıymet biçer, kolay kolay anlayamazdın. Öyle ateşli bir şehvete (*libido sic accensa*) sahipti ki erkeklerin kendisini arzulamasından daha sık o erkekleri arzulardı. Aslında o, daha önceleri de sık sık sözünden caymıştı, borcunu inkar etmişti, cinayete ortak olmuştu. Savurganlık ve açlık (*luxuria atque inopia*) yüzünden yaşamı altüst oldu. Fakat yine de zekâsı (*ingenium*) fevkaladeydi: Şiir yazabilir, şaka yapabilir, konuşurken istediğinde mütevazı, istediğinde nazık, istediğinde cüretkâr bir üslup kullanabilirdi. Kısacası çok zeki ve çok çekiciydi.” (*Catil.* 25)

Sallustius, Sempronia'dan yapıtında yalnızca bir kere daha bahsetmiştir.

Yazar, Catilina tarafından Allobrogları yanına çekmekle görevlendirilen Publius Umbrenus'un, onları, görüşme yapmak için hem *forum*'a yakın olan hem de Sempronia'dan ötürü plan için elverişli bir yer olan Decimus Brutus'un evine

uzatmışlardı, yavruları için ağlıyorlar, sürekli sorular soruyorlar, her şeyden korkuyorlardı, kibri ve kişisel isteklerini bir yana bırakıp kendileri ve devlet adına ümitsizliğe kapılmışlardı.” (*Catil.* 31. 3)

götürdüğünü, bu sırada (İÖ 63) Brutus'un ise Roma dışında olduğunu ileri sürmüştür (*Catil.* 40. 5).

Dolayısıyla Sallustius, Sempronia'yı, çekiciliği ile, bilgisi ile, zekası ile etrafındakileri etkisi altında bırakan, cüretkâr, lükse, eğlenceye düşkün, doyumsuz ve kolaylıkla suç işleyebilen bir kadın olarak sunmaktadır. Bu açıdan, Sallustius'un Sempronia'sı, Cumhuriyet Dönemi'nin parçalanmış ahlaki değerlerini simgelemektedir.³⁰⁴ Sallustius, Sempronia'yı karakterize ederek, yapıtının girişinde açıkladığı ahlaki bozulmayı bir nevi örneklemiş, Sempronia nezdinde, Catilina'nın etrafında toplanan kadınsı erkekleri ve erkek gibi davranan kadınları kişileştirmiştir.

Sallustius'un, yapıtında açıkça adını verdiği kadınlardan bir diğeri de Fulvia'dır.³⁰⁵ Bununla birlikte tertipçiler arasında yer alan Sempronia'nın aksine, Fulvia, tertipçilerin karşısında yer almış ve Marcus Tullius Cicero ile tertipçiler arasında bir köprü kurarak, verdiği bilgiler sayesinde tertibin gün ışığına çıkarılmasını ve çökertilmesini sağlamıştır.³⁰⁶

³⁰⁴ Bu konu üzerine bk. Syme, 2002: 134; Pagan, 1987: 198.

³⁰⁵ Sallustius yapıtında özel olarak sadece dört kadından bahseder. Bu kadınlar Sempronia, Fulvia, bir Vesta Rahibesi (Cicero'nun karısı Terentia'nın üvey kardeşi Fabia) ve Catilina'nın tertip sırasında evli olduğu Aurelia Orestilla'dır. Sallustius Vesta Rahibesinden ve Aurelia Orestilla'dan Catilina'nın özel hayatı çerçevesinde bahseder. Sallustius, Catilina'nın birçok ahlak dışı ilişki yaşadığını, bunlardan birinin de bir Vesta Rahibesi ile olduğunu, sonunda (İÖ 71 yılı *consul*'ü Gnaeus Aufidius Orestes'in kızı) güzeller güzeli Aurelia Orestilla'ya tutulduğunu ve yetişkin oğlu olan bir adamla evlenmek istemeyen Orestilla'nın aşkı (*amor*) uğruna Catilina'nın, kendi öz oğlunu öldürdüğünü anlatır (*Catil.* 15). Catilina'nın, Orestilla uğruna öz oğlunu öldürmesi hakkında bk. Cic. *Catil.* 1. 6. 14; Val. Max. IX. 1. 9; App. *civ.* II. 1. 2. Catilina Marsilia'ya gitmeden önce Quintus Catulus'a (İÖ 78 yılı *consul*'ü) yazdığı bir mektupta Orestilla'yı ona emanet eder, burada ayrıca Orestilla'nın bir kızı olduğundan bahseder (Sall. *Catil.* 35). Marcus Caelius Rufus, Cicero'ya Kilikia'da olduğu sırada Roma'daki haberleri bildirdiği mektubunda (İÖ 50), Orestilla'nın kızı Paulla Valeria'nın genç Cornificius ile nişanlandığını yazar (Cic. *fam.* VII. 2). Aurelia Orestilla'nın kökeni üzerine ayrıca bk. Evans, 1987: 69-72.

³⁰⁶ Fulvia'nın Catilina Tertibi'ndeki rolü üzerine bk. Pagan, 2005: 41-49.

Sallustius Fulvia'yı soylu bir kadın (*mulier nobilis*) olarak tanıtır,³⁰⁷ ancak onun, son derece ahlaksız ve onursuz bir adam olarak tanınan ve bu nedenle *senatus*'tan kovulmuş olan Quintus Curius ile uzun süre ahlak dışı ilişki yaşadığını belirtir. Tertipçilerin arasında yer alan Quintus Curius, yoksulluğu yüzünden sevgilisi Fulvia'dan eskisi gibi sevgi göremeyince aniden böbürlenmeye, ona olmayacak vaatlerde bulunmaya, istediklerini yapmadığında da onu silahla tehdit etmeye başlar. Fulvia, sevgilisinin bu kibrinin kaynağını öğrendiğinde, devlete yönelik böyle büyük bir tehlikeyi gizlemeyi göze alamaz ve kimden bilgi aldığını söylemeden, Catilina Tertibi hakkında duyduklarını bazı kimselere anlatır. Aynı dönemde, Catilina ve Cicero *consul*'lük için adaylıklarını açıklamışlardır (İÖ 64) ve Catilina hakkındaki söylentilerden ötürü, devletin tehlikeye girmesinden korkan insanlar, Catilina'ya karşı Cicero'yu *-homo novus* olmasına rağmen- desteklerler (Sall. *Catil.* 23). Cicero'nun bu sayede *consul* seçilmesi (Sall. *Catil.* 24), Cicero ile Catilina arasındaki rekabetin düşmanlığa dönüşmesine neden olmuştur.

Sallustius'un anlatısına göre, Cicero, *consul* olarak göreve gelir gelmez, bir sonraki yıl tekrar aday olmaya hazırlanan Catilina'nın tuzaklarına karşı kendisini korumak için, Fulvia aracılığı ile (*per Fulviam*) Curius'a vaatlerde bulunarak Catilina'nın tasarıları hakkında bilgi edinmeye başlar (*Catil.* 26) ve bu bilgiler Cicero'nun, Catilina'ya karşı verdiği mücadelede her zaman ondan birkaç adım önde olmasını sağlar. Örneğin Cicero, kendisini öldürmek için gece yarısı misafir gibi kapısına gelen Gaius Cornelius ve Lucius Vargunteius'un niyetinden de yine (Curius

³⁰⁷ Fulvia'yı, soylu ve ünlü bir kadın olarak tanıtan Sallustius (*Catil.* 23. 3. 2), Appianus (*civ.* II. 1. 3. 1-2) ve Plutarkhos'a (*Cic.* 16. 2) karşı Florus ondan değersiz bir fahişe (*vilissimum scortum*) olarak bahsetmiştir (*epit.* II. 12. 1. 6).

aracılığı ile) Fulvia sayesinde haberdar olmuştur ve suikastçılara karşı önlem almıştır (Sall. *Catil.* 28).

Diodorus Siculus da, doğrudan Fulvia'nın ya da Curius'un adını vermemekle birlikte, sevgilisinin konuşmalarından şüphelenen bir kadının, birlikte içki içerken tatlı sözlerle onun ağzından laf aldığını ve daha sonra da öğrendiklerini gidip Cicero'nun karısı Terentia'ya anlattığını, böylece tertibin gün ışığına çıktığını ve Cicero'nun Catilina'nın tasarıları hakkındaki tüm detayları öğrendiğini aktarmıştır (XL. 5).

Plutarkhos, Appianus ve Florus da Cicero'nun bilgi kaynağı olarak Fulvia'nın adını vermişlerdir.³⁰⁸ Plutarkhos, Catilina'nın Cicero'ya karşı düzenlediği suikast girişimini ele alırken Cicero'nun, kendisini öldürmek üzere sabaha karşı evine gelen kişilerden,³⁰⁹ geceleyin yanına gelip onu uyaran soylu Fulvia sayesinde kurtulduğunu bildirmiştir (*Cic.* 16. 1-2). Appianus, Cicero'nun, Fulvia'nın, sevgilisi Quintus Curius aracılığı ile öğrendiği bilgileri kendisine aktarması sonucunda Catilina ve yandaşlarına karşı önlem aldığını anlatmıştır (*civ.* II. 1. 3). Florus da, Catilina Tertibi'nin Fulvia aracılığıyla gün ışığına çıktığını aktarmıştır (*epit.* II. 12. 1. 6).

Dolayısıyla taşıdığı bilgilerle Cicero'nun, Catilina'ya karşı verdiği politik mücadeleyi kazanarak devletin en yüksek mertebesi sayılan *consul*'lüğe seçilmesine önayak olan Fulvia, sadece Cicero'yu Catilina'nın ölümcül tuzaklarından korumakla kalmamış, aynı zamanda Catilina ve yandaşları tarafından devlete karşı hazırlanmakta olan büyük bir silahlı tertibin açığa çıkarılmasını ve çökertilmesini

³⁰⁸ Sallustius, Diodorus, Plutarkhos ve Appianus'un anlatımları arasındaki farklılıklar üzerine bk. Pagan, 2005: 44-46.

³⁰⁹ Plutarkhos bu kişilerin adlarını Marcius ve Cethegus olarak verir.

sağlamıştır.³¹⁰ Nitekim Cicero'nun, Catilina ve yandaşlarının planlarını öğrendikten sonra, halkın ve *senatus*'un önünde verdiği söylevlerin ardından, isyancılar için idam kararı alınmış ve yargı aşaması beklenmeksizin bu karar derhal uygulanmıştır.

Eskiçağ yazarları, tertipçilerle ilgili alınan kararda Terentia'nın da etkisi olduğunu anlatmışlardır: Plutarkhos, yılda bir kere, *consul*'ün evinde, annesi ya da karısı tarafından Vesta Rahibelerinin katılımıyla gerçekleştirilen Bona Dea töreninin, *consul* olduğu yıl (İÖ 63) Cicero'nun evinde yapıldığını belirtmiştir (*Cic.* 19. 3-4). Plutarkhos'un anlatısına göre, Cicero henüz Catilina isyancıları için bir karara varmamışken ve bu konuda nasıl davranacağını düşünürken, Cicero'nun evinde yapılan dini tören sırasında, kadınlar çoktan sönmüş olan ateşin aniden alevlendiğini fark ederler. Kâhinler bunu Cicero'nun mutluluğa erişeceği şeklinde yorumlarlar ve Terentia'nın bu haberi hemen kocasına iletmesini söylerler. Terentia bunun üzerine hemen kocasının yanına gider ve ona kâhinlerin emrini ileterek ondan suçluları en ağır şekilde cezalandırmasını ister. Cicero'nun kardeşi Quintus ve akıl hocası Publius Nigidus da Terentia'yı desteklerler (*Plut. Cic.* 20. 1-2). Cassius Dio da, Cicero'nun evinde Vesta Rahibelerince yapılan dinsel tören sırasında aniden alev alan sönmüş ateşin, Cicero'yu, kararları konusunda cesaretlendirdiğini ve bu işaretin hemen arkasından Cicero'nun *senatus*'u toplayarak, orada bulunanları, tutuklu isyancıların öldürülmesi konusunda ikna ettiğini anlatmıştır (XXXVII. 35. 4). Cicero'nun, yargılama sürecini beklemeden, Terentia'nın teşviki ile isyancılar konusunda aldığı

³¹⁰ Cicero her ne kadar, Fulvia'yı, destekçileri arasında saymasa da Fulvia, İmparator Severus zamanında yaşayan Romalı hukukçu Aemilius Papinianus (İS 142-212) tarafından ölümsüzleştirilmiştir. Papinianus (48. 4. 8), Catilina Tertibi'nin bir kadın tarafından ortaya çıkarıldığını ve Cicero'nun bu kadından bilgi aldığını belirterek adli soruşturmalarda kadınların da dinlenmesini yasalaştırmıştır (Bauman, 2003: 69). İlgili maddede kadının adı Iulia olarak geçmekle birlikte esasen Fulvia'dan bahsedilmektedir (Grubbs, 2002: 69).

bu aceleci karar, sadece o ve ailesi için değil, Roma için de bir dönüm noktası olmuştur.

II.4.9. Cicero'nun Mektuplarında: Terentia

Cumhuriyet'in son yıllarında Roma toplumunun fikri ve siyasi hayatını derinden etkilemiş büyük bir devlet adamı, hatip, düşünür ve yazar olan Marcus Tullius Cicero, yaşadığı devrin sıkıntılı koşullarından kendisi de ailesiyle birlikte en ağır şekilde etkilenmiştir. Roma'daki güç dengeleri durmadan değişirken kendisi de yaşam ve ölüm arasında gidip gelen Cicero'nun, hem kederini hem kaderini paylaşan karısı Terentia, güçlü ve sağlam karakteri sayesinde karşılaştığı tüm güçlüklerle karşı cesurca mücadele etmiştir. Cicero'dan günümüze kalan mektuplar, bu mücadeleyi tüm açıklığıyla ortaya koyarken Terentia'nın iç dünyasını da aydınlatmaktadır.

Terentia'nın annesi, babası, kardeşleri, doğumu ya da çocukluğu hakkında elimizdeki bilgiler yok denilecek kadar azdır; dolayısıyla bu konu üzerine yazılanlar varsayımdan öteye gidememektedir. Ancak onun Terentius soyundan gelmesi, soylu olduğunun bir göstergesidir. Terentia'nın Vesta Rahibesi olan Fabia³¹¹ adında bir de kız kardeşi olduğu bilinmektedir (Ascon. 91C).

Terentia, kazandığı ünü, her şeyden önce on sekiz yaşlarında Cicero'yla yaptığı evliliğe borçludur. Cicero ile Terentia'nın evliliğinin ne zaman gerçekleştiği konusunda kesin bir tarih ortaya konulamasa da, araştırmacılar bu evliliğin İÖ 80-76 yılları arasında gerçekleştiği konusunda hemfikirdirler.³¹² Kocasının Roma devlet yaşamında aktif olarak yer alması ve politik görüşleri nedeniyle yaşamında sürekli iniş çıkışlar yaşaması Terentia'yı da etkilemişti. Evliliği süresince Terentia, bir

³¹¹ Treggiari (2007: 4), Fabia adından yola çıkarak, Terentia'nın annesinin iki kere evlendiğini, bir evliliğini *patricius* sınıfına mensup Fabius'la, bir evliliğini ise soylu, fakat *plebs* sınıfına mensup Terentius'la yaptığını öne sürmüştür ve eğer Terentia'nın babası öldüyse ve annesi bu yüzden başka biriyle evlendiyse, bunun, Terentia'nın babasından hiç bahsedilmemesinin nedenini ve Terentia'nın servetinin kaynağını açıkladığını düşünmüştür.

³¹² Bu konudaki görüşler için bk. Treggiari, 2007: 27. Treggiari'ye göre (2007: 29), Cicero, Terentia ile İÖ 80/79 yılında, 26 yaşlarındayken evlenmişti, Terentia da bu dönemde 18-20 yaşlarında olmalıydı.

yandan ailesinin sosyal ve parasal işlerini üstlenmek, bir yandan da kocasının politik yaşamdaki konumunun sağlamlaşması için arabuluculuk yapmak zorunda kalmıştı. Üstlenmiş olduğu tüm sorumlulukları büyük bir cesaret (*fortissime*) ve şevkle (*amantissime*, Cic. *fam.* XIV. 2) yerine getiren, her tür sıkıntıya onurlu bir tavırla (*honestissime*, Cic. *fam.* XIV. 4) göğüs geren Terentia'nın, aktif olarak kocasına verdiği destek, Cicero'nun mektuplarında çok açık bir biçimde göze çarpmaktadır.

Terentia hakkında bildiklerimizin neredeyse hepsi, Cicero'nun Roma dışındayken ailesine ve arkadaşlarına yazdığı mektuplara dayanmaktadır. Cicero mektuplarında kimi zaman karısından dolayı olarak bahsetmiş, kimi zaman doğrudan karısına hitap etmiştir.³¹³ Cicero ve Terentia arasındaki ilişkiyi gözler önüne seren bu mektuplar, Cicero için yaşamında dönüm noktası diyebileceğimiz dört ayrı dönemde yoğunlaşmaktadır: Sürgün dönemi (İÖ 58), Kilikia'da *proconsul* olarak görev yaptığı dönem (İÖ 50), İç Savaş dönemi (İÖ 49-48) ve İç Savaş sonrasında Roma'ya dönmenin yollarını aradığı dönem (İÖ 47). Cicero karısına, hem kendisi hakkında bilgi vermek hem politik fikir ve bilgi alışverişinde bulunmak hem acılarını, pişmanlıklarını paylaşmak hem minnetini aktarmak hem de ev ve ev halkıyla ilgili tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazmıştır. Tamamen kişisel ve samimi bir üslupla yazılmış ve Cicero'nun iç dünyasında olup bitenleri yansıtan bu mektuplar, aynı zamanda Terentia'nın karakterini, yaşam biçimini, yaşanan olaylar karşısındaki tepkilerini detaylı bir biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla soylu ve zengin bir Roma kadınının aile ve toplum yaşamına da ışık tutan bu özel mektuplar, büyük bir tarihi öneme sahiptir.

³¹³ Cicero'nun doğrudan Terentia'ya hitap ettiği toplam yirmi dört mektup vardır. Bu mektuplar, Cicero'nun Roma dışındayken ailesine yazmış olduğu mektupların toplandığı *ad Familiares* adlı yapının XIV. kitabında yer almaktadır.

Doğrudan Terentia'ya yazılan mektuplara ilk olarak Cicero'nun sürgünde olduğu dönemde, yani İÖ 58 yılında rastlamaktayız.³¹⁴ Bu, Cicero ve ailesi için umut ve umutsuzluklarla dolu sancılı bir süreç olmuştur. Nitekim Cicero, *consul* olarak görev yaptığı İÖ 63 yılında, Roma'da devlete yönelik büyük bir isyan girişiminde bulunmaya hazırlanan Lucius Sergius Catilina ve yandaşlarının planlarını öğrenince, halkın ve *senatus*'un önünde verdiği söylevlerle, isyancılar için idam kararı alınmasını ve bu kararın uygulanmasını sağlamıştı. Ancak, İÖ 58 yılında, Cicero'ya karşı, daha önce Bona Dea davasında (İÖ 62) kendisi aleyhine şahitlik etmiş olmasından ötürü intikam duygusu besleyen *tribunus plebis* Publius Clodius Pulcher'in verdiği yasa önerisiyle *senatus*, Roma yurttaşlarının yargılanmadan idam edilmesini yasaklamıştır ve bu yasaya göre, Cicero'nun İÖ 63 yılında Catilina'nın yandaşları için uygulattığı idam kararı suç sayılmıştır. Bu durumda Cicero, politik yaşamının en parlak döneminde, *senatus*'un alacağı sürgün kararını beklemeden kendi isteğiyle Roma'dan ayrılmıştır (Plut. *Cic.* 31. 4-5). Cicero, ailesiden ve vatanından ayrı kaldığı bu süreçte, Roma'daki yakınlarıyla mektuplaşmış, Roma'ya geri dönmenin yollarını aramıştır. Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Cicero, bu dönemde karısıyla sürekli olarak iletişim halindedir; aralarında içten bir bağlılık (*pietas*, *fam.* XIV. 1), sevgi ve sadakat (*fides*, *fam.* XIV. 4) vardır.³¹⁵ Cicero'nun, erdemi (*virtus*), sadakati (*fides*), dürüstlüğü (*probitas*), insanlığı (*humanitas*) ile övdüğü (*fam.* XIV. 1), sadık ve mükemmel bir eş (*fidissima et optima uxor*, *fam.* XIV. 4. 6) olarak hitap ettiği karısından beklentileri büyüktür: Terentia, onun yokluğunda bir yandan ev işlerini idare etmeli, çocuklarının ve kölelerin bakımını

³¹⁴ İlgili mektuplar: *fam.* XIV. 1, 2, 3, 4.

³¹⁵ Treggiari (2007: 160), sürgün mektuplarının bir nevi aşk mektupları niteliğinde olduklarını belirtmiştir.

üstlenmeli, bir yandan tanrılara karşı görevlerini yerine getirmeli, bir yandan Cicero'nun mallarına sahip çıkmalı,³¹⁶ onun geri dönüşü için uğraşmalı, bir yandan da Cicero'yu ailesinden, Roma'daki gelişmelerden, Cicero için yapılan girişimlerden ve iyiliklerden haberdar etmeli idi. Her ne kadar Terentia'nın mektupları elimize ulaşmamış olsa da, onun da kocasına bu konular hakkında sık sık yazdığı anlaşılmaktadır. Terentia, Cicero'nun yakın dostu Titus Pomponius Atticus'la³¹⁷ birlikte Cicero'nun Roma'daki habercisi ve destekçisi olmuştur (*fam.* XIV. 1, 3).³¹⁸ Cicero neredeyse her mektubunun sonunda Terentia'dan, gelişmeler hakkında kendisine sık sık yazmasını ve bilgi vermesini istemiştir (*fam.* XIV. 1, 2, 3). Bu mektuplardan Terentia'nın aynı zamanda Cicero'ya ne yapması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunduğu ve Cicero'nun da karısının tavsiyelerine uyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cicero, Terentia'ya, kendisinden istediklerini yerine getirdiğini ve teşekkür etmesini istediği dostlarına teşekkür mektupları yolladığını bildirmiştir (*fam.* XIV. 1, 3). Bir mektubunda da Terentia'nın, yeni *tribunus plebis*'ler konusunda umutlu olduğunu yazmasını yorumlamış, eğer Pompeius da yanlarında olursa haklı çıkabileceğini vurgulamıştır (*fam.* XIV. 2). Aynı mektubun sonunda, Terentia'ya, onun sözünü dinleyerek Thessalonica'da kalmaya devam

³¹⁶ Cicero'nun mektuplarından, Terentia'nın, kocasının yokluğunda, onun mal varlığı üzerinde *custos* olarak genel bir vekâleti olduğu ve bir eş olarak bu mal varlığını koruma sorumluluğunun yanı sıra işletme hakkına da sahip olduğu anlaşılmaktadır (Treggiari, 2007: 86).

³¹⁷ Cicero'nun en yakın dostu. Cicero, İÖ 44 yılında yazdığı *de Amicitia* adlı yapıtını Atticus'a adamıştır. Cicero'nun kardeşi Quintus ile Atticus'un kardeşi Pomponia'nın evliliği bu dostluğun pekişmesini sağlamıştır; ancak Quintus ile Pomponia yaklaşık yirmi beş yıl evli kaldıktan sonra anlaşamayıp boşanmışlardır. Cicero ve Atticus, Quintus ile Pomponia'nın gerek evlilikleri süresince, gerekse boşandıktan sonraki süreçte (örneğin *dos*'un geri ödenmesi ile ilgili olarak) onların ilişkisi hakkında yazışmışlardır. İkisinin evlilik hayatına kısmen ışık tutan bu mektuplar, aynı zamanda o dönemde sıradan bir evlilikte yaşanan olası anlaşmazlıkları da ortaya koymaktadır: *Att.* I. 5, II. 4, V. 1, XIV. 13.

³¹⁸ Cicero sürgünde olduğu dönemde, Terentia'yı ve çocuklarını Atticus'a emanet etmiş, mektuplarında (*Att.* III. 5, 8, 19) sık sık Terentia'nın, Atticus'a, yaptığı iyiliklerden ötürü duyduğu minnetten bahsetmiştir. Dolayısıyla Terentia'nın, kocasını, Atticus'un yaptığı iyilikler konusunda da bilgilendirdiği anlaşılmaktadır.

edeceğini, daha uzağa gitmeyeceğini yazmıştır. Dolayısıyla Terentia, kocasının politik hayatından kendisini uzak tutmamıştır, tersine ona bu konularda öğüt ve öneriler vererek sık sık onu yönlendirmiştir. Plutarkhos da, Terentia'nın, ürkek ve korkak olmadığını, aksine devlet işlerinde kocasına müdahale ettiğini, kocası üzerinde baskı kurduğunu yazmıştır (*Cic.* 20. 2, 29. 3).³¹⁹

Cicero, Roma'dan ayrıldıktan sonra sürgün yerine doğru yolculuk yaparken Terentia'ya uğradığı her durak, kaldığı her bölge hakkında bilgi vermiştir. Terentia, onun için her tür fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu ve eğer kocası isterse yanına da gelebileceğini yazmıştır (*fam.* XIV. 2, 4). Ancak Cicero karısının bu talebini geri çevirmiştir. Nedeni ise Roma'daki tüm işlerin Terentia'nın sorumluluğunda olmasıdır ve Cicero'nun isteği, karısının yanına gelmesi değil, Terentia'nın çabalarının (*labores*) sonuç vermesiyle kendisinin onun yanına gitmesidir (*fam.* XIV. 3). Cicero Terentia'dan, Roma'da kalarak kendisinin geri dönüşüne dair en ufak bir umut varsa bu umudu kuvvetlendirmesini; ancak eğer hiç umut kalmadıysa, nasıl ve ne şekilde olursa olsun yanına gelmesini istemiştir ve Terentia yanında olduğu sürece “son”u yaşamayacağına inanmıştır:

“... Ah, zavallı ben! Ah biçare ben! Senden yanıma gelmeni nasıl isteyeyim, zaten hastasın, hem ruhen hem bedenen tükenmişsin. İstememeli miyim? Peki sensiz mi kalayım? Ne yapmam gerektiğini düşünüyorum; eğer geri dönüşüme dair bir umut varsa, bu umudu kuvvetlendirmeli ve bunun olması için sen de destek vermelisin; ama eğer korktuğum gibi hiç umut kalmadıysa nasıl ne şekilde olursa olsun yanıma gel! Sadece şunu bilmeni istiyorum: Sen yanımda olduğun sürece ben tamamen bitmiş sayılmam.” (*fam.* XIV. 4)

³¹⁹ Plutarkhos'a göre Terentia, aynı zamanda memnun etmesi zor (*χαλεπή*) bir kadındı. Üstelik Clodius'un kız kardeşi Clodia'ya olan nefretinden ve kıskançlığından ötürü, Bona Dea davasında, kocasının, Clodius aleyhine şahitlik yapmasını sağlayarak, Cicero ve Clodius arasındaki dostluğun büyük bir düşmanlığa dönüşmesine neden olmuştu (Plut. *Cic.* 29. 3).

Cicero, ailesinin başına gelen felaketlerden ötürü hep kendini suçlamış ve pişmanlıklar yaşamıştır. Üzüntü duymasına neden olan iki şey vardır: Birincisi yaşananların işlediği bir kusurdan (*vitium*) değil, sergilediği ilkeli tavırdan (*virtus*) kaynaklandığını düşünmesi,³²⁰ ikincisi ise başına gelenlerle sadece kendisini değil, karısını, kızını, henüz yaşı çok küçük olan oğlunu da sıkıntıya sürüklediğini bilmesidir:

“... Hem pek çok kişiden aldığım mektuplar hem de ağızdan ağza gelen konuşmalar sayesinde senin inanılmaz derecede büyük bir erdem ve yüreklilik sergilediğini ve ne ruhen ne de bedenlen çalışmaktan yorulmadığını anlıyorum. Zavallı ben! Senin gibi erdemli, sadık, dürüst, vicanlı bir kadının benim yüzümden (*mea culpa*) felaketin içine sürüklenmesi, babasından büyük beklentileri olan Tullia’mızın yerine büyük acılarla karşılaşması ne yazık! Peki ya Cicero için ne demeli? Daha yeni yeni anlamaya, öğrenmeye başlamışken en büyük acı ve mutsuzluklarla karşı karşıya kalan bir çocuk. Eğer, senin de yazdığın gibi, bunların kaderden kaynaklandığını düşünseydim katlanmam biraz daha kolay olurdu; ama başımıza gelenlerin hepsi benim suçum; her şey, beni sevdiklerini sandığım kişilerin aslında beni kıskanmaları ve beni yanlarında isteyen kişilerin ardından gitmemiş olmam yüzünden.” (Cic. *fam.* XIV. 1)

“... Ah benim gün ışığım (*mea lux*), hasretim (*meum desiderium*), her zaman herkesin yardım beklediği sen! Şimdi ne haldesin Terentia’m, nasıl da alt üst oldun, nasıl da yaşa ve yasa boğuldun! Hepsi benim suçum, başkalarını kurtarıırken meğer bizi mahvetmişim!” (Cic. *fam.* XIV. 2)³²¹

“Zavallı karımın yas gıysisi ve gözyaşı, iyi niyetli kızımın hiç bitmeyen sıkıntısı ve küçük yaştaki oğlumun bana karşı özlemi ve çocuksu gözyaşları ya zorunlu yolculuklarda ya da çoğu zaman evin içinde ve karanlıkta gizli kaldı.” (Cic. *p. red. ad. Quir.* III. 8)

³²⁰ “Hayatı dolu dolu yaşadım, yükseldim, fakat beni yıkan şey kusurum değil, doğruluğum oldu. Yetkilerimi kaybettiğim o an hayatıma da son vermemek dışında hiç yanılsım olmadı. Ama eğer benim hayatta kalmam çocuklarımı daha mutlu edecekse, her ne kadar katlanmak mümkün değilse de, payıma düşen her şeye katlanırım. Fakat ben, sana cesaret versem de kendime veremiyorum.” (Cic. *fam.* XIV. 4)

³²¹ Cicero’nun sürgünde olduğu dönemde ailesinin başına gelenler için bk. Cic. *Cael.* 50; *Sest.* 54.

Clodius, Cicero'nun, sürgün kararını beklemeden Roma'dan çekip gitmesinin ardından yeni kararlar çıkararak Cicero'ya ateş ve su verilmesini, yardım edilmesini yasaklamış ve onun Roma'da oturduğu yeri yakıp yıktırmıştır (Plut. *Cic.* 32. 1, 33. 1). Cicero'nun malları, çok sevdiği evleri düşmanları tarafından paylaşılmış, yağmalanmıştır.³²² Bunlarla ilgilenmek de yine Terentia'ya düşmüştür. Nitekim Cicero karısından, Palatinus'taki evinin yakılıp yıkıldığı haberini aldıktan sonra ona, bu ev eski haline gelmedikçe kendisinin de hiçbir zaman tamamıyla iyileşemeyeceğini yazmıştır. Roma'dan uzaktayken Cicero'nun maddi ve manevi anlamda eli kolu bağlı olduğundan Terentia'dan bu evin onarımını da üstlenmesini istemiştir (*fam.* XIV. 2).

Terentia bu tür işler dışında çocuklarıyla da Cicero'nun yardımı olmadan ilgilenmek zorunda kalmıştır (*fam.* XIV. 4). Nitekim Tullia'nın da Marcus'un da bu dönemde ilgiye ihtiyaçları vardır; zira Marcus annesinin ve babasının ilgisine ihtiyaç duyacak kadar küçük olsa da her şeyi anlayabilecek yaştadır.³²³ Tullia'nın ise babasının sürgünden dönmesi için kendisiyle birlikte büyük çaba sarf eden kocası Piso³²⁴ bu dönemde hayatını kaybetmiştir (*Cic. Sest.* 68) ve ailesi onun yeniden nüfuzlu biriyle evlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Terentia bir yandan

³²² Cicero, sürgünden döndükten sonra *senatus* önünde yaptığı konuşmasında, düşmanlarının, kendisi Roma'dan ayrılır ayrılmaz evini boşaltıp ateşe verdiklerini, Palatinus'taki ve Tusculum'daki evinde bulunan malların *consul*'ler (Piso ve Gabinius) tarafından paylaşıldığını söylemiştir (*p. red. in sen.* VII. 18).

³²³ Cicero, İÖ 65 yılında Atticus'a bir mektup yollayarak (*Att.* I. 2) Terentia'nın sağlıklı bir doğum yaptığını ve bir oğlu olduğunu yazmıştır. Dolayısıyla Marcus Cicero adındaki bu çocuk, babası Roma'dan sürgün edildiğinde yedi yaşlarındadır.

³²⁴ Gaius Piso Frugi, Tullia'nın ilk kocasıdır. Evlendikleri yıl tam olarak belli olmamakla birlikte bu evliliğin Cicero'nun *consul*'lüğü sırasında, İÖ 62 yıllarının başlarında, Piso yirmi beş, Tullia on beş yaşlarındayken gerçekleşmiş olduğu düşünülür (Treggiari, 2007: 43). Cicero, İÖ 67 yılında yazdığı mektubunda, Atticus'a kızının Piso'yla nişanlandığı haberini vermiştir (*Att.* I. 3). Cicero damadı Piso'ya olan minnetini her fırsatta onun bağlılığından övgüyle söz ederek yansıtmıştır (*Cic. p. red. in sen.* XV. 38, *p. red. ad Quir.* III. 7, *Brut.* 272). Cicero, Piso'nun Tullia'yla birlikte kendisi için yardım istemek amacıyla *consul* Piso'ya giderek yalvardığını; ancak Piso'nun onları huzurundan kovduğunu bildirmiştir (*Cic. p. red. in sen.* XII. 17, *Sest.* 54).

çocuklarıyla ilgilenmek, bir yandan da ailesinin başına gelen felaketlere göğüs germek zorunda kalmıştır. Nitekim Cicero'nun düşmanları onun da düşmanları olduğu için Terentia da maddi manevi tehlikeye girmiştir. Hatta Terentia bir dönem, Cicero'nun mallarını talan etmek için gelen düşmanlardan kaçarak Vesta Rahibesi olan üvey kardeşi Fabia'nın yanına sığınmak zorunda kalmıştır (*fam.* XIV. 2).

Cicero tüm bunlarla tek başına başa çıkmak zorunda kalan karısının sağlığından endişe etmiştir. Atticus'tan, yaşanan talihsizliklerden ötürü sorumlulukları artan ve büyük bir yıkımla karşı karşıya kalan karısına (*aerumnossimae mulieris Terentiae, Att.* III. 19; *Terentiam, unam omnium aerumnossimam, Att.* III. 23) elinden geldiğince destek olmasını, onu ve çocuklarını korumasını istemiştir. Sürgündeyken yolladığı her mektubunun sonunda, karısından, sağlığına çok dikkat etmesini, aksi takdirde giriştikleri işten başarıyla çıksalar bile bunun hiçbir anlamı olmayacağını yazmıştır ve mektuplarından birini şu sözlerle bitirmiştir:

“... Senden sadece bana her şeyi en ince ayrıntısına kadar uzun uzun yazmanı istiyorum; gerçi artık mektuptan daha somut bir adım beklemek zorundayım. Kendine iyi bak ve ne şimdi ne de daha sonra benim için senden daha değerli hiçbir şey olmadığını ve olamayacağını unutma! Hoşçakal Terentia'm, seni görür gibiyim, gözyaşlarına boğulmam bu yüzden. Hoşçakal.” (*fam.* XIV. 3)

Cicero sürgünden dönüp karısının kollarına atılacağı gün birbirlerine olan bağlılıklarının (*pietas*) da karşılığını alacaklarına inanmıştır. Karısına güvenmiş ve eviyle ilgili konuları karısının yetkisine bırakmıştır (*fam.* XIV. 1). Terentia Cicero'nun yokluğunda alım satım işleriyle de uğraşmış, ailelerinin lehine olacak şekilde maddi durumlarını iyileştirmeye çalışmıştır. Kocasına, kendisine ait arazilerinden birini satışa çıkaracağını haber vermiştir (*fam.* XIV. 2). Bu da Terentia'nın, kendisine ait mülkü olduğunu ve bunun satışını bağımsız olarak

gerçekleştirebilecek yetkiye sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Cicero, İÖ 59 yılında Atticus’a yazdığı bir mektupta yine Terentia’ya ait bir araziye görmeye gittiğini yazmış ve buranın doğal güzelliğine hayran kaldığını belirtmiştir (*Att. II. 4*).

Terentia tüm bunların yanı sıra din konusunda da üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmiş, tanrılara tüm saflığı ile (*castissime*) tapınarak onlardan kocasına destek beklemiştir (*fam. XIV. 4*). Cicero Terentia’ya, onun, kendisini, cesur olması ve her şeyin eskisi gibi olacağına dair umut taşıması konusunda yüreklendirdiğini yazmıştır (*fam. XIV. 4*). Ona, “*mea vita*” diye hitap ederek, eğer tüm bu emekleri karşılık bulmazsa, o zaman tek arzusunun bir an önce onu görmek ve kollarında ölmek olduğunu iletmiştir (*fam. XIV. 4*).

Cicero, Roma’dan ayrılmasının ardından bir buçuk yıl geçtikten sonra, başta Terentia olmak üzere ailesinin, dostlarının ve politik yandaşlarının çabaları sonucunda, Gnaeus Pompeius’un desteğiyle, İÖ 57 yılı *consul*’ü Publius Cornelius Lentulus’un çıkardığı yasa önerisiyle, *consul* Quintus Caecilius Metellus Nepos’un ve diğer kamu görevlilerinin³²⁵ rızası ile Roma’ya geri çağırılmış ve döndüğünde halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.³²⁶ Cicero da, halkın, *senatus*’un önünde verdiği söylevlerle hem kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlıkları dile getirmiştir hem de geri dönmesi için çalışan kişilere minnetini sunmuştur. Özellikle halkın önünde yaptığı konuşmasında ailesinin yaşadıklarından ve desteğinden söz ederek

³²⁵ Cicero sürgün dönüşü *senatus* önünde yaptığı konuşmasında minnet (*gratia*) duyduğu bu kişilerin adlarını tek tek saymıştır: *p. red. in sen. II. 3, VIII, IX*.

³²⁶ Cicero Atticus’a, Dyrrachium’dan Roma’ya yaptığı yolculuğun ve Roma’ya varışının tüm detaylarını yazmıştır. Buna göre Cicero, kendisiyle ilgili yasa önerisi verilir verilmez (5 Ağustos’ta) Dyrrachium’dan ayrılmış ve ertesi gün Brundisium’a varmıştır. Burada kendisini kızı Tullia karşılamıştır. 8 Ağustos’a kadar Brundisium’da kaldıktan sonra kardeşi Quintus’tan yasanın *senatus*’tan geçtiği haberini almış ve Roma’ya varmak üzere tekrar yola çıkmıştır. Cicero, uğradığı her durakta tebrikler almış ve Roma’ya vardığında çok büyük bir kalabalığın coşkusu ve mutluluğuyla karşılanmıştır. Roma’ya vardıktan bir sonraki gün (5 Eylül) *senatus*’ta, daha sonra da halkın önünde konuşmalar yapmıştır (*Att. IV. 1*). Cicero’nun sürgün dönüşü Roma’da karşılanması üzerine ayrıca bk. Plut. *Cic.* 33. 5.

ailevi bağlarını vurgulamıştır (*p. red. ad Quir.* III. 7-8). Ancak bundan sonraki süreçte de Cicero için bir yandan politik işlerin içinde yer alıp diğer yandan ailesiyle huzurlu bir yaşam sürmek mümkün olmamıştır. Bu dönemde Cicero, Atticus'a yazdığı bir mektupta, evde bazı ciddi sorunlar yaşadığından bahsetmiştir (*Att.* IV. 2).³²⁷

Sürgün mektuplarından sonra, Cicero ile Terentia'nın mektuplaşmalarına ikinci olarak Cicero'nun *proconsul* olarak Kilikia'da bulunduğu dönemde, İÖ 50 yılında rastlamaktayız. Bu dönem Terentia'ya yeni sorumluluklar yüklemiştir. Cicero Kilikia'dan dönerken İÖ 50 yılında bir mektup yazmış (*fam.* XIV. 5) ve Terentia'ya, onun tüm mektuplarının eline ulaştığını bildirdikten sonra Roma'da iç savaşın kapıda olduğuna dair duyduğu endişelerinden bahsetmiştir. Terentia'dan, kendisini karşılamak için olabildiğince yakınına gelmesini; ancak yola çıkmadan önce mutlaka mülklerin satışlarıyla ilgili bazı meseleleri yoluna koymasını istemiştir. Bu mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Terentia, sık sık yolladığı mektuplarla, kocasını, Kilikia'da bulunduğu on sekiz ay süresince Roma'da olup biten her konuda bilgilendirmiştir ve Cicero, her şeyden çok değer verdiği ve özlediği (*mea suavissima et optatissima Terentia*) karısıyla duygusal bağını sürdürmüştür. Bu dönemde aslında her ikisinin de ilgilendikleri en önemli konu Tullia'nın yeniden evlenmesi olmuştur. Nitekim Tullia, ilk kocası Piso'nun ölümünün ardından, İÖ 56 yılında *patricius* sınıfına mensup Furius Crassipes'le evlenmiş, fakat bu evliliği uzun sürmemiştir³²⁸ ve artık Tullia'ya yeniden iyi bir damat adayı bulmak gerekmektedir. Cicero,

³²⁷ Treggiari (2007: 74), Terentia ile Cicero'nun yeniden bir araya geldiklerinde birbirlerine uyum sağlayamadıklarını yazmıştır ve bunun nedeni olarak da, Cicero'nun yokluğunda çalışıp didinen, hep kendi başına karar almak zorunda kalan Terentia'nın, kocasının dönmesiyle birlikte kendisini amaçsız hissetmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

³²⁸ Tullia'nın nişanlanması hakkında bk. *ad Q. fr.* II. 4. Ayrıca bk. Treggiari, 2007: 76.

Atticus'un da bu konuda yardımlarını beklemiştir (*Att. V. 4, 21, VI. 1*). Cicero, kızı için en doğru adayı bulmaya çalışırken Tullia, adaylar arasındaki, Caesar'ın çok sevdiği ve desteklediği Publius Cornelius Dolabella³²⁹ ile İÖ 50 yılında aniden evlenmiştir.³³⁰ Bu evlilik kararı, Cicero'dan çok Terentia ile Tullia'nın birlikte aldıkları ve Cicero'nun onayını beklemeden uyguladıkları bir karar olmuştur. Nitekim Cicero Atticus'a yazdığı mektuplarda şaşkınlığını gizleyememiş, bunun aklına gelebilecek en son şey olduğunu, kızıyla karısının bu genç adamın cömert ve kibar tavırlarından etkilendiklerini düşündüğünü belirtmiştir (*Att. VI. 6*). Ona, Appius'a³³¹ onurlar verirken bir anda kendisini Appius'u dava eden³³² Dolabella'nın kayınpederi olarak bulduğunu, üstelik tam da kızının, Tiberius Nero'yla³³³ evlenmesi için araçlar yollamışken meğer nişanın çoktan olup bittiğini yazmıştır. Cicero, bu nişanın gerçekleşmiş olmasından ötürü Appius'a duyduğu mahcubiyeti de, ona yazdığı bir mektubunda göstermiştir (*fam. III. 12*): Cicero mektubunda haberi

³²⁹ *Patricius* sınıfından olması sebebiyle, *tribunus plebis* olabilmek için *plebs* sınıfına mensup Lentulus tarafından evlat edinilmiştir. İÖ 48'de Pharsalus'ta, İÖ 46'da Africa'da, İÖ 45'te Hispania'da Caesar adına savaşmıştır. İÖ 44 yılında Caesar'ın desteğiyle *consul* olmuştur. Caesar, İÖ 49 yılında, 26 Mart'ta Cicero'ya yolladığı mektubunda, her şeyden çok değer verdiği (*iucundius*) Dolabella'yı görgüsü (*humanitas*), zekâsı (*sensus*) ve iyi niyetliliği ile (*benevolentia*) övmüştür (*Att. IX. 16*). Plutarkhos, Furius Crassipes'i hiç hesaba katmadan Dolabella'yı Tullia'nın Piso'dan sonraki ikinci kocası olarak saymıştır (*Cic. 41. 5*).

³³⁰ Caelius Rufus, Cicero'yu bu evliliğin gerçekleşmesinden ötürü tebrik etmiştir (*fam. VIII. 13*). Caelius, Dolabella'yı mükemmel bir insan olarak övmüştür ve Dolabella'nın geçmişten kalma kötü huyları varsa bile bunların Cicero'nun otoritesi (*auctoritas*) ve Tullia'nın saflığı (*pudor*) sayesinde hızla kaybolacağına inandığını yazmıştır. Cicero da cevap olarak yazdığı mektubunda, Caelius'un, Tullia'nın ihtiyatlılığının (*prudencia*) Dolabella'yı değiştireceğine olan inancından memnun olduğunu yazmıştır (*Att. II. 15*).

³³¹ Appius Claudius Pulcher. Cicero'nun düşmanı Clodius'un kardeşi. İÖ 57 yılında *praetor*, İÖ 56 yılında ise Sardinia'da *propraetor* olarak görev yapmıştır. İÖ 54 yılında L. Domitius Ahenobarbus'la birlikte *consul*, İÖ 53 yılında ise Kilikia'da *proconsul* olarak görev yapmıştır. Cicero'nun hem arkadaşı hem meslektaşdır. O Roma'ya dönerken Cicero Kilikia'daki görevini ondan devralmıştır.

³³² Appius Claudius Pulcher Roma'ya döndükten sonra Dolabella tarafından *maiestas* suçuyla mahkemeye verilmiştir, fakat bu davadan aklanmıştır. Hatta bu davadan ötürü, Marcus Caelius, Dolabella henüz damat adayı iken Cicero'ya yazdığı mektubunda, Dolabella konusunda karar vermeden önce dava görülüne kadar beklemesini önermiştir (*fam. VIII. 6*).

³³³ Livia Drusilla'nın ilk kocası.

olmadan gerçekleşen bu nişanın mutlulukla sonlanması için içtenlikle (*amicissime*) ve samimiyetle (*suavissime*) dua ettiğini yazmıştır; uzakta olduğu için kendisine bu konuda hiç danışılmadığını ve kızı ile karısının düşünüp kendileri için en doğrusuna karar verdiklerini belirterek dostuna karşı kendisini savunmuştur ve eğer haberi olsaydı da bu nişanı onaylayacağını, fakat böyle bir durumda mutlaka önce ona danışmış olacağını yazmıştır. Cicero, daha sonra Atticus'a yazdığı mektuplarda, bu evlilikten memnun olduğunu (*Att. VI. 4*), Dolabella'nın hem kendisi hem Terentia hem de Tullia için uygun (*suavis*) bir damat olduğunu yazmıştır, onu insancıl yanıyla (*humanitas*) ve zekâsıyla (*ingenium*) övmüştür (*Att. VII. 3*). Cicero her ne kadar politik anlamda Dolabella'yla aynı tarafta yer almasa da, Dolabella'nın Caesar'a olan yakınlığı, Cicero ve ailesi için bir güvence kaynağı olmuştur. Nitekim kentte iç karışıklıkların yaşandığı dönemde kendisi Italia'da iken karısı ile kızının Roma'da kalıyor olması Cicero'yu endişelendirse de, Dolabella'nın onların yanında olduğunu bilmek Cicero'ya teselli ve rahatlık vermiştir (*Att. VII. 13*). Dolayısıyla kızının evliliği politik açıdan Cicero'nun lehine olmuştur ve Dolabella, Caesar ile kayınpederi Cicero arasında zaman zaman uzlaştırıcı rol oynamıştır.

Cicero, Kilikia'da görevinin sona erdiği İÖ 50 yılının Kasım ayında Tiro'ya yazdığı mektubunda Brundisum'a vardığı saati bildirmiş ve aynı anda Terentia'nın da kendisini karşılamak üzere orada bulunduğunu belirtmiştir (*fam. XVI. 9*). Aynı gün (26 Kasım) Atticus'a da bu haberi vermiş, karısının burada kendisini bazı önemli politik konularda bilgilendirdiğini ve eğer dedikleri doğruysa umutlarının gerçek olabileceğini bildirmiştir (*Att. VII. 2*). Fakat her ikisi için de asıl kritik dönem bundan sonra başlamıştır. Nitekim Cicero'nun endişeleri yersiz değildir; bu dönem Roma politikasında iç çekişmelerin yaşandığı, Cicero'nun korktuğu gibi savaşın

kapıda olduğu bir dönemdir. Cicero, bu dönemde politik çıkarları yüzünden tutarlı bir tutum sergileyememiştir, zaman zaman kendisini ve ailesini felakete sürükleyecek kararlar almıştır. Cumhuriyet’i savunan Cicero, İÖ 49 yılında Caesar ile Pompeius arasında yaşanan İç Savaşta önce Italia’ya, daha sonra da Hellas’a giderek Pompeius’a destek vermiştir. Terentia ile Tullia ise bu sırada Roma’da kalmışlardır (*fam.* XVI. 12). Pompeius’un İÖ 48’de, 9 Ağustos’ta, Pharsalus Savaşı’nda Caesar’a yenik düşmesinin ardından Cicero, Roma’ya geri dönmenin yollarını aramış, ortamı yumuşatmak için ne yapmaları gerektiği konusunda sık sık Terentia’yla ve Atticus’la mektuplaşmıştır. Bu dönemde Terentia ve Atticus kadar kızı Tullia da Cicero’yu desteklemiştir. Nitekim Cicero, Tullia’dan politik konular üzerine fikir almıştır, onun önerilerine önem vermiştir (*Att.* X. 1, 2, X. 8). İyi niyetli (*στοργή*) ve sevgi dolu (*συννηχίς*) kızı ondan doğru şekilde hareket etmesini ve adını korumasını istemiştir (*Att.* X. 8).

Roma’da yaşanan İç Savaş döneminde (İÖ 49-48), bir kez daha Cicero ile Terentia’nın mektuplaşmalarına tanık olmaktadır. Bu dönem, Terentia’ya her zamankinden daha büyük sorumluluk ve sıkıntılar yüklemiştir. Nitekim Cicero’nun karısı olarak o da bu dönemde kendisini Roma’da güvende hissedememiştir. İÖ 49 yılına ait mektuplarda, Cicero’nun, Roma’daki ortam konusunda endişeli olduğu, kızı ile karısı için neyin en doğru olacağına karar vermeye çalıştığı ve onların güvende olması için uğraştığı görülmektedir. Onlarla sürekli olarak iletişim halindedir ve hem onların neler yaptığı hem de Roma’da neler olduğu konusunda haber beklemektedir (*fam.* XIV. 14). Ocak ayında Formiae’den yazdığı mektubunda kızı ve karısına, “*animae meae*” şeklinde hitap ederek Roma’da kalıp kalmama konusunda ne düşündüklerini, yanına gelmeyi isteyip istemediklerini sormuştur ve

bu konuda kendisinin kadar onların da kararının önemli olduğunu belirtmiştir (*fam.* XIV. 18). Cicero bu dönemde kızının kocası Dolabella'dan yana ümitlidir ve herhangi bir karışıklık yaşanması durumunda kızı ile karısının onun yanında bulunmalarının yararlı olacağı düşüncesindedir. Yine de kendi durumunda olan birçok kişinin Roma'dan ayrılmasından ötürü endişeli duymaktadır; bu nedenle Terentia ve Tullia'dan, Roma'daki diğer kadınların ne yaptıklarına bakmalarını, bu konu üzerine etraflıca düşünmelerini istemiş ve mektubunu “Her şeyden önce sizin için uğraşıyorum; eğer benim iyi olmamı istiyorsanız kendinize dikkat edin.” cümlesiyle bitirmiştir (*fam.* XIV. 18). Cicero bu konuda Atticus'a da danışarak ondan öneri ve yardım beklemiştir; sonuçta Atticus'la fikir birliği yaparak, kendileri en doğru kararın ne olduğunu anlayana kadar, Tullia ile Terentia'nın harekete geçmeden Roma'da beklemelerinin uygun olacağına karar vermiştir (*Att.* VII. 12, 16). Ancak birkaç ay sonra yazdığı mektuptan, Cicero'nun endişelerinin sona ermediği, Caesar'ın tutumundan korktuğu ve kötü bir durum karşısında Dolabella'nın da kendilerine yardım edemeyeceğini düşünmeye başladığı anlaşılmaktadır (*fam.* XIV. 14). Cicero mektubunda bir kez daha Terentia ile Tullia'dan, kendi durumlarında olan diğer kadınları gözleyerek onların Roma'da kalıp kalmadıklarını öğrenmelerini ve buna göre harekete geçmelerini istemiştir. Cicero kentte olası bir kıtlıktan da endişe etmektedir; bu yüzden onlardan Atticus'la ve Pomponius'la bir araya gelerek etraflıca konuşmalarını ve en önemlisi de her şeyden önce cesur (*fortis*) olmalarını istemiştir. Terentia ve Tullia bu dönemde Cicero'yu Italia'da bulunduğu sırada (Formiae'da) ziyaret etmişlerdir. Cicero da onlar geri döndükten sonra yine Formiae'dan yazdığı bir mektubunda, Terentia'ya, onlardan ayrıldıktan sonraki gün şiddetli bulantıların ardından geceleyin bir anda

rahatladığını belirterek adeta bir tanrının gelip kendisini iyileştirdiğini yazmıştır ve Terentia'dan sağlık tanrılarına (Apollon ve Asklepios) her zaman olduğu gibi bir kez daha tüm inancı (*pie*) ve saflığıyla (*caste*) dua etmesini istemiştir (*fam.* XIV. 7).

Cicero, Formiae'da bulunduğu sırada karısına ve kızına kalacakları yer konusunda tavsiyelerde bulunurken onlara erkeklerden bile daha cesur olduklarını (*fortiores quam quemquam virum*) yazmış, her şeyin iyi olacağına dair duyduğu inancı ve güveni vurgulamıştır. Bununla birlikte Cicero'nun karısına yazdığı mektupların yıllar geçtikçe kısaldığı, aradaki duygusal bağın kopmaya başladığı ve artık Cicero'nun karısıyla sadece bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla yazıştığı göze çarpmaktadır. Cicero'nun bu dönemde yazdığı mektuplarda isteksizlik ve hoşnutsuzluk hâkimdir, bununla birlikte bu isteksizliğin sebebinin Pompeius'un Caesar karşısındaki başarısızlığı olduğu da düşünülebilir.

İÖ 48 yılında Cicero'nun Terentia'ya yazmış olduğu beş mektup günümüze ulaşmıştır.³³⁴ Bu dönemde Cicero, Pompeius'un ordusunu desteklemek üzere Hellas'ta (Dyrrachium'da) kalmaktadır. Cicero, sürgündeyken yolladığı her mektubunda "Terentia'm" (*mea Terentia*)³³⁵ diye hitap ettiği karısına, artık bu şekilde hitap etmemektedir ve mektuplar, yapılması gereken işlerle ilgili birkaç satırdan ibarettir. Örneğin Terentia Cicero'ya arazilerin hiçbirinin satışının gerçekleşmediği konusunda bilgi vermiştir, Cicero da Dyrrachium'dan yolladığı mektubunda bu bilgiyi yorumlamıştır ve Tullia'nın ona teşekkür ettiğini,

³³⁴ İlgili mektuplar: *fam.* XIV. 6, 9, 12, 17, 19.

³³⁵ Cicero'nun bu hitabı sadece sürgün döneminde yazdığı mektuplarda (*fam.* XIV. 1, 2, 3, 4) ve Kilikia'da görevde olduğu dönemde yazdığı bir mektupta (*fam.* XIV. 5) kullanması dikkat çekicidir. Büyük sıkıntı ve zorlukların yaşandığı sürgün döneminde Cicero ile Terentia arasındaki duygusal bağın daha kuvvetli olduğu görülmektedir.

yaptıklarından dolayı bu teşekkürü hak ettiğini yazmıştır ve ondan, evde çalışan Pollix adında bir köleyi, hâlâ işe yaramıyorsa kovmasını istemiştir (*fam.* XIV. 6).

Cicero'nun bundan sonra yazdığı mektuplar, Pompeius'un Pharsalus Savaşı'nda Caesar'a yenilmesinin ardından, Italia'ya gidip Brundisium'da kaldığı döneme aittir. Terentia'nın, kocasının Italia'ya varmış olmasından hoşnut olduğu anlaşılmaktadır (*fam.* XIV. 12). Cicero burada nasıl bir yol izleyeceği konusunda kararsızdır ve yanlış bir adım atmış olmaktan korkmaktadır, bu nedenle karısına “Bana elinden geldiğince yardım et!” diye yazmıştır; fakat ondan ne isteyebileceğini bilmediğini, böyle bir dönemde yanına gelmek için yola çıkmasının uygun olmayacağını, yolun hem uzun hem tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Terentia bu dönemde artık Cicero'nun, yanlarında olmasını istemektedir (*fam.* XIV. 19), Cicero ise her fırsatta sıkıntılı bir dönem geçirdiğini ve olan biten hiçbir konuda nasıl ve ne şekilde hareket edeceğini bilmediğini yazmıştır (*fam.* XIV. 9, 12).³³⁶ Bu dönemde kızı Tullia da evliliğinde sıkıntılar yaşamaktadır; üstelik Mayıs ayında erken doğum yaparak yedi aylık bir bebek dünyaya getirmiş ve bir süre sonra da zamanından önce doğmuş ve gelişimini tamamlayamamış bu bebek (*perimbecillum*) yaşamını yitirmiştir (*Att.* X. 18). Cicero, bu sırada politik kaygılarından ötürü Dolabella'yla ipleri koparıp koparmama ve Tullia'nın 1 Temmuz'da ödenmesi gereken *dos*'un ikinci taksidinin ödenip ödenmemesi konusunda tereddütte kalmış, bu konuda karar verip gerekli işlemleri yapma sorunluluğunu Atticus'a bırakmıştır (*Att.* XI. 2, 3, 4a). Sonunda *dos*'un ikinci taksidi ödenmiştir; ancak kızının evliliğinin ileride de

³³⁶ Cicero bu dönemde artık, hiçbir şeyin şans eseri başına gelmediğini, her şeyin zihnen ve bedenen yaşadığı mutsuzluklardan ve kendi yaptığı hatalardan kaynaklandığını (... *nihil est enim contractum casu ... , sed omnia fecimus iis erroribus et miseriis et animi et corporis*) düşünmektedir (*Att.* XI. 25). Cicero'nun iç dünyası, zayıflıkları ve yaşadığı devir karşısındaki tutumuna dair ayrıntılı bir okuma için bk. Öktem, 1997: 157-179; 1999: 19-35.

düzelmemesi, Cicero'nun, alınan bu karardan ötürü pişmanlık duymasına neden olmuştur (*Att. XI. 25*).

Cicero tarafından Terentia'ya yazılan mektuplara son olarak, İç Savaş sonrasında Cicero'nun Roma'ya geri dönmenin yollarını aradığı dönemde, yani İÖ 47 yılında rastlamaktayız.³³⁷ Cicero'nun Brundisium'dan yolladığı bu mektuplara bakıldığında, Caesar'ın Cicero'yu affetmesinde ve aynı yıl Cicero'nun Roma'ya dönmesinde Terentia'nın büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır.³³⁸ Nitekim bu dönemde Terentia, Caesar'ın ne düşündüğü konusunda Cicero'yu mektuplarıyla bilgilendirmiş, onu gelişmelerden haberdar etmiştir. Cicero da ona kısa kısa mektuplar yollayarak ne yapılmasını istediğini, ne gerektiğini, ne yapmayı düşündüğünü yazmış ve her fırsatta ondan, özellikle de Caesar'la ilgili konularda, kendisini bilgilendirmesini istemiştir. Bu mektuplarda da karı koca arasında duygusal bir bağ olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur; ancak Cicero yine de Terentia'nın çabalarının ve üzerindeki sorumlulukların farkındadır. Bu dönemde Cicero karısına şöyle yazmıştır:

“Eğer sen iyiysen o zaman her şey iyi; ben de iyiyim. İyileşmek için çaba sarfet. Ortam ve zamanın koşullarına göre ne gerekiyorsa yapılmasını sağla ve bunların sorumluluğunu üstlen ve bana her şey hakkında olabildiğince sık yaz. Hoşçakal.” (*fam. XIV. 21*)

Terentia, İç Savaş sonrasında Cicero'nun Roma'ya geri dönüşü dışında, çocuklarının durumuyla da ilgilenmiştir. Bu dönemde Cicero'nun her şeyden çok

³³⁷ İlgili mektuplar: *fam. XIV. 8, 10, 11, 13, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24*.

³³⁸ Kuşkusuz Cicero'nun dönüşünde Dolabella'nın etkisi de büyüktü. Nitekim Cicero'nun Pompeius'un kampında olduğu dönemde, Dolabella Epeiros'ta Caesar'ın yanında savaşıyordu. Dolabella, İÖ 48 yılının Mayıs ayında Cicero'ya bir mektup yollamış ve Tullia'nın iyi olduğunu, Terentia'nın ise bir ara hasta olduğunu, ama artık onun da iyileştiğini yazmıştır (*fam. IX. 9*). Dolayısıyla ayrı taraflarda savaşsalar da Dolabella aile bağlarından ötürü Cicero'ya hem politik hem manevi anlamda destek olmuştur.

değer verdiği kızı (*mea carissima filiola*),³³⁹ erdem (*virtus*), vicdan (*humanitas*), sadakat (*pietas*) ve asalet (*dignitas*)³⁴⁰ sahibi Tullia'cığı (*Tulliola mea*),³⁴¹ 12 Haziran'da, beraberinde mektuplarla Cicero'nun yanına gitmiştir (*Att. XI. 17, fam. XIV. 15*); babasına Atticus'tan gördüğü ilgiden ve nezaketten bahsetmiştir. Ancak Tullia'yı görmek Cicero'ya teselliden çok acı vermiştir. Cicero, kızının sergilediği erdem, vicdan ve içtenlik karşısında ezilerek, tamamen kendi hatası (*summa culpa mea*) yüzünden ona yaşattıklarından ötürü üzüntü duymuştur. 14 Haziran'da (İÖ 47) yazdığı mektubunda Tullia'yı artık annesinin yanına geri yollamak istediğini, her ikisinin de çok üzgün olduğunu, bu nedenle Tullia'nın yanında kalmasının bir anlamı olmadığını yazmıştır (*Att. XI. 17a*). Tullia bu sırada kocasıyla boşanma sürecinde olduğu için de sıkıntılı günler geçirmektedir.³⁴² Kızının talihsizliklerinin kendi ihmalkârlığından kaynaklandığını düşünen Cicero, Dolabella'nın politik gücünden ötürü ona boşanma mektubu yollanıp yollanmaması konusunda tereddüt etmiştir ve ne şekilde hareket edileceğine dair kararı tamamen Terentia'ya bırakmıştır (*fam. XIV. 13*).

Cicero, 12 Ağustos'ta heyecanla, sonunda Caeasar'dan içten bir mektup aldığını, Caesar'ın yanına geleceğini yazarak karısını bilgilendirmiş ve bir an önce mektubuna cevap beklediğini belirtmiştir (*fam. XIV. 23*). Bu kısa mektuptan Cicero'nun halen gelişmeler konusunda Terentia'yı haberdar ettiği ve onun görüşlerine önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak 1 Ekim'de (İÖ 47) Venusia'dan

³³⁹ *fam. XIV. 4.*

³⁴⁰ *fam. XIV. 11.*

³⁴¹ *fam. XIV. 4, Att. X. 8.*

³⁴² Cicero, İÖ 47 yılında, 9 Temmuz'da Brundisium'dan yolladığı mektubunda, Atticus'a, Tullia ile Dolabella hakkındaki düşüncelerinden, boşanma ve *dos*'un geri kalanının ödenip ödenmemesi gibi konulardan bahsederek ondan öneri ve yardım beklemiştir. Cicero, Dolabella'nın bu kez *dos*'un üçüncü taksidini talep edeceğinden çekinmektedir. Bu nedenle Atticus'tan, boşanma için ilk adımı Dolabella'dan beklemenin lehine olup olmayacağı konusunda ne düşündüğünü kendisine yazmasını istemiştir (*Att. XI. 23*).

yazdığı son mektubunda, Cicero, Terentia'ya, hiçbir hitapta bulunmadan doğrudan Tusculum'a varacağı günü bildirmiş ve buradaki evin sağlıklı ve yaşanacak hale getirilmesi konusunda emirler vermiştir (*fam.* XIV. 20). Bu son mektup Cicero ile Terentia arasındaki iplerin koptuğunun da göstergesidir. Zira Cicero, Roma'dan uzakta olduğu zamanlarda karısının parasal işler konusunda kendisini kandırdığını düşünmeye başlamış ve ondan uzaklaşmıştır. Nitekim Cicero'nun mektuplarına bakıldığında,³⁴³ onun yokluğunda ödemeler, harcamalar, giderler, alacaklar, hesaplar, Cicero'nun ihtiyaçları gibi maddi sorumlulukların Terentia üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Cicero bu tür konularda karısına güvenmiştir; ancak zamanla güvenini yitirmeye, Terentia'dan şüphe etmeye başlamıştır. Cicero'nun Terentia'ya duyduğu bu güvensizlik en çok Atticus'a yazdığı mektuplarda ortaya çıkmaktadır. İÖ 47 yılının Haziran ayında, Cicero, Brundisium'da kaldığı sırada Atticus'a, Philotimus'tan, Terentia'nın gizlice bazı işler çevirdiğini duyduğunu, buna inanmanın çok güç olduğunu, ancak yine de her ihtimale karşı bu konuda önlem alınması gerektiğini yazmıştır (*Att.* XI. 16). Atticus'tan Terentia hakkındaki düşüncelerini kendisine yazmasını ve öneride bulunmasını istemiş, eğer böyle bir şey varsa, bunun kendisi için büyük bir hayal kırıklığı olacağını belirtmiştir. Cicero Ağustos ayında yine Brundisium'dan yolladığı başka bir mektubunda Terentia'nın yaptıkları karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir; onun, kendisine fatura karşılığı para yollarken, Atticus ona tam tutarı bildirdiği halde, eksik yolladığını yazmıştır ve şöyle demiştir (*Att.* XI. 24): “Bu kadar küçük bir ödemede bile para aşırıyorsa büyük tutarlar söz konusu olduğunda neler yapacağını sen tahmin et!” Bu güvensizlikler Cicero ile Terentia'nın arasını gitgide daha da açmış ve onca sıkıntının ardından

³⁴³ İlgili mektuplar: *Att.* VII. 1, 13, 22, 26, X. 4, XI. 11, 16, 21, 24.

belki de ilk kez bir araya gelip huzur bulacakları dönemde onları boşanmaya sürüklemiştir.³⁴⁴

Plutarkhos, Cicero'nun Terentia'dan boşanmasının nedeni olarak, İç Savaş sırasında karısının onun yanında olmamasını, en çok ihtiyacı olan şeyleri ona sağlamamasını, Italia'ya döndüğünde ona saygı göstermemesini, Brundisium'da kaldığı süre boyunca onu görmeye hiç gitmemesini, Tullia babasının yanına giderken yolculuk için gereken şeyleri ona tedarik etmemesini ve evini soyarak Cicero'yu büyük borçlar altında bırakmasını göstermiştir; Terentia'nın bu iddiaları kabul etmemesi bir işe yaramamıştır (Plut. Cic. 41. 2-3). Üstelik Cicero, karısından boşandıktan sonra, kendisinden oldukça genç ve zengin Publilia adında bir kadınla evlenmiştir (Plut. Cic. 41. 3). Plutarkhos'un yazdığına göre Antonius, bu boşanmayı, Cicero'nun, "yanında yaşlandığı bir kadından boşanması" olarak ifade etmiştir (Cic. 41. 4). Cassius Dio'nun yapıtında da, Q. Fufius Calenus'un, Antonius'u savunurken Cicero'ya aynı suçlamayı yönelttiği görülmektedir (XLVI. 18. 3): "Senin, sana iki çocuk veren ilk karını boşadığını ve yaşını başını aldığın halde sırf borçlarını ödeyebilmek için gencecik bir kızla evlendiğini bilmeyen mi var?" Bununla birlikte bu evlilikten kısa süre sonra Tullia'nın, İÖ 45 yılında Dolabella'nın evinde doğum yaptıktan sonra hayatını kaybetmesiyle³⁴⁵ Cicero hayatının en büyük acısını yaşamıştır. Bu ölüm Cicero'nun hayatında dönüm noktası olmuştur; Tullia'nın

³⁴⁴ Cicero ile Terentia'nın kaç yılında boşandıkları belli değildir. Treggiari (2007: 129), İÖ 47 yılının sonları ya da İÖ 46 yılının başlarında boşanmış olabileceklerini ileri sürmüştür. Nitekim Cicero İÖ 46 yılında Atticus'la, yeni eş adayları konusunda mektuplaşmıştır; adaylardan biri Pompeius'un kızı Pompeia'dır; ancak Cicero Atticus'un tavsiyesiyle bu adayı askıya almıştır; Cicero diğer bir adayı ise "Daha çirkinini görmemiştım." diyerek geri çevirmiştir (Att. XII. 11).

³⁴⁵ Cicero, İÖ 45 yılının Ocak ayında yazdığı bir mektubunda Tullia'nın lağusa döneminde olmasından ötürü Roma'da kaldığını ve onun iyileşmesini beklediğini yazmıştır (fam. VI. 18); ancak Tullia ne yazık ki iyileşememiş, doğumdan çok kısa bir süre sonra Cicero'nun Tusculum'daki evinde yaşamını yitirmiştir. Plutarkhos, Tullia'nın Dolabella'nın evinde doğum yaptıktan kısa süre sonra hayatını kaybettiğini yazmıştır (Cic. 41. 5). Cicero, aynı yıl Atticus'a yolladığı hüznü mektuplarında Tullia'nın bebeğinden "Lentulus" adıyla bahsetmiştir (Att. XII. 28, 30).

ölümü onun evinden ve politik yaşamdan iyice soğumasına neden olmuştur. Bu dönemde duyduğu acıyı ve çaresizliği, kendisine teselli mektubu (*fam.* IV. 5) yollayan dostu Servius Sulpicius Rufus’a³⁴⁶ şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bu olay beni öyle derinden yaraladı ki çoktan kapandı sandığım yaralarım şimdi yeniden kanamaya başladı. Çünkü eskiden devletle ilgili işlerde üzüntüye boğulduğumda kendimi eve atıp orada rahatlayabiliyordum, oysa şimdi bu acıdan kaçıp huzur bulmak için devlete sığınamıyorum. Bundan dolayı ne evde ne de dışarıda bulunuyorum; çünkü artık ne devletin bana verdiği acıya evim teselli olabiliyor, ne de evdeki acıma devlet.” (*fam.* IV. 6)³⁴⁷

Plutarkhos, Cicero’nun yeni karısının Tullia’nın ölümüne sevindiğini ve Cicero’nun da bu nedenle ondan boşandığını yazmıştır (*Cic.* 41. 5). Nitekim evlilikleri çok kısa sürmüştür. Cicero İÖ 45 yılında Astura’dan yolladığı mektubunda, Atticus’a, Publilia’nın kendisine bir mektup yollayarak annesiyle birlikte yanına gelmek istediğini, bunun için kendisinden izin istediğini yazdığını bildirmiş ve o an için bahanelerle geçiştirdiği Publilia’dan daha ne kadar süre yakalanmadan kaçabileceği konusunda Atticus’tan yardım beklemiştir (*Att.* XII. 32).

Publilia’dan sonra Cicero’nun adı Caerellia³⁴⁸ adında bir kadınla anılmaya başlamıştır. Cicero’nun Atticus’a yazdığı mektuplarda Caerellia’yla aralarında aşk olduğuna dair ipucu bulunmamaktadır; ancak bir tür iş arkadaşlığı ve ortak paylaşımlar göze çarpmaktadır. Nitekim Caerellia zengin ve bağımsız bir kadındır. Hem Roma’da hem dışarıda evleri, arazileri vardır (*Att.* XV. 26, *fam.* XIII. 72) ve

³⁴⁶ İÖ 105 yılında doğmuştur. Cicero’yla birlikte Rodos’ta Melon’un retorik derslerini takip etmiştir.

³⁴⁷ Cicero ailesinin yanında bulduğu huzuru İÖ 60 yılında Atticus’a yazdığı mektupta şöyle ifade etmiştir: “Her şeyden öylesine bıktım ki sadece karımla, küçük kızım ve tatlı Cicero’yla geçirdiğim zamanlarda huzur bulabiliyorum. Kurduğum o gösterişli, sahte dostluklar dışarıdayken göze güzel görünüyor, ama eve girdiğimde bunların hiç anlamı yok. İşte bu yüzden sabahları evim huzurla dolup taşarken, ben ardımda arkadaş sürüsüyle *forum*’a giderken, o kalabalık içinde özgürce şakalaşabileceğim ya da yanında içten bir ah çekebileceğim tek bir kişi bulamıyorum.” (*Att.* I. 18)

³⁴⁸ Caerellia hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Jeppesen-Wigelsworth, 2010: 51-55.

bunların idaresinde Cicero ona yardım etmiştir. Caerellia, Cicero'dan Asia'daki mallarının alım satım işlerinde, *proconsul* ile konuşarak kendisine aracılık etmesini istemiştir. Nitekim İÖ 46 yılında Cicero, Asia'da *proconsul* olarak görev yapan P. Servilius Vatia Isauricus'a³⁴⁹ yazdığı bir mektupta, ona daha önce yüz yüze bahsettiği anlaşılan bir şeyi tekrar etmiş; ondan, “*necessaria mea*” diye bahsettiği yakın dostu Caerellia'nın Asia'daki servetiyle ilgilenmesini rica etmiştir ve Caerellia'ya yapacağı her iyilik için kendisine sonsuz minnet (*gratia*) duyacağını belirtmiştir (*fam.* XIII. 72). Caerellia da, ihtiyacı olduğunda Cicero'ya borç vermiştir. Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuptan, Atticus'un Cicero'ya, Caerellia'ya borçlu kalmasının saygınlığını zedeleyeceğini söylediği ve borcunu bir an önce ödemesini önerdiği anlaşılmaktadır; Cicero ise bu borcun bir süre daha beklemesini istediğini yazmıştır (*Att.* XII. 51). Ancak parasal işlerin ötesinde bu iki olgun insanı birleştiren çok daha kuvvetli bir şey vardı: Felsefe. Şüphesiz Caerellia'nın felsefe öğrenmeye duyduğu aşk (*studio videlicet philosophiae flagrans*, Cic. *Att.* XIII. 21a) onu Cicero'ya itmiştir, Caerellia bu aşkla Cicero'nun yazdıklarını okuyup kopyalamaya başlamıştır. Ancak bu, henüz yapıtlarının yayımlanmaya hazır olmadığını düşünen Cicero'nun çok da hoşuna gitmemiştir ve Cicero Atticus'a yazdığı mektuplarda Caerellia'nın, ona ait nüshalardan yararlanarak yazılarını kopyalamasından yakınmıştır, Caerellia'nın elinde olan yazılarından birinin de *de Finibus* olduğunu yazmıştır (*Att.* XIII. 21a, XIII. 22).

Tüm bunlardan Cicero ile Caerellia arasında hem parasal hem felsefi konularda büyük bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cicero, onun isteklerine değer vermiş, onun için *proconsul* ile konuşarak yardım istemiştir; onunla manevi,

³⁴⁹ İÖ 54 yılında *praetor*, İÖ 48 yılında Caesar'la birlikte *consul* olarak görev yapmıştır.

maddi, politik konularda mektuplaşmış,³⁵⁰ ondan borç almış, kopyalaması hoşuna gitmese de yazılarını onunla paylaşmıştır. Bununla birlikte aralarındaki bağ Cicero'yu eleştirmek isteyenlerin hedefi olmuştur. Cassius Dio'nun yapıtında, Q. Fufius Calenus, Cicero'ya karşı yaptığı konuşmasında, Cicero'nun Publilia'dan boşanmaktaki amacının kendisinden çok daha büyük olan Caerellia'yı³⁵¹ baştan çıkarmak olduğunu ve Cicero'nun, yetmişlerinde bir kadınla aşk macerasına atılmak isteyen on yedilerinde bir gencin soytarı ve geveze üslubu ile bu kadına mektuplar yazdığını ileri sürmüştür (XLVI. 18. 4). Ancak Cicero'nun mektuplarında bu tür bir ilişkiye dair ipucu bulunmamaktadır; üstelik Caerellia, Cicero ile Publilia boşandıklarında onları barıştırmak için aracılık etmiştir; Cicero, Atticus'a, böyle bir şey istemediği ve böyle bir şeyin zaten artık mümkün olmadığı konusunda Caerellia'yı kolayca ikna ettiğini yazmıştır (Att. XIV. 19).

Cicero tüm bunlarla meşgul olurken Terentia'nın yokluğundan da etkilenmiş olmalıydı. Boşanmalarının ardından bir süre Terentia'nın adı Cicero'nun mektuplarında neredeyse hiç geçmemektedir. İÖ 45-44 yıllarında Atticus'a yazdığı mektuplarda³⁵² ise Cicero, Terentia'dan sadece *dos*'un geri ödenmesi,³⁵³ miras gibi parasal meselelerle ilgili olarak bahsetmiş, bu işleri de genellikle Atticus'a

³⁵⁰ Cicero'nun Caerellia'ya yazdığı mektuplardan Quintilianus da *Institutio Oratoria* adlı yapıtında alıntı yapmış, Cicero'nun, kendisinin Caesar'ın şartlarına bu kadar büyük sabırla nasıl katlanmayı başardığını Caerellia'ya şu şekilde açıkladığını yazmıştır: “Bunlara ancak Cato'nun yüreği ya da Cicero'nun gırtlacağı ile katlanılabilir (*Haec aut animo Catonis ferenda sunt aut Ciceronis stomacho.*)” (inst. VI. 3. 112)

³⁵¹ Bu sırada yetmişli yaşlarda olan Caerellia, Cicero'dan yaklaşık on yaş büyüktür.

³⁵² İlgili mektuplar: Att. XII. 12, 18a, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 37, XIII. 46, XV. 20, XVI. 6, XVI. 15.

³⁵³ Cicero ile Terentia evlendiklerinde Terentia'nın yüklü bir *dos*'u vardı; Plutarkhos, bunun yaklaşık yüz yirmi bin drachmi olduğunu yazmıştır (Cic. VIII. 2). Cicero açısından bu para onun Roma'daki politik yükselişine katkı sağlamış olmalıdır.

devretmiştir.³⁵⁴ Ancak maddi meselelerin yanında Cicero manevi olarak da yıllarca güvendiği, birlikte mücadele ettiği, en zor anlarında hayatını kolaylaştıran, “birlikte yaşlandığı” ilk hayat arkadaşının eksikliğini duymuş olmalıdır.³⁵⁵

Peki Terentia bundan sonra ne yapmıştı? Plinius, uzun yıllar yaşamını sürdüren kadınlardan örnekler verirken, bu kadınlar arasında yüz üç yaşına kadar yaşamış Terentia’yı da saymıştır (*nat.* VII. 48. 158). Ancak ne yazık ki Terentia’nın bu uzun yaşamının son dönemlerini nasıl geçirdiği hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte İÖ 43 yılında Marcus Antonius, Caesar Octavianus ve Marcus Aemilius Lepidus arasında kurulan II. *Triumvir*’lik sonrasında, Octavianus’un çabalarına rağmen (*Plut. Cic.* 46. 3-6), Cicero’nun *kara listeye* (*proscriptio*) alınarak öldürülmesi, büyük olasılıkla Terentia’yı hem maddi hem manevi açıdan oldukça etkilemiş olmalıydı.

³⁵⁴ Cicero bu dönemde artık samimi (*sincera*) ve güvenilir (*firma*) olmadığını düşündüğü Terentia’yla ilgili her konuda Atticus’a danışmış, ondan yardım almıştır (*Att.* XII. 19). Atticus ikisi arasındaki parasal meselelerde aracılık yapmıştır.

³⁵⁵ Treggiari (2007: 162), bununla ilgili olarak şu soruyu sorar: “Artık kendisi için politikada yapacak bir şey kalmadığında, Cicero’nun, felsefeyle ilgilenmesinin ve 46-44 yılları arasında en büyük retorik ve felsefi eserlerini vermesinin ardındaki neden, Tullia’nın ölümü kadar Terentia’dan geriye kalan boşluğu doldurmaya çalışması da olabilir mi?”

II.4.10. Cicero'nun Mektuplarında: Caecilia Pomponia Attica

Titus Pomponius Atticus ile Pilia'nın kızı Attica, İÖ 51 yılında doğmuştur ve zengin bir ailenin kızı olarak büyük bir özenle, *paidagogos* eşliğinde büyütülmüştür (Att. XII. 33).³⁵⁶ Attica hakkında bildiklerimizi daha çok Cicero ile Atticus arasındaki yazışmalara borçluyuz.

Attica'nın adına, Cicero'nun İÖ 50-43 yılları arasında yazdığı mektuplarda rastlıyoruz. Bu mektuplardan Cicero'nun Attica'ya çok değer verdiğini, onun sağlığı, ilişkileri konusunda daima Atticus'tan haber beklediğini öğrenmekteyiz. Cicero birçok mektubunda Atticus'un karısı Pilia'nın³⁵⁷ yanı sıra Attica'ya da sevgilerini iletmiş ve Atticus'tan Attica'nın sağlığı, gelişimi hakkında kendisini bilgilendirmesini istemiştir.³⁵⁸ Bu mektuplardan ayrıca Attica'nın çocukluk yıllarından itibaren zaman zaman ateşlenmesine ve nöbet geçirmesine neden olan ciddi bir hastalığının olduğunu öğreniyoruz.³⁵⁹

³⁵⁶ Roma'da Cumhuriyet'in son yıllarından itibaren, aileler, kadın bakıcılardan sonra çocuklarının sorumluluklarını, *paidagogos*'lara vermişlerdir. *Paidagogos*'un görevi genelde çocuk yedi yaşında iken başlıyordu. Roma'da çocuğun ilk eğitimi üzerine bk. Dürüşken, 1990: 19-33.

³⁵⁷ Cicero Atticus'un karısı Pilia ile iyi ilişkiler kurmuştur. Cicero, İÖ 44 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yazdığı bazı mektuplarda, Pilia'yı misafir etmeye hazırlandığından, tüm evi ona hizmet etmek üzere hazırladığından ve Pilia'yı çağırma gittiğinden bahsetmiştir (Att. XIV. 2, 19, 20). Cicero, aynı yılın Ağustos ayında ise, Brutus'tan, Pilia'nın hastalandığını öğrendiğini ve çok endişelendiğini yazmıştır (Att. XVI. 7). Cicero'nun, İÖ 43 yılında Brutus'a yazdığı bir mektubundan, Pilia'nın hastalığının ilerlediğini öğreniyoruz (*ad Brut.* I. 17).

³⁵⁸ İlgili mektuplar: Att. VI. 2, 4, 5, XII. 1, 3, 6a, 11, 13, 14, 17, 23, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 37, 40, 45, 48, XIII. 12, 13, 14, 17, 19, 21a, 22, 27, 44, 49, 51, XIV. 2, 3, 16, 19, 20, 21, 27, 28, XVI. 1, 3, 6, 7, 11, *ad Brut.* I. 17.

³⁵⁹ İlgili mektuplar: Att. XII. 1, 3, 6a, 13, 14, 23, 33, XIII. 12, 13, 14, 17, 19, 21a, 22, 27, 44, 49, 51, XIV. 16, 19. Cicero, bir mektubunda Attica'nın hastalığının başka birinin hatasından kaynaklanıyor olmasından endişe duyduğunu belirtmiştir; ancak "Onun pedagogunun dürüstlüğü (*paedagogi probitas*), doktorunun ilgisi (*medici adsiduitas*) ve tüm ev halkının her bakımdan gösterdiği özen (*tota domus in omni genere diligens*), bu şüpheyi sürdürmekten beni alıkoyuyor." şeklinde yazmıştır (Att. XII. 33).

Attica, İÖ 37 yılında, babasının yakın arkadaşı Marcus Vispanius Agrippa³⁶⁰ ile evlendirilir (Nep. Att. 12. 1-2, 19. 2). Agrippa'nın zenginliğini artıran, Atticus'un ise politik ilişkilerini güçlendiren bu akrabalık bağı, Marcus Antonius'un da desteğiyle gerçekleşmiştir (Nep. Att. 12. 1-2). Attica ile Agrippa'nın bir kız çocukları (Vispania Agrippina) olmuştur (Nep. Att. 19. 4). Bununla birlikte Suetonius, bu evlilik sürerken Attica ile hocası arasında yasak bir ilişki olduğuna dair şüphe duyulduğundan bahsetmiştir:

“Cicero'nun mektuplaştığı Roma atlı sınıfından Atticus'un azatlısı, Tusculum doğumlu Quintus Caecilius Epirota, efendisinin Marcus Agrippa'yla evli olan kızına ders verirken (*cum ... doceret*) ona yakınlık duyduğuna ilişkin şüphe uyanınca kovuldu ve kendini Cornelius Gallus'a adadı.” (Suet. *gramm.* 16)

Bu olaydan sonra Attica ile Agrippa'nın ilişkilerinin durumu hakkında bilgi verilmemekle birlikte Agrippa'nın İÖ 28 yılında Claudia Marcella ile ikinci evliliğini gerçekleştirmiş olması, Attica ile evliliğinin uzun sürmediğini göstermektedir.

³⁶⁰ Politik kariyerine *tribunus plebis* olarak başlayan, İÖ 37 yılında *consul* olan Agrippa, Roma'da Octavianus Augustus'un en güvendiği kişi olmuştur. Daha sonra Augustus'un kızı Iulia ile üçüncü evliliğini yapmıştır.

II.4.11. Cicero'nun Davalarında: Sassia

Cicero, birçok kez davalarında ya da konuşmalarında, müvekkilini savunmak ya da rakibini yermek için, onunla münasebeti olan kadınlar hakkında bilgiler vermiştir ki bu bilgiler aynı zamanda Cicero'nun kadınlar hakkındaki görüşlerini de yansıtır niteliktedir.

Cicero'nun İÖ 66 yılında bir zehirlenme davasında müvekkili Aulus Cluentius Habitus'u savunurken davaya konu ettiği (Cluentius'un annesi) Sassia'yı, Cicero'nun, yapıtlarında tasvir ettiği kadınlar arasında en zalim (*crudelis*),³⁶¹ en gaddar (*importuna*)³⁶² ve en günahkâr kadın (*nefaria mulier*)³⁶³ olarak niteleyebiliriz.

Genellikle kadınlardan bahsederken onların adlarını vermeyi tercih etmeyen Cicero, Sassia'dan bahsederken onun adını birçok yerde kullanmış³⁶⁴ ve her fırsatta onun, müvekkilinin annesi, yani bir “anne” (*mater*) olduğunu vurgulamıştır.³⁶⁵ Cicero'nun savunmasında belirttiği üzere, Roma'da dava sürecinde, sanık olan kişinin ebeveyninin işlediği suçlardan bahsedilmesi doğru bulunmamaktadır; tersine sanıktan daima ailesinin hataları karşısında sessiz kalması ve bunlara ağırbaşlılıkla katlanması beklenmektedir (*Cluent.* 17). Bunun bilincinde olduğunu belirten Cicero, savunmasında, Cluentius'un, son ana kadar Sassia karşısında, zalim de olsa düşmanlık da yapsa ne de olsa “annesi” olduğu için (*crudelis et huic infesta mater, at mater, Cluent.* 42) sessiz kaldığını, ancak Sassia'nın Cluentius'u çok fazla kıskırttığını ve susmanın artık imkânsız hale geldiğini aktarmıştır (*Cluent.* 18). Cicero'ya göre, Sassia'nın her suçu günahla iç içedir ve “anne” olması onun

³⁶¹ *Cluent.* 12, 18, 26, 42, 177, 181, 194, 195, 199.

³⁶² *Cluent.* 12, 177, 195.

³⁶³ *Cluent.* 12, 13, 18, 176, 178, 188, 194.

³⁶⁴ *Cluent.* 12, 26, 27, 28, 175, 176, 178, 180, 183.

³⁶⁵ *Cluent.* 12, 13, 14, 16, 17, 18, 26, 42, 44, 45, 169, 174, 178, 186, 188, 189, 190, 193, 195, 199, 200, 201.

suçlarının boyutunu daha da artırmaktadır. Bu nedenle Cicero, Sassia'nın kötülüklerinin ne boyutta olduğunu algılanabilmesi için ondan bahsederken özellikle “anne” kelimesini kullandığını ifade etmiş (*Cluent.* 12), savunmasında sık sık Sassia ile Cluentius'un anne-oğul (*filius et mater*) olduklarını belirterek onların olumlu ve olumsuz özelliklerini karşı karşıya getirmiştir: Bir tarafta saygınlığı (*diligentia*), iyi yürekliliği (*benignitas*), adaletliliği (*iustitia*), güvenilirliği (*fidelitas*), soyluluğu (*nobilitas*), ağırbaşlılığı (*gravitas*), tutarlılığı (*constantia*), inceliği (*gratia*), cömertliği (*liberalitas*) ile tanınan bir evlat (*filius*) vardır, diğer tarafta şehvet düşkünü (*libidinosa*), adaletsiz (*iniusta*), utanmaz (*impudica*), ahlaksız (*impura*), suça batmış (*conscelerata*), inançsız (*impia*), zalim (*crudelis*) bir anne (*mater*) vardır. Bir tarafta tüm Larinum halkının destek olmak için geldiği saygıdeğer Cluentius, diğer tarafta geçtiği yerlerden herkesin köşe bucak kaçtığı, toprağın bile lanetlediği Sassia (*Cluent.* 193). Sassia'nın karakterinde, şehvet ve tutku (*libido et cupiditas*), utanç ve bağlılıktan (*pudor et pietas*) üstündür; Sassia'nın cüreti (*audacia*) korkusunu (*timor*), çılgınlığı (*amentia*) mantığını (*ratio*) bastırmaktadır (*Cluent.* 15). Cicero, Cluentius'un hayatı boyunca başına gelen tüm kötülüklerin, tüm sıkıntı ve olumsuzlukların annesi tarafından planlanıp hazırlandığı fikrindedir ve birçok kez bu fikrini yinelemiştir.³⁶⁶

Mahkeme sırasında, Cluentius suçlu sandalyesindir; onu, üvey babası Statius Abbius Oppianicus'u zehirlemekle suçlayan kişi, üvey kardeşi Oppianicus'tur; Cicero tek başına Cluentius'u savunmaktadır (*Cluent.* 199). Sassia ise, mahkemede aktif rolü olmamasına karşın, maddi manevi tüm olanaklarıyla (*opibus et copiis*) gözü pek, paralı ve zalim bir kadın (*mulier audax, pecuniosa, crudelis*) olarak hazır

³⁶⁶ *Cluent.* 18, 169, 174, 191.

bulunmaktadır. Cicero, savunmasında Cluentius'un masum olduğunu ispatlamak için, jüri üyelerini, Sassia'nın ne kadar günahkâr ve suçlu bir kadın olduğu ve oğlundan kurtulmak için her şeyi bizzat ayarladığı konusunda ikna etmeye çalışır. Bu amaçla Sassia'nın suçlarını (*scelus*) tek tek sayıp anlatır:

Sassia'yı suça sevk eden başlıca dürtüler “şehvet ve tutku” olmuştur (*libido et cupiditas*): İlk evliliğini yititliği (*virtus*), şerefi (*existimatio*), soyluluğu (*nobilitate*) ile tanınan Larinumlu Aulus Cluentius Habitus'la (*Cluent. 11*) yapan Sassia, kocasını İÖ 88 yılında kaybeder ve bu sırada evlilik çağındaki kızı Cluentia'yı soylu ve dürüst bir genç olan Aulus Aurius Melinus ile evlendirir. Ancak damadı Melinus'a âşık olan Sassia, bir süre sonra bu duygunun esiri olur ve bu durum ne kadar uygunsuz görünürse görünsün, duygularını gizleyip bastırmak yerine kızını aradan çıkarmayı tercih eder:

“Böylece Habitus'un annesi, önce damadı o genç Melinus'a, her ne kadar uygun olmasa da aşkla tutuldu, bu aşk bir şekilde bastırılabilirdi, ama bu arzu uzun süre gizli kalmadı. Ardından öyle bir çılgınlıkla (*amentia*) yanmaya başladı, öyle ateşli bir şehvetin esiri oldu ki ne utanç duygusu (*non pudor*), ne vicdanı (*non pietas*), ne ailesine süreceği leke (*non macula familiae*), ne insanlar arasındaki şöhreti (*non hominum fama*), ne oğlunun üzüntüsü (*non fili dolor*), ne kızının acısı (*non filiae maeror*) onu bu arzusundan (*a cupiditate*) vazgeçirebildi. O yaşta birinin etkilenip kanabileceği tüm marifetlerini kullanarak gencin henüz akıl ve mantıkla yoğrulmamış zihnini çeldi. Sadece kocası tarafından aldatılan bir kadının duyacağı üzüntüyle sarsılmayan, aynı zamanda annesinin günahkâr ilişkisine de katlanmak zorunda kalan kızı -o, bu durum hakkında kendisinin bile günah işlemekten yakınmasının mümkün olmadığını düşündüğünden, kendi dışında kimsenin bu kötü durumdan haberdar olmamasını arzuluyordu- son derece sevgi dolu ağabeyinin kollarında ve göğsünde yasını ve gözyaşlarını tüketti. Bunun sonucunda ani bir boşanma geldi ki bu tüm kötülüklerin avuntusu olarak görülüyordu. Cluentia, bu haksızlıklar karşısında Melinus'tan isteyerek ayrılrsa da üzgündü, ne de olsa ayrıldığı kişi kocasıydı. Aslında bu çok muhteşem ve seçkin anne

(*illa egregia ac praeclara mater*), şehvetini değil, kızını yenmiş bir kadın olarak (*vitrix filiae non libidinis*), açıkça sevinçten zıplamaya, mutlulukla zaferini kutlamaya başladı. (Sassia) Adının daha fazla karanlık söylentilere malzeme olmasını istemedi: O, iki yıl önce kızı evlenirken hazırlanan düğün yatağının, kızı kovulup çıkarıldıktan sonra o aynı evde kendisi için süslenip hazırlanmasını emreder. Kimse iyiye yormadığı, kimse desteklemediği halde, herkes tüm bunların uğursuzluk olduğuna inandığı halde, kayınvalide damatla evlenir. Ah eşi benzeri görülmemiş cüret (*o audaciam singularem*)! Hadi tanrıların gazabından, insanlar arasındaki şöhretinden pek korkmadı, o malum geceden ve o düğün meşalelerinden de mi korkmadı, yatağın eşiğinden, kızının yatağından, duvarlardan ve nihayet önceki düğünün o şahitlerinden de mi korkmadı? Arzunun ve çılgınlığın etkisiyle (*cupiditate ac furore*) her şeyi yakıp yıktı; şehvet utanç duygusunu, cüret korkuyu, çılgınlık mantığı yerle bir etti (*vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*).”(Cluent. 12-15)

Cicero, böyle bir suçun (*scelus*) (“kayınvalidenin damatla evlenmesi”)³⁶⁷ o güne dek dünyada ilk kez işlendiğini ileri sürer. Bu günah aynı zamanda Sassia ile oğlu Cluentius arasındaki nefretin de kaynağıdır. Böyle bir utancı soyadında taşımak zorunda kalan Cluentius, “annesini”nin bu korkunç suçu karşısında doğrudan annesine karşı bir şey yapmamakla birlikte, bu durumu onaylıyor gibi görünmemek için, onunla “anne-oğul” ilişkisini kesme kararı alır (Cluent. 16).

Sassia’nın işlediği ikinci suç ise, Melinus’un ölümünün ardından yaptığı üçüncü evliliğiyle ilgilidir ve bu evlilikte Sassia’nın zalimliği (*crudelitas*) gün yüzüne çıkmıştır. Zira Sassia bu evliliğini, “Kendi eliyle resmi belgelerde sahtecilik yapmaktan mahkûm olmuş, sahte vasiyet hazırlamış, sahte vasiyet üzerinde şahitlerin imzalarını ve mühürlerini taklit etmiş, kendi oğlunun dayısını (köle ve esir durumdayken) öldürtmüş, kendi yurttaşlarını *proscriptio*’ya alıp öldürtmüş, kendi

³⁶⁷ Roma ailesinin agnatik olması sebebiyle, bir kimsenin, gelini, kayınvalidesi, üvey kardeşi ya da üvey annesi ile evlenmesi yasaklanmıştı; belirlenmiş hısımlık derecelerinde bulunan kişiler evlenseler dahi evlilikleri geçerli sayılmazdı ve birliktelikleri *incestum* sayılırdı. Bu konuda bk. Emiroğlu, 2003: 73-75.

erkek kardeşini öldürüp dul karısıyla evlenmiş, kürtaj için rüşvet vermiş, kayınvalidesini öldürmüş, eşlerini öldürmüş, aynı anda erkek kardeşinin eşini, beklediği çocuklarını ve kendi erkek kardeşini öldürmüş ve son olarak da kendi çocuklarını öldürmüş (*Cluent. 125*)” olan Oppianicus ile yapar. Üstelik Oppianicus’un, ölümüne sebep olduğu kişiler arasında Sassia’nın ikinci kocası Aulus Aurius Melinus da vardır.³⁶⁸ Ancak Sassia, Oppianicus kendisiyle evlenmek istediğinde, eski kocasının kanını değil, Oppianicus’un oğullarını engel olarak görür ve onun evlenme teklifine, üç oğlu olan biriyle evlenemeyeceğini söyleyerek yanıt verir; Sassia’nın parası için yanıp tutuşan Oppianicus bunun üzerine Novia’dan ve Papia’dan olan oğullarını öldürtür (*Cluent. 27*). Hemen ardından da başarıya ulaşmış olmanın verdiği hazla Sassia ile evlenir; Sassia’ya, onun, kendisiyle evlenebilmek için oğullarını öldürmüş olması tuhaf gelmez (*Cluent. 28*).

Cicero’nun Sassia’ya yaptığı üçüncü suçlama ise, geçmişte kocası Oppianicus’un, oğlu Cluentius’u zehirlemeye kalkışmış olması ile ilgilidir: Oppianicus, Cluentius’un -annesine bir şey bırakmak istemediği, ama vasiyetinde ebeveyninin adını yazmamaktan da çekindiği için- henüz vasiyetini hazırlamadığını öğrenince, o ölürse mirası kendi karısına kalacağı için,³⁶⁹ Cluentius’tan kurtulmaya karar verir ve Cluentius’un zehirlenerek öldürülmesi için parayla Fabricius adında bir adamını görevlendirir. Ancak zehri Cluentius’a vermek isteyen kişi suçüstü yakalanır. Sonrasında Oppianicus mahkemede yargılanır ve Cluentius’u öldürtmeye

³⁶⁸ Oppianicus, ilk eşi Magia’nın annesi Dinea, mirasını torunu genç Oppianicus ile Gallia’daki kayıp oğlu Marcus Aurius’a bırakınca, Marcus Aurius’un yerini öğrenir ve onu öldürtür. Ancak ölen kişinin akrabalarının çabalarıyla cinayet ortaya çıktıktan sonra korkup Larinum’dan kaçır ve Quintus Metellus’un yanına sığınır. İÖ 81 yılında Lucius Cornelius Sulla’nın zaferinin ardından kente silahlı olarak gelir ve Sulla’dan emir aldığını söyleyerek bazı yurttaşları *proscriptio*’ya aldırarak öldürtür. Bu kişiler arasında, Marcus Aurius’un akrabası ve Sassia’nın kocası Aurius da vardır (Cic. *Cluent. 21-24, 188*).

³⁶⁹ Roma Hukunda kanuni mirasçılık üzerine bk. Oğuzoğlu, 1956: 299-301.

kalkışmaktan suçlu bulunur.³⁷⁰ Cicero, Oppianicus'un Cluentius'u öldürmek için hazırladığı plandan Sassia'nın da haberi olduğunu, zira Oppianicus'un ondan görüş almadan hiçbir şey yapmadığını ileri sürer. Cicero, müvekkilinin "anne"si Sassia'nın adını davaya konu etmesinin sebebi olarak da onun bu suçunu gösterir ve bu sırada Sassia'nın işlediği suçları bir kez daha ardı ardına sıralar:

"Ey ölümsüz tanrılar bu nasıl bir vahşet! Söyleyin, böyle bir canavar hangi topraklarda yaşamış, bu kadar büyük ve düşmanca bir suç nerede görülmüş? İşte şimdi Sayın Yargıçlar, konuşmamın başında bu anne hakkında (*de matre*) söylediklerimin ne kadar mühim ve haklı gerekçelere dayandığını tam olarak anlıyorsunuz. Hiçbir kötülük, hiçbir suç yoktur ki bu kadın başından itibaren oğlu için istememiş, arzulamamış, planlamamış, yapmamış olsun. O ilk şehvet suçunu bir yana bırakıyorum (*mitto illam primam libidinis iniuriam*), damadıyla evlenerek işlediği günahı bir yana bırakıyorum (*mitto nefarias generi nuptias*), bir annenin arzuyla kızını kocasından ayırmasını bir yana bırakıyorum (*mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam*): Ne de olsa bunlar, onun (müvekkilimin) hayatını tehlikeye atmıyor, ancak aile adını lekeliyordu (*quae nondum ad huiusque vitae periculum, sed ad commune familiae dedecus pertinebant*). Oppianicus'la yaptığı ikinci evliliğinden de yakınımıyorum ki o bu evliliğin teminatı olarak Oppianicus'tan oğullarını öldürmesini istemişti ve evliliğini ailenin yası, üvey evlatlarının cenazesi üzerine kurmuştu. Bir zamanlar damadı olan, kısa bir süre öncesine kadar ise eşi olduğu A. Aurius'un, Oppianicus'un çabasıyla *proscriptio*'ya alındığını ve öldürüldüğünü öğrendiği halde, her gün önceki kocasının ölümünün izlerini ve eşyalarının yağmalarını göreceği o evi ve bahçeyi istemesini de bir yana bırakıyorum. Benim asıl şikayetim, sonunda artık açığa çıkmış olan, Fabricius'un karıştığı zehirleme suçu ile ilgilidir. Başta bu durum başkalarına şüpheli, ona (müvekkilime) inanması güç göründü, şimdi ise herkes için tamamıyla açık ve ortada. Bu zehirleme olayından aslında annesi de habersiz değildi: Bu kadından görüş almadan (*sine consilio mulieris*) Oppianicus hiçbir şey yapmamıştır." (*Cluent.* 188-189)

³⁷⁰ Cicero, savunmasında Cluentius'un davayı kazanmak için rüşvet verdiği iddialarına da yanıt vermiştir (*Cluent.* 19-20). Zehirleme olayı ve Oppianicus'un yargılanması için bk. *Cluent.* 45-59.

Cicero'nun anlatısına göre, bu olaydan sonra Sassia, kocasını terk etmek bir yana oğlundan kurtulmak için her yolu denemiş, her gününü ve gecesini oğlunu nasıl mahvedeceğini düşünerek (*mater de pernicie fili cogitaret*) ve bununla ilgili plan yaparak geçirmiştir.³⁷¹ Sonunda Sassia, Cluentius'tan kurtulmak için çareyi ona iftira atmakta bulur ve eceliyle ölen (*Cluent. 175*)³⁷² kocası Oppianicus'u Cluentius'un zehirlediğini ileri sürerek soruşturma başlatılmasını sağlar. Üç yıl arayla iki soruşturma gerçekleştirilir. İlk soruşturmada Sassia, kölelere yalan ifade vermeleri için her tür işkenceyi yaptırır, ancak işler istediği gibi gitmez ve sonunda yargıçlar, soruşturmanın kapatılmasına karar verirler (*Cluent. 176-177*). Sassia, bu olaydan sonra uzun süre sessizliğe bürünür. Ta ki üç yıl sonra (İÖ 69), Strato adındaki adamı evini soyuncaya kadar. Sassia, olayları ve durumu öyle yönetir ve öyle yönlendirir ki sonunda olay hırsızlık soruşturmasından çıkar, üç yıl önce kapanmış olan bir cinayet soruşturmasına dönüşür. Sassia, tüm olanaklarını kullanarak Cluentius'un yeniden davalı koltuğuna oturmasını sağlar (*Cluent. 179-182*).

Cluentius'u mahvetmek için ölen kocasının oğlu Oppianicus'u kızıyla (yani Cluentius'un kız kardeşiyle) evlendiren Sassia, bu şekilde oğluna suçlamada bulunacak kişiyi de ayarlamış olur. Oppianicus bu durumdan hoşnut olmasa da, Sassia ona hediyeler vererek ve daha da önemlisi onu kızıyla evlendirerek, yani ona miras umudu vererek onu kendisine bağlar (*Cic. Cluent. 179*). Sassia bununla da kalmaz, Oppianicus'un mahkemede güçlenmesi için tüm olanaklarını kullanır. Köleleri kâh işkence ile kâh vaatlerle etkisi altına alır ve sahte belgelerle üç yıl önce

³⁷¹ “*Non modo id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum pratermisit, in quo non strueret insidias aliquas ac dies omnes atque noctes tota metne mater de pernicie fili cogitaret.*” (*Cic. Cluent. 190*)

³⁷² Cicero, Oppianicus'un Falernum'da (sürgünde) bulunduğu sırada ciddi şekilde hastalandığını, Sassia'nın, bu dönemde onu Sextus Albius adında biriyle aldattığını ve bunu fark eden Oppianicus'un artık bu duruma katlanamadığını, iyileştikten sonra derhal Roma'ya doğru yola çıktığını ve bu yolculuk sırasında attan düşerek ağır bir darbe aldığını, birkaç gün içerisinde de ateşlenerek öldüğünü anlatır (*Cluent. 175*).

sonuçlanmış olan soruşturmayı yeniden başlatır. Cicero'ya göre "Bu suçlamanın tüm hazırlık aşaması bu kadın (Sassia) tarafından planlanmış ve ayarlanmıştı (*totius denique huius ab illa est et inventa et adornata comparatio criminis, Cluent. 191*)". Sassia tüm bu ayarlamaları yaptıktan sonra Oppianicus'u Cluentius'u suçlaması için Roma'ya yollar, kendisi ise şahitleri ayarlamak için bir süre Larinum'da kalır. Daha sonra yargılama sürecinin yaklaştığı haberini alınca derhal Roma'ya gider. Cicero, Sassia'nın, suçlamada bulunacak kişileri kışkırtmak, şahitlere para yedirmek, mahkemeye baskı yapmak, oğlunun mahvını izlemek amacıyla Larinum'dan Roma'ya yaptığı yolculuğu anlatırken onu herkes tarafından dışlanan lanetli bir kadın olarak betimlemiştir:

"... Peki bu kadının Roma'ya nasıl bir yolculuk yapmış olduğunu biliyor musunuz? Zira ben Aquinum'a ve Fabrateria'ya komşu olmamdan ötürü pek çok kişiden duydum ve öğrendim: Bu kasabalarda nasıl toplantılar yaptılar, kadın erkek çok sayıda insanı nasıl sıkıntıya soktular? Bu kadın, idam kararı için daha rahat bir biçimde baskı yapabilmek ve oğlunu köşeye sıkıştırabilmek amacıyla, Larinum'dan nasıl yola çıktı, yanında büyük bir kalabalıkla ve parayla Adriaticum üzerinden Roma'ya doğru tüm o yolu nasıl geçip ilerledi? Diyebilirim ki insanlar arasında, o kadının geçtiği yerin arındırılması gerektiğini anlamayan yoktu; herkesin anası olan Toprak'ın (*terram ... quae mater est omnium*) bile, suça batmış bu annenin ayak izleriyle (*vestigiiis consceleratae matris*) kirlendiğini düşünmeyen yoktu. Dolayısıyla hiçbir kasabada kalmaya gücü yetmiyordu. Onca ev sahibi arasında kimse yoktu ki bu manzaranın pisliğinden kaçmasın. Kendisini herhangi bir kentten ya da ev sahibinden çok geceye ve yalnızlığa teslim ediyordu. Acaba şimdi ne yaptığını, ne planladığını, kafasında her gün ne kurduğunu bilmediğimizi mi sanıyor? Onun kimlere yanaştığının, kimlere para vaadinde bulunduğunun, rüşvetle kimlerin sadakatini satın almaya kalkıştığının farkındayız. Gizli kaldığını düşündüğü o gece ayinlerini (*nocturna sacrificia*), onun kirli dualarını (*sceleratasque eius preces*), günahkâr adaklarını (*nefaria vota*) da görmedik değil, ki bu adaklarla o ölümsüz tanrıları bile kendi suçuna şahit gösteriyor; üstelik tanrılara, suçlarına dini alet ederek ve kötü emellerine

ulaşmak için kurban keserek değil, güçlü bir inançla içten dualar ederek ulaşılabileceğini bilmiyor. Ben, ölümsüz tanrıların, onun çılgınlığını ve zalimliğini sunaklarından ve tapınaklarından püskürteceklerine (*furorem atque crudelitatem deos immortalis a suis aris atque templis aspernatos esse*) inanıyorum.” (*Cluent.* 192-194)

Cicero, tüm bunları anlattıktan sonra doğrudan yargıçlara seslenmiştir ve bir kez daha Sassia’nın günahkârlığını, zalimliğini, gaddarlığını vurgulayarak onu tüm ahlaki duygulara, dürüstlüğe, adalete karşı savaşan zalim bir anne olmakla suçlamıştır:

“Tüm bu kişilerin³⁷³ çabasına (*studium*), ilgisine (*cura*), özenine (*diligentia*) ve benim onlarla birlikte verdiğim uğraşa (*labor*), ki ben eski usul tüm dava süresince tek başıma savunma yaptım, ve aynı zamanda Sayın Yargıçlar, sizin eşitlik (*aequitas*) ve adalet (*mansuetudo*) ilkenize karşı bir tek bu anne savaşıyor (*una mater oppugnat.*). Ama ne anne? (*At quae mater?*) Görüyorsunuz ki: Zalimlikten ve suçtan (*crudelitate et scelere*) gözü kör olmuş. Arzusu (*cupiditas*) hiçbir zaman hiçbir çirkinlikten (*turpido*) onu alıkoymadı. Ruhundaki kusurlarla (*vitiis animi*) insanlığın tüm yasalarını en aşağılık emellerine alet etti. O kimsenin insan diyemeyeceği kadar aklını kaybetmiş, kimsenin kadın diyemeyeceği kadar kötü, kimsenin anne diyemeyeceği kadar zalim. O sadece doğanın verdiği isimleri ve düzeni değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda akraba isimlerini de değiştirdi: Damadının karısı, öz oğlunun üvey annesi, kızının kuması oldu. Sonunda o kadar ileri gitti ki dış görünümü dışında insana benzer yanı kalmadı.” (*Cluent.* 199)

Cicero, mahkemeden, bir annenin, oğlunun kanını akıtma emeline ulaşmasına ve bundan mutlu olmasına engel olmasını ister ve kıskançlığın (*invidia*) yenik düşmesini, adaletin, utanç duygusunun (*pudor*), iyiliğin (*bonitas*), gerçeğin (*veritas*) ve ahlakın (*virtus*) kazanması için Cluentius’un serbest bırakılmasını talep eder (*Cluent.* 200). Nitekim mahkeme Cicero’nun talebini kabul eder ve büyük olasılıkla

³⁷³ Larinum’dan Cluentius’u desteklemek ve davanın sonucunu dinlemek için Roma’ya gelen yurttaşlar. Cicero bu kişilerden bazılarının isimlerini vermiştir (*Cluent.* 198).

Sassia da amacına ulaşamamış olmasından ötürü mutsuz bir şekilde Larinum'a geri döner.

Sassia'nın geri kalan yaşamı hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Cicero'nun böylesine kötülediği bir kadının adının başka hiçbir belgede geçmemesinin nedeni olasılıkla, Sassia'nın, Cicero'nun ona atfettiği suç ve günahlarla yalnızca kendine ve ailesine zarar vermiş olmasıdır; dolayısıyla adı yalnızca bu özel mahkeme kaydında kalmış olmalıdır. Bu nedenle Cicero'nun Sassia'ya atfettiği suç ve günahların ne kadarının gerçeği yansıttığını ya da ne kadarının müvekkilini savunan bir avukatın abartılı ifadeleri olduğunu bilmemiz mümkün olmamakla birlikte, Cicero'nun halkı ve mahkemeyi etkilemeyi başarmış olan savunması, Roma toplumunun kadın hakkındaki görüşüne dair önemli ipuçları içermektedir. Cicero'ya göre, eğer isteseydi Sassia, tutku ve arzularını bastırabilir ve sonsuza dek duygularının gizli kalmasını sağlayabilirdi. Zira, ilk kocası Cluentius'un ölümüne kadar ideal bir Roma hanımefendisi imgesi çizen Sassia, tutku ve arzularına boyun eğmeye başladığında her tür suç işleyen ahlaksız bir kadına, zalim bir anneye dönüşür, bozulma (*corruptela*) başlar ve tüm ahlaki değerler yerle bir olur.

II.4.12. Cicero'nun Davalarında: Clodia/Claudia (Clodia Metelli)³⁷⁴

Güzelliğiyle, zekâsıyla, geleneklerden uzak, özgür ve rahat yaşam tarzıyla tanınan Clodia, bu özellikleriyle Roma'nın en ünlü ozanı Gaius Valerius Catullus'un³⁷⁵ aşkını kazanırken en ünlü hukuk adamı Marcus Tullius Cicero'nun ise nefretini üzerine çekmiştir.

Sadece soylu değil, aynı zamanda ünlü (*muliere non solum nobili, sed etiam nota*, Cic. *Cael.* 31) ve güzel (*formosa*, Catull. 86) bir kadın olan, özgürce yaşayan (*libere vivens*, Cic. *Cael.* 38) Clodia, İÖ 95 yılında *patricius* sınıfına mensup Appius Claudius Pulcher ve Caecilia Metella Balearica'nın ortanca kızları³⁷⁶ olarak dünyaya gelmiştir. Clodia'nın en büyük ağabeyi, Cicero'nun önceleri dostu, daha sonraları ise azılı düşmanı olan Publius Clodius Pulcher'di (İÖ 92-52). Clodius'un kardeşi Clodia'nın, İÖ 56 yılında, Cicero tarafından yetiştirilmiş bir genç olan Marcus Caelius Rufus'a suçlamalarda bulunması, Cicero'nun eline, Clodia'ya, dolayısıyla Clodius'a saldırması için bir fırsat vermişti. Clodia ve Caelius arasında uzun süreli bir aşk yaşanmış, fakat ayrılmalarından sonra Caelius bir dizi suçlamayla karşı karşıya kalmıştı. Bu suçlamalar arasında Dio'yu öldürmek için Clodia'dan para almış olması ve Clodia'yı zehirlemeye kalkışmış olması da vardı. Cicero, Clodius'un savunmasını üstlenerek hem bu genci koruyabilecek hem de Clodia üzerinden aynı

³⁷⁴ Metellus'un karısı Clodia: Quintus Metellus Celer'le yaptığı evliliğinden ötürü modern yazarlar, ondan bu adla bahsetmektedirler (Green, 2005: 2; Dyson, 2007: 254). Green (2005: 4), onun adının, Claudia'dan çok Clodia olarak telafüz edilmesini, ağabeyi Publius Clodius Pulcher'in, *plebs* sınıfına yanaşma politikasının parçası olarak yorumlamıştır. Clodia aynı zamanda Fransızcada "ölümcül kadın" anlamına gelen "*femme fatale*" deyimiyile de özdeşleştirilmektedir (Green, 2005: 7; Dyson, 2007: 254)

³⁷⁵ İÖ 84 yılında Verona'da doğan ozan Catullus, Latin şiirine zengin bir üslup kazandırmıştır ve şiirleri en çok da Lesbia takma adıyla seslendiği Clodia'ya olan aşkıyla ünlenmiştir.

³⁷⁶ Clodia'nın iki kız kardeşi daha vardır. Kardeşlerinden biri, Lucius Licinius Lucullus ile evlenmiştir ve ondan bir çocuğu olmuştur (Plut. *Luc.* 21. 1, 34. 1, 38.1; *Cat. Min.* 24. 3); ancak Lucullus, ondan iffetsizliği yüzünden boşanıp Cato'nun kız kardeşi Servilia ile evlenmiştir (Plut. *Luc.* 38. 1; *Cat. Min.* 24. 3). Clodia'nın kız kardeşlerinden diğeri ise Quintus Marcius Rex ile evlenmiştir.

zamanda Clodius'a da sataşabilecekti. Buna karşın Cicero, karşısında düşmanının kardeşi olduğu için daha temkinli ve sakın bir tavır takındığını söyleyerek bu izlenimi yıkmaya çalışmıştır (*Cael.* 32). Ayrıca Cicero genel olarak Clodia'yı akrabalarını hayali şekilde konuşturarak suçlamıştır ve bunu, hem taraflı davrandığının düşünülmesini engellemek hem de Clodia'nın öfkesini doğrudan üzerine çekmemek için yaptığını söylemiştir (*Cael.* 33). Cicero'nun hedefinde, Clodia'nın ilişkileri ve aykırı yaşam tarzı vardır:

Clodia, İÖ 62 yılında kuzeni Quintus Metellus Celer (İÖ 60 yılı *consul*'ü) ile evlenir (*fam.* V. 2), ondan Metella³⁷⁷ adında bir kızı olur; fakat soylu bir kadından beklenen görevlerini yerine getiremez. Daha evliyken ozan Catullus'la aşk yaşamaya başlar. Catullus, Clodia'dan ilham aldığı ve onu "Lesbia" takma adıyla³⁷⁸ nitelediği şiirlerinde³⁷⁹ aşkını dizelere dökerken onun başka erkeklerle olan ilişkilerinden de

³⁷⁷ Metella, genç Lentulus Spinter ile evlenir. Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplardan birinde Metella'nın, Cicero'nun kızı Tullia'nın eşi Dolabella'yla ilişkisi olduğuna dair bir ima bulunmaktadır (*Att.* XI. 23)

³⁷⁸ Catullus'un şiirlerindeki ünlü Lesbia'nın, "Clodia" yerine kullanılan bir takma ad olduğunu İS 125-180 yılları arasında yaşayan Latin yazar Apuleius Madaurensis, *Apologia* adlı savunmasında öne sürmüştür (*Apul. apol.* 10): "Beni, bu insanlara Charinus ve Critias diye takma adlar vermekle suçluyorlar. O zaman aynı mantıkla Gaius Catullus'u Clodia'ya Lesbia dediği için, Tigidas'ı Metella yerine Prida yazdığı için, Propertius'u Chintia diyerek Hostia'yı gizlediği için, Tibullus'u kalbinde Plania varken şiirinde Delia adını kullandığı için suçlasınlar." Ancak Apuleus, Lesbia'nın, Clodius'un üç kız kardeşinden hangi Clodia olduğunu belirtmemiştir. Buna karşın modern yazarlarda bu kadının Clodia Metelli olduğu görüşü ağır basmaktadır. Green'e göre (2005: 4-5), bunun nedenlerinden biri, Catullus'un şiirlerine bakıldığında (68b, 83), Lesbia'nın evli olduğunun anlaşılması ve o yıllarda yalnız Clodia Metelli'nin evli, diğer iki kız kardeşinin ise dul olmasıdır. Bir diğer neden ise, Catullus'un, Clodia'yla aşk yaşadığını bildiğimiz Caelius'a seslendiği bir şiirinde (58) "Lesbia nostra" (bizim Lesbiamız) ifadesini kullanmasıdır. Dyson da (2007: 254-255), Lesbia'nın Clodia Metelli olduğu konusunda hemfikir ve bu görüşünü, Catullus'un Lesbia şiirleri yazdığı sırada, Cicero'nun, Caelius davasında, Clodius'un aşığı Clodia'ya saldırdığını ve Catullus'un Lesbia'yla olan ilişkisinde kendisine rakip olarak Caelius ve Rufus (77) diye seslendiği kişilerin aynı kişi olduğunu öne sürerek desteklemiştir. Dyson'un diğer bir kanıtı ise (2007: 271), Catullus'un, bir şiirinde (79) başka bir rakibi olarak Lesbius (*pulcher*) adında bir adamdan bahsetmesidir ki bu kişi büyük olasılıkla, Clodia'nın, aralarında ensest ilişki olduğuna dair iddialar dolaşan ağabeyi Clodius'tur.

³⁷⁹ İlgili şiirler: Catull. 5, 7, 43, 51, 57, 58, 72, 75, 79, 83, 86, 87, 92, 107.

yakınır; kıskançlığını, yaşadığı aşk acısını büyük bir öfkeyle dizelerinde işler (Catull. 58, 77, 79).

İÖ 59 yılında kocasının ani ve şüpheli ölümüyle³⁸⁰ dul kalan Clodia, Cicero'ya göre edepi bir hayat sürmeyi beceremez (*Cael.* 34). Cicero, Caelius'u savunurken Clodia'nın atalarından Appius Claudius Caecus'un ağzıyla Clodia'ya "Ayağını *forum*'a atar atmaz tüm yurttaşlar arasında erdemi, şanı ve saygınlığı ile herkesi geride bırakan çok zeki, güçlü ve vatanına âşık Quintus Metellus'la evlenmiş olduğunu hatırlamıyor musun? (*Cael.* 34)" diye sorarak soyuna ve adına yakışır bir şekilde davranmadığı için Clodia'yı azarlar. Cicero, Caelius'a yöneltilen suçlamaları reddederken onun başına gelen tüm kötülükleri Clodia'yla karşılaşmasına bağlar ve yaşananların, ayrılık acısına katlanamayıp kin (*odium*) ve düşmanlık (*simultas*) besleyen bir kadının hesapları olduğunu ima eder (*Cael.* 31, 61). Caelius, uzun bir birliktelikten sonra Clodia'dan ayrılmış olmasının bedelini ödemiştir ve Cicero'ya göre davanın çıkış noktası ünlü ve soylu bir kadın olan Clodia'dır (*Cael.* 31).

Cicero, yaptığı savunmada, İÖ 85 yılında doğan, dolayısıyla Clodia'dan on yaş küçük olan Caelius'u sık sık "genç" sıfatıyla niteleyerek, ayrıca o dönemde yaşayan her genç gibi onun da geçici heveslere kapıldığını söyleyerek onu, Clodia tarafından kandırılmış masum bir genç olarak göstermeye çalışmıştır:

"Zira bu yaşta birinin biraz eğlenceye hakkı olduğu konusunda herkes hemfikirdir ve gençlikte insanın arzularının taşması doğanın kanunudur. Bu

³⁸⁰ Metellus'un ölümünün ardından onu Clodia'nın öldürdüğüne dair söylentiler çıkmıştır. Quintilianus, Caelius'un Clodia için "*Quadrantaria Clytaemnestra*" (Kuruşluk Klytaemnestra) dediğini yazar (*inst.* VIII. 6. 53). Cicero da, Caelius'u savunurken *quadrantaria* sıfatını kullanarak Clodia'nın bu lakabına gönderme yapar (*Cael.* 62). Bunun nedeni Clodia'nın da mitolojik bir karakter olan Klytaemnestra gibi kocasını öldürdüğünün söylenmesiydi. Plutarkhos da, Clodia'nın *quadrantia* lakabıyla tanındığını söylemiş, ancak bu lâkabının, âşıklarından birinin ona çanta içinde gümüş yerine bakır para yollamasından geldiğini bildirmiştir (Plut. *Cic.* 29. 5).

tür arzular, kimseye zarar vermediği, kimsenin ocağını söndürmediği sürece, genellikle önemsiz sayılır ve hoş görülür.” (*Cael.* 28)

“Mademki içinde bulunduğumuz dönemde, sayılarının oldukça fazla olduğunu gördüğüm gençlerin para tutkusuna, doyumsuzluğuna, şehvetine karşı toplumda ortak bir hoşnutsuzluk var, o zaman Caelius’a da herkesin düştüğü hatalar (*peccata*), yaşının ve döneminin getirdiği kusurlar (*vitium*) zarar vermemeli.” (*Cael.* 30)

Cicero, ayrıca, erkek kardeşinin ağzından Clodia’yı soyunu ve zenginliğini kötüye kullanmakla suçlamıştır:

“Soylu bir kadın olarak sen (*nobilis mulier*), mütevazı ve tutumlu bir ailenin oğlunu zenginliğiyle (*tuis copiis*) kendine bağlamak istiyorsun.” (*Cael.* 36)

Cicero Caelius’u aklamak için Clodia’yı aşağılar ve Clodia’yı, evinin kapılarını tüm erkeklere sonuna kadar açan, kimin ne dediğini umursamadan ahlaksız bir hayat süren, tanımadığı erkeklerle evinde, evinin bahçesinde, kalabalık yerlerde alem yapan, bakışlarıyla, konuşmalarıyla, işvesi cilvesiyle, sırnaşmalarıyla her an fahişe gibi davranan edepsiz bir kadın olarak betimler ve bir erkeğin böyle bir kadına aşk değil ancak şehvet duyguları ile yaklaşacağını söyler (*Cael.* 49). Cicero, Clodia ile ağabeyi Clodius arasında da ensest bir ilişki (*incestus*) olduğuna dair imada bulunur (*Cael.* 32). Cicero’ya göre Clodia yaşam tarzıyla erkekleri kendisine çekmiştir, dolayısıyla ahlaksız olan kişi de yine odur, erkekler ise, onun cazibesine kapılan masum gençlerdir:

“... Şimdi bu kadından bahsetmeyelim; onun yerinde bir başkası olsa, o kişi herkesle içli dışlı olsa, her zaman kafasına koyduğu kişiyle beraber olsa, bahçelerine, evine, Baia’daki villasına arzularını tatmin etmek isteyen herkes kendi yeriymiş gibi girip çıksa, genç erkekleri yedirip içirse, atalarının tutumlulukla biriktirdiğini saçıp savurarak tüketse, dul diye özgürce (*vidua libere*), arsız diye umursamazca (*proterva petulanter*), zengin diye saçarak (*dives effuse*), şehvetli diye fahişe gibi (*libidinosa meretricio more*) yaşam

sürse; bir erkek de o kadını biraz rahatça selamlasa o erkeğin zina yaptığını mı düşünürüm?” (*Cael.* 38)

Cicero bu şekilde, Caelius’u, duygularının kurbanı mağdur bir genç olarak gösterirken Clodia’yı ise, yoldan çıkararak bir fahişe, aşk acısı çeken, yüreği kapkara, zalim ikinci bir Medea (*Medea animo aegra, amore saevo saucia*, Cic. *Cael.* 18) olarak betimlemiştir. Bu şekilde davayı Clodia’nın aleyhine çevirmeyi başaran Cicero, Caelius’un, kendisine yöneltilen tüm suçlamalardan aklanmasını sağlamıştır.³⁸¹

Caelius’un davası sonrasında Clodia’nın adına sadece Cicero’nun, dostu Atticus’a yazdığı mektuplarda rastlamaktayız. Bu mektuplardan anladığımız kadarıyla, Clodia, zengin bir kadın olarak özgür ve bağımsız bir yaşam sürmeye devam etmiştir. Zira Cicero, mektuplarında, dostu Atticus’a sık sık bir ev almak istediğinden bahsetmiştir ve almayı düşündüğü evler arasında Clodia’nın evini de saymıştır.³⁸² Bazı mektuplarında da Clodia’nın Roma’ya ne zaman geleceğini, evinin değerinin ne kadar olacağını ve satmayı kesin olarak düşünüp düşünmediğini sormuştur.³⁸³ Bu mektuplardan sonra, Clodia’nın yaşamına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır.

³⁸¹ Kaynaklarda bununla ilgili bir bilgi bulunmasa da Caelius’un bundan sonraki kariyeri, onun aklandığını göstermektedir.

³⁸² İlgili mektuplar: Cic. *Att.* XII. 38, 41, 42, 43, 44, 47, XIII. 29.

³⁸³ İlgili mektuplar: Cic. *Att.* XII. 42, XIII. 29.

II.4.13. Davalı Kadınlar: Otacilia ve Fannia

Valerius Maximus, ünlü şahsi davalara örnekler verirken İÖ 1. yüzyılda ahlaksızlıkları ile tanınmış Otacilia ve Fannia'nın konu olduğu davaları anlatmıştır:

Yazarın anlatışına göre (VIII. 2. 2), Otacilia, zengin bir adam olan aşığı Gaius Visellius Varro'nun parasını almak için düzenbazlık yapmış, ancak başarılı olamamıştır: Gaius Visellius Varro, ciddi bir hastalığa yakalanınca, tutkulu bir ilişki içerisinde olduğu (*commercium libidinis*) Otacilia'nın, kendisine üç yüz bin sesters borç verdiğine dair kayıt tutmasına izin verir. Amacı, kendisi öldüğünde Otacilia'nın bu parayı mirasçılardan isteyebilmesi ve şehvet duygularının karşılığı olarak vermek istediği bu paranın böylece borç adı altında sevgilisine geçmesidir. Ancak Gaius Visellius Varro hastalığı atlatır, parayı alma umudunu yitiren Otacilia ise, aniden karakter değiştirir ve boş bir anlaşmaya dayanarak arsızca bu parayı talep eder. Davaya, İÖ 66 yılında Cicero ile birlikte *praetor*'luk görevini üstlenen (Cic. *top.* 32, *off.* III. 60.) ve hukuk konusundaki bilgisi ile tanınan Gaius Aquillius bakar. Devletin önde gelenlerine de danışan Aquillius, ihtiyatlı davranarak, Varro'yu çirkin ve yersiz hatasından ötürü aynı anda hem cezalandırması, hem de karşı tarafın suçlamalarından bertaraf etmesi ne yazık ki mümkün olmadığından Otacilia'nın taleplerini geri çevirir ve zina suçuna verilecek cezayı kamu yargısına bırakır.

Valerius Maximus, benzer bir yargı örneği olarak Fannia'nın davasını gösterir (VIII. 2. 3). Bu kez yargıç olarak Gaius Marius davayı yönetmektedir. Utanmaz ve arsız bir şekilde aşığından para koparmaya çalışan Otacilia'nın aksine, Fannia bu davada mağdur ve parasına el konulmak istenen kişi konumundadır ve bu nedenle ahlaksız (*impudica*) bir kadın olarak tanındığı halde dava onun lehine sonuçlanır: Fannia'nın kocası Gaius Titinius, ahlaksız olduğunu bildiği halde evlendiği

Fannia'yı, iffetsizlik suçu ile boşayıp çeyizine (*dos*) el koymaya kalkışır. Gaius Marius, başta Titinius'u davadan vazgeçip Fannia'ya çeyizini geri vermesi konusunda uyarır; ancak Titinius talebinde ısrar edince Marius kadını bir miktar para cezasına çarptırırken Titinius'u tüm çeyizin bedelini kadına geri ödemeye mahkûm eder ve gerekçe olarak da, Titinius'un, Fannia'nın ahlaksız olduğunu bildiği halde sırf onun çeyizine el koyabilmek için bilinçli bir şekilde onunla evlenmiş olmasını gösterir. Valerius Maximus, Fannia'nın, iffetsiz olduğuna kanaat getirildiği halde çeyizini koruyan Marius'un bu iyiliğinin karşılığını, daha sonra ödediğini aktarır: İÖ 88 yılında, Sulla Roma'ya girdiğinde kaçmak zorunda kalan ve *senatus* tarafından vatan haini ilan edilen Marius, Minturnae şehrine sığındığında, Fannia, onun kendi evinde kalmasına izin verir ve elinden gelen her çabayı göstererek onu korur (Val. Max. I. 5. 5, VIII. 2. 3).

II.5. Cumhuriyet'in Son Bulması Sürecinde Kadınlar

Gaius Iulius Caesar'ın, Cumhuriyet yanlıları tarafından İÖ 44 yılında öldürülmesinin ardından, suikasti uygulayanların, bundan sonraki süreç üzerine bir planı ya da öngörüsü bulunmadığından, Roma'da, eskisine nazaran iç sıkıntıların ve karışıklıkların daha da tırmandığı bir süreç başlamıştır. İÖ 43 yılında Marcus Antonius, Caesar Octavianus ve Marcus Aemilius Lepidus anlaşarak Caesar katillerine karşı savaşmak ve Cumhuriyet'i yeniden getirmek amacı ile II. *Triumvir*'liği kurmuşlardır ve icraatlarına düşman saydıkları binlerce kişiyi öldürmek üzere *proscriptio*'ya, yani kara listeye almakla başlamışlardır. Caesar katillerine karşı yapılan mücadelenin ardından Roma, *triumvir*'ler arasında paylaşılmıştır. İÖ 36 yılında *triumvir*'lik anlaşmasının bozulmasıyla birlikte Antonius ile Octavianus arasında güç savaşları başlamıştır. Bu savaşlar Octavianus'un İÖ 31 yılında Actium Deniz Savaşı'nda aldığı galibiyet ile son bulmuştur. Böylece Roma'da Gracchus Kardeşler'in reform hareketleri ile başlayan İç Savaşlar Dönemi kapanırken Roma Cumhuriyet yönetimi de artık tamamıyla geride kalmıştır. Bu süreç, komutanların kişisel arzu, hırs ya da kaygılarından olduğu kadar, onların etrafındaki kadınların tutum ve davranışlarından da etkilenmiş, bu doğrultuda şekillenmiştir.

II.5.1. Caesar Katili Brutus'un Annesi Servilia Caepionis

Eskiçağ yazarlarının Gaius Iulius Caesar'ın sevgilisi olarak tanıttıkları Servilia (Suet. *Iul.* 50. 2; Plut. *Brut.* 5. 2, *Cat. Min.* 24. 3; App. *civ.* II. 112. 1), döneminin güçlü kadınlarından biri olarak, Cumhuriyet'i yıkıma götüren süreçte hem Cumhuriyet yanlısı liderlerle hem Cumhuriyet karşıtı liderlerle bağlantıları aracılığı ile politik olayların gidişatında etkili olmuştur ve erkeklere özgü olduğu düşünülen alanlarda önemli konulara müdahale etmek istemiştir.

Quintus Servilius Caepio³⁸⁴ ile Livia'nın³⁸⁵ kızı Servilia, Caesar karşıtı Cato Uticensis'in üvey kız kardeşi ve Caesar katili olarak tanınan Marcus Iunius Brutus'un annesidir (Plut. *Brut.* 1. 5, 2. 1, *Caes.* 62. 1; Ascon. 19C).³⁸⁶ Anne ve babaları öldüğü için,³⁸⁷ Cato, Porcia ve üvey kardeşleri Gnaeus Servilius Caepio ile Servilia, dayıları olan *tribunus plebis* Marcus Livius Drusus'un evinde birlikte büyümüşlerdir (Plut. *Cat. Min.* 1. 1; Val. Max. III. 1. 2) ve Servilia'nın özellikle Cato üzerinde bir anne kadar büyük etkisi olmuştur (Ascon. 19C), Cato da politik yaşamında Servilia'nın çıkarlarını gözetmiştir.³⁸⁸

³⁸⁴ İÖ 91 yılında *praetor* olarak görev yapmıştır.

³⁸⁵ İÖ 112 yılı *consul*'ü Marcus Livius Drusus'un kızı ve İÖ 91 yılında *tribunus plebis* olan Marcus Livius Drusus'un kız kardeşi. Livia, ilk kocası Quintus Servilius Caepio'dan boşandıktan sonra ikinci evliliğini Marcus Porcius Cato ile yapar, bu evlilikten Porcia ve Marcus Porcius Cato Uticensis dünyaya gelir.

³⁸⁶ Plutarkhos Servilia'nın soyunun, İÖ 439 yılında, kral olup devlete karşı suikast girişiminde bulunacağı iddia edilen Spurius Maelius'u öldüren Servilius Ahala'ya kadar uzandığını belirtir (*Brut.* 1. 5).

³⁸⁷ Servilia'nın babası Quintus Servilius Caepio, üvey babası Marcus Porcius Cato ve annesi Livia, Marius ile Sulla arasındaki İç Savaş patlak vermeden bir süre önce peş peşe ölmüşlerdir.

³⁸⁸ Plutarkhos, Cato'nun yaşamını anlatırken onun, *tribunus* olduğu sırasında (İÖ 63), *consul* seçimlerine bulaşan rüşvet suçlarını fark edince bu konu ile ilgili olarak, *consul* Lucius Murena da içlerinde olmak üzere, suçluların nerdeyse hepsine dava açtığını, buna karşın Silanus ile sonraki yılın *consul*'ü seçilen Lucius Murena'yı seçime rüşvet bulaştırmakla suçladığı halde, kardeşi Servilia'nın kocası olmasından ötürü Silanus'a dokunmadığını aktarmıştır. Cicero'nun *consul* olarak görev yaptığı yıl (İÖ 63) görülen davada Murena aklanmıştır (Plut. *Cat. Min.* 21. 5-6).

Servilia, ilk evliliğini Marcus Iunius Brutus’la³⁸⁹ yapar ve bu evlilikten Marcus Iunius Brutus doğar. Kocasını Brutus İÖ 77 yılında Pompeius tarafından öldürülünce (Plut. *Pomp.* 16. 3, *Brut.* 4. 1) dul kalan Servilia, ikinci evliliğini Decimus Iunius Silanus ile yapar ve ondan üç kızı³⁹⁰ olur. Ancak Silanus’un İÖ 60 yılında ölmesiyle Servilia bir kez daha dul kalır ve yaşamına, Caesar’ın ölümüne dek, onun metresi olarak devam eder.

Suetonius, Caesar’ın, ilişki yaşadığı kadınlar arasında en çok Brutus’un annesi Servilia’yı sevdiğini, ilk/son³⁹¹ *consul*’lüğü sırasında ona altı milyon *sestertius* değerinde bir inci satın aldığını, İç Savaş süresince (İÖ 49-48) pek çok hediye vermesinin yanı sıra ona açık arttırmadan çok ucuza geniş çiftlikler düşürdüğünü anlatır ve Cicero’nun bu konu ile ilgili olarak ince bir alayla, “Üçte biri düşünüldüğünde, oldukça iyi fiyata satın alındığını biliyorsunuz.”³⁹² dediğini, zira Servilia’nın, kızı Tertia’yı da Caesar’a sunduğu hakkında söylentilerin dolaştığını aktarır (*Iul.* 50 2).

Servilia’nın Caesar’la olan yakınlığını Suetonius’un yanı sıra Plutarkhos da yapıtında işlemiştir. Plutarkhos, Caesar ile Servilia’nın ilişkisinin nasıl dile düştüğünü şu anekdot ile örnekler (*Brut.* 5. 3-4, *Cat. Min.* 24. 1-2): *Senatus*’ta Catilina Tertibi (İÖ 63) hakkında görüşmeler yapıldığı sırada, Caesar’a dışarıdan küçük bir not getirilir ve Caesar notu sessizce okur. Görüşmeler süresince Caesar’ın

³⁸⁹ İÖ 83 yılında *tribunus plebis*.

³⁹⁰ Servilia’nın kızlarından ilki (Iunia), *triumvir* Marcus Aemilius Lepidus’la, ikincisi (Iunia Secunda) İÖ 48 yılı *consul*’ü Publius Servilius Isauricus’la, üçüncüsü ise (Iunia Tertia) İÖ 44 yılında *praetor* olarak görev yapan ve Caesar katili olarak bilinen Cassius ile evlenir. Servilia’nın kızları için bk. App. *civ.* IV.50; Suet. *Aug.* 62. 1; Cic. *Att.* XIV. 20. 2, XV. 11. 1; Tac. *ann.* III. 76.

³⁹¹ Elimizde bu dönemi *primo suo consulatu* ve *proximo suo consulatu* şeklinde belirten iki ayrı metin bulunmaktadır. Buna göre Caesar’ın ilk (*primo*) *consul*’lüğünü temel alırsak İÖ 59 yılına, son (*proximo*) *consul*’lüğünü temel alırsak İÖ 44 yılına tarihlendirme yapmamız gerekir.

³⁹² Cicero burada sözcük oyunu yapmıştır: Latince’de “Üçte biri” derken kullanılan sözcük *tertia*, aynı zamanda Servilia’nın kızının adıdır; çeviri ve dipnot için bk. Teletar-Özaktürk, 2008: 26 ve dipnot 166.

karşısında yer alan Cato, Caesar'a gelen notun düşman tarafından yazıldığını ileri sürer. Çıkan kargaşa üzerine Caesar notu Cato'ya uzatır ve Cato, bunun, Caesar'la ilişkisi olan kız kardeşi Servilia tarafından yazılmış ahlaksız bir aşk notu olduğunu anlayınca, "Al şunu, seni serseri" diyerek notu Caesar'a fırlatır ve tartışmaya kaldığı yerden devam eder.

Plutarkhos, Caesar'ın, Brutus'u korumasının³⁹³ altında yatan neden olarak, onun, Servilia ile olan ilişkisini gösterir ve bu ilişkinin daha Brutus küçükken başladığını, Servilia'nın Caesar'a büyük bir aşk beslediğini ve Brutus'un, bu aşkın en yoğun zamanında dünyaya gelmesinden ötürü Caesar'ın öz oğlu olma ihtimalinin de bulunduğunu ileri sürer (*Brut.* 5. 1-2). Appianus da, Plutarkhos gibi, Brutus'un, Caesar'ın öz oğlu olabileceğinin düşünüldüğünü, zira Brutus doğduğunda (İÖ 85) Caesar ile Servilia'nın sevgili olduklarını ve bu yüzden Caesar'ın Pharsalus Savaşı'nda Brutus'u koruduğunun söylendiğini aktarır (*civ.* II. 112). Appianus, ayrıca Caesar suikastının, Caesar ile annesi arasındaki ilişkiden utanç duyan Brutus'un planı olduğunu ima eder: Appianus, Brutus'un, annesinin bu ahlaksız ilişkisi yüzünden, halkın, onun kürsüsüne ve kralları kovan atası Brutus'un³⁹⁴ heykellerinin üzerine notlar bırakarak onunla alay etmesi ve onu soyuna yakışır bir adam olmamakla, rüşvet almakla suçlaması karşısında utanç duyduğunu ve tüm bunların, Brutus'u, atasının gibi bir kahramanlık sergilemesi için kışkırttığını anlatır (*civ.* II. 112).

³⁹³ Caesar, İÖ 48 yılında Pharsalus Savaşı'nda Pompeius'u yenilgiye uğratmasının ardından, savaş sırasında Pompeius'un tarafında yer alan Brutus'u affetmekle kalmamış (Plut. *Brut.* 6. 1-2), aynı zamanda kendisi Cato ve Scipio'nun peşinden Africa'ya giderken Brutus'u da Gallia Cisalpina yöneticisi yapmıştır (Plut. *Brut.* 6. 10).

³⁹⁴ Zalim Kral Tarquinius Superbus'un Roma'dan kovularak Krallık Dönemi'nin sona ermesini sağlayan, Roma Cumhuriyeti'nin efsanevi kurucusu, Roma'nın ilk *consul*'ü Lucius Iunius Brutus.

Dolayısıyla Servilia ile Caesar arasındaki ilişki hem Caesar'ın hem Servilia'nın geleceğini etkilemiş, onların hayatlarına yön vermiştir. Cicero, böyle bir ilişkiye dair herhangi bir imada bulunmamakla birlikte, dönemine ışık tutan mektuplarında, Servilia'nın faaliyetleriyle ilgili pek çok bilgi vermiştir. Servilia'nın adına, özellikle Cicero'nun İÖ 45-43 yılları arasında yazdığı mektuplarda rastlamaktayız. Cicero'nun, Caesar'ın İÖ 44 yılında, 15 Mart'ta öldürülmesinden önce yazdığı mektuplar arasında Servilia'nın adı yalnızca iki mektupta geçmektedir: Cicero, İÖ 45 yılının Haziran ayında, Arpinum'da bulunduğu sırada Atticus'a yolladığı bu iki mektupta (*Att. XIII. 11, 16*), Roma'daki gelişmeleri sorarken ondan Servilia hakkında da bilgi almak istemiştir. Ona, Servilia'nın Roma'ya gelip gelmediğini, Brutus'un ne zaman ne şekilde adım atacağını³⁹⁵ ve Caesar'la ne zaman görüşme yapacaklarını sormuştur.

Servilia'nın adına rastladığımız diğer mektuplar ise İÖ 44-43 yıllarına, Caesar'ın suikasta uğramasından sonraki döneme aittir. Dolayısıyla bu suikastın başrollerinde Servilia'nın oğlunun ve damadının (Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longius) olduğunu düşünecek olursak, mektupların suikasttan sonraki aşamada Brutus ile Cassius'un izleyeceği yol ile ilgili olduğu aşîkârdır. Her ne kadar suikast hakkında Servilia'nın bilgisi olduğuna dair elimizde ipucu olmasa da,³⁹⁶ Cicero'nun Servilia hakkında yazdığı mektupların zaman diliminin Caesar suikastından hemen öncesinde ve hemen sonrasında toplanması, akla Servilia'nın bu

³⁹⁵ Cicero, 17 Haziran'da yolladığı mektubunda (*Att. XIII. 9*), Atticus'a, Brutus'un (Claudia'dan) boşanması ve yeniden evlenmesi hakkında sorular sorar; Cicero, büyük olasılıkla Brutus'un Cato'nun kızı Porcia ile yapacağı evlilik konusundaki gelişmeleri kastetmektedir. Cicero'nun, 4 Temmuz'da yolladığı mektubunda (*Att. XIII. 22*), kadınların birbirlerine karşı pek de nazik olmadıklarını yazması, Servilia'nın, bu evliliğe sıcak bakmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Servilia'nın Brutus ile Porcia'nın evlenmesine karşı olması üzerine bk. Bauman, 2003: 75 ve 238 not 47.

³⁹⁶ Cassius Dio, suikasttan haberdar olan tek kadının Brutus'un karısı Porcia olduğunun söylendiğini belirtmiştir (XLIV. 13. 1).

işin içinde olduğu ihtimalini getirmektedir. Nitekim Cicero, İÖ 44 yılında, suikastın üzerinden iki ay geçmeden (11 Mayıs'ta) Atticus'a yazdığı mektubunda (*Att. XIV. 21*), imalı bir tonla, Servilia'nın, (Caesar katillerinden) Lucius Pontius Aquila'nın Napoli'deki evini tuttuğunu bildirmiştir. Cicero'nun mektuplardan, Servilia'nın, suikasttan sonraki süreçte Brutus'u ve Cassius'u korumak için aktif olarak girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cicero mektuplarında (*Att. XV. 11, Ad Brut. I. 18*) bu süreçle ilgili olarak, Servilia'nın da katıldığı ve fikirlerini dile getirdiği, hatta birinde bizzat organize ve başkanlık ettiği iki toplantıdan bahsetmiştir.

Toplantılardan ilki İÖ 44 yılının Haziran ayında, Antium'da yapılır (*Att. XV. 11*): Cicero'nun da hazır bulunduğu toplantıda Marcus Iunius Brutus, Gaius Cassius Longius ve Marcus Favonius'un³⁹⁷ yanı sıra, Servilia, Tertia³⁹⁸ ve Porcia³⁹⁹ da vardır. Toplantının konusu ise, Antonius'un önerisi ile (*Att. XV. 12*), *senatus* tarafından Brutus ve Cassius'a yapılan bir teklif ile ilgilidir. Bu teklife göre, eğer kabul ederlerse Brutus ve Cassius, tahıl bütçelerini kontrol etmek üzere Asia ve Sicilia bölgelerinde görevlendirileceklerdi ve böylece hem onların güvenliği sağlanmış hem de Roma'da bulunmalarının yol açacağı huzursuzluk önlenmiş olacaktı. Buna karşın Cassius teklifi reddedip Akhaia'ya, Brutus da Roma'ya dönmek niyetindedir. Cicero ise, Brutus'un güvenliği için, onun Roma'ya gitmemesi ve teklifi kabul etmesi görüşündedir. Cicero toplantı sırasında uzun bir konuşma yapar ve kaybedilen fırsatlar üzerinde durur. Ancak konuşmasını sürdürdüğü sırada Servilia araya girerek onun lafını keser. Servilia'nın bu davranışı karşısında Cicero, kendisini kontrol altında tuttuğunu, ancak Cassius'un (Achaia'ya) gideceğini anladığını, zira

³⁹⁷ Cato hayranı, Caesar karşıtı politikacı.

³⁹⁸ Servilia'nın kızı, Cassius'un karısı (*Cass. Dio XLIV. 14. 2*).

³⁹⁹ Cato'nun kızı, Brutus'un karısı (*Plut. Brut. 2. 1, Cat. Min. 1. 1*).

Servilia'nın, tahıl görevinin *senatus* kararı uyarınca çıkarılması konusu ile ilgileneceğine dair söz verdiğini⁴⁰⁰ aktarır. Cicero aynı mektubunun sonunda, Brutus'un kız kardeşinin oğullarının (yani Servilia'nın kızlarından Iunia ile kocası Lepidus'un oğullarının) durumunu görüştüğünü yazar ve “Bunu da sen zaten annenin mektubundan öğrenmişsinizdir.” der. Dolayısıyla bu mektup, aynı zamanda Servilia'nın Brutus'a mektup yazarak gelişmeler hakkında oğlunu haberdar ettiğini de göstermektedir.⁴⁰¹

Cicero'nun bildirdiği toplantılardan ikincisi bir yıl sonra, İÖ 43 yılının Temmuz ayında Roma'da yapılır (Cic. *ad Brut.* I. 18): Cicero, mektubunda, Servilia'dan, tüm gayretini oğlu Brutus için sarf edip tüketen, son derece ihtiyatlı ve titiz bir kadın (*prudentissima et diligentissima femina*) olarak bahseder ve onun, kendisini 24 Temmuz'da yanına çağırdığını, kendisinin de vakit kaybetmeden derhal gittiğini bildirir. Cicero'nun verdiği bilgilere göre, toplantıda Servilia'nın yanı sıra Publius Servilius Casca,⁴⁰² Antistius Labeo⁴⁰³ ve Marcus Scaptius⁴⁰⁴ da vardır. Toplantının konusu ise o sırada Makedonia'da bulunan Brutus'un, Italia'ya gelmesinin mi, yoksa bir süre daha olduğu yerde beklemesinin mi daha doğru olacaktır. Toplantıyı başlatan Servilia, bu konuda Cicero'nun fikrine danışır. Cicero da cevap olarak ilk fırsatta gelmesinin, yıkılmakta olan Cumhuriyet için bir şeyler yapmasının Brutus adına daha yararlı olacağı fikrinde olduğunu söyler.

⁴⁰⁰ Ayrıca bk. *Att.* XV. 12.

⁴⁰¹ Brutus da annesine mektup yazmıştır: Brutus İÖ 43 yılının Nisan ayında Dyrrachium'dan Roma'daki Cicero'ya yolladığı mektubunda, Syria'da bulunan Cassius ve birlikler hakkındaki gelişmeleri aktardıktan sonra, ona, kardeşi Tertia'ya ve annesine de mektup yazdığını ve onları, Cicero'ya danışmadan Cassius'un başarılarını duyurmamaları konusunda uyardığını bildirmiştir (Cic. *ad Brut.* II. 3).

⁴⁰² Caesar suikastçılarından.

⁴⁰³ Caesar suikastçılarından.

⁴⁰⁴ Brutus'un yandaşı.

Cicero'nun mektuplarından Servilia'nın, oğlu Brutus'un yanı sıra torunları için de ondan yardım istediği anlaşılmaktadır: Cicero, İÖ 43 yılının Temmuz ayının başında, o sırada Makedonia'da bulunan Iunius Brutus'a, Roma'dan yolladığı mektubunda, annesinin (Servilia'nın) ve Lepidus ile evli olan kız kardeşi Iunia'nın, kendisinden yardım talebinde bulunduğunu bildirmiştir (*Ad Brut.* I. 12). Bu mektuptan öğrendiğimiz kadarıyla, Servilia ve Iunia, Iunia'nın, *senatus* tarafından 30 Haziran'da vatan haini ilan edilen kocası Lepidus'tan olan çocuklarının, babalarının mirasından mahrum bırakılmamaları, onların haklarının korunması için yardım istemişlerdir. Cicero, her ne kadar Lepidus'tan nefret etse de, Brutus için, annesinin ve kız kardeşinin ricalarını geri çevirmemeye karar vererek Brutus'a elinden geleni yapacağını bildirmiştir.

Servilia'nın politik etkinliğine dair önemli bilgiler içeren bu mektupların yanı sıra, Cicero başka mektuplarında da Servilia'dan bahsetmiştir: İÖ 44 yılında, 27 Mayıs'ta Atticus'a yolladığı mektubunda (*Att.* XV. 6), o esnada Balbus'tan bir mektup aldığını, mektupta Servilia'nın döndüğünün ve Brutus ile Cassius'un Italia'yı terk etmeyeceklerinin yazdığını bildirmiştir. Aynı yıl (26 Haziran'da) Tusculum'dan yolladığı mektubunda da (*Att.* XV. 24), Brutus'a bir haberci aracılığı ile mektup yolladığını, ancak mektubun Brutus'a ulaşmadığını, çünkü Servilia'nın haberciye Brutus'un o sabah erkenden yola çıktığını bildirdiğini iletmiştir. Yine aynı yıl Ekim ayında Atticus'a yolladığı mektubunda (*Att.* XV. 13), Servilia'nın, Marcus Scaptius'un Italia'ya vardığını ve onu (Servilia'yı) özel olarak evinde ziyaret edeceğini bildirdiğini yazmıştır. İÖ 43 yılında (7 Mart'ta), o sırada Syria'da bulunan

Cassius'a yazdığı ve on birinci Philippica söylevini⁴⁰⁵ neden verdiğinin savunmasını yaptığı mektubunda ise (*fam.* XII. 7) Cicero, Cassius'tan, kayınvalidesi Servilia'nın, o yılın *consul*'lerinden Gaius Vibius Pansa'yı gücendirmekten korktuğu için, kendisine karşı çıktığı halde, onun (Cassius'un) Dolabella'ya karşı savaşması teklifini savunduğu için özür dilemiş ve Cumhuriyet'i düşünerek bu tutumu sergilediğini belirtmiştir.

Dolayısıyla tüm mektuplar, Caesar suikastı sonrasında, kendisini Cumhuriyet'i yıkıma sürükleyen sürecin ortasında bulan Servilia'nın, oğlu ile ilgili olarak Cicero ile sürekli iletişim halinde olduğunu, önemli konularda ona danıştığını, ondan fikir aldığını, Cicero'nun da Servilia'ya önem verdiğini, kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak ondan haber aldığını göstermektedir. Servilia, Caesar'la oldukça yakın ve yıllar süren bir ilişki yaşamasına rağmen suikasttan sonra, başta oğlu Brutus ve damadı Cassius olmak üzere suikastçıları korumak için elinden geleni yapmıştır. Bununla birlikte Servilia'nın tüm çabaları boşa gitmiş, oğlu da içlerinde olmak üzere suikastçıların tümü suikastın ardından üç yıl geçmeden öldürülmüşler ya da intihar etmişlerdir (Suet. *Iul.* 89).

Plutarkhos ve Appianus, yapıtlarında, Antonius'un, İÖ 42 yılında Phillippi'de intihar ederek ölen Brutus'un küllerini, annesi Servilia'ya yolladığını aktarmışlardır (Plut. *Brut.* 53. 4; App. *civ.* II. 112). Bundan sonraki süreçte, Cicero'nun mektuplarından, Servilia'nın yakın dostu olduğunu (*Att.* XV. 11) ve Caesar suikastından sonra onu ve oğlunu koruduğunu anladığımız Atticus (*Att.* XV. 17),

⁴⁰⁵ Cicero Antonius'a karşı verdiği on birinci Philippica söylevinde, *senatus*'a, Asia *proconsul*'ü Gaius Trebonius'u öldürdüğü için vatan haini ilan edilen Publius Cornelius Dolabella'ya karşı Syria'da savaşması için, *consul*'lerin değil, o sırada zaten Syria'da bulunan Cassius'un görevlendirilmesini teklif etmektedir. Cicero'nun teklifi üzerine ayrıca bk. Cic. *ad Brut.* II. 4; Dolabella'nın Trebonius'u öldürmesi hakkında bk. App. *civ.* III. 26.

Servilia'ya dersek olmuştur. Zira Nepos da, Atticus'un yardımseverliğinden bahsederken onun, Brutus'un ölümünden sonra da Servilia'yı koruduğunu belirtmiştir (Nep. Att. 11. 4).

II.5.2. Cumhuriyet'in Son Savunucusu Cato'nun Kızı, Brutus'un Eşi

Porcia

Cumhuriyet'in ve Roma geleneklerinin savunucusu olarak tanınan Cato Uticensis ile Atilia'nın⁴⁰⁶ kızı Porcia, kısa geçen ömrü süresince babasına ve soyuna yaraşır bir kadın olduğunu ispatlamak istemiştir.

Porcia'yı döneminin ünlü kadınlarından biri yapan şey, Cato'nun yanı sıra, onun yine o dönemin iyi tanınan isimlerinden biri olan, Caesar'ın tek adam yönetimine karşı Cumhuriyet'i korumak için girişimde bulunan, ancak bu girişimi ile Cumhuriyet'in büsbütün sona ermesine ve İmparatorluk Dönemi'nin başlamasına neden olan Marcus Iunius Brutus'la da olan bağıydı. Zira Brutus, Porcia'nın ikinci kocasıydı.

Porcia, ilk evliliğini Caesar'ın İÖ 59 yılındaki *consul*'lüğü sırasındaki meslektaşı Marcus Calpurnius Bibulus ile yapar ve ondan iki oğlu olur (Plut. *Brut.* 13. 3, *Cat. Min.* 25. 2) Plutarkhos, Porcia'nın Bibilus'la evli olduğu dönemde, babası Cato'nun hayranı olan Quintus Hortensius'un, Cato ile akrabalık kurabilmek için, evli ve çocuklu olmasına rağmen Porcia'yla evlenmek istediğini anlatmıştır (*Cat. Min.* 25. 2-4): Hortensius, durum tuhaf olsa da, gençliğinin ve güzelliğinin baharında olan bir kadının doğurganlığına gem vurmaması, kocasına da bakabileceğinin

⁴⁰⁶ İÖ 57 yılında *tribunus plebis* olarak görev yapan Serranus Gavianus'un kızı. Plutarkhos'un anlatısına göre (*Cat. Min.* 7), Cato Atilia'dan önce Aemilia Lepida'ya talip olur, ancak Aemilia'yla Cato nişanlanınca, Aemilia'nın önceki sözlüsü Scipio, ne yapıp eder, Aemilia'yı Cato'nun elinden alıp onunla evlenir. Buna çok öfkelenen Cato'yu, Scipio'yu dava etmekten arkadaşları alıkoyar. Cato Scipio'dan hincını, sert bir üslupla ona yönelik yergiler yazarak alır. Cato, daha sonra, hayatına giren ilk kadın olan Atilia ile evlenir ve bu evlilikten iki çocuğu olur. Başlangıçta bu evliliğin sevgi barındıran bir evlilik olduğunu düşünebiliriz. Zira Plutarkhos, Cato, İÖ 67 yılında, *tribunus militum* olarak *praetor* Rubrius'a hizmet etmek üzere Makedonia'ya gönderildiğinde, karısının yasa ve gözyaşlarına boğulduğunu ve bu sırada Cato'nun dostlarından Munatius'un, Atilia'yı, kocasına göz kulak olacağını söyleyerek teselli ettiğini anlatır (*Cat. Min.* 9). Ancak Plutarkhos, ailesindeki kadınlardan yana şanssız olan Cato'nun bu evliliğinin, Atilia'nın sadakatsizliği yüzünden son bulduğunu aktarmıştır (*Cat. Min.* 24).

üzerinde çocuk doğurmaması gerektiğini ve devletin bu tür soylu, güçlü, zengin aileler arasında kurulacak bağlarla güçleneceğini savunur. Hortensius ayrıca, Bibulus eğer karısına çok bağlı ise, kendisine bir çocuk doğurduktan sonra Porcia'yı yeniden Bibulus'a verebileceğini, bu sayede kendisinin hem Bibulus'la hem Cato'yla sıkı bir bağ kurabileceğini söyler. Ancak Cato, her ne kadar Hortensius'un fikirlerine çok uzak olmasa da, evli olan bir kızı başka birine verme fikrine sıcak bakmaz ve Hortensius'un teklifini kibarca reddeder.⁴⁰⁷

Bibulus'un İÖ 48 yılında ölmesiyle dul kalan Porcia, ikinci evliliğini, İÖ 45 yılında, yine babasının politik görüşlerine uygun bir damat adayı olan Marcus Brutus'la yapar (Plut. *Brut.* 13. 3; Cass. Dio XLIV. 13. 1). Porcia da Brutus'un ikinci karısıdır. İlk evliliğini İÖ 54 yılı *consul*'ü Appius Claudius Pulcher'in kızı Claudia ile yapan Brutus (Cic. *fam.* III. 4), Porcia ile evlenebilmek için karısından boşanmıştır (Cic. *Atticum*, XIII. 9; Plut. *Brut.* 2. 1). Porcia ile Brutus'un evliliği, Porcia'nın tüm yaşamını şekillendirir:

Plutarkhos, Porcia'yı, Cato'nun kızı ve Brutus'un karısı olmaktan gurur duyan (*Brut.* 13. 4, 10),⁴⁰⁸ kocasının içine düştüğü sıkıntıları hissedebilen, anlayan (*Brut.* 13. 1-2),⁴⁰⁹ kocasına düşkün ve aralarında gizli saklı hiçbir şeyin olmasına izin vermeyen (*Brut.* 13. 4-11) bir kadın olarak betimler. Zira Caesar'ı öldürmeyi amaçlayan Brutus, Porcia'ya suikast planını önceden anlatmıştır (Val. Max. III. 2.

⁴⁰⁷ Cato'nun kızı konusunda reddedilen Hortensius, bunun üzerine kararlı bir biçimde Cato'nun o sırada evli bulunduğu Marcia'ya yönelir. Marcia'nın babası (İÖ 56 yılı *consul*'ü) L. Marcius Philippus'un da onayı ile Cato ile Marcia boşanırlar ve Hortensius Marcia ile evlenir (Plut. *Cat. Min.* 25. 5). Hortensius'un (İÖ 50 yılında) ölümünün ardından zengin bir dul olan Marcia, Cato ile yeniden evlenir; böylece Cato, İÖ 49 yılında Pompeius'un ardından Hellas'a giderken, ev halkını, kızlarını ve sahip olduğu malları Marcia'nın sorumluluğuna bırakır. Caesar ise, bu tutumundan ötürü Cato'yu, evlilik alışverişi yapmakla ve açgözlülükle suçlar (Plut. *Cat. Min.* 52). Appianus da, Cato'nun, Marcia'yı, kısır bir kadınla evli olan Hortensius'a adeta çocuk doğurması için kiraladığını, çocukları olduktan sonra da onu geri aldığını aktarır (App. *civ.* II. 99).

⁴⁰⁸ Krş. Cass. Dio XLIV. 13. 4.

⁴⁰⁹ Krş. Cass. Dio XLIV. 13. 2.

15; Plut. Brut. 14. 4, Cat. Min. 73. 4; Cass. Dio XLIV. 13. 1). Brutus'un Porcia'ya olan güveninin kaynağı ile ilgili olarak ilginç bir hikâye anlatılır (Val. Max. III. 2. 15; Plut. Brut. 13. 4-11; Cass. Dio, XLIV. 13): Kocasına ne kadar dayanıklı ve güçlü bir kadın olduğunu, en zor şartlarda bile sır saklayabileceğini göstermek isteyen Porcia, eline küçük bir bıçak alıp kendini yaralar ve kocasına, çok kan kaybetmesine, acı çekmesine rağmen direncini kaybetmemeyi başarabildiğini gösterir. Valerius'a göre, Porcia bu deneyi, her koşulda Brutus'a olan aşkının bariz göstergesi olarak (*in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium*), eğer Brutus'un planları yolunda gitmezse intiharın kendisi için ne kadar kolay olduğunu göstermek için yapmıştır (III. 2. 15). Plutarkhos'un anlatısına göre ise, Brutus'a, hem Cato gibi bir erkek tarafından yetiştirildiği hem de Brutus gibi bir erkeğin eşi olduğu için, kadın olmasına rağmen, acıdan dahi üstün ve dayanıklı olduğunu, sır saklayabilecek denli güçlü olduğunu göstermek için bu deneyi yapmıştır:

“Brutus, ben Cato'nun kızıyım, senin evine getirildim, ama sadece sıradan bir sevgili gibi senin yalnızca yatağını ve sofranı paylaşmak için değil, aynı zamanda senin sevinçlerine de sıkıntılara da ortak olmak için. Sen gerçekten kusursuz bir kocasın, fakat ben eğer senin ne gizli ıstırabına ne de gerçek bir sırdaş arayan kaygına ortak olmazsam sana nasıl minnettarlığımı gösterebilirim? Biliyorum, kadın doğasının sır saklayamayacak kadar zayıf olduğu düşünülür; fakat iyi bir eğitim ve mükemmel birliktelik karakteri güçlendirmeyi başarır. Ne mutlu bana ki hem Cato'nun kızıyım hem Brutus'un karısı. Bundan önce bu üstünlüklere daha az itimadım vardı, fakat artık biliyorum ki ben acıdan dahi üstünüm.” (Plut. Brut. 13. 7-10)

Brutus da, karısının bu davranışının ardından, ellerini gökyüzüne kaldırarak giriştiği işte başarılı olmak ve böylece Porcia'ya layık bir eş olduğunu göstermek için dua edip karısının yarasını iyileştirmeye girişmiştir (Plut. Brut. 13. 11). Porcia'nın, suikastı önceden bilen tek kadın olduğunu ileri süren Cassius Dio da, onun, bu

deneyi, kocasının kendisine açılmasını sağlamak, ona, ruhu kadar bedeninin de güçlü, sadık ve dayanıklı olduğunu ispatlamak, her ne olursa olsun, ölümü pahasına sessiz kalabileceğini göstermek için yaptığını (XLIV. 13. 3-4) ve Brutus'un, karısının bu hayranlık uyandıran davranışının ardından ondan artık hiçbir şey gizlemediğini aktarmıştır (XLIV. 14. 1).

Porcia'nın dayanıklılığı, kocasının hayatı söz konusu olduğunda ise çok uzun sürmez: Suikastın yapılacağı gün, hançerini göğsüne gizleyerek evden çıkan Brutus'u korku ve endişe içinde bekleyen Porcia bu duygulara uzun süre dayanamaz ve sonunda kendinden geçerek yere yığılır. Porcia kısa sürede kendisine gelmiş olmasına rağmen Brutus'a, karısının öldüğü haberi gelir. Brutus ise, karısının öldüğünü sanmasına rağmen, kendi kişisel acısını yaşamak yerine vatani saydığı görevini yerine getirmek üzere suikasta katılır (Plut. *Brut.* 15. 5-9).

Plutarkhos, Brutus, Caesar suikastından sonra Italia'dan ayrılıp Doğu'ya giderken (İÖ 44), Porcia'nın da onunla birlikte olduğu bilgisini verir; ancak Brutus ile Porcia Elea'da ayrılırlar ve Porcia Roma'ya geri döner (*Brut.* 23. 1-2). Bu ayrılık anının Porcia için oldukça zor olduğunu belirten Plutarkhos'un anlatısına göre, Porcia, her ne kadar üzüntüsünü gizlemeye çalışsa da, Andromakhe'nin Hektor'a veda edişini resmeden bir tabloyu gördükten sonra kendisini bırakarak ağlamaya başlar. Bunun üzerine Brutus'un arkadaşlarından Acilius, Andromakhe'nin Hektor'a söylediği sözlerden alıntı yaparak "Fakat Hektor, sen benim için hem baba hem anne hem ağabey hem de sevgi dolu bir eş oldun (Hom. *Il.* VI. 429-430)." der; Brutus ise, gülümseyerek kendisinin Hektor'un verdiği cevabı ("Dokuma ve öreke yap, hizmetçilerine emirler ver.") vermeyeceğini söyleyerek Porcia hakkında şu sözleri sarf eder: "Her ne kadar onun bedeni, erkeklerinkine benzer kahramanlıklar

sergileyebilecek kadar güçlü olmasa da, o, vatanın esenliği söz konusu olduğunda en az bizimki kadar cesur bir ruh sergiler.”

Porcia'nın ölümü ile ilgili olarak farklı anlatılar bulunmaktadır. İÖ 43 yılı Mayıs ayında Brutus'un Atticus'a yolladığı ve Porcia'nın hastalığından bahsettiği mektup (Cic. *Ad Brut.* I. 17) ile Haziran ayında Cicero'nun Brutus'a yolladığı ve “dünyada eşi benzeri olmayan varlığını kaybeden” Brutus'u bir an önce kendisini toparlayıp ordusunun başına geçmesi için teselli ettiği mektubu (*ad Brut.* I. 9), Porcia'nın Brutus'tan önce ve amansız bir hastalık yüzünden öldüğünü göstermektedir. Sonraki yüzyıllarda yaşayan yazarlar ise, hikâyeye dramatik unsurlar ekleyerek, Porcia'nın, Brutus'un ölüm haberini aldıktan sonra intihar etmek istediğini, ancak dostlarının onu göz hapsine alarak engellemeye çalıştıklarını, bunun üzerine Porcia'nın hızlıca ateşten kömür alarak çabucak yuttuğunu ve böylece hayatına son verdiğini anlatmışlardır (Val. Max. IV. 6. 5; Mart. I. 42; Plut. *Brut.* 53. 5-7, *Cat. Min.* 73. 4; App. *civ.* IV. 136; Cass. Dio XLVII. 49. 3). Bununla birlikte Plutarkhos, kaynak olarak gösterdiği Nicalaos'un, Porcia'nın ölüm zamanı konusunda yanıldığını ileri sürerek Brutus'un, dostlarına yazmış olduğu ve onları, Porcia'nın ölümünden ötürü suçladığı bir mektubun varlığından bahsetmiştir (*Brut.* 53. 6-7).

Porcia'nın intihar ettiğini ileri süren yazarlara göre, Porcia, bu şekilde babasının cesaretini sergilemiş, onun izinden gitmiştir⁴¹⁰ (Val. Max. IV. 6. 5; Mart. I. 42; Plut. *Cat. Min.* 73. 4). Porcia'nın ne zekâ ne de cesaret bakımından Cato'dan aşağı olmadığını belirten Plutarkhos, onun, soyuna ve karakterine yakışır şekilde yaşamına son verdiğini aktarmıştır (*Cat. Min.* 73. 4). Porcia'yı, kendi cinsine özgü

⁴¹⁰ Cato, İÖ 46 yılında, Utica'da bulunduğu sırada, dostlarının, Thapsus Savaşı'nda Caesar karşısında yenilgiye uğradıkları haberini aldıktan sonra intihar etmiştir (Plut. *Cat. Min.* 70).

zayıflıkları olmayan (*minime muliebris animi*, Val. Max. III. 2. 15), tıpkı babası gibi yürekli bir kadın (*muliebri spiritu virilem patris exitum imitata*, Val. Max. IV. 6. 5) olarak betimleyen Valerius Maximus da, ölümündeki soylu tutumundan ötürü Porcia'yı överken onu babası ile kıyaslamıştır:

“Cato’nun kızı Porcia, senin tertemiz aşkını tüm nesiller hak ettiği hayranlıkla onurlandıracaklar. Sen, kocan Brutus’un, Philippi’de yenilgiye uğrayıp öldüğünü öğrendikten sonra, kimse sana kılıç vermediğinden, yanmakta olan kömürleri yutmakta bir an olsun tereddüt etmedin. Kadın ruhuna sahip olmana rağmen, yaşamına cesurca son veren babanın izinden gittin. Ama bilmiyorum, hanginizin ki daha güçlü? O, bilindik, sen ise, yeni bir yöntemle hayata veda ettin.” (IV. 6. 5)

II. 5. 3. *Triumvir* Antonius'un Annesi Iulia Antonia

İÖ 90 yılı *consul*'ü Lucius Iulius Caesar ile Fulvia'nın kızı Iulia, Roma tarihine *triumvir* Marcus Antonius'un (İÖ 83-İÖ 30) annesi (*mater Antonii*) olarak geçmiştir. Cicero ondan, Cumhuriyet'in en güçlü ve en içten savunucusu (*vir fortissimus et amantissimus rei publicae*) Lucius Caesar Antonius'un⁴¹¹ kız kardeşi olarak çok şanslı bir kadın (*femina lectissima*, *Catil.* IV. 13. 2-4), ahlaksızlıklarına göz yummak zorunda kaldığı Marcus Antonius'un annesi olarak ise zavallı bir kadın (*misera mulier*, *Phil.* II. 58. 8) olarak bahsetmiştir.

Iulia, ilk evliliğini Marcus Antonius Creticus ile yapmıştır. Plutarkhos, Antonius'un eli açık olmasını örnekleyen bir anekdotu paylaşıırken karısı Iulia'yı, hesabını bilen, tutumlu, hem kocası hem evinde çalışanlar üzerinde söz sahibi bir kadın olarak betimlemiştir:

“(Antonius Creticus) Çok zengin değildi, bundan dolayı karısı onu böyle insancıl davranışlardan alıkoymaya çalışmıştır. Arkadaşlarından biri ödünç para istemek için ona geldiğinde, yanında hiç parası yokmuş, ama genç bir hizmetçiye gümüş bir leğen içinde su getirmesini buyurmuş. Su getirilince, sanki traş olmak istiyormuş gibi yüzünü ıslatmış, hizmetçisini başka bir bahaneyle ayakaltından uzaklaştırıp arkadaşına gümüş leğeni vermiş ve bunu paraya çevirip kullanmasını istemiş. Ama sonra karısının, kaybolan gümüş leğen için köleler arasında geniş çapta bir arama tarama yaparken, sert davrandığını ve gözdağı vererek hepsini bir bir sorguya çekmeye niyetlendiğini görünce, baba Antonius yaptığı işi itiraf edip yalvararak karısından af dilemiş.” (*Ant.* 1. 2-3)⁴¹²

Iulia'nın Antonius'la evliliğinden iki oğlu olmuştur: Marcus Antonius ve Lucius Antonius. Plutarkhos, Caesar soyundan gelen bir kadın olarak⁴¹³ dönemin en

⁴¹¹ İÖ 64 yılı *consul*'ü.

⁴¹² Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 7.

⁴¹³ Iulia ile Gaius Iulius Caesar kuzendirler. Appianus, Antonius'un, Caesar'ın cenazesinde, onun hem meslektaşı hem dostu hem de akrabası olarak konuşma yaptığını aktarır (*civ.* II. 143).

soylu ve seçkin kadınlarıyla boy ölçüşebilecek bir kadın olarak betimlediği Iulia'nın, oğlu Antonius'un eğitimini de üstlenmiş olduğunu aktarmıştır (*Ant.* 2. 1). Iulia, kocası Marcus Antonius Creticus'un İÖ 72/71 yılında Krete'de ölmesi üzerine Cornelius Lentulus ile evlenmiştir; ancak Lentulus, İÖ 63'te, Catilina tertipçileri arasında yer aldığı için Cicero'nun emri ile idam edilmiştir. Iulia bundan sonraki yaşamına dul bir kadın olarak devam etmiş, çocuklarının bakımını tek başına üstlenmiştir. Plutarkhos, Antonius'un Cicero'ya olan nefretinin bu olaya dayandığını ve Antonius'un, Cicero hakkında, annesi Iulia, Terentia'ya yalvarana dek Lentulus'un cesedinin kendilerine verilmediğini söylediğini, ancak bu iddianın yalan olduğunu, zira o dönemde Cicero tarafından cezalandırılan kimsenin cenaze töreninden yoksun bırakılmadığını aktarmıştır (*Ant.* 2. 1-2).

Iulia'nın politik etkinliklerine ilk olarak oğlu Antonius için verdiği mücadelede rastlamaktayız: Appianus, Caesar'ın ölümünün ardından Antonius ile Octavianus arasında yaşanan politik çekişmeler esnasında (İÖ 43), Antonius'un, Mutina Savaşı'nda *senatus*'un kararlarına uymadığı gerekçesiyle vatan haini ilan edileceğinin kesinleştiği gece,⁴¹⁴ annesi Iulia'nın, karısı Fulvia'nın, diğer akraba ve dostlarının hep birlikte, tüm geceyi güçlü ve nüfuslu kişilerin evlerine giderek kararın geri çekilmesi için yalvarmakla geçirdiklerini, sabah ise yine bu kişilerin *senatus*'a giderken yollarını keserek yas giysileri içinde, ağıtlarla ve feryatlarla ayaklarına kapandıklarını, onlar içeriye girene kadar yalvardıklarını ve bu manzara

⁴¹⁴ İÖ 44 yılında halk meclisi, Gallia Cisalpina yöneticiliğini beş yıllığına Antonius'a verir. Fakat Decimus Brutus eyaleti Antonius'a devretmek istemeyince Antonius zora başvurmak durumunda kalır ve İÖ 43 yılında Antonius ve D. Brutus eyaletin başkenti Mutina'da karşı karşıya gelirler. Bu savaşta, Caesar'ın askerlerinin yanı sıra Antonius'un askerlerini de kendi tarafına çekmeye başlayan ve Cicero'nun teklifiyle *senatus* tarafından kendisine bir kumandanlık verilen Octavianus, İÖ 43 yılı *consul*'leri A. Hirtius ve C. Vibius Pansa ile, Antonius'un karşısında yer alır. Sonuçta Antonius yenilir, fakat her iki *consul* de ölmüştür. *Senatus* Antonius'u vatan haini ilan eder (Suet. *Aug.* 10-12; App. *civ.* III. 51; Plut. *Ant.* 17-19). Mutina Savaşı üzerine bilgi için ayrıca bk. Atlan, 1970: 177-181.

karşısında bazı *senatus* üyelerinin oldukça etkilendiklerini aktarır (*civ. III. 51*).⁴¹⁵ Ancak onların bu girişimi başarılı olmaz; Antonius, *senatus* kararı uyarınca vatan haini ilan edilir (*App. civ. III. 63*).

Iulia politik sahnede karşımıza ikinci olarak Roma tarihinin belki de en kanlı ve acımasız döneminde, İÖ 43 yılında *proscriptio*'ların hazırlanması sırasında (İÖ 43) çıkmaktadır: Antonius'un, Mutina'da yenilgiye uğramasının ardından, Octavianus beklenmedik şekilde Antonius ile anlaşarak Cumhuriyetçilere sırtını çevirir ve İÖ 43 yılının Ağustos ayında *consul* seçildikten sonra Antonius için alınan vatan hainliği kararını kaldırır. Bu dönemde Cumhuriyet'i yeniden getirmek amacı ile II. *Triumvir*'liği kuran Antonius, Octavianus ve Lepidus, icraatlarına düşman saydıkları binlerce kişiyi *proscriptio*'ya almakla başlarlar. *Proscriptio*'ya alınan kişiler arasında Antonius'un öz dayısı, yani Iulia'nın erkek kardeşi Lucius Caesar Antonius da vardır (*Plut. Ant. 19. 2*); zira Cumhuriyet'in katı savunucusu Lucius Antonius politik konularda yeğeni Antonius'un tamamıyla karşısında yer almıştır, Cicero da bundan ötürü Lucius'u yüceltirken böyle bir adamın kız kardeşinin oğlu olduğu halde onu hiç örnek almadığı için Antonius'u yermiştir (*Phil. II. 14*). Appianus, Iulia'nın, kardeşi Lucius Antonius'u uzun süre açık açık koruduğunu, askerlerin de *triumvir*'in annesi olarak ona duydukları saygıdan ötürü başta engel olmadıklarını, ancak daha sonra Lucius'u Iulia'nın evinden zorla almaya kalkıştıklarında, Iulia'nın koşarak *forum*'a gittiğini ve burada meslektaşları ile oturan oğlu Antonius'a bağırarak kardeşini koruduğunu anlatmıştır (*civ. IV. 37*): Iulia, Antonius'un karşısına çıktığı sırada, ona evladı olarak değil de, *triumvir* olarak hitap eder. Ona, Lucius'u kendi evinde sakladığını itiraf eder ve bu suçundan ötürü

⁴¹⁵ Bu süreçte Antonius'un ailesine yapılan saldırılar ve ailesinin bu saldırılar karşısındaki tutumu için bk. *App. civ. III. 51*.

kendisini de öldürtmesi gerektiğini, zira ölümü pahasına onu saklamaya devam edeceğini söyler. Antonius ise, geçmişte kendisi vatan haini ilan edilirken Lucius'un oy kullanmasına engel olmadığı, şimdi ise onu kurtarmaya çalıştığı için, Iulia'yı, iyi (*ἀγαθή*) bir kız kardeş olmasına karşın kayıtsız (*οὐκ ἐὺπνῶμων*) bir anne olmakla suçlar; fakat yine de *consul* Lucius Munatius Plancus aracılığı ile (İÖ 42), Lucius'a yurttaşlık haklarının iade edilmesi kararı çıkarttırır. Plutarkhos da, Iulia'nın, Lucius'u almaya gelen askerlerin karşısında ellerini iki yana açıp dimdik durarak "Önce önderinizi (Antonius) doğurmuş olan beni öldürmeden, Lucius Caesar'ı öldüremeyeceksiniz!"⁴¹⁶ dediğini ve bu şekilde kardeşinin hayatını kurtarmayı başardığını aktarmıştır (*Ant.* 20. 3). Cassius Dio da, *proscriptio*'ların uygulandığı süreçte en zalim tavrı sergileyen Antonius'un, annesinin içten yakarışları sayesinde dayısını serbest bırakması dışında, takdire değer hiçbir davranışta bulunmadığını belirtmiştir (XLVII. 8. 5).

Iulia'nın adına üçüncü olarak, *triumvir*'lerin uyguladıkları maddi yaptırımlara karşı mücadele eden soylu kadınlara yardım eli uzatırken rastlamaktayız. *Triumvir*'lerin İÖ 42 yılında çıkardıkları vergi yasasına itiraz eden kadınlar, yardım istemek için Iulia'nın kapısına geldiklerinde ondan istedikleri desteği bulmuşlardır (*App. civ.* 32).

Iulia'nın adına dördüncü olarak, gelini Fulvia ile oğlu Lucius Antonius'un Octavianus'a karşı Perusia Savaşı'nda aldıkları yenilginin ardından rastlamaktayız. Iulia, bu dönemde (İÖ 40), Roma'dan ayrılarak Sicilia'daki Sextus Pompeius'un yanına sığınır (*App. civ.* V. 52; *Cass. Dio* XLVIII. 15. 2); Octavianus'a karşı Antonius'un desteğini almak isteyen Pompeius ise Iulia'yı, kayınpederi Lucius

⁴¹⁶ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 24.

Scribonius Libo, Saturninus ve bazı yandaşları ile, güvenli bir şekilde oğlu Marcus Antonius'un yanına (Athena'ya) gönderir.⁴¹⁷ Pompeius bu tutumuyla, Octavianus'a karşı Antonius'u yanına çekmiş olur (App. civ. V. 52; Cass. Dio XLVIII. 27. 5; Plut. Ant. 32. 1). Appianus'tan, bu dönemde Octavianus'un Iulia'ya, akrabası olarak ona derin saygı duyduğunu belirten bir mektup yazdığını ve bu mektupta, kendisinden adeta evladı gibi her şeyi isteyebileceği halde, Italia'dan kaçtığı için ona sitemde bulunduğunu öğreniyoruz (civ. V. 63).

Son olarak Iulia'nın, Perusia Savaşı sonrası (İÖ 40), oğlu Antonius ile Octavianus arasında arabuluculuk yaptığını görmekteyiz. O sıra, Brundisium'da, Antonius'un yanında bulunan Iulia, aynı zamanda Iulius soyundan geliyor olmasından ötürü, Antonius ile Octavianus'un uzlaşmasından yana tutum sergiler ve Antonius'un tereddütlerini gidermeye çalışarak barış yapılırsa her şeyin yolunda gideceği konusunda onu cesaretlendirir; sonuçta Antonius dostlarının ve annesinin isteğine boyun eğerek, Italia'yı büyük bir savaşa sürüklemek yerine Pompeius'u Sicilia'dan çağırarak Octavianus'la uzlaşma yoluna gider (App. civ. V. 63).

Yaşadığı tüm talihsizliklere ve şahit olduğu ölümlere rağmen,⁴¹⁸ yaşamı süresince daima uzlaşmacı bir tavır sergileyen, barış için, yakınları, akrabaları için kendini öne atmaktan, nüfuslu kişilerle yüz yüze gelmekten çekinmeyen Iulia'nın bundan sonraki etkinliklerine dair elimizde bilgi bulunmamaktadır.

⁴¹⁷ Pompeius'un bu tutumu, Antonius, Octavianus ve Sextus Pompeius arasında imzalanan Misenum Anlaşması'nın imzalanmasında (İÖ 39) etkili olmuştur.

⁴¹⁸ Iulia, iki kocasının ve olasılıkla oğlu Marcus Antonius'un ölümüne şahit olmuştur.

II.5.4. İÖ 43 Yılında *Proscriptio*'ya Alınan Erkeklerin Eşleri

Triumvir'lerin emri ile pek çok kişinin (politik, maddi ya da keyfi amaçlarla) *proscriptio*'ya alınarak öldürüldüğü İÖ 43 yılındaki ortamın koşullarından elbette Romalı erkekler kadar onların eşleri de maddi ve manevi anlamda etkilenmişlerdi. Appianus, para sıkıntısı yaşayan *triumvir*'lerin, kadınlardan da ağır vergiler toplamak zorunda kaldıklarını aktarmıştır (*civ.* IV. 5). Bu dönemde kocasının adı *proscriptio*'ya yazılan kimi kadın kendisini tehlikeye atmak pahasına kocasını ölümden korumaya çalışmış,⁴¹⁹ kimi ise kocasını bizzat ölüme atmıştır. Özellikle Appianus, bu dönemde Roma'dan kaçmaya çalışan kişiler hakkında bilgi verirken⁴²⁰ onların eşlerinin tutumlarına ilişkin örnekler vermiştir (*civ.* IV):⁴²¹

Appianus, Ligarius'un, Lentulus'un, Acilius'un, Apuleius'un, Rheginus'un, Coponius'un, Arruntius'un, Lucretius'un eşlerini, kocalarını ölümden kurtarmaya çalışan, onların gizlenmesine ve kaçmasına yardımcı olan kadınlar arasında saymıştır: Bu kişilerden Ligarius, karısı tarafından gizlense de kölesi tarafından ele verilince yakalanır, Ligarius'un karısı, kocasının başı evden çıkarılırken peşinden giderek "Onu ben gizledim, gizlenecek yer sağlayanların da cezası aynı olmalı!" diye bağırır. Ancak kimse onu öldürmeyince ve ihbar etmeyince *triumvir*'lere bizzat giderek kendisini ihbar eder. Onun kocasına duyduğu aşktan etkilenen *triumvir*'ler onu görmezden gelmeye çalışınca kadın bu kez intihar eder (*civ.* IV. 23). Acilius'un eşi ise, malını mülkünü vermek pahasına kocasını korur: Acilius, kölesi tarafından

⁴¹⁹ Velleius Paterculus, isimleri *proscriptio*'ya yazılan kişilere karşı oğullarının hiç sadakat sergilemediğini yazarken, onlara karşı en büyük sadakati eşlerinin sergilediğini belirtmiştir: "*Id tamen notandum est fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam ...* (Vell. II. 67. 2)"

⁴²⁰ Appianus, *proscriptio*'lardan kaçmayı başaran kişilerin çoğunun Sicilia'ya giderek Sextus Pompeius'a katıldıklarını aktarır (*civ.* IV. 36).

⁴²¹ Yazar, bahsi geçen hiçbir kadının adını vermemiştir, ancak bazılarının adlarını farklı kaynaklardan öğrenebiliyoruz.

saklandığı yer ihbar edilince askerlerle bir anlaşma yapar, daha büyük bir ödüle kavuşacaklarını söyleyerek içlerinden bazılarını karısının yanına göndermeye ikna eder. Karısı onları görünce, sözlerini tutacaklarından emin olmadığı halde, sahip olduğu tüm mücevherleri, karşılığında Acilius'u almak şartıyla onlara verir. Onun kocasına olan bağlılığı karşılıksız kalmaz ve askerler Acilius'un Sicilia'ya kaçmasını sağlarlar (*civ. IV. 39*). Lentulus'un karısı ise, kocasına kaçarken eşlik etmek ister, ancak Lentulus onu da yanında tehlikeye atmak istemediğinden tek başına gizlice kaçır. Sicilia'da Pompeius tafaından *praetor* olarak atandıktan sonra karısına durumuyla ilgili haber yollar. Karısı ise onun yerini öğrenince iki kölesiyle birlikte annesini atlatır ve evden kaçır. Köle kılığında büyük zorluklar içerisinde yolculuk yaptıktan sonra Messana'ya varmayı başarır ve kocasının bulunduğu çadıra gittiğinde onu, bir *praetor* gibi değil de, küçük bir minder üzerinde saçları darmadağın, acınacak halde karısının yasını tutarken bulur (*civ. IV. 39*). Apuleius'un karısı ise kocasını, eğer kendisini almadan yola çıkarsa onu ihbar etmekle tehdit eder. Bundan ötürü istemeyerek de olsa Apuleius onu yanına alır ve köleleriyle birlikte kimseyi şüphelendirmeden kaçmayı başarırlar (*civ. IV. 40*). Antius'un karısı ise onu sarıp sarmalayıp giysi çantasının içine koyar ve bu çantayı evden deniz kıyısına taşımaları için hamallara verir, Antius da bu sayede oradan Sicilia'ya kaçır (*civ. IV. 40*). Rheginus'un karısı ise geceleyin Rheginus'u kanalizasyonun içerisine saklar, askerler de kötü kokudan ötürü oraya girmek istemezler. Sonraki gece onu bir kömür tüccarının kılığına sokar ve kendisi de biraz önünden giderek ona yol gösterir. Ancak kent kapısına vardıklarında bir asker şüphelenip kadının arabasını arayınca Rheginus tehlikeyi sezer ve hızla yanlarına giderek sanki tesadüfen oradan geçen biriymiş gibi askeri, kadınları rahatsız etmemesi konusunda uyarır. Asker ilk önce sinirli bir

şekilde ona cevap verir, fakat daha sonra onun kim olduğunu anlayınca -geçmişte Syria’da Rheginus’a hizmet etmiş olduğundan- Rheginus’u komutanı olarak selamlayıp yolu açar (civ. IV. 40). Coponius’un karısı ise, o güne dek iffetli bir kadın olarak yaşadığı halde, pisliği başka bir pislikle örterek kocasının esenliğini Antonius’tan satın alır (civ. IV. 40). Arruntius’un karısı, önce *proscriptio*’lar sırasında kaçmaya çalışan kocasının, ardından da oğlunun ölüm haberini aldıktan sonra kendisini aç bırakarak intihar eder (civ. IV. 21). Lucretius’un eşi ise, kaçarak yanına gelmeyi başaran kocasını yatak odasının tavanı ile çatısı arasına gizleyerek kurtarır (civ. IV. 44).⁴²² Lucretius’un eşinden “Turia” ismiyle bahseden Valerius Maximus da, onu kocasına bağlılığı (*fides*) ile ünlenen kadınlar arasında saymıştır.⁴²³ Yazar, Turia’nın, kocasını ölümden nasıl kurtardığını şöyle anlatır:

“*Triumvir*’ler tarafından *proscriptio*’ya alınan Quintus Lucretius’u, eşi Turia, yatak odasının tavanı ile çatısının arasına sakladı, sırrını sadece tek bir hizmetçi kızla paylaşan Turia, kendisini büyük bir tehlikeye atarak kocasını yaklaştırmakta olan ölümden kurtardı ve onun güvende olmasını sağladı. *Proscriptio*’ya alınan diğer kişiler, beden ve ruhen en büyük işkencelere maruz kaldıktan sonra güç bela yabancı ve düşman bölgelere kaçarken o, benzersiz sadakati ile, kocasının, kendi yatağında ve karısının göğsünde güvende olmasını sağladı.” (Val. Max. VI. 7. 2)

Adları *proscriptio*’ya yazılan ve başlarına ödül koyulan kimi kişilerin, cellâtlar kadar kendi eşlerinden ve öz evlatlarından korktuklarını aktaran Appianus (civ. IV. 13), Septimius’un ve Salassus’un eşlerini, kocalarını ölüme götüren hain kadınlar arasında saymıştır (civ. IV. 23-24): Septimius’un karısı Antonius’un bir

⁴²² Appianus, daha sonra dostları tarafından *proscriptio*’lardan adı silinen Lucretius’un, barış zamanı *consul*’lüğe kadar yükseldiğini aktarır (civ. IV. 44).

⁴²³ Valerius Maximus’un bahsettiği kişinin, İÖ I. yüzyılda yaşayan ve ölümünün ardından kocası tarafından mezar taşına uzun bir övgü yazdırılan kadınla aynı kişi olduğu ileri sürülmüştür. Turia’yı geleneksel bir Roma kadını olarak tasvir eden bu övgü “*Laudatio Turiae*” olarak bilinmektedir. *Laudatio Turiae* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Wistrand, 1976; Osgood, 2014.

arkadaşıyla aşk ilişkisi yaşamaktadır ve kadın Septimius'tan kurtulabilmek için Antonius'tan yardım alır. Septimius *proscriptio*'ya yazıldığını öğrenince karısının ihanetinden haberi olmadığı için onun evine sığınır. Karısı ise sanki çok endişelenmiş gibi yaparak kapıları kapatır ve cellâtlar gelinceye kadar onu içeride tutar. Kocasının öldüğü gün ise yeni evliliğini kutlar (*civ. IV. 23*). Cellâtlardan kaçıp geceleyin kente girmeyi başaran, fakat evi başka birine satıldığı için yardımcısının yanında gizlenen Salassus ise, yardımcısından, karısını oturduğu evden çağırmasını ister. Karısı, yardımcıya, karanlık korkusunu ve kölelerine olan güvensizliğini bahane ederek gün doğana dek bekleyeceğini söyler, sabah olduğunda ise cellâtların yanına gider. Salassus'un yardımcısı ise kadının gecikmesinden endişelenerek acele etmesini söylemek için yeniden onun evine gider. Salassus da bu sırada dışarıya çıkmaktan korktuğu için çatıya gizlenir ve gizlendiği yerden, yardımcısının değil de, cellâtlar eşliğinde karısının geldiğini görünce çatıdan atlar (*civ. IV. 24*).

Appianus'un verdiği başka bir örnekte ise, eski efendisine ve sevgilisine ihanet eden azatlı bir kadından bahsedilir: Bu kadın, cellâtlardan kaçıp kendisine sığınan eski sevgilisi Fulvius'u, kendisine yapmış olduğu tüm iyiliklere rağmen, başka bir kadınla evlenmiş olmasından ötürü duyduğu kıskançlık yüzünden ele verir (*civ. IV. 24*).

II.5.5. *Triumvir*'lere Karşı Kadın Haklarını Savunan Hatip Hortensia

Roma'da kadınların “erkekler”in önünde konuşma yapmaya cesaret etmeleri, Eskiçağ yazarları tarafından çoğunlukla anlatılmaya değer bir olay olarak görülmüştür. Babası ünlü hatip Quintus Hortensius Hortalus'un⁴²⁴ hitabet yeteneğini almakla övülen Hortensia da, bu kadınlar arasında ün bakımından önde gelmektedir.

Triumvir'liğin kurulmasının amaçlarından biri de Caesar katillerinin yakalanarak cezalandırılmalarıydı; fakat *triumvir*'ler, her ne kadar öldürdükleri kişilerin mallarına el koysalar da, suikastçılara karşı savaşmak için gerekli gördükleri parayı tamamlayamamışlardı; bundan ötürü *triumvir*'ler para sorununu çözmek için özel bir vergi yasası çıkararak Romalı 1400 zengin kadının mallarına (mücevherlerine) el koyulmasını kararlaştırmışlardı (İÖ 42) ve yasaya göre eğer servetini gizleyen ya da yanlış beyan veren bir kadın olursa cezalandırılacaktı, onu ihbar edenler ise ödüllendirileceklerdi. Ancak *triumvir*'ler bu yaptırım karşısında hiç beklemedikleri bir kadın direnişiyle karşılaşır. Bu yasaya itiraz eden yüzlerce kadın bir araya gelip yasanın iptali için sonuna kadar direnirler. Öncelikle *triumvir*'lerin eşlerinden medet uman kadınlar onlardan destek talep ederler. Antonius'un annesi Iulia ve Octavianus'un kız kardeşi Octavia'dan aradıkları desteği bulurlar; fakat Antonius'un karısı Fulvia, kapısına gelip kendisinden yardım isteyen bu soylu kadınları son derece kaba ve zalim bir tavırla kapısından kovar. Daha sonra kadınlar *forum*'a giderek güçlü ve nüfuslu kişilerin yollarını keser, onlardan, yasanın iptali için oy kullanmalarını isterler. Son olarak da Hortensia'yı sözcüleri olarak seçerek isteklerini ve yasaya itiraz etmelerinin nedenlerini onun aracılığı ile bildirirler. Hortensia, konuşmasına, kendilerini *forum*'da toplanmaya iten şeyin

⁴²⁴ İÖ 69 yılı *consul*'ü.

Fulvia tarafından hak etmedikleri bir muameleyle karşılaşmaları olduğunu söyleyerek başlar ve tüm kadınlar adına son derece etkili bir konuşma yapar (App. civ. IV. 32-33; Val. Max. VIII. 3. 3; Quint. inst. I. 1. 6).⁴²⁵

Hortensia'nın Appianus tarafından aktarılan konuşmasından (civ. IV. 32-33) anlaşıldığı kadarıyla, kadınlar yalnızca servetlerini kaybetmekten değil, servetleriyle birlikte toplumdaki statülerini de kaybetmekten endişe etmişlerdir. Nitekim Hortensia, Roma'daki pek çok erkeğin ismini *proscriptio*'ya yazarak öldürülmelerini emreden *triumvir*'lere, "Size karşı yanlış yaptıklarını ileri sürerek bizi zaten babalarımızdan, oğullarımızdan, kocalarımızdan ve erkek kardeşlerimizden kopardınız, eğer servetimizi de elimizden alırsanız bizi soyumuza, karakterimize, cinsiyetimize uygun olmayan bir konuma düşürsünüz." der. Hortensia, verdiği örneklerle bunun ne denli haksız bir uygulama olduğunu göstermeye çalışır. Hortensia'nın üzerinde durduğu üç nokta vardır: Kendilerinin tamamen masum olmaları ("Suça ortak olmadıysak cezayı neden paylaşıyoruz?"), kadın oldukları için böyle bir uygulamadan muaf olmaları,⁴²⁶ servetlerinin düşmana karşı değil, Romalının Romalıya karşı savaşında kullanılmak üzere, zora ve şiddete başvurularak alınmaya çalışılması. Bu savlarla tüm kadınlar adına *triumvir*'lerin uygulamasına karşı çıkan Hortensia, konuşmasının sonunda geçmişte yapılan iç savaşlardan örnekler verir ve daha önce Sulla'nın bile böyle bir uygulamaya gitmediğini belirtir.

Bu konuşma karşısında *triumvir*'ler, erkeklerin sesi soluğu çıkmazken kadınların kamu önünde bu şekilde gösteri yapmaya cüret etmelerine öfkelenerek

⁴²⁵ Cassius Dio ve Plutarkhos, Hortensia'dan bahsetmemekle birlikte, *triumvir*'lerin yaşadıkları para sıkıntısına ve aldıkları önlemlere değinmişlerdir: Cass. Dio XLVII. 14, 16; Plut. Ant. 21.

⁴²⁶ Hortensia, tarihte hiçbir dönemde kadınların böyle bir yükümlülük altına girmediklerini anlatır; Kartaca Savaşları sırasında devletin esenliği için katkıda bulunan kadınların, yani annelerinin, yiğitçe bir tavır sergileyerek, zora ve şiddete maruz kaldıkları için değil, kendi istekleri ile, kendi belirledikleri miktarda yardımda bulunduklarını söyler.

onları evlerine geri yollamak isterler. Ancak kadınların direnişi baskın çıkar ve *triumvir*'ler bir sonraki gün yasayı yeniden düzenlemek zorunda kalırlar. Hem mücevhherlerine el konulacak kadın sayısı dört yüze indirilir hem de yüz bin drahmiden fazlasına sahip her erkek bu özel vergi yasasına dâhil edilir (App. civ. IV. 34).

Hortensia, bu başarısından ötürü Valerius Maximus ve Quintilianus tarafından da övülmüştür. Valerius Maximus, Hortensia'nın adını, devlet görevlilerinin önünde (*apud magistratus*) konuşma yapan, ne içine düştükleri durumun (*condicio naturae*), ne de üzerlerindeki çekingenlik giysisinin (*verecundia stolae*) *forum*'da, mahkemelerde (*in foro et iudiciis*) susturmaya yetmediği kadınlar arasında sayar (VIII. 3)⁴²⁷ ve Hortensia'nın hitabet gücü ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

⁴²⁷ Valerius Maximus yaptında, Hortensia'nın yanı sıra, davasını bizzat başarıyla savunan Maesia'yı da övmüştür (VIII. 3. 1): “Sanık Sentinum’lu Maesia, mahkemeye başkanlık eden *praetor* Lucius Titius’un ve halkın oluşturduğu büyük bir kalabalığın önünde davasını savundu. Savunmasının her aşaması ve her noktası üzerinde sadece titizlikle (*diligenter*) değil, aynı zamanda cesurca (*fortiter*) durdu ve daha ilk duruşmada, neredeyse herkesin onayıyla serbest kaldı. Daha sonra, kadın görünümünün altında erkek ruhuna sahip olduğu için ‘*Androgynen*’ (Erdişi) olarak adlandırıldı.” Valerius Maximus, devlet görevlilerinin önünde konuşma yapan kadınlar arasında saydığı Afrania’yı (/Carfania) ise edepsiz bir kadın olarak betimlemiştir (Val. Max. VIII. 3. 2): “Senatör Licinius Bucco’nun eşi Gaia Afrania ise, her an dava konusu olmaya hazır bir kadın olarak *praetor*’un önünde savunmasını hep kendisi yaptı: Avukatı olmadığından değil, utanmazlığı (*impudicitia*) had safhada olduğundan. Böylece, *forum*’da alışılmadık bağrıslarıyla mahkemeyi sürekli meşgul ederek, “çığırtkan kadın” denilince akla ilk gelen isim (*muliebris calumniae notissimum exemplum*) oldu; öyle ki karakter bakımından edepsiz kadınları suçlamak için (*pro crimine improbis feminarum moribus*) onlara “Gaia Afrania” denmeye başlandı. Caesar’ın Publius Servilius ile ikinci *consul*’lüğünü yaptığı yıla dek (İÖ 48) nefes almayı sürdürdü: Böyle bir canavarın (*monstrum*) da ne zaman doğduğundan çok ne zaman öldüğünü bildirmek gerekir.” Afrania’nın mahkemelerde sergilediği bu abartılı tutum, sonrasında Roma’da yasa değişikliğine neden olmuştur. İmparator Septimius Severus zamanında yaşayan hukukçu Ulpianus, *praetor* bildirisiyle, kadınlara yakıştırılan *pudicitia*’ya aykırı olmasından ötürü (*contra pudicitiam*), onların başkalarının davalarına karışmalarının engellenmesi amacıyla, kadınların başkaları için mahkemede talepte bulunmalarının yasaklandığını (... *dum feminas prohibet pro aliis postulare*) ve bu yasağın kaynağının, son derece onursuz bir kadın olan ve utanmazca taleplerde bulunarak *magistratus*’ları usandıran utanmaz Carfania (*improbissima femina*) olduğunu bildirmiştir (Ulp. Dig. 3. 1. 1. 5).

“Quintus Hortensius’un kızı Hortensia, *triumvir*’ler tarafından *matrona* takımına (*ordo matronarum*) ağır vergiler yüklenince ve hiçbir erkek onların savunmasını üstlenmeye cesaret edemeyince *triumvir*’lerin önünde kadınların davasını azimle ve şevkle (*et constanter et feliciter*) savundu: Zira babasının akıcı konuşması onun sesinde canlanınca öyle etkili oldu ki kadınlardan talep edilen miktarın büyük bir kısmından vazgeçildi. O gün Hortensius, kendisinden olan bir kadının bedeninde yeniden hayat buldu ve kızının konuşmasına ilham verdi. Eğer ondan sonraki nesilde yetişen erkek hatipler (*virilis sexus poster*), Hortensia’nın gücünü örnek almaya (*vim sequi*) kalksalar, Hortensius’un belagati ile bıraktığı o büyük mirası bir kadının tek bir konuşmasıyla son bulmazdı.” (Val. Max. VIII. 3. 3)

Hem annelerin hem babaların eğitilmiş olmalarının, çocukların eğitimi açısından da önemli olduğunu belirten Quintilianus da, yeteneğini ebeveynlerinden alan çocuklar arasında Hortensia’yı saymıştır (*inst.* I. 1. 6) ve Hortensia’nın, *triumvir*’lerin huzurunda yaptığı konuşmasının kendi döneminde okunduğunu (*legitur*) bildirmiştir. Bunun, sadece kadınlara yönelik bir onur olmadığını (*non tantum in sexus honorem*) belirten Quintilianus, Hortensia’nın konuşmasının hatipler için mükemmel bir örnek olduğunu vurgulamıştır.

II.5.6. Perusia Savaşı'nın Baş Kahramanı Fulvia

Catilina komplosunda yer alan Sempronia'nın yeğeni Fulvia, zekâsı, cüretkarlığı, hırsı, aykırılığı ile, İÖ I. yüzyılda Romalı erkeklerden belki de en çok tepki gören, günümüzde ise -kadın üzerine çalışmalar yapan modern yazarlarca- kendisinden en çok bahsettiren Romalı kadındır. Eskiçağ yazarları yapıtlarında onun ilişkilerini, politik ve askeri faaliyetlerini ayrıntılı bir biçimde işlemişlerdir. Velleius Paterculus, Fulvia'yı, bedeni dışında kadınsı hiçbir özellik taşımayan biri (*nihil muliebre praeter corpus gerens*) olarak tanımlamakta ve onun, Perusia Savaşı sırasında (İÖ 41) silahlarla ve kargaşayla ortalığı birbirine kattığını aktarmaktadır (II. 74. 2). Bauman'a göre (2003: 89), Fulvia, adı dışında her şeyiyle, olumlu ve olumsuz tüm özellikleriyle -Livia'dan önce- "Roma'nın ilk kraliçesi"ydi; cesaretiyle ve kararlılığıyla yaşlı Agrippina ile kızına eş değer, politik zekâsıyla ve askeri işleri düzenlemedeki yeteneğiyle ise eşsiz bir kadındı. Nitekim bir Phrygia kenti olan Eumeneia onun onuruna Fulvia adını almıştır ve o döneme ait sikkeler üzerinde Fulvia'nın yüzüne rastlanmıştır (Bauman, 2003: 89). Fulvia bu özelliğiyle Roma sikkesi üzerine resmi basılan ilk kadın olmayı da başarmıştır.⁴²⁸

Soylu ve köklü bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Fulvia'nın tam olarak hangi tarihte doğmuş olduğu bilinmemesine karşın İÖ 84 yılından sonra, İÖ 70 yılından önce doğduğu düşünülmektedir (Weir, 2007: 3). Babcock'a göre (1965: 7), Fulvia yaklaşık olarak İÖ 84-82 yıllarında doğmuş olmalıydı. Cicero'dan, Fulvia'nın Tusculum'da doğduğunu ve babasının Bambalio,⁴²⁹ annesinin ise Sempronia olduğunu öğrenmekteyiz (*Phil.* III. 16). Cicero, Octavianus'un annesi Atia'yı

⁴²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Weir, 2007: 77-82.

⁴²⁹ Fulvia'nın babası adını kekeme oluşundan ötürü almıştı; zira Bambalio, Yunanca kekeme anlamına gelen βαμβάλειν sözcüğünden gelmektedir. Cassius Dio da Bambalio'nun lakabıyla tanıdığını belirtmiştir (XLV. 47. 4).

Fulvia'yla kıyaslarken Fulvia'nın babasını işe yaramaz (*homo nullo numero*) bir adam olarak niteler. M. Fulvius Bambalio, Cumhuriyet Dönemi'nin soylu ve ünlü ailelerinden biri olan ve İÖ 322 yılından başlayarak iki yüz yıl süresince *consul* kayıtlarına giren *gens Fulvia*'dan geliyordu ve soyunun son erkek üyesiydi. Fulvia'nın annesi ise oldukça zengin bir adam olan Sempronius Tuditanus'un kızı Sempronia'ydı (Cic. *Phil.* III. 16; Ascon. 40C). Fulvia'nın zenginliği de büyük olasılıkla buradan geliyordu. Nitekim Sempronia da soyunun son kız üyesiydi.⁴³⁰

Üç kez evlenen Fulvia, ilk evliliğini Publius Clodius Pulcher ile İÖ 62 yılında, ikinci evliliğini Gaius Scribonius Curio ile İÖ 52/51 yılında, üçüncü evliliğini ise Marcus Antonius ile İÖ 47 yılında yapar (Babcock, 1965: 15).⁴³¹

Fulvia ilk evliliğini Cicero'nun düşmanı, Clodia Metelli'nin kardeşi Clodius ile yapar ve bu evlilikten Clodius ve Claudia (Clodia) adında iki çocuğu olur. Ancak kocasının, politik düşmanı Milo tarafından İÖ 52 yılında 18 Ocak'ta öldürülmesiyle Fulvia dul kalır. Asconius'tan öğrendiğimize göre, Clodius'un cesedi Roma'ya getirilerek kalabalık önünde teşhir edilir ve bu sırada Fulvia, kocasının yaralarını teşhir ederek kalabalığı kışkırtır (32C). Fulvia böylelikle kocasının katiline karşı tavrını açıkça belli eder. Clodius'un katili Milo mahkemeye çıkarıldığında Milo'nun savunmasını Cicero üstlenir. Cicero savunmasında, Clodius'un öldürüldüğü gece, aslında Milo'nun değil, Clodius'un suikast planı içinde olduğunu ileri sürer. Bunun ispatı olarak da, her zaman Hellen dostları ve karısıyla birlikte dışarı çıkan Clodius'un, Milo'yla karşılaştıkları gece, karısı (Fausta) ve eşlikçileri ile seyahat

⁴³⁰ Fulvia'nın soyağacı için bk. Babcock, 1965: 3-5. Babcock'a göre her ikisi de soyunun son üyeleri olan Fulvius ile Sempronia'nın tek kızı olmak, Fulvia'yı, pahalı yaşam tarzı olmasına karşın kısıtlı bütçeye sahip genç soyluların görmezden gelemeyeceği miktarda para sahibi yapmış olmalıydı.

⁴³¹ Fulvia'nın evlendiği kişilerin her biri halk sınıfından seçkin bir ailenin üyesiydi ve Fulvia'yla evli olduğu dönemde *proconsul* ve *tribunus plebis* olarak görev yapmıştı. Babcock'a göre (1965: 20) yaşamının dönüm noktası diyebileceğimiz dönemde her birinin aynı kadınla evli olması, o kadının, eşlerinin kariyeri üzerindeki etkisine işaret ediyordu.

eden Milo'nun aksine, yanında ne bir eşya ne bir kimse olmasını gösterir (Cic. *Mil.* 28, 55). Cicero'ya göre o gece Clodius'un yalnız olmasının nedeni, evinden Milo'yu öldürmek amacıyla çıkmış olmasıydı. Asconius, davada son olarak Fulvia ile annesi Sempronia'nın tanık olarak dinlendiklerini ve gözyaşlarıyla orada bulunan herkesi derinden etkilediklerini bildirir (*Mil.* 40C).⁴³² Nitekim Cicero'nun tüm çabalarına karşın Milo, Clodius'u öldürmekten suçlu bulunarak Marsilia'ya sürgüne gönderilir. Fulvia böylece Cicero'nun düşmanlığını edinmiş, onun gelecekteki saldırılarının da hedefi haline gelmişti.

Cicero'nun, Milo'yu savunurken, Clodius'un suikastı önceden planlamış olmasının ispatı olarak o gece yanında karısının bulunmayışını göstermesi, Fulvia ile Clodius'un genellikle birlikte hareket ettiklerini düşündürmektedir. Nitekim Valerius Maximus da, Clodius'u "Fulvia'nın *stola*'sına bağlı" olarak nitelemiştir.⁴³³ Bu da büyük olasılıkla Fulvia'nın Clodius üzerinde egemenlik kurduğu ve onun çıkarları adına aktif olarak çalıştığı anlamına gelmektedir (Bauman, 2003: 84). Fulvia'nın, kocasının intikamını almayı arzulayan, bu amaçla harekete geçen, insanların önüne çıkıp onları kışkırtan ve kocasının katili aleyhine mahkemede tanıklık eden bir kadın olarak betimlenmesi ise, Fulvia'nın cesaretini ve kocasına olan sadakatini göstermektedir. Buna karşın Cicero, Antonius'un, o dönemde Clodius'un karısı (Fulvia) ile evlilik dışı ilişki yaşadığını ima etmiştir (*Phil.* II. 48); ancak zina ve homoseksüellik ile ilgili suçlamada bulunmak, hatiplerin karşı tarafı

⁴³² Bauman'a göre (2003: 84), bu, Fulvia'nın politik sahnede ilk ortaya çıkışıydı ve bu iki kadının davanın son tanıkları olarak dinlenmeleri onların davanın sonucu üzerindeki belirleyici rollerine işaret ediyordu. Nitekim onlar, konuşmalarıyla jüri üyeleri üzerinde derin bir etki bırakmışlardı.

⁴³³ "Clodius Pulcher halkın desteğini kazandı ve Fulvia'nın *stola*'sına bağlı hançer kadın gücüne dayalı askeri üstünlük sağladı." (Val. Max. III. 5. 3) *Stola*, Romalı kadınların (*matronae*) geleneksel giysisi idi.

yermek için sıkça başvurdukları bir yöntem olduğu için, Cicero'nun, bu konuda en büyük düşmanı Antonius'a yaptığı sataşmalar pek güvenilir olmayabilir.

Clodius'un öldürülmesiyle iki çocuğu ile genç yaşta dul kalan Fulvia, kocasının ölümünün ardından bir yıl geçmeden halk sınıfından Curio'yla ikinci evliliğini yapar (Plut. *Ant.* 10. 3). Bu evliliğinden bir oğlu olan Fulvia'nın kocası İÖ 50 yılında *tribunus plebis* seçilir. Fakat Curio'nun, İÖ 49'da, Caesar ile Pompeius arasındaki İç Savaş sırasında, Africa'da Caesar adına savaşırken Numidia Kralı Iuba'nın askerleri tarafından öldürülmesiyle Fulvia ikinci kez dul kalır (App. *civ.* II. 7. 45).

İÖ 47 yılında Fulvia, Antonius'la evlenerek üçüncü ve son evliliğini yapar.⁴³⁴ Fulvia'nın bu evlilikten de Antyllus⁴³⁵ ve Iullus Antonius⁴³⁶ adında iki oğlu olur. Plutarkhos'a göre bu evliliğin altında yatan neden Antonius'un eski hareketli ve savurgan yaşamını geride bırakmak istemesiydi (*Ant.* 10). Cicero, önceki iki kocası da ölen Fulvia'yı lanetli bir kadın olarak göstererek Antonius'la olan evliliğinin de ölümle sonuçlanacağını ima etmiştir:

“Publius Clodius'un yazgısı, Curio'yu beklediği gibi seni de bekliyor, çünkü her ikisine de ölüm getiren şey senin evinde.” (*Phil.* II. 11)

Antonius, Clodia'nın hem ilk hem de ikinci eşinin arkadaşıydı, üstelik Cicero'ya göre Antonius ile Curio arasında bir aşk ilişkisi yaşanmıştı (*Phil.* II. 44, 45). Yine Cicero'nun verdiği bilgilere göre, Antonius, Antonia ile evli olduğu sırada Fulvia'yla karşılaşmış, onunla evlenebilmek için karısından boşanmıştı; üstelik

⁴³⁴ Antonius da Fulvia ile üçüncü evliliğini yapmıştır. Cicero'nun verdiği bilgiye göre, Antonius'un ilk eşi Fadia adında soyu belirsiz bir kadındır ve ondan çocukları olmuştur (*Phil.* XIII. 23). Antonius ikinci evliliğini ise kuzeni Antonia ile yapmıştır (Cic. *Phil.* II. 99; Plut. *Ant.* 9).

⁴³⁵ Antyllus hakkında bk. Plut. *Ant.* 71, 81, 87; Suet. *Aug.* 17; Cass. Dio LI. 15. 5-7. Octavianus, Antonius'un Actium'da yenilmesinin ardından Antyllus'u öldürtmüştür, Iullus'u ise koruma altına almıştır.

⁴³⁶ Iullus Antonius hakkında bk. Plut. *Ant.* 87.

boşanmak için karısı Antonia'yı, *senatus*'ta, babasının da içinde bulunduğu kalabalığın önünde Dolabella'yla ilişki yaşadığını ileri sürerek ahlaksızlıkla suçlamıştı (*Phil. II. 99*).⁴³⁷

Antonius ile Fulvia arasındaki ilişkiye bakıldığında, aralarında bir sevgi bağının varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Cicero, Antonius ile Fulvia hakkında şu anekdotu anlatmıştır (*Phil. II. 77*): Bir süredir Roma'dan uzakta olan Antonius bir gün kente doğru yola çıkar, Roma'ya dokuz mil uzaklıkta bir köyde meyhaneye girip akşama kadar içer, sonra da gizlice kente girip evinin kapısını çalar. Kapıyı açan kişiye Antonius'un ulaşıldığını söyler ve görmeye geldiği kadının (Fulvia'nın) yanına götürülür, ona bir mektup uzatır, karısı aşk sözcükleriyle dolu mektubu gözyaşları içinde okur, mektupta Antonius, o *mimos* oyuncusu kadınla⁴³⁸ bir daha asla birlikte olmayacağını, artık tüm sevgisini sadece kendisine vereceğini söylemektedir. Karısı bunları okuyup hüngür hüngür ağlamaya başlayınca Antonius daha fazla dayanamaz ve başını açıp karısının boynuna sarılır. Cicero'nun, Antonius'un karakterini karalama, onun, karısını şaşırtmak pahasına kente gizlice girerek günlerce Italia'yı korkuya boğmayı göze aldığını göstermek amacıyla anlattığı bu hikâye, Antonius ile Fulvia arasındaki sevginin ve Fulvia'nın kıskançlıklarının da göstergesi sayılabilir.

⁴³⁷ Plutarkhos da, Antonius ile Dolabella arasındaki mücadelenin başlangıcını açıklarken, Antonius'un, karısı Antonia ile Dolabella arasında bir ilişki olduğundan kuşkulandığını ve bunu gururuna yediremeyerek karısını evden kovduğunu aktarmıştır; ancak yazar bu ayrılıkta Fulvia'nın etkisine dair herhangi bir imada bulunmamıştır (*Ant. 9*).

⁴³⁸ Antonius'un oyuncu sevgilisi Cytheris. Asıl adı Volumnia idi. Cicero Antonius'u küçümsemek için Cytheris'ten metresi değil de eşiymiş gibi bahsetmiştir: *Philip. II. 20, 58, 69*. Cicero, İÖ 49 yılında Caesar Hispania'ya yola çıktığında ve Italia'nın yönetimini Antonius'a bıraktığında, Antonius'un yaptığı seyahatleri, büyük bir onursuzluk ve utanmazlık örneği olarak anlatır. Antonius'un, seyahatlerinde sevgilisi Volumnia'yı da tahtiveranda taşıttığını, arkasından da fahişelerle dolu bir arabanın geldiğini aktaran Cicero, annesi Iulia için ise şöyle der (*Phil. II. 58*): "Annesi, utanmaz oğlunun sevgilisini geliniymiş gibi arkadan izliyordu. Ey zavallı kadının yıkım getiren çocuğu! Bu ahlaksızlıklarının izini, Roma'ya bağlı tüm özerk kentlerde, *praefectura*'larda, yerleşmelerde ve kısacası tüm İtalya'da bıraktı." Çeviri için bk. Özaktürk, G., 2000: 91.

Antonius'un sık sık çocukça oyunlar hazırlayarak Fulvia'yı eğlendirmekten zevk aldığını belirten Plutarkhos da örnek olarak bu anekdotu aktarmıştır:

“Örneğin Hispania'daki yengisinden sonra yurda dönmekte olan Caesar'ı pek çok kişi karşılamaya giderken, Antonius da gitti. Sonra ansızın Italia'ya, Caesar'ın öldürüldüğü ve onun düşmanlarının ülkeye doğru ilerlemekte olduğu şeklinde bir söylenti yayılınca, Antonius Roma'ya döndü; köle kılığına girdi ve geceleyin kendi evine geldi; kendisinin Antonius'tan Fulvia'ya mektup getiren bir ulak olduğunu söylemesi üzerine, Fulvia'nın huzuruna alındı, Antonius yüzünü sarıp sarmalamıştı. Sonra, Fulvia mektubu almadan önce, büyük bir sıkıntı ve üzüntü içinde, Antonius'un yaşayıp yaşamadığını sordu. O ise bir kelime dahi konuşmadan mektubu uzattıktan sonra, onu açmaya ve okumaya başlayan karısını kucakladı ve öptü.” (Ant. 10. 4)⁴³⁹

Fulvia, kocasına olan bağlılığını, onun vatan haini (*proditor*) ilan edildiği dönemdeki (İÖ 43) tutumuyla ispatlamıştır. Appianus, Antonius'un vatan haini ilan edileceğinin kesinleştiği gece, geceleyin *senatus* üyelerinin evlerine, sabah da *senatus*'a gidip kararın geri çekilmesi için yalvaran kalabalık grup arasında Fulvia'yı da saymıştır (civ. III. 51).

Antonius'un vatan haini ilan edilerek Roma'dan ayrılmak zorunda kaldığı dönemde (İÖ 43) Fulvia'nın karşılaştığı zorluklardan, Cornelius Nepos da Atticus'un yaşamını anlattığı yapıtında bahsetmektedir: Atticus'un düşünceli ve yardımsever biri olduğunu göstermek isteyen Nepos, onun, bu dönemde Fulvia'ya yaptığı bir iyiliği aktarmıştır (Att. 9. 4-5). Nepos'un aktardığına göre, Antonius'un düşmanları ve ona zarar vererek çıkar elde etmek isteyen kişiler onun dostlarına saldırmışlar, Fulvia'nın varını yoğunu almaya kalkışmışlar, hatta çocuklarını da öldürmeye hazırlanmışlardır. Atticus ise, Cicero'nun ve Brutus'un dostu olduğu halde, Antonius'a yakın oldukları için kentten kaçmak zorunda kalan kişilere destek olmuştur ve bu kişiler arasında Fulvia da vardır:

⁴³⁹ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 16.

“Atticus, Fulvia yasalarla suçlanmışken ve çok kaygılıyken mahkemede onu hiç yalnız bırakmayacak denli yakın ve düşünceli davrandı. Atticus Fulvia’ya her konuda destek olmuştu. Alım gücü varken parasını hemen ödemek üzere bir çiftlik satın aldığı anda, ama başına felaket geldikten sonra ödeyemeyince Atticus onun yardımına koştu, parayı faizsiz ve hiçbir koşula bağlı olmadan verdi. Çünkü düşünceli ve yardımsever biri olarak tanınması için bu durumu büyük bir fırsat olarak düşündü. Öte yandan Atticus kendisinin paraya pula değil, insanlara dost olduğunu açıkça gösterdi.” (Nep. Att. 9. 4-5)⁴⁴⁰

Nepos bir yandan Atticus’un yaptığı iyiliği överken bir yandan da Fulvia’yı Antonius’un düşmanlarının hedefi mağdur bir kadın olarak göstermiştir. Nepos burada aynı zamanda Fulvia’yı, maddi konularda kendi başına karar alabilen, bağımsız (*sui iuris*) ve zengin bir kadın olarak betimlemiştir. Cicero, Antonius’u gözden düşürmek için, onu Roma krallarının en zalimi olarak bilinen Tarquinius’la kıyaslarken, Antonius’un evinde kadınların dokuma yapmak yerine parasal işlerle ilgilendiklerini, dolayısıyla Fulvia’nın maddi konularda söz sahibi olduğunu ima etmiştir:

“Tarquinius hakkında hiç böyle alçaltıcı, küçültücü bir şey duymadık ama bu adamın evindeki dokuma odasında altın tartılıp para sayılırdı; aynı evde ilgili olan herkes, Roma halkının tüm egemenliğinin ticaretini yapıyordu.” (*Phil.* III. 10)⁴⁴¹

Fulvia’nın, ilk kocası Clodius’un Milo tarafından öldürülmesiyle başlayan politik etkinliği Antonius’la evli kaldığı dönemde zirveye ulaşmıştır. Cicero Antonius’a karşı verdiği *Philippicae* söylevlerinde, Antonius’u, kendi başına karar almaktan aciz, tutkularının esiri sarhoş bir adam olarak gösterirken onun, Roma halkından ve *senatus*’tan çok, hırslı karısına (*mulieri ... avarissimae*) itaat ettiğini söylemiştir (*Phil.* VI. 4). Ayrıca devletle ilgili kararların kadınların odasında alındığını söyleyerek sık sık Fulvia’nın, Antonius’u etkileyerek devlet işlerine

⁴⁴⁰ Çeviri Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar’a aittir.

⁴⁴¹ Çeviri için bk. Özaktürk, G., 2000: 133.

karıştığını ve birçok önemli kararı (Antonius yerine) kendi başına aldığını ima etmiştir.⁴⁴² Örneğin, Cicero, Atticus’a yazdığı mektuplarından birinde, daha önce Caesar’ın, Deiotarus’un Pompeius’a destek vermesinden ötürü onun elinden aldığı Galatia Krallığı’nın, (Caesar’ın ölümünden sonra Antonius’un isteğiyle) Deiotarus’a geri verilmesinden bahsetmiş, bu krallığın Deiotarus’un hakkı olduğunu, ancak kendisinin, bunun Fulvia sayesinde (*per Fulviam*) olmasını doğru bulmadığını bildirmiştir (*Att. XIV. 12*). Cicero, Fulvia’nın bu tür işlere karışmasından duyduğu hoşnutsuzluğu *Phillippicae* söylevlerinde de belli etmiştir:

“Evinin içi tüm devletin alışveriş merkezi gibi kaynıyordu; kocalarından daha şanslı⁴⁴³ olan karısı eyaletlerin ve krallıkların açık arttırmasını kendi adına yapıyordu.” (*Phil. V. 11*)⁴⁴⁴

Fulvia’nın politik işlerin yanı sıra askeri işlerde de kocası üzerinde etkili olduğu ve onun yanında bulunduğu anlaşılmaktadır. Cicero ve Cassius Dio’nun verdiği bilgilere göre, Antonius İÖ 44 yılında Makedonia’dan gelen askerlerin komutasını almak için Brundisium’a gittiğinde karısı Fulvia da ona eşlik ediyordu.⁴⁴⁵ Burada Octavianus’un adamlarının kışkırtmasıyla askerler Antonius’a karşı ayaklanmıştı ve bu ayaklanmayı bastırmak için Antonius, Brundisium’da, çok iyi ve seçkin yurttaşlardan oluşan üç yüze yakın kişiyi karısının gözü önünde ölümle cezalandırmıştı. Cicero, Fulvia’nın tanık olduğu bu dehşet verici anı şöyle anlatır:

⁴⁴² *Phil. II. 95, III. 10, V. 11, VI. 4*. Cicero, Antonius’u kontrol eden kadın olarak gösterdiği Fulvia’nın adını vermekten kaçınmıştır; bu olasılıkla, Cicero’nun aslında Fulvia’yı kötülemek değil, onun üzerinden Antonius’u zayıf bir adam olarak göstermek istemesindendir.

⁴⁴³ Cicero, Fulvia’nın geçmişteki iki kocasının ölmüş olduğunu, aynı sonun Antonius’u da beklediğini ima etmektedir. Cicero’ya göre, Fulvia gittiği yere uğursuzluk taşıyordu. Bk. *Cic. Phil. II. 11*.

⁴⁴⁴ Çeviri için bk. Özaktürk, G., 2000: 166.

⁴⁴⁵ *Cic. Phil. III. 4, 10, V. 22, XIII. 18; Cass. Dio XLV. 13. 2*.

“Gerçekten konuk olduğu evlerde Brundisium’un en yiğit ve en iyi yurttaşlarının boğazlarının kesilmesini buyurdu; onun ayaklarının dibinde ölenlerin kanının karısının yüzüne sıçradığı biliniyordu.” (Phil. III. 4)⁴⁴⁶

“Brundisium’da, sadece hırslı (*avarissima*) değil, aynı zamanda son derece zalim (*crudelissima*) karısının kucağında seçkin Mars lejyonlarını kılıçtan geçirdi.” (Phil. XIII. 18)

Cicero’ya göre askerlerin önünde karısının ya da sevgilisinin ona eşlik etmesi bir erkek için utanç verici bir durumdu ve Cicero, Antonius’u, askeri kamplara giderken yanında karısını ⁴⁴⁷ ya da sevgilisini ⁴⁴⁸ yanına almasından ötürü küçümsüyordu.

Fulvia, zalimliği İÖ 43 yılı olaylarındaki tutumu ile de göstermiştir. Roma’yı kana bulayan ve dost-düşman binlerce kişinin, yargılanmadan, yalnızca *triumvir*’lerin emri doğrultusunda ölümüne neden olan *proscriptio*’ların uygulanması sırasında Fulvia’nın da kafasına göre listeye isim eklediği anlatılmaktadır:

“Fulvia da, hem düşmanlarını yok etme hem de para kazanma arzusuyla pek çok kişinin ölümüne neden olmuştu, üstelik bunlar arasında kocasının hiç tanımadığı kişiler bile vardı, hatta bir keresinde karşısında bunlardan birinin başını görünce ‘Ben bu adamı tanımıyorum.’ demişti.” (Cass. Dio XLVII. 8. 2-3)

Appianus, Fulvia’nın nefretinden nasibini alan kişiler arasında, Fulvia’nın sahip olmak istediği bir evi satın alan, ancak daha sonra bu evi Fulvia’ya ücretsiz vermeyi teklif etmesine rağmen *proscriptio*’ya alınmaktan kurtulamayan Rufus’u saymıştır:

“Rufus’a gelince, onun Antonius’un karısı Fulvia’ya yakın büyük bir evi vardı, zamanında Fulvia bu evi satın almayı çok istemişti, fakat Rufus satmayı düşünmemişti; daha sonra ise Rufus evi ona ücretsiz olarak vermeyi teklif

⁴⁴⁶ Çeviri için bk. Özaktürk, G., 2000: 130.

⁴⁴⁷ Cic. Phil. III. 4, V. 22, XIII.18.

⁴⁴⁸ Cic. Phil. II. 58, 61, 62. Plutarkhos da, Antonius’un, yolculuk yaparken sevgilisi Cytheris’i bir tahtıveran içinde yanında götürdüğünü aktarmıştır (Ant. 9).

ettiği halde kara listeye alındı. Antonius, Rufus'un başı önüne getirildiğinde, kendisiyle bir ilgisi olmadığını söyleyerek onu karısına yolladı. Karısı ise Rufus'un başının, *rostra* yerine bizzat Rufus'un evinin önüne konulmasını emretti." (App. civ. IV. 4. 29)

Cassius Dio, *proscriptio*'ya alınarak öldürülen Cicero'nun cesedi karşısında⁴⁴⁹ Antonius'un yanında Fulvia'nın nasıl zalim ve alaycı bir tutum sergilediğini anlatmıştır:

"Antonius, yakalanarak öldürülen Cicero'nun başı önüne getirildiğinde ona küfürler yağdırdı ve ardından, onun, kesilen sağ eliyle birlikte, kendisi aleyhine sık sık söylevler verdiği *rostra*'ya, teşhir edilen diğer tüm cesetlerin en önüne konulmasını emretti. Fulvia ise Cicero'nun başı götürülmeden önce onu ellerine aldı, önce kin dolu küfürler savurarak yüzüne tükürdü, sonra da, onu dizlerinin üzerine alıp ağzını açtı, içinden dilini çıkardı ve bir yandan acımasızca alay ederken onu saç iğnesiyle paramparça etti." (Cass. Dio XLVII. 8. 3-4)

Fulvia, İÖ 42 yılında, *triumvir*'lerin Caesar suikastçılarına karşı savaşmak için para toplamak amacıyla çıkardıkları, bin dört yüz zengin kadını kapsayan vergi yasasının iptali için kendisinden destek bekleyen soylu kadınları huzurundan kovarak (App. civ. 32), zalimliğini ve acımasızlığını bir kez daha göstermiştir.

Savaş hazırlıkları tamamlandığında Lepidus Roma'da kalırken Antonius ile Octavianus ise suikastçıların başında bulunan Brutus ve Cassius'a karşı savaşmak için Roma'dan ayrılırlar. İÖ 42 yılında Antonius ile Cassius, Octavianus ile Brutus Philippi'de karşı karşıya gelirler. Antonius'a karşı yenik düşen Cassius intihar eder.

⁴⁴⁹ Öldürüldükten sonra Cicero'nun başının Antonius'a yollandığı anlatılır. Appianus, söylenenlere göre, Cicero'nun ellerinin ve başının uzun bir süre, bir zamanlar halka politik söylevler verdiği *rostra*'da bekletildiğini ve daha önce orada onu dinlemeye gelen insanlardan çok daha fazlasının bu manzarayı izlemeye geldiğini; Antonius'un ise, Cicero'nun başını, bu iğrenç görüntüye doyuncaya kadar, yemek yerken masasında tuttuğunu aktarmıştır (civ. IV. 4. 20). Plutarkhos da, Antonius'un emriyle cellâdın nasıl Cicero'nun başını ve *Philippicae* söylevlerini yazıya döktüğü ellerini kestiğini anlatmıştır ve Antonius'un bunları gördüğünde, yüksek sesle *proscriptio*'lara artık son verilebileceğini haykırdığını ve Cicero'nun başını ve ellerini kürsüye astırarak insanların ruhunu bu korkunç manzaryla ürperttiğini aktarmıştır (Ant. 20. 3).

Octavianus ise Brutus'a yenilir; fakat bir süre sonra Brutus da Antonius'la karşı karşıya gelir ve yenik düşüp intihar eder. Antonius bu zaferden sonra, kıdemli askerlere yer tahsis edilmesi için gerekli parayı toplamak amacıyla Doğu'ya gider, Octavianus ise orduların başında Italia'ya döner. Plutarkhos ve Appianus, Antonius'un yokluğunda Fulvia'nın Roma'da kalarak Octavianus'a karşı kocasının çıkarlarını korumak adına mücadele ettiğini aktarmışlardır (Plut. *Ant.* 28. 1; App. *civ.* V. 2. 14). Appianus'un anlatısına göre (*civ.* V. 2. 14), Antonius Doğu'da bulunduğu sırada (İÖ 41), Lucius Antonius, *procurator* Manius ve Fulvia Roma'da Octavianus'a karşı Antonius lehine çalışırlar; başta, Octavianus'un işleri tek başına yürütüp başarıyı tek başına üstlenmesini ve Antonius'un askerlerin desteğini kaybetmesini engellemek amacıyla, Antonius Doğu'dan dönmeden koloni atamalarının yapılmaması için uğraşırlar. Askerlerin acele etmeleri yüzünden bu amaçlarını gerçekleştiremeyince bu kez Antonius'un askerlerine ait kolonilerin liderlerinin, Antonius'un arkadaşları arasından seçilmesini talep ederler. Bu sırada Antonius'un yandaşları, askerlerin zihninde Antonius'un adını canlandırmak, onun Philippi zaferindeki payını ve onlara yaptığı hizmetleri hatırlatmak için, Fulvia ile çocuklarını askerlerin önüne çıkarırlar.

Fulvia'nın bu dönemde devlet üzerinde nasıl bir güce sahip olduğu, nasıl bir politik üstünlük sağladığı ve *senatus* üzerinde bu üstünlüğü nasıl kullandığı en çarpıcı biçimde, o yıl (İÖ 41) Fulvia'yı *consul*, Lucius Antonius'u ise onun yardımcısı olarak sunan Cassius Dio'nun yapıtında karşımıza çıkmaktadır:

“Publius Servilius ile Lucius Antonius sözde *consul* olmuşlardı, asıl *consul*'ler ise (Lucius) Antonius ile Fulvia'ydı; Octavianus'un kayınvalidesi ve Antonius'un eşi olan bu kadının, Lepidus'a (Lucius'a) tembelliğinden ötürü hiç saygısı yoktu ve Fulvia işleri tek başına yürütüyordu, bu nedenle ne

senatus ne de insanlar onun isteği olmadan hiçbir iş yapamıyorlardı.” (Cass. Dio XLVIII. 4. 1)

Cassius Dio, buna örnek olarak, Lucius Antonius, Alplerde yaşayan bazı kabilelerle yaptığı çatışmalara yönelik olarak zafer töreni kutlamak istediğinde Fulvia’nın önce buna karşı çıktığını, bu nedenle *senatus*’un da onay vermediğini, fakat daha sonra Fulvia fikir değiştirip onay verdiğinde, gönülsüz de olsa, hak etmediği halde Lucius’a *senatus* tarafından izin verildiğini, zafer kutlayan kişinin ise sözde Antonius, gerçekte ise Fulvia olduğunu anlatmıştır (XLVIII. 4. 2-3). Cassius Dio’ya göre (XLVIII. 5. 1-5), Lucius ve Fulvia, bu dönemde olayları idare etmeye çalışırken, Antonius lehine gibi çalışıp aslında kendi çıkarlarını gözetiyorlardı. Bundan ötürü Octavianus, onları, hiçbir konuda Antonius’un isteği doğrultusunda hareket etmemekle, kendi üstünlüklerini kurmayı amaçlamakla suçlamış, onlara engel olmak için birtakım önlemler almıştı. Üstelik aralarındaki anlaşmazlık yüzünden Octavianus, Fulvia’nın, ilk kocasından olan kızı Claudia’yla olan evliliğini de bitirmişti. Zira bu evlilik, İÖ 43 yılında kurulan İkinci *Triumvir*’liğin güçlenmesi amacıyla Antonius ve askerlerin isteği doğrultusunda gerçekleşmişti.⁴⁵⁰ Ancak Octavianus artık kayınvalidesinin geçinilmesi zor hallerine tahammül edemiyordu ve Antonius’la bozuşmaktansa Fulvia’yla arası bozuk görünmeyi tercih etmişti. Bu nedenle, insanların ne düşüneceğini umursamadan, Claudia’nın hâlâ bakire olduğu konusunda yemin ederek onu evine geri yollamıştı ve böylece aralarındaki bağ tamamen yok olmuştu.

Lucius Antonius, Fulvia ve Octavianus arasındaki anlaşmazlık, Fulvia’nın askeri etkinliklerinin doruk noktasına ulaştığı Perugia Savaşı’nı başlatan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olayların temelinde Italia’daki toprakların,

⁴⁵⁰ Plut. *Ant.* 20; Suet. *Aug.* 62; Cass. Dio XLVI. 56. 3-4.

sahiplerinden alınarak Philippi’de savaşmış kıdemli askerlere dağıtımı ve kolonilerin kurulması sorunu vardı (Cass. Dio XLVIII. 6. 1-7): Her iki taraf da koloni sorunu üzerinden güç toplamak istiyordu. Octavianus toprak sahiplerini kendisine düşman etmeden bu işi yürütmeye çalışıyordu.⁴⁵¹ Lucius ve Fulvia ise bu işe dâhil olup kurulacak koloniler üzerinde yetki sahibi olmayı amaçlıyorlardı. Fakat daha sonra Lucius ile Fulvia politika değiştirmişler, daha büyük güç kazanmak için, kıdemli askerleri karşılarına alarak onlara göre hem çok daha fazla sayıda hem de çok daha öfkeli olan toprak sahiplerinin tarafına geçmişlerdi ve böylece Octavianus’tan korkan bu çoğunluğun kahramanları haline gelmişlerdi. Bunu yaparak aslında Antonius’u da karşılarına almış oluyorlardı, zira Philippi’de savaşan askerler arasında Antonius’un askerleri de vardı ve onlar da Italia’daki topraklardan paylarına düşeni almayı bekliyorlardı. Sonuçta işler her iki tarafın da istediği gibi gitmemiş, çıkan sorunlar, Fulvia ve Lucius Antonius ile Octavianus’un başrolünde olduğu bir savaşın (İÖ 41 yılının Aralık ayından İÖ 40 yılının Şubat ayına kadar süren Perusia Savaşı’nın) başlamasına neden olmuştu.⁴⁵² Bu süreçte Octavianus’un teşvikiyle bir araya gelen kıdemli askerler, Fulvia ile Lucius Antonius’u, hatalarından ötürü suçlu bularak Octavianus’un tarafına geçmişlerdir (Cass. Dio XLVIII. 12. 3); ardından hem

⁴⁵¹ Cassius Dio’nun anlatısına göre, Octavianus, hem senatörleri hem kıdemli askerleri hem de toprak sahiplerini memnun etmeye çalışırken arada kalmıştır ve başına kötü şeyler geleceğinden endişe ederek Fulvia ve Lucius ile anlaşma yapmak istemiş, ancak bunu başaramayacağını anlayınca kıdemli askerlerle anlaşma yoluna gitmiştir (XLVIII. 10. 1-3).

⁴⁵² Fulvia’nın Perusia Savaşı’nda doğrudan yer aldığına dair elimizde herhangi bir belge bulunmamakla birlikte kaynaklardan, onun bu savaşın hazırlık aşamasında, başlamasında ve gidişatında rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Perusia’da bulunan savaşa ait bazı taşlar üzerinde Fulvia’nın adına rastlanmıştır, düşmanla alay etme amacını taşıyan bu yazılarda Fulvia’yı cinsel anlamda aşağılayan ve küfür içeren ifadeler yer almaktadır. Fulvia’nın askerlerce tanındığının ispatı olan bu taşlar, aynı zamanda onun Perusia Savaşı’ndaki rolünün önemli olduğunu da göstermektedir ki Lucius’un düşmanları, onunla ve askerleriyle alay etmek için Fulvia’nın adını kullanmışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Weir, 2007: 74-76.

Octavianus hem de Fulvia ile Lucius savaş hazırlıklarına başlayarak ordularını kurmuşlardır (XLVIII. 13. 1).

Fulvia Eskiçağ yazarları tarafından Perusia Savaşı'nın asıl nedeni olarak (*casus belli*) gösterilmiştir. Martialis, savaşa, Fulvia'nın, Antonius'u, Glaphyra⁴⁵³ adlı kadınla ilişkisinden ötürü kıskanmasının yol açtığını söylemiştir (XI. 20). Martialis de yapıtında, savaşın nedenini tamamen Fulvia'ya bağlayan, Caesar Augustus'un (Octavianus'un) ağzından çıktığını ileri sürdüğü bir epigrama yer vermiştir (XI. 20): Antonius ve Glaphyra'nın birlikte olduklarını öğrenen Fulvia, kocasını cezalandırmak için Octavianus'tan kendisiyle birlikte olmasını ister. Fulvia Octavianus'a “Ya benimle seviş ya da savaşalım (*aut futue, aut pugnemus*).” der ve bunun üzerine Octavianus savaşı başlatır. Aynı şekilde Appianus⁴⁵⁴ ve Plutarkhos⁴⁵⁵ da Perusia Savaşı'nın nedeni olarak Fulvia'nın kıskançlıklarını göstermişler, buna karşın Fulvia'yı kıskandıran kadının Kleopatra olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁵⁶ Appianus'un anlatısına göre, Fulvia başta Lucius Antonius'u uygunsuz bir zamanda savaşı başlatmakla suçlamıştı, ancak daha sonra, Manius'tan, Italia barış içindeyken Antonius'un Kleopatra'yla kalmaya devam edeceğini öğrenmesi üzerine, kadınca bir kıskançlıkla, Lucius'a savaş yapması konusunda destek vermişti (*civ. V. 3. 19*). Antonius da bundan ötürü her şey bittikten sonra, Manius'u, Fulvia'yı Kleopatra'ya karşı kıskırttığı için yaşanan kötü olayların sorumlusu olarak öldürtmüştü (*civ. V. 7. 66*). Plutarkhos'a göre, karakter olarak her işe burnunu sokan ve inatçı bir yapıya

⁴⁵³ Antonius, bir *hetaira* olan Glaphyra'ya duyduğu aşk uğruna Kappadokia Kralı X. Ariarathes'i İÖ 36 yılında tahtından indirerek katlettirmiştir ve Glaphyra'nın oğlu Arkhelaos'u Kappadokia Kralı olarak atamıştır; bk. Demir, 2012: 335-336.

⁴⁵⁴ App. *civ. V. 3. 19, 6. 59, 7. 62, 66*. Appianus, Fulvia'nın kıskançlığını savaşın nedenleri arasında sayarken bunun diğer nedenler kadar önemli olmadığını belirtmiştir (*civ. V. 2. 15-17*). Appianus, Octavianus'un ağzından, savaşın Manius, Fulvia ve Lucius tarafından başlatıldığını bildirmiştir (*civ. V. 7. 62*).

⁴⁵⁵ Plut. *Ant. 30. 4*.

⁴⁵⁶ Appianus, Antonius'un Kleopatra'nın kölesi haline geldiğini söylemiştir (*civ. IV. 38*).

sahip olan Fulvia (*φύσει μὲν οὖσαν πολυπράγμονα καὶ θρασειαν*), Italia’da bir iç karışıklık çıkararak Antonius’u Kleopatra’dan uzaklaştırabileceğini ummuştu (*Ant.* 30. 4). Cassius Dio da, Antonius ile Octavianus arasında yaşanan tüm anlaşmazlıkların sebebinin Fulvia olduğunu aktarmıştır (XLVIII. 28. 2-3). Livius da, Fulvia’nın, Octavianus’un ordusundaki bazı askerleri komutanlarına karşı kışkırttığını, Octavianus’un ise ayaklanmayı güçlkle bastırdığını, ardından Lucius Antonius’un, Fulvia’nın etkisiyle, Octavianus’a karşı savaş açtığını anlatmıştır (*per.* CXXV. 2). Fulvia’yı belinde kılıçla tasvir eden Florus da, onun, kocası Antonius’u kışkırttığını belirtmiştir (*epit.* II. 16. 2). Buna karşın, Appianus tarafından aktarılan konuşmasında Lucius, savaşın nedenlerinden bahsederken ne kardeşinin, ne Manius’un, ne Fulvia’nın, ne Philippi’de savaşanların koloni sorununun, ne varlıklarını yitiren çiftçilerin asıl neden olduğunu söyler (*civ.* V. 5. 43): Ona göre asıl neden Octavianus’un, askerleri kendisine karşı bilinçli olarak kışkırtarak aralarında anlaşmazlık çıkarmış olmasıydı. Bununla birlikte her şeye rağmen Lucius’un Fulvia’nın savaş nedeni olmadığını özellikle belirtmesi de Fulvia’nın işlere karıştığını ve savaşın olası nedenleri arasında görüldüğünü ispatlamaktadır.

Appianus, Philippi Savaşı sonrası askerlere değil, elinden toprakları alınan çiftçilere yardım sözü veren Lucius Antonius’un, Antonius ve Octavianus’un askerleri tarafından Antonius’un aleyhine çalışmakla suçlanması sonrasında, Fulvia’nın, Lucius’u anlaşmazlık çıkarması için kışkırttığını ve Octavianus başarıyı tek başına üstlenmesin diye Lucius’la birlikte Antonius’un çocuklarını da onun yanına yolladığını aktarmıştır (V. 3. 19). Yine Appianus, Fulvia’nın, savaş sırasında Lucius’u desteklemek için Ventidius, Asinius, Ateius ve Calenus’u seferber ettiğini, Lucius’a, Plancus’un önderlik ettiği takviye birlikler yolladığını ve Plancus’un

Octavianus'un lejyonlarından birini Roma yolunda dağıttığını, Asinius ile Ventidius'un, Fulvia ile Manius'un ricasıyla, Lucius'u kurtarmaya gittiklerini anlatmıştır (civ. V. 4. 33). Appianus ayrıca Fulvia'nın, çocukları için endişelendiğini söyleyerek Praeneste'ye kaçtığını ve burada Lepidus'la görüştüğünü, olan biten hakkında kocasını mektup yazarak bilgilendirdiğini aktarmıştır (civ. V. 3. 21).

Fulvia Perusia Savaşı süresince Praeneste'de kalır (Vell. II. 74. 3; App. civ. V. 3. 21, XLVIII. 10. 3). Cassius Dio, Fulvia'nın Praeneste'de kaldığı zamandan bahsederken ona *senatus* üyelerinin ve atlıların eşlik ettiğini, Fulvia'nın gerektiğinde onlara danıştığını, gerektiğinde ise emirler verdiğini aktarmıştır ve "Fulvia'yı kılıç kuşanmış halde, askerlere parolayı söylerken ve sık sık onlara hitap ederken ve her konuşmasında da Octavianus'a saldırırken gören biri niye şaşırırsın ki?" diye sormuştur (XLVIII. 10. 4).

Lucius Antonius, Octavianus'la olan mücadelesinde başta Roma'da üstünlük sağlar; fakat ordularıyla birlikte Roma'dan çıkıp Gallia'daki kuvvetlerle birleşmek üzere yol alırken engellerle karşılaşır ve yönünü Perusia'ya çevirir; burada önce Octavianus'un ordusunun, daha sonra da bizzat Octavianus'un kuşatması altına girerek yenilgiye uğrar (İÖ 40, 15 Mart); bununla birlikte Octavianus onu affederek Hispania'ya yollar (Cass. Dio XLVIII. 14. 1). Lucius'un Octavianus'a yenilmesinin ardından Fulvia çocuklarıyla birlikte, komutanların kendisini koruması için görevlendirdiği üç bin koruyucu atlı eşliğinde, Praeneste'den Dicaearchia'ya, oradan da Brundisium'a kaçır. Brundisium'da ise onu Makedonia'dan gelen beş savaş gemisi beklemektedir ve Fulvia bu gemilere bindirilerek, korkusundan ordusunu terk eden komutan Plancus eşliğinde denize açılır (App. civ. V. 6. 50) ve Brundisium'dan

da Athena'ya kaçar.⁴⁵⁷ Cassius Dio, Perugia Savaşı Octavianus'un galibiyetiyle sona erdiğinde Fulvia'nın çocuklarıyla birlikte kocasına kaçtığını bildirmiştir (XLVIII. 15. 1). Appianus'a göre (V. 6. 52-55), Antonius, Perugia'da yaşananları öğrendiğinde bunlardan kardeşini, Fulvia'yı ve Manius'u sorumlu tutmuştur. Lucius Antonius ise savaş sonrasında, Fulvia'yı monarşi yanlısı, kendisini ise monarşi karşıtı olarak sunduğu sözleriyle, Octavianus'u, her şeyden önce devleti düşündüğü konusunda ikna ederek kendisini affettirmeyi başarmıştır.

Plutarkhos'un anlatısına göre, Antonius Perugia Savaşı sırasında Kleopatra'yla birlikte Aleksandreia'de işi gücü olmayan genç âşıklar gibi boşa vakit geçirirken Roma'dan, karısı ile kardeşinin önce birbirleriyle anlaşmazlığa düştüğünü, ardından birlikte Octavianus'a karşı savaştıklarını, fakat savaşı kaybederek Italia dışına kaçtıklarını bildiren bir mektup alır (*Ant.* 30. 1-3). Bu mektup ve daha sonra Fulvia'dan gelen ağıt dolu diğer mektuplar üzerine Antonius Aleksandreia'dan ayrılarak Italia'ya doğru yola çıkar, Fulvia ise Antonius'u karşılamaya giderken hastalanır ve Sicyon'da ölür. Appianus ise, Antonius'un, Fulvia'yı, Sicyon'da hasta bir şekilde kaderine terk ederek Korkyra'dan Adriaticum'a geçtiğini, daha sonradan Fulvia'nın ölüm haberini aldığını ileri sürmüştür (*civ.* V. 6. 52-55). Appianus, Fulvia'nın, Antonius'un, kendisine yaptığı suçlamalar yüzünden üzülüp hasta düştüğünü ve onu hastayken terk eden, giderken bile yanına uğramayan Antonius'un kendisine duyduğu öfkeye dayanamayarak bile bile hastalığa teslim olduğunu, acı içinde hayata veda ettiğini aktarmıştır (*civ.* V. 6. 59, 7. 62). Kleopatra'ya duyduğu kıskançlık yüzünden korkunç bir savaşı başlatan, her işe müdahale etmekten zevk alan bu kadının ölümü, ondan kurtuldukları için her iki tarafın da (Antonius ve

⁴⁵⁷ Octavianus, Fulvia'nın, Plancus'un yanında zarar görmeden Italia'dan ayrılmasına izin vermiştir (Vell. II. 76. 2).

Octavianus) işine gelse de, Antonius, buna kendisinin sebep olduğunu düşünerek üzülmüştür. Cassius Dio, Fulvia'nın ölümünü Antonius ile Kleopatra arasındaki aşka bağlamış, ölümünün ardından Octavianus ile Antonius'un silah bırakıp uzlaştığını aktarmıştır (XLVIII. 28. 2-3); bunun nedeni ya o güne dek aralarında yaşanan tüm anlaşmazlıkların kaynağının Fulvia olmasıydı ya da her iki tarafın da, birbirinde uyandırdığı korkudan ötürü, Fulvia'nın ölümünü uzlaştırmak için bahane olarak kullanmasıydı. Plutarkhos'un anlatısına göre, Antonius Fulvia'nın ölümünü Octavianus'la uzlaştırmak için bir fırsat olarak kullanıp kendisine yöneltilen bütün suçları Fulvia'nın üzerine atmıştı ve onu Perusia Savaşı'nın tek sorumlusu olarak göstermişti (*Ant.* 30. 3-4).

Fulvia, Roma tarihinde artık kadınların doğrudan askeri ve siyasi işlere iştirak ve müdahale etmeye başladıklarını göstermektedir.

Plutarkhos'a göre Fulvia;

“Bu ne örgü örmeyi ne de evinin kadını olmayı düşünen bir kadındı, sıradan bir erkeği yönetecek de biri değildi, tersine birinci sınıf bir yönetici yönetmek ya da bir başkomutana emirler yağdırmak isterdi. Sonuç olarak, Kleopatra, kadınların buyruğu altına girmeyi Antonius'a öğrettiği için, Fulvia'ya çok şey borçluydu, çünkü Antonius Kleopatra'nın eline daha başlangıçta eğitilmiş ve kadınların buyruğuna tümüyle boyun eğecek şekilde yetiştirilmiş olarak geldi.” (Plut. *Ant.* 10. 3)⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 16.

II.5.7. Antonius ile Octavianus Arasında: Octavia

Cumhuriyet'in yıkılışının ve bu dönemde yaşanan iç savaşların belki de en yakın şahidi olan Octavia, güzelliği, zekâsı, soyluluğu, insaniyeti, merhameti, ahlaki ve geleneklere bağlılığı ile örnek bir hanımefendi (*matrona*) olarak Romalıların sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Octavia, adeta tüm yaşamını barışa adanmış, ancak yine de savaşın ortasında yer almaktan kurtulamamış, iç savaşa neden olmaktan ya da daha büyük olasılıkla engel olamamaktan ötürü büyük ıstırap yaşamıştır.

Gaius Octavius ile Atia'nın ⁴⁵⁹ kızı Octavia, ⁴⁶⁰ ilk Roma İmparatoru Octavianus Augustus'un kız kardeşi, Actium Savaşı'na kadar Roma'nın en güçlü ikinci kişisi olan Marcus Antonius'un ise Fulvia'dan sonraki dördüncü eşidir. Plutarkhos, "hayranlık uyandıran bir kadın"⁴⁶¹ olarak betimlediği (Plut. *Ant.* 31. 1-2) Octavia'ya, ağabeyi Octavianus'un büyük bir sevgi ve saygı beslediğini aktarmıştır. Cassius Dio da, Octavianus'un, İÖ 35 yılında, Roma'yı genişletmek üzere arka arkaya aldığı başarıların ardından Roma'ya döndüğünde zafer töreni yapmak yerine, kız kardeşi Octavia ile karısı Livia için özel bir karar çıkarttırarak onlara vasiye bağlı olmadan kendi servetlerini idare etme hakkı ve *tribunus plebis*'lere mahsus olan güvence ve dokunulmazlık hakkı tanımış olduğunu aktarmıştır (XLIX. 38. 1).

Octavia ilk evliliğini Gaius Claudius Marcellus⁴⁶² ile yapmıştır ve ondan iki kızı, bir oğlu olmuştur (Plut. *Ant.* 87. 2);⁴⁶³ ancak üçüncü çocuğuna hamile olduğu

⁴⁵⁹ Atia, Gaius Iulius Caesar'ın kız kardeşi Iulia'nın kızı idi (Suet. *Iul.* 27, *Aug.* 4). Atia, Octavianus'un *consul* olduğu İÖ 43 yılında yaşamını yitirmiştir (Suet. *Aug.* 61).

⁴⁶⁰ Octavia'nın babası Gaius Octavius, Atia'dan önce Ancharia adında bir kadınla evlilik yapmıştır ve bu evlilikten de bir kızı olmuştur (Suet. *Aug.* 4). Octavius'un kızlarının birbirinden ayırt edilebilmesi amacıyla ilk kızına Octavia Maior, Atia'dan olan ikinci kızına ise Octavia Minor denilmektedir. Plutarkhos, Antonius'un evlendiği kadını, Octavius'un Ancharia'dan olan kızı olarak tanıtırken (*Ant.* 31) büyük olasılıkla yanılmıştı, zira diğer tüm kaynaklardan, bu kişinin, Octavianus'un öz kardeşi Octavia Minor olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁶¹ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 35.

⁴⁶² İÖ 50 yılında *consul* olarak görev yapmıştır.

sırada Marcellus'un ölmesi üzerine dul kalmıştır (Cass. Dio XLVIII. 31. 3). Aynı dönemde (Perusia Savaşı sonrası, İÖ 40) Antonius'un, Octavianus ile arasındaki anlaşmazlıkların kaynağı olarak gösterilen eşi Fulvia'nın ölmesi, Octavia ve Antonius'u birbirleri için uygun eş adayı yapmıştır. Tüm Roma halkı ve askerleri, Octavianus'un, kız kardeşini, Antonius ile evlendirmesinden yana tavır sergilemiş ve bu evlilik, Antonius ile Octavianus arasındaki uzlaşmanın sembolü olarak “*senatus* kararı ile” gerçekleşmiştir (Plut. *Ant.* 31; App. *civ.* V. 64; Cass. Dio XLVIII. 31. 3). Zira Octavia'nın kocasının ölümünün üzerinden yeniden evlenebilmesi için gerekli olan on aylık yasal süre⁴⁶⁴ henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, *senatus* tarafından yeni bir karar çıkarılarak yasa esnetilmiştir ve bu evliliğin bir an önce gerçekleşmesi sağlanmıştır (Plut. *Ant.* 31). Plutarkhos'un anlatısına göre, Roma halkı bu evliliğe büyük umutlar bağlamış, bu evliliğin Roma'da birlik ve beraberliği sağlayacağına inanmıştı:

“Herkes bu evliliğin gerçekleşmesine çalışıyordu. Çünkü o kadar büyük güzelliğinin yanı sıra, akıllı ve saygıdeğer biri olan Octavia'nın, Antonius'la evlenmesi ve onun tarafından sevilmesi üzerine -böyle bir kadın için bu şeyin gerçekleşmesi doğal görünüyordu-, onları bütün sorunlarından kurtaracağını, birlik ve bütünlüğe kavuşturacağını umuyorlardı.” (Plut. *Ant.* 31)⁴⁶⁵

Başlangıçta Octavia ile Antonius arasındaki evlilik, politik amaçla kurulmuş olmasına rağmen uyumlu bir evlilik olarak sürmekteydi: Octavia'nın Antonius'tan bir kızı olmuştu (Plut. *Ant.* 33). Antonius, Octavianus ve Sextus Pompeius arasında imzalanan Misenum Antlaşması'nın ardından (İÖ 39), Partlara karşı savaşılmaya

⁴⁶³ Suetonius, Caesar'ın, Octavia'yı, Marcellus ile evli olduğu dönemde, Pompeius ile evlendirmeye teşebbüs ettiğini aktarmıştır (*Iul.* 27). Pompeius ile evli olan kızı Iulia'nın ölümünün ardından, aralarında yeni bir akrabalık bağı kurmak isteyen Caesar'ın bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

⁴⁶⁴ Roma Hukukunda, boşanan veya kocasının ölümü ile dul kalan kadının, yeniden evlenebilmek için on aylık iddet süresinin dolmasını beklemesi gerekirdi; matem süresinin dolmasını beklemeden evlenen kadın *infamis* sayılırdı. Roma Hukukunda matem ve iddet süreleri üzerine bk. Emiroğlu, 2003: 88-90.

⁴⁶⁵ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 35.

hazırlanan ve Athena'ya doğru yola çıkan Antonius'a Octavia da eşlik etmişti ve burada kış boyu birlikte Hellenlerin eğlence dünyasına girerek neşe ve aşk dolu vakit geçirmişlerdi (App. civ. V. 76; Plut. Ant. 33).

Octavia, hayatı boyunca hep uzlaşmacı ve uzlaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Cassius Dio, İÖ 43 yılında, Octavia'nın, *proscriptio*'ların uygulanması sırasında kocasını kurtarmak isteyen Tanusia adlı bir kadının, kardeşi Octavianus'a ulaşmasını sağlayarak ona yardım ettiğini anlatmıştır (Cass. Dio XLVII. 7. 4-5). Octavia, İÖ 42 yılında, *triumvir*'lerin çıkardıkları vergi yasasına itiraz eden kadınlara da yardım eli uzatmıştır (App. civ. 32). Octavia, Antonius'la evli kaldığı dönemde de, evliliğinin kendisine yüklediği role ve sorumluluğa uygun şekilde, barışçıl tutumunu sürdürmüştür ve dönemin iki büyük lideri, erkek kardeşi Octavianus ile kocası Antonius arasındaki ilişkiyi dengede tutmak istemiştir. Nitekim Octavia'nın adı, İÖ 38 yılında, Octavianus ile Antonius askeri birlikler üzerine anlaşmazlığa düştüklerinde tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Octavia, ağabeyi ile kocası arasında arabuluculuk yaparak yanlış anlaşılmanın giderilmesine yardımcı olmuştur ve bu sayede Tarentum'da bir araya gelen iki komutan arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır (Plut. Ant. 35; App. civ. V. 93-94; Cass. Dio XLVIII. 54. 3).⁴⁶⁶ Plutarkhos ve Appianus'tan Tarentum'da da Octavia'nın Antonius'a eşlik ettiğini, Octavia'nın burada ağabeyi ile karşılıklı görüşüğünü öğreniyoruz (Plut. Ant. 35; App. civ. V. 94). Plutarkhos, bu sırada tekrar hamile olan Octavia'nın, kardeşine söylediği şu sözler ile onun, Antonius ile görüşmeye barışçıl bir hava içerisinde gitmesini sağladığını aktarmıştır:

⁴⁶⁶ Octavia'nın Tarentum Antlaşması'nın imzalanmasındaki rolü üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Singer, 1947: 173-178.

“... Düşüncesizce alınan kararlar üstün gelip de aranızda savaş çıkarsa, kimin olduğu belli değil, ama ikinizden birinin öbürünü yeneceği, diğerinin de yenileceği kesindir. Fakat zafer kimin olursa olsun, her iki durumda çile çekenin ben olacağımdan eminim.” (*Ant.* 35)⁴⁶⁷

Octavia, Tarentum’da imzalanan barış anlaşmasının maddelerine de müdahale etmiştir. Şöyle ki Octavia, yapılan anlaşmaya ek olarak, kocası Antonius’un Octavianus’a yirmi hafif gemi, Octavianus’un ise kocasına bin yaya vermesini sağlar (*Plut. Ant.* 35; *App. civ.* V. 95).

Appianus’un anlatısına göre, Tarentum Anlaşması’nın ardından, Antonius, karısı Octavia’yı ve ondan olan kızını Octavianus’a emanet ederek Partlara karşı savaşmak üzere Doğu’ya gider (*civ.* V. 95). Cassius Dio ise, bu yolculukta Octavia’nın Antonius’a Korkyra’ya kadar eşlik ettiğini, ancak daha sonra, Antonius’un, Partlara karşı savaşırken onu tehlikeye atmak istemediğini ileri sürerek onu Italia’ya geri yolladığını aktarmıştır (XLVIII. 54. 5). Plutarkhos da, Antonius’un Doğu’ya giderken Octavia’yı, kızlarını ve Fulvia’dan olan oğullarını Octavianus’un sorumluluğuna bıraktığını bildirmiştir (*Ant.* 35).

Antonius’un tek başına Doğu’ya (Syria) gitmesiyle, onun, Fulvia ile evliyken başlayan ve Octavia ile evlendikten sonra ara verdiği Kleopatra aşkı yeniden alevlenmiş ve bu andan itibaren Antonius, kaderini belirleyecek olan Kleopatra’nın aşkının esiri haline gelmiştir (*Plut. Ant.* 36). Romalılar Antonius’un davranışlarından, Kleopatra’ya krallıklar armağan etmesinden, Kleopatra’dan doğan ikizlerini kendi çocukları olarak tanıdığını bildirmesinden ötürü büyük hoşnutsuzluk ve utanç duyarlar (*Plut. Ant.* 36). Octavia ise bu dönemde her şeye rağmen Antonius’a destek olmayı sürdürmüştür: İÖ 35 yılında, Octavia, ağabeyinden, Antonius için temin ettiği askerlerle ve çok sayıda kıymetli armağanla birlikte Antonius’un yanına gitmek

⁴⁶⁷ Çeviri için bk. Özkatürk, 1992: 39.

üzere gemiye biner; ancak bunu öğrenen Antonius, Athena'ya varmış olan karısına mektup yollayarak çeşitli bahaneler ileri sürüp geri dönmesini emreder, Octavia Antonius'un niyetini anlamasına rağmen yanında getirdiği armağanları Antonius'a yolladıktan sonra Roma'ya geri döner (Plut. *Ant.* 53; App. *civ.* V. 138; Cass. Dio XLIX. 33. 3-4).⁴⁶⁸

Plutarkhos'un anlatısına göre, Octavianus'un, kız kardeşine, Antonius'un yanına gitmesi konusunda izin vermiş olmasının nedeni, kardeşinin Antonius tarafından kötü ve saygısızca muamele görmesinin kendisi için savaş bahanesi olacağını düşünmesidir (Plut. *Ant.* 53). Ancak Octavia böyle bir şeye neden olmamak için elinden geleni yapar. Zira Octavia, onuru kırılmış biçimde Athena'dan döndüğünde Octavianus ona, Antonius'un Roma'daki evini terk etmesini, tek başına ayrı bir evde oturmasını söyler. Octavia ise “dünyanın en büyük iki komutanından birinin bir kadına tutkusu, ötekini ise bir kadına yapılan haksızlığa duyduğu kızgınlık nedeniyle, Roma halkını iç savaşa sürüklemiş olduğundan söz edilmesine fırsat vermek”⁴⁶⁹ istemediği için bu teklifi reddeder ve bu süreç içerisinde hem kocasının evinde oturmaya devam eder, hem kendi çocuklarının yanında Antonius'un Fulvia'dan olan çocuklarına bakar hem de Antonius'un görev nedeni ile Roma'ya gelen dostlarını evinde ağırlar ve onlarla kardeşi Octavianus arasında

⁴⁶⁸ Plutarkhos'un anlatısına göre, Antonius'un Octavia'yı geri çevirmesinde olasılıkla Kleopatra'nın etkisi vardır. Nitekim Octavia'nın gücü, saygınlığı karşısında hep korku ve kıskançlık duyan, bu yüzden Antonius'un bir an olsun yanından ayrılmayan Kleopatra (Plut. *Ant.* 53, 56, 57, 59), eğer karşılaşırlarsa Octavia'nın Antonius'u etkileyeceğini ve onun üzerinde egemenlik kuracağını bildiği için, onları hep uzak tutmaya çalışır; özellikle de Octavia'nın İÖ 35 yılında Antonius'a destek olmak üzere yola çıktığını öğrendiğinde Antonius'u kendisine daha da fazla bağlamak için elinden gelen her şeyi yapar, Antonius'u, çeşitli yollarla, Octavia'nın onunla siyasi amaçlarla evlendiğine, kendisinin ise onu delicesine sevdiğine inandırmaya, kendisine acındırmaya çalışır (Plut. *Ant.* 53). Plutarkhos, Kleopatra'nın, İÖ 32 yılında Antonius ile Octavianus arasındaki İç Savaş sırasında da, Octavia'nın arabuluculuk yapıp savaşı durdurmasından korktuğu için, çeşitli önlemler aldığını (*Ant.* 56), Athena'ya gittiklerinde burada Octavia'ya duyulan saygıyı ve sevgiyi kıskanarak kıymetli armağanlarla Athenalıların sevgisini kazanmaya çalıştığını (*Ant.* 57) aktarmıştır.

⁴⁶⁹ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 56.

arabuluculuk yaparak onların isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaya çalışır (Plut. *Ant.* 54). Octavia'nın bu merhametli ve insancıl tutumu, Antonius'un, ona yaptığı kötülükler sebebiyle, iyice gözden düşmesine, Romalıların Antonius'tan nefret etmesine neden olmuştur (Plut. *Ant.* 54). Zira Kleopatra'nın etkisi altında olan Antonius, Octavia'nın tüm iyiliklerine rağmen İÖ 32 yılında adamlarını Roma'ya yollayarak onu evinden çıkarttırır. Plutarkhos bu olaydan Antonius'un kaderini çizen, onu ölüme götüren şeyin kaynağı olarak bahsetmiştir:

“Antonius aynı anda iki kadını kendine eş yaptı, böylece hiçbir Romalının hiçbir zaman cesaret edemediği bir şeyi yaptı; sonra ise yasaya aykırı olarak birlikte yaşamakta olduğu yabancıyı hoşnut etmek için, yasal olarak evlendiği ve bir Roma yurttaşı olan karısını evinden kovdu. Bundan dolayı ... Antonius'un başına gelen kötülüklerin en büyüğü evlilikten geldi.” (*comp. Demetr. Ant.* 4)⁴⁷⁰

Octavia, evden ayrılırken kendi çocuklarının yanında Antonius'un Fulvia'dan olan küçük oğlu Iullus Antonius'u da beraberinde götürmüştür (Plut. *Ant.* 57). Bununla birlikte Antonius ile Octavianus arasında İç Savaşın başladığı bu dönemde Octavia, savaş nedeni olarak görülmekten ötürü büyük ıstırap yaşamıştır; Plutarkhos, Romalıların bu süreçte Octavia'dan çok Antonius'a acıdıklarını, çünkü Kleopatra'yı ne güzellik ne gençlik bakımından Octavia'dan üstün gördüklerini aktarmıştır (*Ant.* 57). Nitekim Kleopatra'ya duyduğu aşk Antonius'u ölüme götürürken Octavianus'u imparator yapar; bununla birlikte Octavia ise bir kadın, bir anne olarak hayatın kendisine biçtiği rollere uygun biçimde yaşamına devam eder: Çocuklarının geleceğini iyi bir biçimde planlamaya gayret eder. Üstelik Antonius'un ve Kleopatra'nın ölümlerinin ardından Octavia, kendi çocuklarının ve Antonius'un Fulvia'dan olan oğlu Iullus Antonius'un yanı sıra Kleopatra'nın çocuklarının da

⁴⁷⁰ Çeviri için bk. Özaktürk, M., 1992: 86.

sorumluluğunu üstlenir, onları evlatlık alarak kendi çocuklarıyla birlikte yetiştirir ve her bir çocuğunun iyi evlilikler yapması için elinden geleni yapar (Plut. *Ant.* 87): Antonius ile Kleopatra'nın kızını Mauritania Kralı II. Iuba ile evlendirir. Octavia'nın Marcellus'tan iki kızı ve Marcellus adında bir oğlu vardır. Octavianus, Marcellus'u evlat edinir ve onu kendi kızı Iulia ile evlendirir, Octavia'nın kızı Marcella'yı da Marcus Vispanius Agrippa ile evlendirir. Fakat Marcellus'un kısa bir süre sonra ölmesi üzerine, Octavia, hem Octavianus'u hem Agrippa'yı, Agrippa'nın kendi kızı Marcella'yı boşayıp Iulia ile evlenmesi konusunda ikna eder, dul kalan kızını ise Fulvia ile Antonius'un oğlu genç Antonius ile evlendirir.⁴⁷¹ Octavia'nın Antonius'tan ise iki kızı olmuştur (Plut. *Ant.* 33, 35, 87). Bu kızlardan biri Lucius Domitius Ahenobarbus⁴⁷² ile, diğeri ise Livia Drusilla'nın oğlu, Octavianus'un üvey oğlu Nero Claudius Drusus ile evlenir.

Dolayısıyla çocuklarının iyi evlilikler yaptığını gören bir anne olarak Octavia'nın, her şeye rağmen huzurlu bir şekilde ölmüş olduğunu düşünebiliriz. Bununla birlikte tek oğlu Marcellus'un genç yaşta ölümüne şahit olmak onu oldukça üzmüş olmalıdır.⁴⁷³ Octavia, yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen, kocası ile kardeşi arasında verdiği mücadelenin boşa gitmiş olmasına rağmen, yine de hep iyimser bir tavır sergilemiş, üzerine düşen sorumlulukları her koşulda yerine getirmiştir, bu

⁴⁷¹ Suetonius ve Cassius Dio, Agrippa'nın, karısını boşayıp Iulia ile evlenmesinden Octavianus'un fikri olarak bahsetmişlerdir (Suet. *Aug.* 63. 1; Cassius Dio, *LIV.* 6. 5). Cassius Dio, Octavianus'un bu evliliği, kendisi Roma dışındayken kentte güvenebileceği birine ihtiyaç duyduğu, bunun için en uygun kişi olarak Agrippa'yı gördüğü ve Agrippa ile arasındaki bağı güçlendirmek istediği için düzenlediğini aktarır (*LIV.* 6. 4-5).

⁴⁷² İÖ 16 yılı *consul*'ü.

⁴⁷³ Marcellus, *aedilis* olarak görev yaptığı İÖ 23 yılında hastalanarak yaşamını yitirmiştir (Plut. *Marc.* 30. 6; Vell. *II.* 93; Cass. Dio *LIII.* 30. 4-5). Plutarkhos, Marcellus'un ölümünün ardından, Octavia tarafından onun anısına adını taşıyan bir kütüphane, Octavianus tarafından da bir tiyatro adanmış olduğundan bahsetmiştir (Plut. *Marc.* 30. 6). Cassius Dio da ölümünden sonra Marcellus'un Octavianus tarafından onurlandırıldığından bahsetmiş (*LIII.* 30. 4-5), ayrıca Octavianus'un ardılı olarak görülen Marcellus'un ölümü ile ilgili olarak Octavianus'un karısı Livia'dan şüphelenildiğini bildirmiştir (*LIII.* 33. 4).

yüzden de Roma halkının sevgisini kazanmıştır. Nitekim Octavia öldüğünde (İÖ 11) Roma’da genel yas ilan edilir ve *senatus* üyeleri kıyafet değiştirirler; Octavianus’un emri ile Octavia’nın bedeni törenle Iulius Tapınağına gömülür; burada Octavianus Augustus ve Nero Claudius Drusus, Octavia için cenaze konuşması yaparlar ve damatları tarafından bedeni mezarına taşınır (Cass. Dio LIV. 35. 4-5). Suetonius, Octavia öldüğünde Octavianus’un elli dört yaşında olduğunu yazmıştır ve hayatta oldukları sürece kendisini adadığı annesi ve kız kardeşine ölümlerinin ardından da en büyük onurları verdiğini aktarmıştır (*Aug.* 61). Ayrıca Octavianus’un inşa ettirmiş ve Octavia’nın ölümünden sonra onun adını vermiş olduğu bir revaktan (*porticus Octaviae*)⁴⁷⁴ bahsedilmektedir. Octavianus, “çok değer verdiği kız kardeşi Octavia’yı (*Octavia soror carissima*)” kaybetmek karşısında büyük üzüntü duymuş olmalıdır.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Suet. *Aug.* 29; *gramm.* 21. Cassius Dio, Octavianus’un Dalmatyalılara karşı elde ettiği zaferden sonra buradan kazandığı ganimetlerle, Octavia’nın ölümünden sonra onun adını verdiği revaklar ve kütüphaneler inşa ettirdiğini aktarır (XLIX. 43. 8). Cassius Dio, ayrıca *senatus*’un toplandığı *curia Octaviae* adında bir yerden de bahseder (LV. 8. 1). Augustus da, inşa ettirdiği binalar arasında, Circus Flaminius’ta yaptırdığı ve kız kardeşi Octavia’nın adını verdiği bu revağı saymıştır (*R. Gest. Div. Aug.* IV. 19). Ovidius ise, Octavia’nın, ölen oğlu Marcellus için inşa ettirdiği bir yapıdan söz eder (*ars* I. 69-70). Plinius da, Gracchus’ların annesi Cornelia’ya ait bir anıtın bulunduğunu belirttiği bu yerden Octavia yapıları (*Octaviae opera*) olarak bahseder (*nat.* XXXIV. 14. 31, XXXV. 40. 139, XXXVI. 4. 15) ve burada çeşitli sanat eserlerinin bulunduğunu bildirir (XXXV. 37. 114, 40. 139, XXXVI. 4. 15, 22, 24, 28, 34, 35). Velleius Paterculus ise, bu revağı Metellus Macedonicus’un iki tapınak olarak inşa ettirdiğini, daha sonra Metellus Revağı’nın yerini Octavia Revağı’nın aldığını ileri sürer (I. 11). Roma’daki Sant’Angelo in Pesheria adı ile hizmet veren kilise, Octavia Revağı’nın kalıntılarının bulunduğu yere inşa edilmiştir. Octavia Revağı (*porticus Octaviae*) üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Richardson, 1976: 57-64.

⁴⁷⁵ Seneca, yapıtında, İmparator Claudius’un yazıcısı Polybius’u, erkek kardeşinin ölümünden ötürü teselli ederken tarihte ölümün birbirinden ayırdığı kardeşlerden örnekler verir ve böyle bir ölüm acısını yaşayan kişiler arasında çok değer verdiği kız kardeşi Octavia’yı yitiren İmparator Augustus’u (Octavianus’u) sayar (*dial.* XI. 15. 3).

SONUÇ

Roma'nın geleneksel anlatımında kuruluş tarihi olarak kabul edilen İÖ 753 yılından Cumhuriyet'in son yıllarına kadar Roma'daki kadınların yaşamlarını, tarihsel bir bölümlene içerisinde incelediğimiz çalışmamızda, Roma toplumundaki kadın algısını, kadının niteliklerini ve kadınların erkekler tarafından oluşturulan ideal imgeye ne ölçüde uyduklarını ya da bunu ne ölçüde kendi istekleri doğrultunda şekillendirdiklerini izleyebildik.

Romalı erkeklerin zihnindeki ideal kadın imgesinin Roma'nın kurulduğu ve krallar tarafından yönetildiği yıllara ait olduğunu ve bu imgenin Cumhuriyet'in ortalarından itibaren bazen bir kadını takdir etmek (*laudare*), bazen eski ahlak anlayışını (*mos antiquus*) hatırlatmak (*reminisci*), bazen de örnek göstermek (*exemplum dare*) amacıyla, Klasik Dönem yazarları tarafından vurgulandığını, hatırlatıldığını, yinelendiğini görüyoruz. Krallık Dönemi'ne ait hikâyeler bize, erkek bakış açısı ile, hem kadın doğası (*ingenium mulierum*) hem de kadın ahlakı (*virtus mulierum*) üzerine bilgiler vermektedir:

Romalı erkekler, kadınların doğasında, onları kendilerine bağlı ve de bağımlı kılacak nitelikler görmüşlerdi. Kadın doğası gereği (*ad muliebre ingenium*) ürkek (*pavida*), korkak (*timida*), değişken (*levis*), ölçsüz (*impotens*), güçsüz (*infirmis*), dayanıksız (*impar*) ve zayıf (*imbecilla*) idi. Bundan ötürü de onu koruyacak ya da önemli kararlar alırken yanında bulunacak bir vasiye (*tutor*) ihtiyacı vardı ve kadının tek başına erkeklerden oluşan bir kalabalığın içerisinde bulunması hoş karşılanmazdı. Kadınların kişiliklerini, ailelerini, vatanını tehdit eden zorluklar karşısında zaman zaman korkusuzca (*interrite*) ve cesurca (*audax*) hareket etmeleri ise, erkeğe özgü bir davranış (*virilis*) olarak görülmüştü ve böyle kadınlar erkekler kadar yürekli olmakla

övülmüşlerdi. Ancak cesaret (*audacia*) kimi zaman hırs (*avaritia*), tutku (*cupiditas*), küstahlık (*temeritas*) ya da kıskançlık (*invidia*) ile birleştiğinde istenmeyen durumlar ortaya çıkabilirdi. Bu duyguların kadın üzerinde zihnen, bedenen ve ruhen tahribat oluşturacağına inanılıyordu ve bu duygulara kapılan bir kadın, aklını yitirmiş (*amens*), ahlaksız (*impudica*) ve zalim (*ferox*) olarak niteleniyordu. Dolayısıyla, kadın, onu yöneten duyguların etkisi ile, bir ulusu kurtarabilir ya da aksine felakete sürükleyebilirdi; onun bu denli etkili olmasını sağlayan gücü ise, gözyaşlarında (*lacrimae*), yakarışlarında (*preces*) ve sözlerinde (*verba*) idi. Gözyaşları ve yakarışlar genel olarak kadın doğasına özgü araçlardı, Romalı kadınlar zaman zaman erkekleri kendi istedikleri bir şeye ikna etmek için ağlayıp yakarmışlar, onlar üzerinde acıma duygusu (*pathos*) uyandırarak etkili olmuşlardır. Söz söylemeyi, yani güzel konuşmayı bilen bir kadın ise, bu yeteneği sayesinde, hemcinslerine öncülük (*dux*) etmiş, Roma’da hoş karşılanmayan bir durum olmasına rağmen, erkeklerin önünde tüm kadınlar adına düşüncelerini dile getirebilmiştir. Bundan ötürü, kadının, bu özellikleri ile, erkek kadar güçlü ve etkili (*par illis vigor*) olduğunun ya da olabileceğinin farkında olan Romalı erkekler, onları olumsuz duygu ve davranışlardan uzak tutacak bazı ahlaki değerlerin vurgulanmasını, hatırlatılmasını, yinelenmesini uygun görmüşlerdi.

Romalı erkeklerin, kadınlardan beklediği ahlaki değerler arasında (*virtutes mulierum*) en başta *pietas*’ın (vatanseverlik) geldiğini görüyoruz. Sadakatin ve bağlılığın yanı sıra ödev duygusunu da içinde barındıran ve Roma ahlakının esası olan bu mühim değer, maddi ve manevi manada Roma’nın oluşum, gelişim, genişleme sürecinin sağlam temeller üzerinde gerçekleşebilmesini sağlamıştı ki bunda erkeklerin olduğu kadar kadınların da payı önemli idi. Krallık Dönemi

anlatılarında, *pietas* ruhunu taşıyan ve bu doğrultuda davranış sergileyen kadınların Roma'ya barış (*pax*), ittifak (*foedus*) ve uzlaşma (*concordia*) getirdikleri anlatılmıştır. Roma'nın içine düştüğü sıkıntılı koşullarda, erkeklerin silahları kenti korumaya yetmediğinde, kadının önder (*dux*) gibi hareket ederek Roma'yı felaketten kurtardığına inanılıyordu. Dolayısıyla Romalılar doğuş ve büyüme için gerekli olan şeyin *pietas* olduğunu anlamışlardır, vatanseverlik ruhuna sahip kadınlarının, yine aynı aidiyet ve sadakat duygusuna sahip evlatlar doğurmalarını, yetiştirmelerini istemişlerdir. Ancak kurulan sağlam temellerin sağlam şekilde yükselebilmesi için vatana karşı beslenen aidiyet, bağlılık ve ödev duygularının (*pietas contra patriam*) aile içerisinde de desteklenmesi gerekiyordu; nitekim bu bağlılık doğal olarak farklı türde bağlılıkları doğuruyordu: Vatansever bir kadın ailesine de aynı sadakat duygusunu (*pietas contra familiam*) taşıyordu. Nitekim aile (*familia*) içerisindeki bütünlük ve düzen, vatan için istenen bütünlüğün ve düzenin korunması için gerekli, hatta esas idi. Bu konuda asli görev de anneye, yani *mater familias*'a düşüyordu. İdeal bir anne (*optima mater*) vatanına (*patria*), babasına (*pater*), kocasına (*coniunx*) bağlı (*fidelis*) olmalıydı ve evlatlarını da her şeyden üstün olan bu bağlılık duygusunu onlara aşilayarak özveriyle (*indulgentia*), özenle ve titizlikle (*diligentia*) yetiştirmeliydi. Evine bakmak ve kendisini çocuklarına adanmak (*tueri domum et inservire liberis*) bir anne için en büyük övünç kaynağı (*praecipua laus*) idi. Bu ideal, kadının bütün ahlaki nitelikleri üzerinde toplamaları beklentisini doğuruyordu; nitekim ancak dürüst (*proba*), onurlu (*honesta*), saf (*casta*), iffetli (*pudica*) bir kadın bu ideali ve bu ideale uygun davranış biçimini sergileyebilirdi. Bundan ötürüdür ki Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar *matrona pudica*'dan ölene dek tek bir erkeğin karısı, yani *univira* olması beklenmişti. Kadının iffeti (*pudicitia*) ve özgürlüğü

(*liberalitas*) vatanın onuru ve özgürlüğü ile eş değer tutulmuştu. Romalılar için bir kadının en değerli süsü (*decus muliebris*) iffeti (*pudicitia*) idi; bu düşünce uyarınca aynı zamanda kadından hem görünüm (*facies*) hem davranış (*factum*) bakımından ölçülü (*modestia*) olması bekleniyordu. Romalı ideal bir hanımefendi (*matrona*), akıllı (*sapiens*), ihtiyatlı (*prudens*), titiz (*diligens*) ve nazik (*benigna*), hatta bilgili (*docta*) olmalıydı, ancak bu özelliklerinin tümü onu *optima filia*, *optima uxor*, *optima mater* olmasını sağlayacak ya da olmasına yarayacak ölçüde gerekiyordu. Çocuklarını iyi bir yurttaş olarak yetiştirmesini sağlayacak bilgiye, eşini ve misafirlerini ağırlamasını sağlayacak nezakete sahip olması övgüye değer (*laude digna*) bulunmuştu.

Romalıların, iyiyi ve kötüyü birbirinden keskin çizgilerle ayırarak tasvir ettikleri bu ideal kadın imgesi (*optima matrona*), Roma'nın küçük bir kent devleti olarak kurulduğu ve komşu halklara karşı savunma savaşları yapmakta olduğu, vatanseverlik duygusunun ağır bastığı yıllara ait bir imgedir ve Cato'nun belirttiği gibi, atalarının (*maiores*) kadınlara yüklediği tüm o ilkeler (*omnia muliebria iura*), kadınların serbestliğini (*licentia*) kısıtlamaya ve onları babalarına, erkek kardeşlerine, eşlerine bağımlı kılmaya yönelik (*in manu esse parentium, fratrum, virorum*) idi. Bununla birlikte İÖ III. yüzyılın ortalarından itibaren, Roma'nın uyguladığı yayılma politikasının getirisi olarak, kentin ekonomik, politik ve sosyal çehresi değişmeye başlamıştır, böylece her ne kadar eskiye karşı daima özlem duyan gelenekçi bir kesim varlığını ve savaşını her zaman sürdürse de, kişilerin yaşayışı, düşünce biçimi ve ahlak anlayışı da başkalaşmıştır. Kadınlar açısından ele alırsak bu başkalaşmanın ilk nedeni, bu süreçte yaşanan savaşlar esnasında kadınların kentte beklemek durumunda kalmış olmaları ve bu sırada yasa ile üzerlerinde maddi manevi

baskı kurulmuş olmasıdır. Roma'nın Akdeniz'de genişleme sürecinde kadınlar Roma'da yaşamlarını katı ilkeler (*iura duritia*) çerçevesinde sürdürmek zorunda kalmışlardır. Kadınlardan, Roma'ya barışın ve huzurun (*pax et tranquillitas*) gelebilmesi için cömertçe (*munificentia*) yardımda bulunmaları, her türlü lüks harcamadan ve savurganlıktan (*luxuria*) uzak durmaları, her şeyden önemlisi de, kadın doğasına aykırı olarak, ağlamadan, yas tutmadan sessizce (*tacere*) evlerinde oturmaları, kocalarından, oğullarından, erkek akrabalarından haber beklemeleri istenmiştir. Üstelik kadınların sergiledikleri ahlaki tutum ve davranışların, soyut anlamda, savaşın gidişatında etkili olacağını düşünmüşlerdir, bozguna uğradıklarında bunu kadınların iffetsizliğine (*impudicitia*), galip geldiklerinde ise kadınların erdemine (*pudicitia, castitas*) bağlamışlardır. Dolayısıyla savaş esnasında kentte kalmalarına rağmen kadınlar savaşın etkilerine maruz kalmışlardır. Elbette savaşların sonuçlarından da en az erkekler kadar etkilenmişler, barış ve huzurun meyvelerinden (*pacis et tranquillitatis publicae fructus*) kadınlar da faydalanmak istemişlerdir.

Roma'nın tüm Akdeniz'i hâkimiyeti altına alması, bir kent devleti olarak kurulan Roma'nın, artık bir dünya imparatorluğu haline gelmesi, beş-altı yüzyıl içerisinde gerçekleşen bu süreç, kadınların dünyasında da birçok değişikliğe yol açmıştır. Yıllar süren savaşların neticesinde erkek akrabalarını yitiren kadınların bağımsızlaşmaları ve miras yolu ile mal sahibi olmaları; fethedilen topraklardan getirilen zenginliklerin kadınları cezbetmesi ve kadınlarda lüks tutkusunun öne çıkması; kadınların ve erkeklerin birlikte katıldıkları yabancı kültürlerin yaygınlaşması; kadınlara yönelik olarak, yasalar aracılığı ile, hem onları denetim altında tutabilmek hem de onlardan yarar sağlayabilmek adına, maddi manevi yaptırımların uygulanması, kadınların bir sonraki süreç içerisinde, kendilerine yönelik baskılara

direnç göstermelerinin yanı sıra şahsi hakları için mücadele etmeleri sonucunu doğurmuştur. Roma'nın, kendi ilkeleri ile yabancı kültürler arasında bocaladığı, toplumun ahlaki bir kriz içerisinde bulunduğu bu yüzyılda, vatanseverlik ruhu (*pietas*) kaybolmaya, bireysellik ağır basmaya başlamıştır. Bu da Roma'da benimsenen ahlaki değerlerin değişmesine, başkalaşmasına ya da kaybolmasına yol açmıştır:

Pudicitia, hâlen eşe duyulan sadakati temsil etmekle birlikte, özellikle İÖ II. yüzyıldan itibaren bir kadının boşanıp yeniden evlenmesi ve hatta yeniden boşanıp yeniden evlenmesi normal karşılanmaya başlanmıştır. Çünkü ailenin temeli artık *pietas* esasına değil, şahsi çıkarlara dayanmaktadır. Büyük Roma aileleri dağılmaya başlamıştır. Evlilikteki amaç artık, evlenip vatana faydalı evlatlar doğurup yetiştirmek değil, kurulan ailevi bağlantılar sayesinde siyasi ya da maddi çıkar elde etmektir. Dolayısıyla evlilik artık sağlam temeller üzerine kurulamamaktadır ve çıkarlar örtüşmediğinde ya da değiştiğinde, evliliklerin sonlanması ve yeni evliliklerin yapılması normal karşılanmıştır. Uzun bir süre Roma politikası bu evliliklere göre şekillenmiştir. Bundan ötürü kadının ailedeki rolü de değişime uğramıştır. Kadınlar da, güç dengelerinin sürekli olarak değiştiği böyle bir ortamın koşullarından doğrudan etkilenmişler, kendilerinin, oğullarının, eşlerinin ya da sevgililerinin çıkarlarını gözetmişlerdir. Erkekler politik anlamda güçlendikçe yanlarındaki kadınlar da güçlenmişlerdir. Eşlerine sessizce hizmet etmek (*tacere servire*) yerine, etkin olarak olayların içerisinde yer almışlardır. Nitekim Cumhuriyet'in son yıllarına doğru, bu doğrultuda hareket eden soylu kadınların, politik, ekonomik, hatta askeri konulara dahi müdahale etmekten çekinmediklerini, bu alanlarda doğrudan ya da dolaylı olarak etkili ve de etkin olduklarını görmekteyiz.

Kadının doğasında görülen ürkeklik (*muliebris pavor*), korkaklık (*muliebris timor*) yerini güçlü (*fortis*), cesur (*audax*) kadın imgesine bırakmıştır. Zira geçmiş yıllarda yaşayan kadınlardan bahsedilirken onların zaman zaman cesur tutum sergiledikleri ya da kriz anında çözüm için erkeklerin karşısına çıktıkları anlatılırken artık kadınların erkeklere özgü olduğu düşünülen alanların doğrudan içerisinde bulundukları anlatılmıştır. Kadınlar bireysel olarak artık varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Önceleri kadınların tanımadıkları erkeklerin arasında görülmeleri bile hoş karşılanmazken kadınlar artık erkeklerle rahatça konuşmaya, görüşmeye başlamışlardır, hatta kentin önde gelenlerinin karşısında haklarını özgürce (*libere*) savunmaya cesaret edebilmişlerdir ve pek çok kadın halk tarafından tanınmış, halkın ilgisini üzerine toplamıştır. Erkeklerin pek çok kez başkaldırdığı, pek çok kez şehvet duyguları ile hareket ettiği Roma’da, kadınların Oppius Yasası’na karşı mücadele ettikleri dönemde ilk kez “*secessio muliebris*”den, “*libido muliebris*”ten bahsedilmiştir. Kadınlar, erkeklerin ve kadınların bir arada bulunduğu yabancı kültürle ilgi göstermişler, erkeklerle ilişki kurmaktan çekinmemişlerdir. Kadınların tutumlarını, aşk (*amor*), tutku (*cupiditas*), şehvet (*libido*) ve hırs (*avaritia*) şekillendirmeye başlamıştır. Belki önceden de bu duygular kadınların üzerinde etkiliydi, ancak artık kadınlar bu tür duyguları gizlemeyi ya da bastırmayı değil, yaşamayı ve göstermeyi öğrenmişlerdir. Bu yeni yaşam biçiminde *modestia*’nın da yeri kalmamış, *impotentia* (ölçüsüzlük) ağır basmıştır; lükse (*luxuria*) karşı zaafi olan zengin (*pecuniosae*) ve varlıklı (*dives*) kadınlar gösteriş yapmaktan, zenginliklerini sergilemekten zevk almışlardır. Ağırbaşlılığın (*gravitas*) yerini gevşeklik (*petulantia*) almıştır. Önceleri kadının en kıymetli süsü *pudicitia* iken artık kadınlar mücevherlere, şıklığa, takılara ve giyime kuşama (*munditiae et ornatus et cultus*)

önem vermişlerdir. Hâlen asaleti (*dignitas*), dürüstlüğü (*probitas*), ölçülülüğü (*modestia*), ağırbaşlılığı (*gravitas*), bilgeliği (*sapientia*), dayanıklılığı (*constantia*) yaşamında benimseyen, ölene dek tek bir erkeğe bağlı kalan (*univira*), çocuklarını özenle büyüten (*diligens*) az sayıda soylu kadın ise, eski ahlaka uygun yaşamakla (*antiqui moris femina*) övülmüşlerdir, dolayısıyla bu da ahlakın değiştiğinin kabul edildiğinin, artık kadınların bu ilkelere göre yaşamadıklarının ya da bunlara eskisi kadar önem vermediklerinin göstergesidir.

Elbette Roma'nın eski katı ilkelerini (*iura duritia*) savunan gelenekçiler, bu başkalaşıma karşı çıkmışlar, geçmişin kaybolmaya yüz tutan değerlerini canlandırmak için kadının dünyasının (*mundus muliebris*) *pietas*, *pudicitia*, *modestia*, *sapientia* üzerine kurulu olması gerektiğini savunmuşlardır, kadın imgesindeki değişimi çoğu zaman Roma'daki ahlaki çöküşün parçası ve hatta simgesi olarak yorumlamışlardır. Oysa Roma'da, büyük fetihlerin sonucu olarak ortaya çıkan ve sosyal, politik ve ekonomik alanlarda kendisini gösteren krizin bir parçası olan bu başkalaşım, doğal bir gelişme sürecinin doğal getirisi olarak görülmelidir. Kentin kurulduğu yıllarda ihtiyaç duyulan, benimsenen ve ağır basan vatanseverlik duygusu (*pietas*), zenginliğin, büyümenin, refahın etkisi ile zayıflamıştır. Bu duygunun tahribatı önce aile düzenini ve bunun getirisi olarak yurt düzenini bozmuştur. Bununla birlikte kadınların ahlaki krizin parçası olarak yorumlanan serbestliği (*licentia*), onların, kendi kadın kimliklerini keşfetme, birey olarak toplumdaki varlıklarını gösterebilme, erkeklerle eşit haklar elde etme mücadelesinin bir sonucudur. Bu serbestlik aracılığı ile, Romalı kadınlar hem aile içinde hem toplum içinde daha fazla söz sahibi oldukları, “söz konusu” oldukları, daha rahat ve bağımsız yaşam koşullarına ulaşmışlardır. Onlar toplumda var oldukları için,

yazarlar, onlarla ilgili idealleştirme, örnek gösterme amacı dışında farklı amaçlarla da yazmaya başlamışlardır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Antik Literatür

Amp.	Lucius Ampelius, <i>liber memorialis</i>
App. civ.	Appianus, <i>bella civilia</i>
<i>Hann.</i>	<i>Hannibalica</i>
<i>Samn.</i>	<i>Samnitica</i>
Apul. <i>apol.</i>	<i>apologia</i>
Ascon.	Asconius
	<i>Asconius: Commentaries on Speeches of Cicero</i> , Translated with Commentary by R. G. Lewis with Latin text edited by A. C. Clark, (2006), New York, OUP
Aur. Vict.	Aurelius Victor
Caes. <i>Gall.</i>	<i>de bello Gallico</i>
Calp. <i>decl.</i>	Calpurnius Flaccus, <i>declamationes</i>
Cass. Dio	Cassius Dio
Cato <i>ORF</i>	Cato, <i>Orationum M. Porci Catonis Fragmenta</i>
Catull.	Catullus, <i>carmina</i>
Cic. <i>ad Brut.</i>	Cicero, <i>epistulae ad Brutum</i>
<i>ad Q. fr.</i>	<i>epistulae ad Quintum fratrem</i>
<i>Att.</i>	<i>epistulae ad Atticum</i>
<i>Brut.</i>	<i>Brutus</i>
<i>Cael.</i>	<i>pro M. Caelio</i>
<i>Catil.</i>	<i>in Catilinam</i>
<i>Cato</i>	<i>Cato maior de senectute</i>

<i>Cluent.</i>	<i>pro A. Cluentio</i>
<i>div.</i>	<i>de divinatione</i>
<i>dom.</i>	<i>de domo sua</i>
<i>fam.</i>	<i>epistulae ad familiares</i>
<i>fin.</i>	<i>de finibus bonorum et malorum</i>
<i>har. resp.</i>	<i>de haruspicum responso</i>
<i>inv.</i>	<i>de inventione</i>
<i>Lael.</i>	<i>Laelius de amicitia</i>
<i>Mil.</i>	<i>Pro T. Annio Milone</i>
<i>Mur.</i>	<i>pro L. Murena</i>
<i>off.</i>	<i>de officiis</i>
<i>p. red. ad Quir.</i>	<i>oratio post reditum ad Quirites</i>
<i>p. red. in sen.</i>	<i>oratio post reditum in senatu</i>
<i>Parad.</i>	<i>paradoxa</i>
	Cicero, <i>Stoacıların Paradoksları</i> , çev. S. G. Kalaycıoğulları, C. Ü. Keyinci (2012), İmge Kitabevi
<i>Phil.</i>	<i>in M. Antonium orationes Philippicae</i>
	Cicero, <i>Philippicae Söylevleri I</i> , çev. G. Özaktürk (1998), Ankara, Öteki Yayınevi
<i>rep.</i>	<i>de re publica</i>
<i>Sest.</i>	<i>pro P. Sestio</i>
<i>top.</i>	<i>topica</i>
<i>Verr.2</i>	<i>in Verrem actio secunda</i>
<i>Diod.</i>	Diodorus Siculus

Dion. Hal. <i>ant.</i>	Dionysios Halicarnasseus, <i>antiquitates Romanae</i>
Enn. <i>ann.</i>	Ennius, <i>annales</i>
<i>sat.</i>	<i>Saturae</i>
Fest.	Sextus Pompeius Festus, <i>de verborum significatione</i>
Flor. <i>epit.</i>	Florus, <i>epitoma de Tito Livio</i>
Gai. <i>inst.</i>	Gaius, <i>Institutiones</i>
Gell.	A. Gellius, <i>noctes Atticae</i>
Hom. <i>Il.</i>	Homeros, <i>Ilias</i>
Hor. <i>sat.</i>	Horatius, <i>saturae (sermones)</i>
Hyg. <i>fab.</i>	Hyginus, <i>fabulae</i>
Iuv.	Iuvenalis, <i>saturae</i>
Liv.	Livius, <i>ab urbe condita</i>
<i>per.</i>	<i>periochae</i>
Mart.	Martialis
Nep. <i>Att.</i>	Cornelius Nepos, <i>Atticus</i>
Oros.	Orosius
Ov. <i>am.</i>	<i>amores</i>
<i>ars</i>	<i>ars amatoria</i>
<i>epist.</i>	<i>epistulae (heroides)</i>
<i>fast.</i>	<i>fasti</i>
<i>met.</i>	<i>metamorphoses</i>
Petron.	Petronius, <i>satyrica</i>
	Petronius, <i>Satyricon</i> , çev. G. Özaktürk, (2003), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları

Papin.	Aemilius Papinianus
Plin. nat.	Plinius maior, <i>naturalis historia</i>
Plut.	Plutarkhos, <i>vitae parallellae</i>
<i>Aem.</i>	<i>Aemilius Paulus</i>
<i>Ant.</i>	<i>Antonius</i>
	Mestrius Plutarkhos, <i>Marcus Antonius</i> , çev. M. Özaktürk, (1992), Ankara, TTK
<i>Brut.</i>	<i>Brutus</i>
<i>Caes.</i>	<i>Caesar</i>
<i>Cat. Min.</i>	<i>Cato Minor</i>
<i>C. Gracch.</i>	<i>Gaius Gracchus</i>
	Plutarkhos, <i>Gracchus Kardeşler</i> , çev. S. Sandalcı, (2001), İstanbul, Belge Yayınları
<i>Cic.</i>	<i>Cicero</i>
<i>comp.</i>	<i>comparatio</i>
<i>Alc. Cor.</i>	<i>Alcibiades et Coriolanus</i>
<i>Demetr. Ant.</i>	<i>Demetrius et Antonius</i>
<i>Lyc. Num.</i>	<i>Lycurgos et Numa</i>
<i>Thes. Rom.</i>	<i>Theseus et Romulus</i>
<i>Cor.</i>	<i>Coriolanus</i>
<i>Luc.</i>	<i>Lucullus</i>
<i>mor.</i>	<i>moralia</i>
<i>Pomp.</i>	<i>Pompeius</i>
<i>Publ.</i>	<i>Publicola</i>

<i>Pyrrh.</i>	<i>Pyrrhus</i>
<i>Rom.</i>	<i>Romulus</i>
<i>Sull.</i>	<i>Sulla</i>
	Plutarkhos, <i>Yaşamlar XXI, Lysandros-Sulla</i> , çev. A. Sarıgöllü, N. Gürsoy, (1999), İstanbul, Cumhuriyet
<i>Ti. Gracch.</i>	<i>Tiberius Gracchus</i>
	Plutarkhos, <i>Gracchus Kardeşler</i> , çev. S. Sandalcı, (2001), İstanbul, Belge Yayınları
<i>Pol.</i>	<i>Polybios</i>
<i>Polyain.</i>	<i>Polyainos, strategemata</i>
<i>Prop.</i>	<i>Propertius, elegiae</i>
<i>Quint. decl.</i>	<i>declamationes minores</i>
<i>inst.</i>	<i>institutio oratoria</i>
<i>R. Gest. Div. Aug.</i>	<i>Res gestae divi Augusti</i>
<i>Sall. Catil.</i>	<i>Sallustius, de coniuratione Catilinae</i>
	Gaius Sallustius Crispus, <i>Catilina Tertibi</i> , çev. G. Varınlıoğlu, (1973), İstanbul, Remzi Kitabevi
<i>Sen. contr.</i>	<i>Seneca maior, controversiae</i>
<i>Sen. dial.</i>	<i>Seneca minor, dialogi</i>
<i>Serv. Aen.</i>	<i>Maurus Servius Honoratus, commentarius in Vergilii Aeneida</i>
<i>Sil.</i>	<i>Silius Italicus, Punica</i>
<i>Stat. silv.</i>	<i>Statius, silvae</i>
<i>Suet. Aug.</i>	<i>Suetonius, divus Augustus</i>
<i>gramm.</i>	<i>de grammaticis</i>

<i>Iul.</i>	<i>divus Iulius</i>
<i>Tib.</i>	<i>divus Tiberius</i>
	Gaius Suetonius Tranquillus, <i>On İki Caesar'ın Yaşamı</i> , çev. F. Telatar, G. Özaktürk, (2008), Ankara, TTK
<i>Tac. ann.</i>	<i>annales</i>
<i>dial.</i>	<i>dialogus de oratoribus</i>
<i>Ulp. Dig.</i>	Ulpianus, <i>Digesta</i>
<i>Val. Max.</i>	Valerius Maximus, <i>facta et dicta memorabilia</i>
<i>Varro ling.</i>	Varro, <i>de lingua Latina</i>
<i>Vell.</i>	Velleius Paterculus, <i>historiae Romanae</i>
<i>Verg. Aen.</i>	Vergilius, <i>Aeneis</i>
<i>Zon.</i>	Zonaras

Modern Literatür

Aşkit, 2011	Aşkit, Ç., <i>Auspicium et Imperium: Roma Cumhuriyet Döneminde İç Siyaset ve Kehanet</i> , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011
Atlan, 1970	Atlan, S., <i>Roma Tarihinin Ana Hatları 1. Kısım: Cumhuriyet Devri</i> , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970
Ayiter, 1958	Ayiter, K., <i>Klasik Roma Hukukunda Dos'un Tesisi</i> , Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1958
Ayiter, 1963	Ayiter, K., <i>Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku</i> , Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963

- Babcock, 1965 Babcock, C.L., “The Early Career of Fulvia”, *AJPh* 86 (1965): 1-32
- Balsdon, 1974 Balsdon, J. P. V. D., *Roman Women: Their History and Habits*, London, Bodley Head, 1974
- Bauman, 2003 Bauman, R. A., *Women and Politics in Ancient Rome*, London, Routledge, 2003
- Boyd, 1987 Boyd, B. W., “Virtus Effeminata and Sallust’s Sempronia”, *TAPhA* 117 (1987): 183-201
- Brown, 1995 Brown, R., “Livy’s Sabin Women and the Ideal of Concordia”, *TAPhA* 125 (1995): 291-319
- Carney, 1961 Carney, T. F., “The Death of Sulla”, *Acta Classica* 4 (1961): 64-79
- Chase, 1897 Chase, G. D., “The Origin of Roman Praenomina”, *HSCP* 8 (1897): 103-184
- CIL* *Corpus Inscriptiones Latinarum*
- Çapar, 1979a Çapar, Ö., “Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı”, *A. Ü. D. T. C. Fak. Derg.* 29/1-4 (1979): 167-190.
- Çapar, 1979b Çapar, Ö., “Anadolu’da Kybele Tapınımı”, *A. Ü. D. T. C. Fak. Derg.*, 29/1-4 (1979): 191-210
- D’Arms, 2003 D’Arms, J. H., *Romans on the Bay of Naples: And Other Essays on Roman Campania*, Bari, Edipuglia, 2003
- Demir, 2011 Demir, M., “Kappadokia Kralı Arkhelaos”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* 5 (2011): 331-359

- Deutsch, 1917 Deutsch, M. E., “Caesar’s First Wife”, *CPh* 12/1 (1917): 93-96
- Dixon, 1988 Dixon, S., *The Roman Mother*, London and Sydney, Croom Helm, 1988
- Dixon, 2007 Dixon, S., *Cornelia: Mother of the Gracchi*, London and New York, Routledge, 2007
- Dürüşken, 1990 Dürüşken, Ç., *Quintilianus’ta Çocuk ve Yetişkin Eğitimi ve Günümüzle Bağlantıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007
- Dürüşken, 2000 Dürüşken, Ç., *Antik çağ’da Yaşamın ve Ölümün Bilinmesine Yolculuk: Roma’nın Gizem Dinleri*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000
- Dyson, 2007 Dyson, J. T., “The Lesbia Poems”, *A Companion to Catullus* (ed. Marilyn B. Skinner), Malden, MA, Willey-Blackwell, 2007: 254-275
- Emiroğlu, 2003 Emiroğlu, H., *Roma Hukukunda Kadının Durumu*, Ankara, Sözkese Matbaacılık, 2003
- Epstein, 1986 Epstein, D. F., “Cicero’s Testimony at the Bona Dea Trial”, *CPh* 81 (1986) : 229-235
- Evans, 1987 Evans, R. J., “Catiline’s Wife”, *Acta Classica*, 30 (1987): 69-72
- Gönenç, 2003 Gönenç, F. İ., “Roma Hukuku’nda Boşanma (Divortium)”, *AÜEHFD* 7/1-2 (2003): 645-654
- Gönenç, 2010 Gönenç, F. İ., “Roma Hukukunda Kadın”, İstanbul, XII LEVHA, 2010

- Green, 2005 Green, P., *The Poems of Catullus*, Berkeley, CA, University of California Press, 2005
- Grubbs, 2002 Grubbs, J. E., *Women and the Law in the Roman Empire*, London, Routledge, 2002
- Jeppesen-
Wigelsworth, 2010 Jeppesen-Wigelsworth, A. D., *The Portrayal of Roman Wives in Literature and Inscriptions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alberta, University of Calgary, 2010
- Hallett, 1999 Hallett, J. P., "Women in the Ancient Roman World", *Women's Roles in Ancient Civilizations* (ed. Bella Vivante), Westport, Conn, Greenwood Press, 1999: 257-289.
- HRR H. Peter (Hrsg.), *Historicorum Romanorum Reliquiae*, Bd. I: 1914, Bd. 2: 1906 Ndr. 1967
- ILS *Inscriptiones Latinae Selecta*
- Ireland, 1970 Ireland, N. O., *Index to Women of the World from Ancient to Modern Times; Biographies and Portraits*, Westwood, Massachusetts, Faxon, 1970
- Kajanto, 1972 Kajanto, I., "*Women's Praenomina Reconsidered*", *Arctos* 7 (1972): 13-30
- Leach, 2007 Leach, E. W., "Claudia Quinta (Pro Caelio 34) and an Altar to Magna Mater", *Dictynna* 4 (2007): 1-14
- Lewis, 2001 Lewis, R. G., "Catilina and the Vestal", *CQ* 51/1 (2001): 141-149
- Lightman, M.,

- Lightman., B., 2000 Lightman, M., Lightman., B., *Biographical Dictionary of Ancient Greek & Roman Women: Notable Women from Sappho to Helena*, New York, Checkmark Books, 2000
- Lightman-Zeisel,
1977 Lightman, M., Zeisel, W., “Univira: An Example of Continuity and Change in Roman Society”, *Church History* 46/1 (1977): 19-32
- MacKay, 1962 MacKay, L. A., “Sallust’s ‘Catiline’: Date and Purpose”, *Phoenix* 16/3 (1962): 181-194
- Meisner, 2008 Meisner, D. A., *Livy and the Bacchanalia*, History 498/499, Canada, University of Regina, 2008
- Mellor, 2002 Mellor, R., *The Roman Historians*, London and New York, Routledge, 2002
- Murgatroyd, 2005 Murgatroyd, P., *Mythical and Legendary Narrative in Ovid’s Fasti*, Leiden, Brill, 2005
- Oğuzoğlu, 1956 Oğuzoğlu, H. C., *Roma Hukuku*, Ankara, Akıncı Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ort., 1956
- Olankunbi, 2009 Olankunbi, O. O., “Univira: The Ideal Roman Matrona”, *Lumina* 20/2 (2009): 1-18
- Osgood, 2014 Osgood, J., *Turia A Roman Woman’s Civil War*, New York, OUP, 2014
- Öktem, 1997 Öktem, F., “Cicero: Yaşadığı Devir Karşısındaki Tutumu”, *LITTERA* 7 (1997): 157-179

- Öktem, 1999 Öktem, F., “Cicero: Yaşadığı Devir Karşısındaki Tutumu (2)”, *LITTERA* 9 (1999): 19-35
- Öz, 1986 Öz, T., “Cicero’nun Hukuk Görüşü”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 52/1-4 (1986): 531-558
- Özaktürk, 1999 Özaktürk, F. G., “Cicero’nun Genç Pompeius ile Sulla Konusundaki Tutum ve Düşünceleri (İ.Ö. 89-78 yılları arası)”, *A. Ü. D. T. C. Fak. Derg.* 39/1-2 (1999): 299-307
- Pagan, 2005 Pagan, V. E., *Conspiracy Narratives in Roman History*, Austin, University of Texas Press, 2005
- Paul, 1985 Paul, G. M., “Sallust’s Sempronia: The Portrait of a Lady”, *Papers of the Liverpool Latin Seminar* 5 (1985): 9-22
- Pomeroy, 1973 Pomeroy, S. B., “Selected Bibliography on Women in Antiquity”, *Arethusa* 6 (1973) : 125-152
- Pomeroy, 1995 Pomeroy, S. B., *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity* New York, Schocken Books, 1995
- Rado-Basman, 1942 Rado-Basman, T., “Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri”, *İÜHFM* 8/1-2 (1942): 530-544
- Ramsey, 2007 Ramsey, J. T., *Sallust’s Bellum Catilinae*, New York, OUP, 2007
- Rentschler-Dawe, 2011 Rentschler, L., Dawe, C., “Lex Oppia: An Ancient Example of the Persistence of Emergency Powers”, *Laissez-Faire* 34 (2011): 21-29

- Richardson, 1976 L. Richardson, Jr., “The Evolution of the Porticus Octaviae”, *AJA* 80/1 (1976): 57-64
- Roller, 2004 Roller, M. B., “Exemplarity in Roman Culture: The Cases of Horatius Cocles and Cloelia”, *CPh* 99/1 (2004): 1-56
- Salisbury, 2001 Salisbury, J. E., *Encyclopedia of Women in the Ancient World*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2001
- Sandalcı, 2002 Sandalcı, S. “Eski Roma’da Babanın Aile Üzerindeki Otoritesi (*Patria Potestas*) ve Kadının Aile İçindeki Yeri ile ilgili Genel Bilgi”, *Folklor/Edebiyat Dergisi* 32 (2002): 171-176
- Scheid, 2001 Scheid, J., “Claudia the Vestal Virgin”, *Roman Women* (ed. Augusto Fraschetti), 2001: 23-33
- Sebesta-Bonfante, 2001 Sebesta, J., Bonfante, L., *The World of Roman Costume*, Madison, The University of Wisconsin Press, 2001
- Singer, 1947 Singer, M. W., “Octavia’s Mediation in Tarentum”, *CJ* 43/3 (1947): 173-178
- Solodow, 1979 Solodow, J., “Livy and the Story of Horatius”, *TAPhA* 109 (1979): 251-268
- Syme, 2002 Syme, R., *Sallust*, Berkeley, University of California Press, 2002
- Tahiroğlu, 1969 Tahiroğlu, B., *Roma Hukukunda Iniuria*, İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1969
- Tamer, 2007 Tamer, D., “Lex Oppia and the Sumptuariae Leges”, *Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul* 39/56 (2007): 121-128

- Tamer, 1999 Tamer, D., “Roma Hukunda Kadının Mirasçılığı”, *İ.Ü.H.F.M.* 57/1-2 (1999): 225-240
- Tatum, 1990 Tatum, W. J., “Cicero and the Bona Dea Scandal”, *CPh* 85/3 (1990): 202-208
- Taylor, 1941 Taylor, L. R., “Caesar’s Early Career”, *CPh* 36/2 (1941): 113-132
- Tekin, 2010 Tekin, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- Telatar, 2003 Telatar, Ü. F., “Romalılarda Çeyiz”, *LITTERA* 12 (2003): 137-146
- Telatar-Ak, 2009 Telatar, F., Ak, B., “Quintus Cicero’dan *consul* Adayı Marcus Cicero’ya Mektup: Seçim Öğütleri”, *Doğu-Batı* 50 (2009): 127-145
- Treggiari, 2007 Treggiari, S., *Terentia, Tullia and Publilia*, London and New York, Routledge, 2007
- Umur, 1975 Umur, Z., *Roma Hukuku Lügati*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1975
- Valmaña A., 2011 Valmaña A., A., “Mundus Mulieris: A Number of Issues Related To The Position Of Women In Rome”, *Review of Business Information Systems* 15/5 (2011): 75-80
- Walsh, 1996 Walsh, P. G., “Making a Drama out of a Crisis: Livy on the Bacchanalia”, *Greece&Rome* (Second Series) 43/2 (1996): 188-203

- Weir, 2007 Weir, A. J., *A Study of Fulvia*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Canada, Queen's University, 2007
- Whitehorne, 1975 Whitehorne, J. E. G., "Sallust and Fausta", *The Classical World* 68/7 (1975): 425-430
- Wardman, 1965 Wardman, A. E., "The Rape of the Sabines", *CQ* (New Series) 15/1 (1965): 101-103
- Watson, 1979 Watson, A., "The Death of Horatia", *CQ* (New Series) 29/2 (1979): 436-447
- Wistrand, 1976 Wistrand, E., *The So-called 'Laudatio Turiae': introduction, text, translation, commentary*, Göteborg, Acta Universitatis Gothoburgensis, 1976
- Worthington, 1989 Worthington, I., "The Death of Scipio Aemilianus", *Hermes* 117/2 (1989): 253-256

ÖZET

Kalaycıoğulları, G., S., **KLASİK DÖNEM YAZARLARINDA ROMA KADINININ TASVİRİ: Krallık'ın Kuruluşundan Cumhuriyet'in Yıkılışına Giden Süreçte Roma'da Kadın, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar**

Klasik Dönem yazarlarının Roma'nın kuruluş yıllarında yaşayan kadınlar hakkındaki anlatıları, o dönem toplumunun kadın doğası (*ingenium mulierum*) ve kadın ahlakı (*virtus mulierum*) algısını yansıtmaktadır: Kadın doğası gereği ürkek (*pavida*), korkak (*timida*), değişken (*levis*), güçsüz (*infirmis*) ve zayıf (*impotens*) idi. Kadından ahlaki olarak beklenen niteliklerin başında ise, vatanseverlik (*pietas*) erdem (*virtus*), iffet (*pudicitia*), sadakat (*fides*), saflık (*castitas*), ağırbaşlılık (*gravitas*), ölçülülük (*modestia*) ve titizlik (*diligentia*) gelmekteydi.

İÖ 3. yüzyılın ortalarından itibaren Roma'yı bir Dünya İmparatorluğu haline getiren savaş süreci, kentte ekonomik, politik ve ahlaki krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yazarlar, bu dönemde kadının kendisinin ya da ailesinin haklarını, bazen de çıkarlarını korumak adına toplumsal, politik ve askeri olaylara müdahale etmeye başladığını anlatmışlar, kadının toplumdaki ve aile içerisindeki rolünün değiştiğini vurgulamışlardır. Ancak Romalı kadınların davranış ve yaşayış biçimleri değişse de toplumdaki kadın algısı değişmemiştir. İÖ 1. yüzyıl yazarları, çoğu kez kendi dönemlerindeki ahlaki bozulmayı eleştirirken eskilerin katı ahlak anlayışını (*mos maiorum*) övmüşlerdir.

Bu çalışmada Roma toplumundaki kadın algısını ve kadınların yaşam biçimindeki değişiklikleri izleyebilmek ve irdeleyebilmek amacı ile, Roma'nın geleneksel olarak kabul edilen kuruluş tarihi İÖ 753 yılından başlayarak Cumhuriyet'in son yıllarına kadar geçen süreç içerisinde Roma'da yaşayan kadınlar

üzerine yazılan Klasik Çağ metinleri sistematik biçimde bir araya getirerek incelenmiştir.

ABSTRACT

Kalaycıoğulları, G., Serap, *The Portayal of Roman Women in Classical Studies: Roman Women in the period from the Kingdom to the Fall of the Republic,*
Dissertation, Academic Adviser: Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar

The narratives of the classical authors about the Roman women who lived in the period of foundation of Rome, picture the perception of the ancient society about the nature of the women (*ingenium mulierum*) and the virtue of the women (*virtus mulierum*): Women were fearful (*pavida*), timid (*timida*), emotional (*levis*), weak (*infirmis*) and impotent (*impotens*) according to their nature. And the primary virtues which were attributed to women were piety (*pietas*), chastity (*pudicitia*), faith (*fides*), purity (*castitas*), gravity (*gravitas*), modesty (*modestia*) and diligence (*diligentia*).

Beginning from the middle of the 3th century BC, the series of wars which made Rome an Empire of the World lead to an economic, politic and moral crisis. Authors wrote that woman who lived in this period began to interfere the social, political and military events in order to preserve her own or her family's rights and even interests, and led to a big change in the role of the woman in society and in the family. But though the manner of behavior and life of the women were changed, the perception of woman was not changed. While the authors of 1st century BC were denouncing the immorality of their period they praised the perception of morality of their ancestors'.

In this study, classical texts written about the women of Rome between the time interval 753 BC, the conventional founding year of Rome, to the last years of the republic were gathered and analyzed systematically, with an aim of tracing and

studying the social view on women and the changes in the way of life of women in the Roman society.

